

PLATÓN

AZ ÁLLAM

Fordította Jánosy István

TARTALOM

Első könyv

Bevezetés. A Bendisz-ünnep

Kephalosz az öregségről és a pénzről

Az igazságosság meghatározásának első kísérlete

Igazságosság az, ha a baráttal jót cselekszünk, az ellenséggel rosszat?

Az igazságosság meghatározásának második kísérlete. Thraszümakhosz szerint: Igazságosság az, ami az erősebbnek előnyös

Harmadik kísérlet az igazságosság meghatározására. Mi az igazságosság haszna?

Szókratész cáfolata: az igazságtalanság nem jár haszonnal. Különválasztja a pénzszerzést a gondozottai javát szolgáló szakmáktól

Szókratész kitérője: a legjobbak nem kívánnak uralkodni

Thraszümakhosz fordított erkölcsi értékrendje

Szókratész problematikus cáfolási kísérlete

Vajon az igazságtalanság erősebb és hatalmasabb az igazságosságnál?

Igazságosságra még a gonoszoknak is szükségük van egymás közt

Vajon az igazságtalan jobban él-e az igazságosnál?

Második könyv

Glaukón Szókratésztől meggyőzőbb bizonyítékot kíván. A jó három fajtája

Mi az igazságosság és az igazságtalanság tisztán önmagában és mi a hatalma a lélekben?

A legtöbb ember az igazságosságot kénytelenségből vállalja, mert az középút a két véglet: a legnagyobb jó és a legnagyobb rossz között

A kettő életét kettejük éles szembeállításával ítéltetjük meg

A költők és a nevelők nem az igazság lényegét magasztalják, hanem a belőle fakadó javakat

Igazságosnak lenni kínos és fáradtságos

Minden a látszat. Az igazságtalan még az isteneket is lekenyerezi

Ilyen beszédek hallatán ugyan melyik utat válassza az ifjúság?

Az igazságos csak vagy valami isteni kegyelemből, vagy merő gyöngeségből marad igazságos

Mutassa ki Szókratész az igazság lényegét, s hogyha ez önmagában jobb az igazságtalanságnál, mit idéz elő a lélekben és így miért üdvösebb neki

Szókratész azt ajánlja, hogy az igazságosság mibenlétét egy az emberi lélekkel analóg, mégis sokkal nagyobb méretű modellen vizsgálják meg: tudniillik az államon

Az állam keletkezése

A primitív állam élete

Az igények növekedése megnöveli az államot. A „dózsölő” állam

Az állam területének védelme: a hivatásos hadsereg

Milyeneknek kell lenniök az állam őreinek?

Az állam őreinek nevelése

Az istenek jók, és senkinek nem ártanak

Az isten nem csal meg senkit, és alakot sem vált

Az isten nem hazudik

Harmadik könyv

Az Alvilág rettenetességeinek kiszínezésével ne riogassák a fiatalokat

A fiatal örök ne nevéssenek fölöslegesen ítéltlenül

Igazság és hazugság emberi viszonylatban

Féktelenség és önmérséklet

Az emberről csak akkor lehet beszélni, ha már tisztázták az igazságosság lényegét

Az elbeszélő költészet felosztása

Az utánczás feladata. Itt is érvényes a munkamegosztás

Az örök csak komoly, méltóságteljes, erkölcsös magatartást utánozhatnak
Az éneklés módja és a dallamok
A ritmus
Szép stílus, szép erkölcs, szépalakúság, zene, szerelem
A testgyakorlásról
Az erkölcsök elfajulásával egyre több lesz a beteg és a pörlekedő
A helyes és a helytelen gyógyászat
Milyen a jó bíró?
Az előbbieket összefoglalása
A zene és a testgyakorlás célja: az egyoldalúság elkerülésével a lélek összhangjának kialakítása
A vezetők kiválasztása
A polgárok tekintsék testvéreknek egymást
Három emberfajta
Az öröknek nem lehet magántulajdonuk

Negyedik könyv

Boldogok-e az örök?
A gazdagság és a szegénység egyaránt ártalmas
Háború
Mekkora legyen az állam?
Minden a neveléstől függ
A nevelés terén káros az újítás
Nem kell minden apróságot szabályozni
A vallás
Hol találhatjuk meg az államban az igazságosságot?
A négy erény az államban
A bölcsesség
A bátorság
A józan önmérséklet
Az igazságosság
Az igazságosság az egyes emberben
Az állam erkölcsössége a polgárok erkölcsének függvénye
A lélekben három hajlam van: gondolkodás, indulat, vágyakozás
A vágyakozás különbözik a gondolkozástól
Az indulat különbözik a vágyakozástól és a gondolkozástól
Az egyén igazságossága
Az igazságtalanság
Az igazságosság a lélek egészsége, az igazságtalanság a betegsége
Az igazságosság előnyös, az igazságtalanság káros
Az igazságtalanság fajtái

Ötödik könyv

Nő- és gyermekközösség
A nők nevelése és kötelességei ugyanazok, mint a férfiaké
Ellenért: a nő természete különbözik a férfétól
A férfi és nő képességei közt nincs alapvető különbség, csak fokozati
A férfiak és a nők egyforma alkalmazásának előnyei
A nő- és gyermekközösség az öröknél, és ennek előnyei
A gyermekek nevelése
A nő- és gyermekközösség erősíti az állam egységét
Az örök boldogsága
Katonai nevelés
Fegyelmezés és jutalmazás

Az ellenséggel való bánásmód
Görögök egymás közti háborúskodása
Hogyan valósulhat meg az ideális állam?
Ki a filozófus?
„Tudás” és „vélemény”
A „vélemény”

Hatodik könyv

A filozófusnak kell kormányoznia, mert csak ő ismeri az igazságot
A filozófustermészet tulajdonságai
A filozófusok állítólag értéktelenek az állam szempontjából
Ennek az állam az oka: miért nem használja fel őket?
Miért fejlődik rosszul a legtöbb filozófus?
A filozófustermészetet megrontja a környezete
A filozófiát elárasztják a selejtes elemek
Az igazi filozófus kénytelen visszavonulni
Hogyan kellene ápolnia az államnak a filozófiát?
Még a tömeget is meg lehetne győzni a filozófia értékéről
A filozófus az államot isteni mintára alkotja meg
Lehetséges, hogy egy államot filozófusok kormányozzanak?
Az örök nevelése
Az öröknek a „jó” ideáját kell megismerniük
Mi a „jó”?
Miként a Nap megvilágítja a látható dolgokat, akképpen a „jó” az ésszel felfogható dolgokat
A megismerés tárgya négyféle, s négyféle a megismerés formája is

Hetedik könyv

Barlanghasonlat
Életünk olyan, mint a barlanglakóké
A nevelésnek a lélek szemét a jó ideája felé kell irányítania
A filozófusokat kényszeríteni kell az államvezetésre
Milyen tudományokkal kell nevelnünk a filozófust?
A mennyiségtan
A mértan, a csillagászat, a zene
Minden tudomány még csak bevezetés a dialektikába
A dialektika célja a jó megismerése
Emlékeztető az őrifjak helyes kiválasztására
A nevelés korszakai: 17-től 20 éves korig kötelező a testnevelés, 20-tól 30 éves korig az előkészítő tudományokkal való foglalkozás
A helytelenül művelt dialektika veszélyei
30-tól 35. évükig a dialektikával foglalkoznak, majd 50 éves korukig állami szolgálatot teljesítenek
Első teendők a hatalomátvétel után

Nyolcadik könyv

Milyenek legyenek az örök?
A hibás államformák
A timokrácia
A timokratikus állam jellege
A timokratikus jellemű ember
Az oligarchia
Az oligarchia jellegzetes hibái
Az oligarchikus jellemű ember
A demokrácia

A demokratikus állam jellegzetes vonásai
A demokratikus jellemű ember
Hogyan lesz az oligarchikus jellemű emberből demokratikus jellemű?
A türannikus állam
A túlságos szabadság szolgásgátra vezet
Három társadalmi réteg: herék, szegények, gazdagok
A nép vezért keres
Hogyan lép fel a türannosz? Mik a jellegzetes tulajdonságai?
A türannosz testőrsége és környezete

Kilencedik könyv

A türannisz embere
Az ember lelke mélyén egy gonosztevő szunnyad
Erősz türannosz
Az igazságtalan a legnyomorultabb, az igazságos a legboldogabb
Három bizonyíték a türannosz boldogtalanságára. Első: államforma és egyén megfelel egymásnak; a türannosz élete mindenkiénél nyomorultabb
A második bizonyíték: a lélek három része és az ezeknek megfelelő háromféle gyönyörözés. Az értelem gyönyöre a legmagasabb rendű
A harmadik bizonyíték: a tudásszerető gyönyöre a létező szemléletében gyökerezik, és ez különb, mint a többi értelmetlen gyönyör
Összefoglalás: az igazságosság mindenben előnyösebb az igazságtalanságnál. Az ember rendeltetése: alárendelni ösztöneit az értelemnek

Tizedik könyv

Visszatér a költészet kritikájára
Mi az utánzás? Ideák, való dolgok, műalkotások és ezek alkotói: isten, kézműves, művész
Homérosz és a tragédiaköltők kritikája: nem értenek ahhoz, amit ábrázolnak
A lélek halhatatlansága
A testben lakozó lélek nem észlelhető eredeti, örök mivoltában, hanem csak torzultan
Az igazságos evilági jutalma
Mi vár az igazságosra a túlvilágon?
Végző tanulság

Első könyv

Bevezetés. A Bendisz-ünnep

I. (Szókratész beszéli el):

Tegnap lementem Peiraiuszba Glaukónnal, Arisztón fiával, hogy az istennőhöz fohászkodjam, s megsemléljem, miként fogják az ünnepséget levezetni most első ízben. Szépnek találtam már a környékeliek díszfelvonulását is, de nem kevésbé tetszett a thrák küldöttek.

Imádkoztunk, és mindent jól megnéztünk, majd indultunk vissza a városba. Hazafeleutunkban ekkor megpillantott minket Kephalosz fia, Polemarkhosz, és szolgáját hozzánk szalasztván, várakozásra szólított föl. A fiú hátulról megfogta a köntösömet, és ezt mondta:

SZOLGAFIÚ: Polemarkhosz azt kívánja, hogy várjátok meg őt!

(Szókratész:) Ekkor én megfordultam és megkérdeztem:

SZÓKRATÉSZ: Hol van?

SZOLGAFIÚ: Mögöttünk jön. Várjátok meg!

GLAUKÓN: Nohát megvárjuk.

(Szókratész:) Kisvártatva megjött Polemarkhosz és Glaukón testvére, Adeimantos, továbbá Nikiász fia, Nikératosz és még sokan mások a díszfelvonulás résztvevői közül.

POLEMARKHOSZ: Ó, Szókratész, gondolom már indultatok vissza a városba.

SZÓKRATÉSZ: Jól gondolod.

POLEMARKHOSZ: Látod, hányan vagyunk?

SZÓKRATÉSZ: Már hogyan látnám!

POLEMARKHOSZ: Most vagy fölübék kerültök, vagy itt maradtok!

SZÓKRATÉSZ: Még az is lehet, hogy meggyőzünk benneteket: bocsássatok utunkra.

POLEMARKHOSZ: Hogy tudnátok minket meggyőzni, ha meg se hallgatunk?!

GLAUKÓN: Sehogysem.

POLEMARKHOSZ: Hát akkor vegyétek tudomásul, hogy nem fogunk benneteket meghallgatni!

ADEIMANTOSZ: Hát nem tudjátok, hogy este fáklyás lovasstaféta lesz az istennő tiszteletére?

SZÓKRATÉSZ: Lovasstaféta? Ez valami újdonság. Lóháton versengve átadogatják a fáklyát egymásnak. Így érted?

POLEMARKHOSZ: Így. S hozzá még éjszakai ünnepséget is rendeznek. Érdemes lesz megnézni. Kerekedjünk fel vacsora után! Szemléljük meg az ünnepséget, vegyüljünk el a sok fiatal között és beszélgessünk. Tehát maradjatok és másképp ne tegyetek!

GLAUKÓN: Úgy tetszik, akkor hát maradunk.

SZÓKRATÉSZ: Ha épp úgy tetszik... így kell tennünk.

II. (Szókratész:) Tehát elvonultunk Polemarkhosz házába, és itt találtuk az ő testvéreit is, Lüsziászt és Eüthüémoszt, továbbá a khalkedóni Thraszümakhoszt, a paianieiai Kharman-tidészt és Arisztónümosz fiát, Kleitophónt. Bent volt Polemarkhosz apja is, Kephalosz; igen öregnek tetszett, már nagy ideje nem láttam; megkoszorúzva ült egy párnás karosszéken. Éppen befejezte az áldozatot az udvaron. Melléültünk. Körben székek voltak elhelyezve. Meglátván engem, Kephalosz rögtön üdvözölt:

Kephalosz az öregségről és a pénzről

KEPHALOSZ: Ó, Szókratész, elég ritkán jössz le ide hozzánk Peiraioszba. Gyakrabban jöhetnél. Ha én jó erőben volnék, ha csak úgy könnyedén fölmehtnék a városba, nem neked kéne idetüsténkedned, hanem mi mennénk hozzád. De most már gyakrabban látogathatnál ide! Tudd meg, amilyen mértékben megváltak tőlem a testi gyönyörök, oly mértékben növekszik bennem a társalgás vágya és élvezete. Nos, másképpen ne tégy: légy minél többet együtt e fiatalokkal, és úgy térj be hozzánk, mint nagyon közeli barátaidhoz.

SZÓKRATÉSZ: Ó, Kephalosz, én örülök, ha nagyon öregekkel társaloghatok. Úgy tetszik, ki kéne faggatnom őket, minő utat tettek meg idáig, amit majd nekünk is végig kell járnunk. Vajon milyen az az út? Rögs-e, nehéz-e, vagy könnyű és jól járható? Szívesen kifaggatnálak, milyennek tetszett, hiszen elérkeztél a költőtől az öregség küszöbének nevezett életkorba; szeretném, ha te magad jelentenéd meg, vajon nehéz-e az élet!

III. KEPHALOSZ: Zeuszra, ó, Szókratész, hadd mondjam el neked ebbeli véleményemet! Mi, a körülbelül egyenlő életkorúak gyakorta összejövünk, igazolva a régi közmondást. Közülünk a legtöbben csak jajveszékelnék, viaszosvárogra az ifjúkor élvezeteit, visszaemlékezve a szeretkezésekre, ivászatokra, lakomákra és más effélékre, és csak azon zúgolódnak, hogy mekkora élvezetektől estek el, hiszen akkor királyian éltek, most meg sehogy. Egyesek siránkoznak a háziak bánásmódja miatt, és váltig himnuszolnak az aggkorról, mint nyavalyáik fő-fő okáról. Szerintem, Szókratész, ezek nem az igazi okot okolják. Mert ha tényleg ez az oka, öregségemben nekem is ugyanezt kellett volna elszenvednem, és az ez életkorba érkező többieknek is. Ám én találtam más olyanokat is, akik ezt nem így érzik. Egyszer épp a jelenlétemben Szophoklész, a költőtől megkérdezte valaki: „Hogy állsz, Szophoklész, a szeretkezéssel? Tudsz még nőikkel cicerézni?” Ő ezt válaszolta: „Hallgass, ember! Igen boldog vagyok, hogy megszabadultam ettől a nyűgtől; mintha egy goromba zsarnoktól szabadultam volna!” Már akkor helyeselt Szophoklész válaszára, és most még inkább. Öregségünkben mindentől nagy békességünk van és szabadságunk. Amikor a kívánság megszűnik bennünk és megcsitul, valóra válik Szophoklész mondása: nagy sok zsarnoktól és őrzőgőtől szabadultunk. Ezeknek és a házi lapáliáknak egyetlen okuk adódik, de az nem az öregség, ó, Szókratész, hanem az ember jelleme. Mert ha az ember mértékletes és kezes, akkor az öregség terhe is elviselhető, ha nem az, Szókratész, akkor nemcsak az öregség, de még a fiatalság is kibírhatatlan.

IV. (Szókratész:) Nagyon elámultam e szavain, s szerettem volna további beszédre bírni.

SZÓKRATÉSZ: Ó, Kephalosz, úgy vélem, e szavaidat a sokaság egyáltalán nem fogadja el, hanem azt gondolja: te ugyancsak könnyen tűröd az öregséget, de nem a jellemed révén, hanem nagy, szerzett vagyonod miatt, hiszen a gazdag sok vigaszt talál.

KEPHALOSZ: Igazad van, nem fogadják el. Igaz is - de nem annyira, amennyire gondolják. Themisztoklész találta fején a szöget, amikor egy Szeiriphosz-beli férfi ócsárolta, mondván hogy bizony nem a maga, de hazája érdeméért magasztalják őt, mire ezt felelte: „Én se volnék híres, ha szeiriphoszi volnék, de te sem, ha athéni.” Így az öregséget nehezen tűrő vagyontalanokra is ráillik ez a mondás: Az értelmes ember sem könnyen tűri az öregséget, ha szegény, ám az értelmetlen még nagy vagyonnal sem tud mit kezdeni magával.

SZÓKRATÉSZ: Ó, Kephalosz, vajon vagyondod zömét örökölted-e, vagy magad szerezted?

KEPHALOSZ: Mit szereztem magam, ó, Szókratész? Nos a szerzésben a nagyapám és az apám közt a középúton jártam. Velem azonos nevű nagyapám örökölt körülbelül annyit, amennyim most van, és azt ugyancsak megsokszorozta. Apám, Lüszeniász viszont fölélte azt, úgyhogy kevesebbje maradt, mint az én mostani vagyonom, én viszont örülök, ha nem hagyok hátra ezeknek kevesebbet, mint amit örököltam, hanem még valamivel többet.

SZÓKRATÉSZ: Miért kérdezem ezt? Mert úgy látom, mintha nemigen lelkesednél a pénzért. Többnyire azok cselekszenek így, akik nem maguk tollasodtak meg. A szerzők duplán rajonganak a pénzért, mint mások. Ahogy a költők szeretik saját verseiket, apák a fiaikat, a pénzszerzők a pénz körül buzgólkodnak, hiszen ez az ő művük, no meg a nyereség is hajtja őket, mint a többi gazdagot. Nehéz velük szót érteni, hiszen mást sem akarnak magasztalni, csak a gazdagságot.

KEPHALOSZ: Igazad van.

V. SZÓKRATÉSZ: Nagyon is. De áruld el még ezt is: legfőbb jóként mit nyertél a sok vagyon élvezetéből?

KEPHALOSZ: Ha elárulnám, nem sok embert győznék meg vele. Bizonyára tudod, ó, Szókratész: amikor valaki már érzi halála közeledtét, elfogja őt a félelem és a gond olyanok iránt, amikkel eddig mit se törődött. Az alvilágról szóló meséket, hogy az itt igazságtalanul cselekvőknek majd bűnhődniük kell odaát, eddig csak kinevette, ám ezek most megrendítik a lelkét: hátha mégis igazak és maga - lehet, aggkori elesettségében vagy mert valóban közelebb került a túlvilághoz - mélyebben eltűnődik rajtuk. Ertelk lelkiismeret-furdalással és félelemmel, számon veszi és megvizsgálja, ugyan kinek tett valami rosszat; úgy találja, hogy életében bizony sok gonoszt cselekedett, gyakorta fölriad álmából, mint a gyermek, és retteg, rossz sejtelmek között él. Ám aki tudja, hogy semmi gonoszt nem követett el, az édes reménységben él... hát ez a szép öregség dajkája, ahogy Pindaros költői bájjal énekelte: Aki igazságosan élte le életét, annak

*táncsal repesve követi a szívét
aggság-dajkáló édes reménység,
mely a halandó csapongó lelkét
leginkább kormányozza....*

Ezt jól mondja, igen csodálatosan, s ehhez még hozzátenném: legtöbbször méltó a vagyon, de nem mindenkinek, hanem csak a tisztességesnek. Ha valaki még akaratlanul sem csapott be senkit, nem hazudott, nem tartozik az isteneknek áldozattal, embernek pénzzel, s így félelem nélkül távozhat a túlvilágra, akkor őt ehhez nagyban hozzásegíti a vagyon. Más sok haszna is van a pénznek; mégis, egy szó mint száz, ezt tartom a legfőbb előnynek, amivel értelmes embernek a pénz hasznos lehet.

Az igazságosság meghatározásának első kísérlete

SZÓKRATÉSZ: Igen szépen mondtad ezt, ó, Kephalosz! Ezt a fajta igazságosságot vajon egyszerűen az igazságnak mondjuk, vagyis ha az ember a kapott javakat visszaadja annak, akitől kapta, vagy lehet az ilyesmi olykor igazságos tett, olykor igazságtalan? Hiszen ha valaki eszénél lévő barátjától fegyvert vett át megőrzésre, ám az őrvongésében visszaköveteli, ez esetben mindenki azt mondaná: nem kell neki visszaadni; a visszaadó nem járna el igazságosan, sőt még akkor sem, ha az ilyen állapotúnak meg akarná mondani az igazat.

KEPHALOSZ: Helyesen beszélsz.

SZÓKRATÉSZ: Tehát a föltétlen igazmondás és a kapott javak visszaszolgáltatása még nem az igazságosság helyes meghatározása.

POLEMARKHOSZ (átvéve a szót): Mégis, ó, Szókratész, ha ugyan hinnünk kell Szimónidésznek.

KEPHALOSZ: Persze kell... de most átadom néktek a szót; gondoskodnom kell az áldozatról.

SZÓKRATÉSZ: Ugye Polemarkhosz a te örökösöd?

KEPHALOSZ: De mennyire! (És nevetve elvonult áldozatot bemutatni.)

VI. SZÓKRATÉSZ: Nos, örököse a beszélgetésnek! Szerinted mit mondott Szimónidész az igazságosságról? S helyesen mondta-e?

POLEMARKHOSZ: Igazságos az, hogy mindenkinek meg kell adnunk, amivel tartozunk neki. Azt hiszem, ezt helyesen mondta.

SZÓKRATÉSZ: Bizony nem könnyű nem hinni Szimónidésznek. Bölcs és isteni férfiú. Mit akart ezzel mondani? - te bizonyára érted, ó, Polemarkhosz, én nem tudom. Kétségtelenül nem azt mondja, amit az imént említettünk, hogy a nekünk letétbe adott dolgot az azt követelőnek akkor is vissza kell adni, ha az nincs magánál, őrvong. Mégis a letét az valami, amivel tartozunk. Vagy nem?

POLEMARKHOSZ: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Semmiképpen sem szabad visszaadni, ha magánkívül követeli vissza.

POLEMARKHOSZ: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: Akkor úgy látszik nem ilyesmiről beszél Szimónidész, hanem valami másról, amikor azt mondja: a tartozást vissza kell adni.

POLEMARKHOSZ: Zeuszra, másról. Úgy véli, a barát kötelessége, hogy barátjának hasznára legyen, cselekedjen jót vele és soha rosszat.

SZÓKRATÉSZ: Értem. Az aranyat letétbe átadónak a tartozást nem kell visszaadni, ha az átadás és az átvétel ránézve káros, és az átvevő és az átadó barátok. Szerinted ezt mondja Szimónidész?

POLEMARKHOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Nos? Az ellenségnek viszont vissza kell adni, ami jár neki?

POLEMARKHOSZ: Mindenképpen - amivel tartozunk neki. Mert gondolom, mi mással tartozik az ellenség az ellenségnek, mint a rosszal, ami megilleti?

VII. SZÓKRATÉSZ: Úgy látszik, Szimónidész költői módon rejtvénnnyel fejezte ki, mi igazságos. Úgy tűnik, ítélete szerint az az igazságos, hogy megadjuk mindenkinek, ami őt megilleti, s ezt nevezte tartozandóságnak?

POLEMARKHOSZ: Szerinted nem?

SZÓKRATÉSZ: Zeuszra! Ha valaki így faggatná a költőt: „Ó, Szimónidész, kinek mit szolgáltat az orvosmesterség, miféle jogos tartozandóságot?” Szerinted mit felelne?

POLEMARKHOSZ: Világos, hogy a testnek gyógyszert és ételt, italt.

SZÓKRATÉSZ: És az úgynevezett szakácsmesterség kiknek mit szolgáltat mint jogos tartozandóságot?

POLEMARKHOSZ: Az ételeknek a fűszereket.

SZÓKRATÉSZ: És kiknek mit szolgáltat az a mesterség, amely igazságosságnak nevezhető?

POLEMARKHOSZ: Ha az előbb mondottakat kell követnünk, ó, Szókratész: az igazságosság a barátunk hasznára, az ellenségnek árt.

Igazságosság az, ha a baráttal jót cselekszünk, az ellenséggel rosszat?

SZÓKRATÉSZ: Tehát úgymond: igazságosság az, ha a baráttal jót cselekszünk, az ellenséggel rosszat.

POLEMARKHOSZ: Azt hiszem.

SZÓKRATÉSZ: Ugyan ki képes leginkább a betegségben sínylődő barátunk segíteni, az ellenségnek ártani betegség és egészség dolgában?

POLEMARKHOSZ: Az orvos.

SZÓKRATÉSZ: És ki segít a hajó utasain tengeri veszedelemben?

POLEMARKHOSZ: A kormányos.

SZÓKRATÉSZ: Nos? És az igazságos ember mily tevékenységgel, mily művelettel képes leginkább a barátunk hasznára, az ellenségnek ártani?

POLEMARKHOSZ: A csatázásban és az együtt harcolásban, úgy vélem.

SZÓKRATÉSZ: Helyes. Ám, kedves Polemarkhosz, az egészségesnek az orvos mit sem használ?

POLEMARKHOSZ: Semmit.

SZÓKRATÉSZ: És annak, aki nem hajózik, a kormányos?

POLEMARKHOSZ: Mit sem használ.

SZÓKRATÉSZ: És aki nem harcol? Annak az igazságos ember haszontalan.

POLEMARKHOSZ: Aligha hiszem.

SZÓKRATÉSZ: Akkor a békében is hasznos az igazságosság?

POLEMARKHOSZ: Hasznos.

SZÓKRATÉSZ: És a földművelés?

POLEMARKHOSZ: Az is.

SZÓKRATÉSZ: Hasznos a termés betakarítására.

POLEMARKHOSZ: Igen.

SZÓKRATÉSZ: És a cipésmesterség?

POLEMARKHOSZ: Az is hasznos.

SZÓKRATÉSZ: Gondolom, lábbelik szerzésére.

POLEMARKHOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Nohát. Szerinted békeidőben az igazságosság ugyan mivégre, minek a szerzésére hasznos?

POLEMARKHOSZ: Szerződéskötésre, ó, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ: A szerződés valami közösségi ügy. Vagy nem?

POLEMARKHOSZ: Községi ügy.

SZÓKRATÉSZ: Akkor vajon az igazságos ember jó és hasznos a kockavetésben? Vagy a kockázás mestere?

POLEMARKHOSZ: A kockázás mestere.

SZÓKRATÉSZ: Téglá-, és kőrakásban vajon az igazságos a leghasznosabb? Jobb társ az építőmesternél is?

POLEMARKHOSZ: Semmiképpen.

SZÓKRATÉSZ: Akkor micsoda közösségben jobb társ az igazságos ember a lantosnál, ha a lantpengetésben a lantos külön az igazságosnál?

POLEMARKHOSZ: Gondolom, a pénzügyleteknél.

SZÓKRATÉSZ: Kivéve bizonyára a pénz felhasználásában, ó, Polemarkhosz, amikor a pénzen közösen kell lovat venni vagy eladni. Ebben, úgy vélem, jártasabb a lovász.

POLEMARKHOSZ: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: És a hajózásban a hajóács és a kormányos?

POLEMARKHOSZ: Meglehet.

SZÓKRATÉSZ: De amikor aranyat, ezüstöt akarunk közösen fölhasználni, ebben másoknál hasznosabb az igazságos ember?

POLEMARKHOSZ: Úgy van, Szókratész. Amikor azt letétbe akarjuk helyezni és megőrizni.

SZÓKRATÉSZ: Azt mondod, amikor a pénzt fektetni kell és nem fölhasználni?

POLEMARKHOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Hát? Amikor a pénz haszontalanul fekszik, csak akkor hasznos az igazságosság?

POLEMARKHOSZ: Hihetőleg.

SZÓKRATÉSZ: Amikor egy sarlót meg kell őrizni közösségnek, egyénnek, akkor hasznos az igazságosság, ha viszont használni kell a sarlót, akkor a szőlőművesség?

POLEMARKHOSZ: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: Ezzel azt állítod, ha egy lantot vagy pajzsot meg akarunk őrizni, de nem használni, akkor hasznos az igazságosság, ha viszont használni akarjuk őket, akkor a hadtudomány és a zene?

POLEMARKHOSZ: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: És így volna a többi dolgokkal is: használatukban az igazságosság haszontalan, nemhasználatukban hasznos?

POLEMARKHOSZ: Hihetőleg.

VIII. SZÓKRATÉSZ: Barátom, akkor nem sok érő az igazságosság ha csak a nemhasználatra hasznos! Vizsgáljuk meg ezt. A küzdelemben - legyen az ökölvívás vagy valami más - ugye az erős ütész a legfélelmesebb, valamint a védekezésben is?

POLEMARKHOSZ: Persze.

SZÓKRATÉSZ: És aki a betegség elhárításában félelmesen ügyes, nyilván az a legfélelmesebb annak titkos elterjesztésében is?

POLEMARKHOSZ: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: És az a hadsereg legkiválóbb őre, aki egyben a legkiválóbb az ellenség terveinek és más titkos ármányainak ellopásában?

POLEMARKHOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Aminek valaki félelmes őre, annak félelmes tolvaja is?

POLEMARKHOSZ: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: Ha tehát az igazságos ember félelmes őrzője a pénznek, félelmes tolvaja is.

POLEMARKHOSZ: A mondottak alapján.

SZÓKRATÉSZ: Úgy látszik, tolvajnak lepleztük le az igazságost; nyilván Homérosztól tanultad ezt, mert ugyancsak kedvelte Odüsszeusz anyai nagyapját, Autolükoszt, azt állítván róla, bárkit fölülmutat a lopásban és esküdözésben. Tehát szerinted és Homérosz, Szimónidész szerint az igazságosság valami tolvajmesterség barátoknak hasznára, ellenségnek kárára. Így gondold?

POLEMARKHOSZ: Zeuszra, nem. De már azt sem tudom, mit mondtam. Azt most is helyesnek tartom, hogy az igazságosság lényege: használni a barátnak, ártani az ellenségnek.

SZÓKRATÉSZ: Barátnak vajon azokat tartod, akik jóknak látszanak valaki iránt, avagy nemcsak látszanak, hanem valóban jók is. S ugyanígy az ellenség...

POLEMARKHOSZ: Méltán azt szeretjük, akit hasznosnak vélünk és azt gyűlöljük, akit károsnak.

SZÓKRATÉSZ: És nem tévedhet az ember abban, hogy egyeseket hasznosnak képzel, pedig nem azok, másokat meg az ellenkezőjének?

POLEMARKHOSZ: Tévedhet.

SZÓKRATÉSZ: Az ilyen tévedőnek ellensége a jó ember, barátja a rossz ember.

POLEMARKHOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Tehát mégis igazságos dolog a gonoszoknak használni és a jóknak ártani?

POLEMARKHOSZ: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: De hiszen a jó ember igazságos és egyáltalán nem képes ártani!

POLEMARKHOSZ: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: Teszerinted igazságos dolog a nekünk nem ártóknak ártani?

POLEMARKHOSZ: Semmiképp, ó, Szókratész. Helytelennek látszik ez a beszéd.

SZÓKRATÉSZ: Hát igazságos-e az igazságtalannak ártani és használni az igazságosnak?

POLEMARKHOSZ: Ez az előbbinél szebbnek tetszik.

SZÓKRATÉSZ: Sokakkal megesik, ó, Polemarkhosz, akik tévednek az emberek megítélésében, hogy igazságosan cselekszenek, ha barátjuknak ártanak, mert az gonosz, viszont ellenségüknek használnak, lévén az jó, és így épp az ellenkezőjét állítjuk, mint Szimónidész.

POLEMARKHOSZ: Nagyon is megesik. Hanem visszakozzunk! Azt hiszem, nem határoztuk meg helyesen a barát és az ellenség fogalmát.

SZÓKRATÉSZ: Mit kifogásolsz, ó, Polemarkhosz?

POLEMARKHOSZ: Azt, hogy az a barát, aki nekünk használni látszik.

SZÓKRATÉSZ: Most akkor hogy módosítsuk?

POLEMARKHOSZ: Az a barátunk, aki annak látszik és valójában az is. Mert aki csak látszik, de valójában nem az, az csak látszat-barát, nem pedig igazi barát. És ugyanez érvényes az ellenségre is.

SZÓKRATÉSZ: E szerint úgy tetszik: barát az igazi jóember, ellenség a gonosz.

POLEMARKHOSZ: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Akkor első állításunkhoz, miszerint igazságos dolog a baráttal jót tenni, az ellenségnek ártani, tegyük hozzá: igazságos dolog az igazán jó barátnak használni, ha az jó, és ártani az ellenségnek, ha az gonosz.

POLEMARKHOSZ: Ezt nagyon szépen mondtad.

IX. SZÓKRATÉSZ: Egyáltalán, árthat-e bárkinek is az igazságos ember?

POLEMARKHOSZ: De mennyire. Sőt kell is ártania a gonoszoknak és az ellenségnek.

SZÓKRATÉSZ: Jobbá vagy rosszabbá lesz a ló, ha ártanak neki?

POLEMARKHOSZ: Rosszabbá.

SZÓKRATÉSZ: És vajon a kutyák vagy a lovak erényében lesz rosszabbá?

POLEMARKHOSZ: A lovakéban.

SZÓKRATÉSZ: És ha a kutyát bántják, az a kutyaerényben lesz rosszabbá és nem a lóerényben?

POLEMARKHOSZ: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: És nem érvényes-e, barátom, ez a tétel az emberre is; ha bántjuk, nem az embererényben válik ő is rosszabbá?

POLEMARKHOSZ: De, igazat szólsz.

SZÓKRATÉSZ: És az igazságosság vajon nem embererény?

POLEMARKHOSZ: Szükségképpen az.

SZÓKRATÉSZ: Így az ember, ha bántjuk, ugye barátom, feltétlenül igazságtalanabbá válik.

POLEMARKHOSZ: Hihetőleg.

SZÓKRATÉSZ: Lehetséges-e, hogy a zenész éppen a zenetudásával tesz valakit botfülűvé?

POLEMARKHOSZ: Lehetetlen.

SZÓKRATÉSZ: És hogy a lótenyésztő éppen a szakértelmével tenyészt rosszabb lovat?

POLEMARKHOSZ: Ez is képtelenség.

SZÓKRATÉSZ: És lehet-e, hogy az igazságos ember az igazságosságával tesz mást igazságtalanná? Szóval az erényével mást gonosszá?

POLEMARKHOSZ: Ez lehetetlen.

SZÓKRATÉSZ: Nyilván nem a hő idézi elő a hideget, hanem annak ellentéte.

POLEMARKHOSZ: Persze.

SZÓKRATÉSZ: Sem az aszály a latyakot, hanem az ellentéte.

POLEMARKHOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Eszerint a jó ember nem árthat senkinek, csak a rossz.

POLEMARKHOSZ: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: Aki igazságos, az jó is.

POLEMARKHOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Akkor az igazságos nem teheti meg, hogy bárkinek is ártson: se barátoknak, se másnak; ártani csak az ellentéte árthat, az igazságtalan.

POLEMARKHOSZ: Azt hiszem, nagyon is igazad van, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ: Ha valaki azt tekinti igazságosságnak, hogy mindenkinek adjuk meg, ami jár neki, és ezen azt érti, hogy az igazságos ártson az ellenségének, használjon a barátjának, mert ez illeti meg őket - nem lehet valami bölcs ember, mert nem mond igazat: mert ugye, mi úgy gondoltuk, az igazságos ember ne ártson soha senkinek.

POLEMARKHOSZ: Elismerem.

SZÓKRATÉSZ: Akkor én meg te majd együtt csatázunk az ellen, aki azt állítja: Szimónidész, Biasz, Pittakosz, vagy a bölcsek közül bárki is ilyet tanított.

POLEMARKHOSZ: Kész vagyok ebben veled együtt csatázni.

SZÓKRATÉSZ: De tudod-e, kitől ered szerintem az a szóbeszéd, hogy igazságos az, ha barátunknak segítünk, az ellenségnek pedig ártunk?

POLEMARKHOSZ: Kitől?

SZÓKRATÉSZ: Szerintem Periandrosztól, Perdikkasztól vagy Xerxésztől, vagy a thébai Iszméniosztól, vagy más olyan dúsgazdagtól, aki a saját hatalmát hiszi mindennek.

POLEMARKHOSZ: Színigazság.

SZÓKRATÉSZ: Úgy legyen. Miután ez sem bizonyult az igazságosságnak vagy az igazságosnak, ugyan ki állít róla valami mást?

Az igazságosság meghatározásának második kísérlete.

Thraszümakhosz szerint: Igazságosság az, ami az erősebbnek előnyös

X. (Szókratész:) Beszélgetésünk folyamán Thraszümakhosz már-már többször nekilendült, hogy átvegye a szót, de a közelülők megakadályozták ebben, minthogy szerették volna végighallgatni a gondolatmenetet, miután azonban elhallgattunk, és én ezeket mondtam, ő csak nem nyughatott, összeszedte magát, hogy mint valami vadállat rajtunk üssön és szétmarcangoljon. Én és Polemarkhosz megrettenve szétrebrentünk, Thraszümakhosz pedig a középén fennen harsogott:

THRASZÜMAKHOSZ: Már régóta fecsegték össze-vissza, Szókratész. Mit bárgyúskodtok, minduntalan udvarolgatva egymásnak! Ha igazán meg akarod tudni, mi az igazságos, ne csak kérdezősködjél fennhéjázón cáfolgatva valakinek a feleletét, hiszen tudod, mennyivel könnyebb kérdezni, mint felelni; hanem felelj magad, és mondd ki, te mit tartasz igazságosnak. De nekem ne szalmázz, hogy az ami szükséges, ami hasznos, ami nyereséges, üdvös, kedvező, hanem kereken és világosan mondd ki, amit gondolsz. Akármilyen sületlenséget én nem fogadok el tőled!

(Szókratész:) Ezt hallván, megrettentem és rátekintve elfogott a félelem. Azt hiszem, ha nem néztem volna rá előbb, mint ő rám, bizony megnémultam volna. Most, amikor szavával mind vadabbá hergelődött, előbb rápillantottam, s így képessé lettem a válaszadásra. Nagy szorongva így feleltem:

SZÓKRATÉSZ: Ó, Thraszümakhosz, ne haragudj ránk! Ha én és ő eltévelyedtünk a gondolatok vizsgálatában, tudd meg, nem akarattal vétettünk. Hidd el, ha aranyat keresnénk, önként dehogy engednénk egymásnak a keresésben, hiszen akkor aligha találánánk meg; most az aragnál sokkal értékesebb igazságosságot keresve, azt hiszed, barátom, hogy esztelenül épp ebben gazsulálnánk egymásnak, s nem törekednénk minden áron fölfedezni azt. De hát, gondolom, nem vagyunk képesek rá. Ezért hozzátok, ilyen okos emberekhez inkább illenék könyörölni rajtunk, mint haragudni.

XI. (Szókratész:) Fölkacagott Thraszümakhosz fölöttébb gúnyosan:

THRASZÜMAKHOSZ: Héraklészre! Hát ez a szokott szókratészi ironia! Ezt előre tudtam, előre megmondtam ezeknek, hogy majd te sehogysem akarsz felelni, hanem csak ironizálsz, teszel inkább mindent, csak ne kelljen válaszolnod, ha valaki kérdez.

SZÓKRATÉSZ: Bölcs vagy, ó, Thraszümakhosz, jól tudod, ha valakit megkérdezel, mennyi a 12, és kérdezve előre kikötöd, úgy mint nekem: Ember, azt ne mondd nekem, hogy $12 = 2 \times 6$, se azt, hogy 3×4 , azt sem, hogy 6×2 , de még azt se, hogy 4×3 ; efféle fecsegést nem fogadok el tőled. Gondolom, világos, hogy senki sem felelhetne az így kérdezőnek. És ha ezt mondaná neked: Ó, Thraszümakhosz, hogy érted ezt? Azt a feleletet nem adhatom, amit előre megtiltottál, még akkor sem, csodálatos barátom, ha valamelyik éppen az igaz felelet? Mondjam azt, ami nem igaz? Vagy hogyan érted ezt? Erre mit válaszolsz?

THRASZÜMAKHOSZ: Ez a te hasonlatod mennyiben vonatkozik az én szavaimra?

SZÓKRATÉSZ: Miért ne vonatkoznék. Ha nem is hasonló, de a kérdezettnek hasonlónak tetszik; nem gondolod, hogy az illető kevésbé adja ki a maga véleményét, akár megtiltjuk, akár nem.

THRASZÜMAKHOSZ: Te is így akarsz tenni: éppen azt felelni, amit megtiltottam.

SZÓKRATÉSZ: Nem csodálkoznék, ha alapos megfontolás után így látnám helyesnek...

THRASZÜMAKHOSZ: Mi lenne, ha én az igazságosság kérdésében egészen más, és az elébb mondottaknál jobb választ adnék? Akkor mivel büntetnéd magadat?

SZÓKRATÉSZ: Mi mással, mint ami illő bűnhődés a tudatlannak? Illik tanulni a tudótól. És én vállalom ezt a bűnhődést.

THRASZÜMAKHOSZ: Édes. Csakhogy a tanulás mellett még fizess pénzt is.

SZÓKRATÉSZ: Fizetek, mihelyt lesz.

GLAUKÓN: Lesz. A pénzen nem múlik, Thraszümakhosz. Beszélj! Összeadjuk Szókratész helyett.

THRASZÜMAKHOSZ: Gyanakszom, hogy Szókratész most is majd szokása szerint jár el: ő maga nem válaszol; ha pedig más felel, annak szavába akaszkodik és megcáfolja.

SZÓKRATÉSZ: Kedvesem! Miképpen adhatna feleletet valaki, ha először is nem tud semmit, és nem is állítja magáról, hogy tud; továbbá, ha lenne is véleménye mindezekről, egy nem középszerű ember megtiltja neki, hogy véleményét kimondja. Így illőbb, hogy te beszéljél; hiszen azt állítod, hogy tudsz és van mit mondanod. Tehát másképpen ne tégy, hanem kedvezz nekem azzal, hogy válaszolsz, és ne átalld tanítani Glaukónt és a többieket.

XII. (Szókratész:) Miután ezt kimondtam, Glaukón és a többiek is buzgón kérlelték, hogy így cselekedjen. Thraszümakhosz észrevehetően szeretett volna beszélni, hogy megdicsőüljön, bízván magában, hogy kitűnően válaszolhat. Azért színleg szabódott, azt akarta, hogy most én legyek a válaszoló. Végül mégis engedett.

THRASZÜMAKHOSZ: Ez hát a Szókratész bölcsessége, hogy magától nem akar tanulni, hanem csak szertekóborol, hogy másoktól tanulhasson, aztán adós marad a hálával!

SZÓKRATÉSZ: Abban igazat szólsz, ó, Thraszümakhosz, hogy szeretek másoktól tanulni, de föllentesz azt állítván, hogy nem rovom le érte hálámat. Lerovom, ahogy bírom. De csak magasztalni tudok, pénzem nincs. Hogy ezt milyen szívesen teszem, ha látom, hogy valaki jól beszél, tüstént megtudod, ha felelgetsz nekem. Mert úgy vélem, te igen értesz a beszédhez.

THRASZÜMAKHOSZ: Halld meg hát! Állítom, hogy az az igazságos, ami az erősebbnek javára van. Nos, miért nem magasztalsz? Vagy nem akarsz?

SZÓKRATÉSZ: Ha majd fölfogom szavaid értelmét. Egyelőre nem értem. Azt állítod, az az igazságos, ami az erősebb javára van. Ó, Thraszümakhosz, hogy érted ezt? Ha Polüdamasz, az ökölvívó nálunk erősebb, és testének javára van az ökörhús, ez az étel jót tesz és igazságos nekünk is, akik nála ugyancsak gyöngébbek vagyunk?

THRASZÜMAKHOSZ: Semmirekellő vagy, Szókratész, és a szavak értelmét úgy csűrőd-csavarod, hogy minél jobban tönkretedd.

SZÓKRATÉSZ: Semmiképpen, ó, legjobb barátom! De fejezd ki magad világosabban!

THRASZÜMAKHOSZ: Vagy nem tudod, hogy egyes államokat zsarnok kormányoz, másokat a köznép, ismét másokat az arisztokraták?

SZÓKRATÉSZ: Hogyne tudnám.

THRASZÜMAKHOSZ: Nemde mindegyik államban az uralkodó osztályé a hatalom?

SZÓKRATÉSZ: Nagyon is.

THRASZÜMAKHOSZ: És mindegyik uralkodó olyan törvényeket hoz, ami önmagának hasznos: a demokrácia a népnek, a zsarnok a zsarnoknak előnyös törvényeket, és a többiek is így. Miután meghozták, azt nyilvánítják ki az alattvalókra nézve igazságosnak, ami nekik hasznos, és az ilyen törvényt megszegőt meglakoltatják mint törvénszegőt és igazságtalant. Nos, azt állítom, legkülönb barátom, hogy minden államban az az igazságos, ami az éppen uralkodó kormánynak hasznos. Ugyanis az van hatalmon. A helyesen gondolkodó ebből következtetheti: mindenütt az az igazságos, ami az erősebbnek előnyös.

SZÓKRATÉSZ: Nos már fölfogtam, mit akarsz mondani. Igaz-e vagy sem, megpróbálom megérteni. Szerinted is, Thraszümakhosz, az igazságos, ami hasznos? De hiszen előbb nekem megtiltottad, hogy ezt feleljem neked! Ehhez járul még az erősebb érdeke.

THRASZÜMAKHOSZ: Elég csekély járulék.

SZÓKRATÉSZ: Nem világos, hogy nem nagy-e. De az világos: azt kell vizsgálnunk, igazat állítasz-e. Ugyanis azzal én is egyetértek, hogy ami igazságos, az egyben hasznos is; te azonban még hozzáteszed, hogy ami az *erősebbnek* hasznos. Én ezt még nem értem. Meg kell vizsgálnom.

THRASZÜMAKHOSZ: Vizsgáld!

XIII. SZÓKRATÉSZ: Úgy legyen! Ezt mondd meg nekem: igazságosnak tartod, hogy a vezetőknek engedelmeskedni kell?

THRASZÜMAKHOSZ: De mennyire!

SZÓKRATÉSZ: És az államokban a vezetők vajon tévedhetetlenek-e vagy tévedhetnek is?

THRASZÜMAKHOSZ: Mindenképpen tévedhetnek is.

SZÓKRATÉSZ: Amikor nekilátunk a törvényhozásnak, egyes törvényeket helyesen rendelnek el, másokat helytelenül?

THRASZÜMAKHOSZ: Így gondolom én is.

SZÓKRATÉSZ: Helyesen rendelik el a nekik hasznos törvényeket, helytelenül a nekik károsakat. Vagy hogy gondolod?

THRASZÜMAKHOSZ: Így.

SZÓKRATÉSZ: És ami törvényt egyszer meghoztak, az alattvalóknak azt teljesíteniük kell - ez igazságos.

THRASZÜMAKHOSZ: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Tehát szerinted igazságos nemcsak az, ami az erősebbnek hasznos, hanem az ellenkezője is, ami káros.

THRASZÜMAKHOSZ: Mit beszélsz?

SZÓKRATÉSZ: Amit te, véleményem szerint. Vizsgáljuk meg jobban! Nem értettünk-e egyet abban, hogy a vezetők néha a vezetetteket olyasmi megtételére kényszerítik, ami ellentétes az ő legjobb érdekükkel, az viszont igazságos, hogy az alattvalók tegyék a vezetők rendeleteit. Egyetértettünk ebben?

THRASZÜMAKHOSZ: Azt hiszem, igen.

SZÓKRATÉSZ: Gondold meg, most elismerted nekem, hogy igazságos olyat tenni, ami a vezetőknek és az erősebbeknek árt, amikor a vezetők akaratlanul magukra nézve káros parancsot adnak ki, másrészt igazságosnak ítéled, hogy az ő parancsait az alattvalók végrehajtsák; akkor, ó, legbölcsebb Thraszümakhosz, ebből szükségképpen következik, hogy igazságos a te állításoddal ellenkezőt cselekedni: a gyöngébbek kötelesek az erősebbeknek ártani.

POLEMARKHOSZ: Zeuszra!, ó, Szókratész, ez mindennél világosabb!

KLEITOPHÓN: Ha te tanúsítod!

POLEMARKHOSZ: Mi szükség tanúkra? Maga Thraszümakhosz beismerte, hogy a vezetők olykor magukra nézve káros parancsokat adnak, viszont alattvalóik ezeket is kötelesek végrehajtani - ez így igazságos.

KLEITOPHÓN: Hiszen Thraszümakhosz azt állította: igazságos a vezetők parancsait végrehajtani.

POLEMARKHOSZ: Azt is állította, Kleitophón, hogy igazságos az, ami az erősebbnek hasznos. Mindkettőt állítva elismerte, hogy néha az erősebbek saját érdekükkel ellentétes parancsokat adnak ki a gyöngébbeknek, az alávetetteknek, és azokat ezek végre is hajtják. E beismerésből következik, hogy nemcsak az igazságos, ami az erősebbeknek hasznos, hanem az is, ami káros.

KLEITOPHÓN: De az erősebbnek szerinte az hasznos, amit az erősebb hasznosnak képzel, ezt a gyöngébb köteles végrehajtani - és ezt állította igazságosnak.

POLEMARKHOSZ: De ez nem így áll!

SZÓKRATÉSZ: Mit számít az, Polemarkhosz! Ha Thraszümakhosz most így mondja, így fogadjuk el tőle. Hanem felelj nekem, ó, Thraszümakhosz, vajon ezt akartad mondani: az az igazságos, amit az erősebb a maga számára hasznosnak vél, akárha tényleg hasznos neki, akárha káros? Így értetted?

XIV. THRASZÜMAKHOSZ: A legkevésbé. Azt hiszed, én erősebbnek találom a tévedőt, amikor téved?

SZÓKRATÉSZ: Gondoltam, éppen ezt állítod, amikor elismerted, hogy a vezető nem tévedhetetlen, hanem ő is tévedhet.

THRASZÜMAKHOSZ: Csűrőd-csavarod a szót, Szókratész. Rögtön orvosnak hívod azt, aki a betegek gyógyításában téved, vagy számtudósna, amikor az téved a számolásban ugyane tévedés szerint. Úgy vélem, csak megszokásból mondjuk, hogy az orvos tévedett, vagy a számoló tévedett, a grammatikus tévedett; de gondolom, ha tényleg az, aminek nevezzük, egyik sem téved soha. Szabatos meghatározás szerint, mivel te is szabatoskodol, senki mester nem téved; hiszen a tévedő azért téved, mert hibázik a tudománya, és akkor ő nem is mester. Így hát mesterember, bölcs vagy épp vezető senki sem téved, ha tényleg vezető. Mégis mindenki azt hajtogatja: az orvos tévedett, a vezető tévedett. Fogd föl úgy, hogy előbb ilyen értelemben válaszoltam neked. A legszabatosabban kifejezve az áll, hogy a vezető - amennyiben tényleg vezető - nem téved és nem tévedve rendeli el, ami a legjobb neki, és ezt kell alattvalójának teljesítenie. Így hát, amint kezdetben mondtam, azt állítom igazságosnak, ami az erősebbnek hasznos.

XV. SZÓKRATÉSZ: Úgy legyen, Thraszümakhosz! Úgy véled, szócűrő-csavaró vagyok?

THRASZÜMAKHOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszed, pusztán ármányból kérdeztem, amit kérdeztem, hogy érvelésedben megfogjalak?

THRASZÜMAKHOSZ: Tudom én, amit tudok. De te nem eszel belőle! Nem tudsz te nekem lopva ártogatni, sem nyílt szóval erőszakot venni rajtam!

SZÓKRATÉSZ: Ó, boldogságos ember, nem is próbálom meg. De hogy még egyszer így ne járjunk, határozd meg, hogy a vezető, az erősebb fogalmát a szokványos értelemben használod, vagy valami szabatos értelemben, ahogy az imént állítottad: igazságos az, hogy a gyöngébb tegye, ami az erősebbnek hasznos.

THRASZÜMAKHOSZ: A vezető fogalmát a legszabatosabb értelemben használom. Most ebben ártogass, rágalmazz, ha tudsz. Nem kell tőled elnézés! De nem is érsz el semmit.

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszed, elment az eszem, hogy meg akarom nyírni az oroszánt és cselt vetni Thraszümakhosznak?

THRASZÜMAKHOSZ: Az imént már megpróbáltad... De te ahhoz gyenge vagy!

SZÓKRATÉSZ: Elég az ilyesmikből! De mondd, szabatos értelemben az előbb említett orvos vajon micsoda? Pénzszerző-e vagy a szenvedők gondozója? Olyanról szólj, aki igazán orvos!

THRASZÜMAKHOSZ: A szenvedők gondozója.

SZÓKRATÉSZ: És a kormányos? Az igazi kormányos vajon a hajósok vezetője, vagy csak hajós?

THRASZÜMAKHOSZ: A hajósok vezetője.

SZÓKRATÉSZ: Gondolom, nem azt kell néznünk, hogy most éppen a tengeren hajókázik, és azért sem kell hajósnak hívnunk; hiszen nem a hajózás miatt hívják kormányosnak, hanem a tudománya miatt, és mivel ő a hajósok parancsnoka.

THRASZÜMAKHOSZ: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: Ugye mindegyikük valaminek a hasznára van?

THRASZÜMAKHOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Ugye mesterségük arra termett, hogy kutassa és szolgáltassa, miben lehet hasznára valakinek?

THRASZÜMAKHOSZ: Arra termett.

SZÓKRATÉSZ: És mind e mesterségnek hasznára van még valami más, amire rászorul, vagy mindegyik elég-e magamagának, lévén önmagában tökéletes?

THRASZÜMAKHOSZ: Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ: Valahogy így. Ha azt kérdeznéd tőlem, elég-e a testnek maga a test, vagy szüksége van még valami másra is, azt felelném: mindenképpen szüksége van; hiszen épp emiatt találták ki az orvosmesterséget, mivel a test gyarló és nem elég neki, hogy olyan, amilyen; hogy szükségletét ellássa, erre szereztetett az orvosmesterség. Szerinted helyesen szólok, vagy nem?

THRASZÜMAKHOSZ: Helyesen.

SZÓKRATÉSZ: Nos? Vajon csak az orvosmesterség gyarló, vagy a többi mesterségnek is szüksége van valami erényre, amint a szemnek a látásra, a fülnek a hallásra; így hát önmagán kívül szüksége van még valami másik mesterségre, amely kutatja és szolgáltatta az ő javát-hasznát? Vajon akad-e valami gyarlóság magában a mesterségekben, így mindegyikük rá van szorulva valami más mesterségre, amely kutatja, mi szolgálna az előbbi javára, és ez utóbbinak is szüksége van újabb másra, és így tovább a végtelenig. Avagy önnön javáról maga gondoskodik? Avagy éppen nincs rászorulva sem önmagára, sem másra abban, vajon mi szolgálna javára saját gyarlóságában, mivel semmiféle gyarlóság vagy hiba nincs benne, így más mesterség javát-hasznát sem kell szolgálnia, csak a magáét, lévén maga tökéletes és sérthetetlen, ameddig megmarad a maga tökéletes teljességében. Vizsgáld meg szabatos értelemmel, vajon így van-e ez, vagy másként?

THRASZÜMAKHOSZ: Azt hiszem így van.

SZÓKRATÉSZ: Tehát az orvosmesterség nem a maga javát kutatja, hanem a test javát?

THRASZÜMAKHOSZ: Igen.

SZÓKRATÉSZ: És a lovászat sem a lovászat javát, hanem a lovakét? És semelyik más mesterség nem keresi a maga javát - erre nincs is szüksége -, hanem azét, aminek a mestersége.

THRASZÜMAKHOSZ: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: Nos, Thraszümakhosz, a mesterségek mind azokon uralkodnak és azoknak parancsolnak, amiket mint mesterségek szolgálnak.

THRASZÜMAKHOSZ: Legyen, bár ebben tétovázom.

SZÓKRATÉSZ: Egyik tudomány sem keresi-rendeli az erősebb javát, hanem a gyöngébbét, a neki alárendeltét.

(Szókratész:) Thraszümakhosz végezetül ebbe is belement, bár megpróbált ellene rugódozni. Miután beleegyezett:

SZÓKRATÉSZ: Egy orvos sem keresi-rendeli a maga hasznát, amennyiben igazi orvos, hanem a betegek javát. És egyetértünk abban, hogy az igazi orvos a test vezére és nem pénzszerző.

THRASZÜMAKHOSZ: Na jó, egyetértünk.

SZÓKRATÉSZ: És a szabatosan értelmezett kormányos sem matróz, hanem a hajósok parancsnoka. Vagy nem?

THRASZÜMAKHOSZ: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: És az ilyen kormányos és parancsnok nem a maga javát keresi-rendeli, de a hajósokét és alárendeltjeit.

THRASZÜMAKHOSZ (kelletlenül): Legyen.

SZÓKRATÉSZ: Eszerint, ó, Thraszümakhosz, senki emberfia semmiféle uralomban, amennyiben igazi vezér, nem keresi-rendeli a maga javát, hanem az alattvalói javát, akiket mesterségével szolgál. És bármit tesz vagy beszél, arra nézve tesz vagy beszél: mi szolgál alattvalója javára.

Harmadik kísérlet az igazságosság meghatározására. Mi az igazságosság haszna?

XVI. (Szókratész:) Amikor a beszédben eddig jutottunk, és már mindenki világosan látta, hogy az igazságosságról szóló eszmefuttatás az ellentétébe csapott, Thraszümakhosz válasz helyett így szólt:

THRASZÜMAKHOSZ: Mondd, Szókratész, van neked dajkád?

SZÓKRATÉSZ: Hát ez mi? Nem kéne inkább felelned, mint ilyesmit kérdezned?

THRASZÜMAKHOSZ: Mert bizony elhanyagolja a náthádat, és az orrodát sem törli ki, pedig nagyon rád fér, hiszen még azt se tudod, mi a pásztor meg a birka!

SZÓKRATÉSZ: Ugyan?

THRASZÜMAKHOSZ: Mert azt hiszed, hogy a juhász meg a gulyás a birkák meg a tehenek javát keresi! Ugyan mi másért hizlalja és gondozza őket, mint a gazdája és a maga hasznára? És azt hiszed, hogy az államok vezetői - ha igazi vezetők - másképpen törődnek alattvalóikkal, mint a pásztor a birkákkal, és éjt-nappal nemcsak a maguk hasznát keresik? Így bizony igen távol rugaszkodtál a jogtól és igazságosságtól meg az igazságtalanságtól, ha nem

veszed észbe, hogy a jog és az igazságosság valójában idegen jó: csakis az erősebbnek, a vezetőnek előnyös, az engedelmes alattvalónak káros; másfelől ellentéte, az igazságtalanság uralkodik az igazán bárgyúkon és az igazságosakon, és az alattvalók e hatalmasnak a kényét szolgálják, lévén erősebb, és engedelmeskedvén boldogítják úgy, hogy maguk boldogtalanok maradnak. Meg kell győződöd róla, ó, ostobácska Szókratész, hogy az igazságos minduntalan a rövidebbet húzza az igazságtalannal szemben. Először is a közös ügyletekben, melyekben az igazságos az igazságtalannal közösködik, e közösség felbomlásakor semmiképp sem húz több hasznot az igazságtalannál, hanem éppen kevesebbet. Az államügyekben is, amikor adózni kell, az igazságos az egyenlőn felül többet ad be, az igazságtalan kevesebbet; mégis amikor arról van szó, ki mit kapjon, az igazságos semmit sem kap, a másik meg busás hasznot húz. És ha egyik is, másik is valami hivatalt vállal, ennek folyamán az igazságos, ha nem éri is különösebb csapás, háztartása elhanyagolásával súlyos kárt vall; a közhivatalból meg éppen semmi haszna, hiszen igazságos; hozzá még meggyűlöli őt a családja, az ismerősei, mivel nem akar nekik kedvezni azon fölül, ami igazságos; ugyanakkor az igazságtalan élvezi mindennek az ellenkezőjét. Azt a férfit értem, amint már előbb is mondtam, aki képes mindebből nagy hasznot húzni. Most, ha akarod, azt vizsgáld meg, mennyivel jobban jár valaki, ha igazságtalan, mint ha igazságos. Mindennél könnyebben megtudhatod, ha elképezed a végső igazságtalanságot, ami az igazságtalant a lehető legboldogabbá teszi, az igazságtalanságot elszenvedőket, illetve tenni nem akarókat a legboldogtalanabbakká. Ez pedig a zsarnokság, amely nem kicsinyenként és apránként orozza el vagy rabolja el a másét, mindazt, ami szent, igaz, magán-, és köztulajdon, hanem mindent egy csapásra. Ha valaki kicsinyenként jár el ilyen igazságtalanul, és rajtakapják, azt megbüntetik, és a legnagyobb gyalázatban lesz része. Így templomrablónak, rabszolgakerítőnek, falbontónak, tolvajnak, fosztogatónak bélyegzik meg, ha csak egyenként követte el e gáztetteket. Ha viszont valaki javaik mellett magukat a polgárokat elfogva teszi rabbá, azt már nem gyalázza-szapulja senki, hanem boldognak és üdvözültnek magasztalják, nemcsak a polgárok, hanem azok is, akik gáztetteikről tudomást szereztek. Aki az igazságtalanságot gyalázza, nem azért teszi, mintha nem akarná elkövetni, hanem mert fél annak következményeitől. Így hát, ó, Szókratész, az igazságtalanság hatalmasabb, szabadabb és zsarnokibb az igazságosságnál, ha képes érvényesülni; és amint kezdettől fogva mondtam: az az igazságos, ami az erősebbnek hasznos, és jobban boldogul, nagyobb hasznot húz az igazságtalan.

**Szókratész cáfolata: az igazságtalanság nem jár haszonnal.
Különválasztja a pénzszerzést a gondozottai javát szolgáló szakmáktól**

XVII. (Szókratész:) Ezt mondván, Thraszümakhosz távozni készült, mint egy fürdős, leöntve fülünket sok nagy fennszóval, ám a jelenlevők nem engedték el, hanem kényszerítették, maradjon és indokolja meg előbbi szavait. Én is hevesen kérleltem:

SZÓKRATÉSZ: Ó, isteni Thraszümakhosz! menni akarsz, amikor ilyen nagy kérdést vetettél föl és még ki sem oktatsz bennünket, és magad sem tudod meg, így van-e vagy sem? Vagy azt hiszed, holmi semmiséget próbáltál meghatározni, nem pedig egy egész életvitelt, melyhez ha tartja magát az ember, a lehető legeredményesebb életet éli?

THRASZÜMAKHOSZ: Erről én másképp vélekedem.

SZÓKRATÉSZ: Úgy látszik, mit sem törődöl velünk, hogy jobban vagy rosszabbul élünk-e, nem tudva meg, amit te állítólag tudsz. Hanem jóember, légy kegyes minket útbaigazítani! Ugyan mit árthat neked, ha velünk, annyiunkkal kegyesnek mutatkozol? Engem, bevallom, nem tudtál meggyőzni; semmiképpen sem fogadom el, hogy az igazságtalanság előnyösebb az igazságosságnál, még akkor sem, ha szabadjára engedik, és nem akadályozzák meg, hogy tegye azt, amit akar. Nos, jóember, legyen az illető igazságtalan, cselekedhessék gonoszul akár titkon, akár nyílt erőszakkal, engem sose győz meg arról, hogy élete előnyösebb az igazságosénál. Gondolom, itt másoknak is ez a meggyőződésük. Bizonyítsd be, ó, boldogságos ember, hogy tévelygünk, ha többre tartjuk az igazságosságot az igazságtalanságnál!

THRASZÜMAKHOSZ: Hogyan tudnálak meggyőzni? Ha előbbi beszédem nem győzött meg, akkor mit tegyek? Véssem a lelkedbe szavaimat?

SZÓKRATÉSZ: Zeuszra, semmiképpen! Hanem először is tarts ki állításod mellett, és ha módosítod a véleményedet, ezt nyíltan tedd, és ne ültess föl minket! Látod, Thraszümakhosz - visszatérve előbbi vizsgálódásunkra -, te az igazi orvos első meghatározása után úgy vélted, nem kell tartanod magad már az igazi pásztor fogalmához, hanem szerinted a pásztor - amennyiben pásztor - tartsa úgy a juhokat, hogy nem azok javát keresi, hanem csak a nagy lakomát, ahol ő majd kéjjel dőzsölhet vagy épp eladásukkal jó üzletet hajhásszon mint kalmár és nem pásztor. Szerintem az igazi pásztornak az a legfőbb gondja, hogy ápoltságának a javát szolgálja; s bizony még a maga számítását is akkor leli meg a legjobban, ha pásztor-mesterségének hiánytalanul eleget tesz. Így gondolom én, s most szükségképpen egyet kell értenünk, hogy mindenfajta uralom, amennyiben uralom, senki másnak nem keresi javát, csak az alávetettjének és ápoltságának mind a köz-, mind a magánéletben. Mit gondolsz, az államok vezetői, ha igazi vezetők, önként uralkodnak?

THRASZÜMAKHOSZ: Zeuszra! nem gondolom, hanem tudom.

XVIII. SZÓKRATÉSZ: Más uralmaknál is, ó, Thraszümakhosz, nem azt tapasztaltad, hogy senki sem akar önként uralkodni, hanem mindenki zsoldot követel érte, mert hát a hivatalból nem ő húz hasznot, hanem alattvalói. Még erre felelj! Ugye minden egyes mesterség sajátos képességével különbözik a másiktól? Kedves barátom, csak a meggyőződésedet követve válaszoljál, hogy célhoz érjünk!

THRASZÜMAKHOSZ: Sajátos képessége szerint.

SZÓKRATÉSZ: Nemde mindegyik valami sajátos, a másiktól elütő haszonnal szolgál nekünk, mint az orvismesterség az egészség szolgálatával, a kormányosság meg a tengeren való biztonsággal, és ugyanígy a többi is.

THRASZÜMAKHOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És a pénzszerző-mesterség meg a bért keresi. Ez a teljesítménye. Vajon az orvoslást és a kormányosságot ugyanannak a mesterségnek tartod? Vagy ha szabatosan akarod kifejezni magad, ahogy eltökélted: ha éppen a kormányos meggyógyult, mert jót tett neki a tengeri út, ezért a mestersége szerinted orvismesterség?

THRASZÜMAKHOSZ: Aligha hinném.

SZÓKRATÉSZ: És a pénzszerzést sem tartod annak, még ha valaki annak gyakorlatában gyógyult is meg?

THRASZÜMAKHOSZ: Azt sem.

SZÓKRATÉSZ: És az orvoslást sem neveznéd pénzszerző-mesterségnek, még ha pénzt kap is a gyógyításért?

THRASZÜMAKHOSZ: Nem nevezném.

SZÓKRATÉSZ: Ugye szót értettünk abban, hogy minden egyes mesterségnek sajátos, külön képessége van?

THRASZÜMAKHOSZ: Szót értettünk.

SZÓKRATÉSZ: És valamennyi mesterember ami hasznot általában szerez, világos, hogy azt egy járulékos közös forrásból húzza?

THRASZÜMAKHOSZ: Világos.

SZÓKRATÉSZ: És azt is mondtuk, hogy ha a mesterember bért kap, akkor azt sajátos szakmája mellett a pénzszerző-mesterségből meríti?

THRASZÜMAKHOSZ: Nem tudom.

SZÓKRATÉSZ: Ezt a bért nem mindegyik a maga sajátos mesterségéből húzza, hanem ha tüzetesen szemléljük: az orvosmesterség egészséget szerez, a pénzszerzés bért; az építészet házat épít, és ezt követve bért a pénzszerzés; és így mind a többiek is teszik a maguk dolgát, és használnak alárendeltjeiknek. Ha ehhez bér nem járul, húz-e hasznot a mesterségéből a mester?

THRASZÜMAKHOSZ: Aligha.

SZÓKRATÉSZ: Amikor ingyen dolgozik, ugye nem húz hasznot?

THRASZÜMAKHOSZ: Gondolom, aligha.

SZÓKRATÉSZ: Ugye, Thraszümakhosz, most már világos, hogy egyik mesterség sem keresi a maga hasznát, hanem csak gondozottja javát munkálja-rendeli előbbi állításunk szerint, annak mint gyöngébbnek a javát szolgálja és nem az erősebbét. Ezért mondtam előbb, kedves Thraszümakhosz, hogy bizony önként senki sem akar uralkodni és elvállalni vadidegenek bajának orvoslását, hanem bért követel, mivel aki a maga mesterségét szépen akarja üzni, soha nem keresi-rendeli a maga javát mestersége gyakorlatában, hanem csak alárendeltje javát. Ezért kell az uralkodni vállalkozónak pénz, megbecsülés, illetve büntetés az uralkodni nem akarónak.

XIX. GLAUKÓN: Hogy érted ezt, ó, Szókratész? A kétfajta bért értem, de azt már nem, mit akarsz a büntetéssel és miért soroltad a bérrel egy sorba?

SZÓKRATÉSZ: Hát nem fogod föl, mi a legkülönbek bére, amiért uralkodnak, ha már rászánták magukat? Vagy nem tudod, hogy a becsvágyat és a kapzsiságot szégyennek ítélik?

GLAUKÓN: De igen.

Szókratész kitérője: a legjobbak nem kívánnak uralkodni

SZÓKRATÉSZ: Ennélfogva a legjobbak nem kívánnak pénzért uralkodni, sem megbecsülésért, sem az uralkodásból nyilvánosan fizetséget húzva zsoldosnak minősülni, sem tolvajoknak, az uralomból titkon hasznot orozva. És becsvágyból sem kívánnak uralkodni, nem lévén becsvágyók. Kényszeríteni kell őket és büntetni, hogy uralkodni akarjanak. Ennélfogva rútságnak minősül, ha valaki önként kapdos az uralom után és nem várja meg a kényszert. Ha valaki nem akar uralkodni, annak a legnagyobb büntetés, ha gonoszok uralognak rajta. Gondolom,

ettől félve vállalja az uralmat a derék, a jó, ha mégis vállalja, és még akkor sem úgy, mintha valami jólétbe, élvezetbe csöppenne, hanem csak kényszerből, hiszen nincs nála kiválóbb vagy vele egyenlő, akire átháríthatná. Azt hiszem, ha az állam csupa jó emberekből állna, az mind azért tusázna egymással, hogy ne uralkodjék; ebből világosan kitetszik, hogy az igazi vezető nem arra termett, hogy a maga javát keresse, hanem alárendeltjeinek javát. Különb minden értelmes inkább választaná, hogy más legyen az ő hasznára, semhogy ő a másért törje magát. Így hát én semmiképp sem értek szót Thraszümakhosszal, hogy az az igazságos, ami az erősebbnek hasznos. De ezt majd máskor vizsgáljuk meg. Sokkal fontosabb kérdésnek tetszik Thraszümakhosz azon állítása, hogy az igazságtalan ember élete boldogabb, mint az igazságosé. Te, Glaukón, melyik állítást helyesled? És melyiket tartanád igazabbnak?

GLAUKÓN: Szerintem előnyösebb az igazságos élet.

SZÓKRATÉSZ: Hallottad-e, mint sorolta elő Thraszümakhosz az igazságtalan élet előnyeit?

GLAUKÓN: Hallottam, de nem győzött meg.

SZÓKRATÉSZ: Szeretnéd, ha meggyőznénk őt; ha valahogy ki tudnánk mutatni, hogy nincs igaza?

GLAUKÓN: Már hogyan szeretném?

SZÓKRATÉSZ: Ha érvel érvel szögezve szembe fősorolnánk, mennyi minden jó háramlik az igazságosra, aztán ő is válaszolna nekünk és mi viszont, aztán összeszámlálnánk a mindkét részről elősorolt előnyöket, aztán már csak bírák kellene, hogy döntsenek. De ha vizsgálódásunk folyamán egyezsége jutnánk, egyszersmind mi lennénk a szónokok és a bírák is.

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Melyik változat tetszik neked?

GLAUKÓN: Ez utóbbi.

Thraszümakhosz fordított erkölcsi értékrendje

XX. SZÓKRATÉSZ: Nos, Thraszümakhosz, felelj nekünk, kezdve az elején. Azt állítod, hogy előnyösebb a tökéletes igazságtalanság a tökéletes igazságosságnál?

THRASZÜMAKHOSZ: Nagyon is állítom. Az okokat már elmondtam.

SZÓKRATÉSZ: Hogyan állíthatsz ilyet? Ugye az egyiket erénynek hívod, a másikat bűnnek?

THRASZÜMAKHOSZ: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Ugye az igazságosságot erénynek, az igazságtalanságot bűnnek?

THRASZÜMAKHOSZ: Meglehet, édes barátom, de én mégis azt állítom, hogy az igazságtalanság előnyös, és az igazságosság káros.

SZÓKRATÉSZ: Hát akkor?

THRASZÜMAKHOSZ: Az ellenkezőjét állítom.

SZÓKRATÉSZ: Az igazságosságot bűnnek?

THRASZÜMAKHOSZ: Nem. De nagyon bárgyú nemeslelkűségnek.

SZÓKRATÉSZ: És az igazságtalanságot rosszlelkűségnek?

THRASZÜMAKHOSZ: Nem. De okosságnak.

SZÓKRATÉSZ: Ó, Thraszümakhosz! Talán okosnak s hozzá még jónak is tartod az igazságtalant?

THRASZÜMAKHOSZ: Azt igen, aki képes a tökéletes igazságtalanságra, képes államok és népek leigázására.

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszed, hogy a zsebmetszőkre gondolkodok?

THRASZÜMAKHOSZ: Előnyös az ilyesmi is, ha titokban marad. De ez szóra sem érdemes, csak az, amiről előbb szóltam.

SZÓKRATÉSZ: Értem mit akarsz mondani. Csak azon csodálkozom, hogy az igazságtalanságot az erény polcára helyezed, s az ellenkezőjére az igazságosságot.

THRASZÜMAKHOSZ: Nagyon is oda helyezem.

SZÓKRATÉSZ: Ez már kemény dió, barátom, nem könnyű megválaszolni. Ha csak előnyösnek állítottad volna az igazságtalanságot, mégis egyetértve másokkal abban, hogy a rosszaságrút, még mondhatnánk valamit a közfelfogással egyezőleg. Most azonban világos, hogy az igazságtalanságot szépnek és valami hatalmasnak tartod, és felruházod mindazzal a jóval, amit mi az igazságosságnak tulajdonítunk, sőt még erénynek és bölcsességnek mered minősíteni.

THRASZÜMAKHOSZ: Ezzel igazat jóstoltál.

SZÓKRATÉSZ: Nem szabad föladnunk a vizsgálódást, amíg meg nem győződtem, hogy tényleg azt mondod, amit gondolsz. Mert, Thraszümakhosz, aligha hiszem, hogy tréfálsz, hanem őszintén mondtad ki a véleményedet.

THRASZÜMAKHOSZ: Mi közöd hozzá, mi a véleményem! Azt cáfold meg, amit állítok!

Szókratész problematikus cáfolási kísérlete

SZÓKRATÉSZ: Valóban semmi közöm hozzá. De próbálj még erre felelni! Szerinted az igazságos többet akar, mint ami jár neki?

THRASZÜMAKHOSZ: Semmiképpen. Mert akkor nem volna igazságos, lovagias és bárgyú.

SZÓKRATÉSZ: Többet a másik jogos cselekedeténél?

THRASZÜMAKHOSZ: Annál se.

SZÓKRATÉSZ: S vajon méltónak ítéli-e, hogy az igazságtalannal szemben előnyhöz jusson; és ezt igazságosnak tartja-e vagy nem?

THRASZÜMAKHOSZ: Igazságosnak tartaná és méltónak, csak nem teheti.

SZÓKRATÉSZ: Nem ezt kérdeztem; de vajon, ha az igazságossal szemben nem törekszik előnyre, ezt nem tartván méltónak, az igazságtalannal szemben igen?

THRASZÜMAKHOSZ: Lehet.

SZÓKRATÉSZ: És az igazságtalan? Előnyre törekszik-e az igazságos emberrel és az igazságos tettel szemben?

THRASZÜMAKHOSZ: Miért ne? Hiszen szerinte méltó, hogy bárkivel szemben előnyhöz jusson!

SZÓKRATÉSZ: Tehát még egy másik igazságtalannal és annak cselekedetével szemben is, hiszen ő azon tusáz, hogy mindenkinél többet kaparintson.

THRASZÜMAKHOSZ: Ez igaz.

XXI. SZÓKRATÉSZ: Tehát leszögeztük: az igazságos ember a hozzá hasonlótól nem akar előnyt, a nemhasonlótól akar; az igazságtalan viszont előnyre törekszik mind a hozzá hasonlóval, mind a nemhasonlóval szemben.

THRASZÜMAKHOSZ: Kitűnően szóltál.

SZÓKRATÉSZ: Nos? És az igazságtalan értelmes és jó, az igazságos egyik sem?

THRASZÜMAKHOSZ: Ez is igaz.

SZÓKRATÉSZ: Tehát az igazságtalan hasonlít az értelmeshez és a jóhoz, az igazságos nem?

THRASZÜMAKHOSZ: Már hogyan hasonlítana a hasonló tulajdonságúhoz és viszont?!

SZÓKRATÉSZ: S vajon mindegyik olyan, mint akihez hasonlít?

THRASZÜMAKHOSZ: Milyen is lehetne?

SZÓKRATÉSZ: No jó, Thraszümakhosz! Szerinted az egyik ember jó zenész, a másik botfülű?

THRASZÜMAKHOSZ: Meglehet.

SZÓKRATÉSZ: Közülük melyiket tartod értelmesnek, melyiket értelmetlennek?

THRASZÜMAKHOSZ: A jó zenészt értelmesnek, a botfülűt értelmetlennek.

SZÓKRATÉSZ: Nemde, amiben értelmesnek, abban kiválónak is; amiben értelmetlennek, abban rossznak is?

THRASZÜMAKHOSZ: Persze.

SZÓKRATÉSZ: És az orvossal nem állunk ugyanígy?

THRASZÜMAKHOSZ: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Úgy véled, te legkülönb férfi, hogy a lantját jól hangoló zenész a húrok felhúzásában és lazításában a másik zenésszel szemben előnyre törekszik, abban őt felülmúlni akarja?

THRASZÜMAKHOSZ: Szerintem nem.

SZÓKRATÉSZ: És a botfülűt?

THRASZÜMAKHOSZ: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: És az orvos? Evés és ivás rendelésében a másik orvost ugyan fölül akarja-e múlni, és személyében s tetteiben vele szemben előnyhöz jutni?

THRASZÜMAKHOSZ: Semmiképpen.

SZÓKRATÉSZ: És azzal szemben, aki nem orvos?

THRASZÜMAKHOSZ: De mennyire!

SZÓKRATÉSZ: Most vizsgálj meg ezt a tudás és tudatlanság kérdésében. Szerinted az, aki tud, szóban, tettben előnyhöz akar-e jutni a másik emberrel szemben, aki szintén tud, vagy hasonló ténykedéssel hasonlítani hozzá?

THRASZÜMAKHOSZ: Ez utóbbit akarja.

SZÓKRATÉSZ: És a tudatlan? Nem akar-e előnyhöz jutni mind a tudóval, mind a nemtudóval szemben?

THRASZÜMAKHOSZ: De, bizonyára.

SZÓKRATÉSZ: Aki tud, az értelmes is?

THRASZÜMAKHOSZ: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Aki tud, az jó is?

THRASZÜMAKHOSZ: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Ugye a jó és értelmes a hozzá hasonlóval szemben nem akar előnyhöz jutni, a maga ellentétével szemben igen?

THRASZÜMAKHOSZ: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: A gonosz és a tudatlan előnyre törekszik mind a hozzá hasonlóval, mind a maga ellentétével szemben?

THRASZÜMAKHOSZ: Persze.

SZÓKRATÉSZ: Ugye, Thraszümakhosz, az igazságtalan előnyt akart szerezni mind a hozzá hasonlóval, mind a nemhasonlóval szemben? Vagy nem így mondtad?

THRASZÜMAKHOSZ: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Viszont az igazságos csak a hozzá nemhasonlóval szemben?

THRASZÜMAKHOSZ: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Tehát az igazságos az értelmeshez és a jóhoz hasonlít, az igazságtalan a rosszhoz és a tudatlanhoz.

THRASZÜMAKHOSZ: Ez a látszat.

SZÓKRATÉSZ: És egyetértettünk, hogy mindegyik, amihez hasonló, olyan is?

THRASZÜMAKHOSZ: Egyetértettünk.

SZÓKRATÉSZ: Tehát kitűnt, hogy az igazságos értelmes és jó, az igazságtalan tudatlan és gonosz.

Vajon az igazságtalanság erősebb és hatalmasabb az igazságosságnál?

XXII. (Szókratész:) Thraszümakhosz mindezt elismerte, de nem olyan könnyen, ahogy én elbeszélem, hanem vontatottan és kényszeredetten, sok-sok izzadsággal, hiszen nyár volt; ekkor láttam először elpirulni - előbb soha. Miután egyetértettünk, hogy az igazságosság erény és bölcsesség, az igazságtalanság gonoszság és tudatlanság, ezt mondtam:

SZÓKRATÉSZ: Úgy legyen! Tehát ebben megállapodtunk. De még azt is mondtuk: az igazságtalanság hatalom. Vagy nem emlékszel, ó, Thraszümakhosz?

THRASZÜMAKHOSZ: Emlékszem. De nekem ez az állításod sem tetszik. Volna róla mit mondanom. De ha kimondanám, jól tudom, hordószónoknak minősítenél. Vagy engedj beszélni a magam módján, vagy ha kérdezni akarsz, kérdezz, én neked, mint a mondákat mesélő nénikéknek csak igent, nemet bólintok.

SZÓKRATÉSZ: Csak a véleményedet mondd, ne mást.

THRASZÜMAKHOSZ: Csakhogy neked tessek... Úgysem hagysz beszélni. Nos mit akarsz?

SZÓKRATÉSZ: Zeuszra, semmit. De ha ezt teszed, tedd. Én majd kérdezlek.

THRASZÜMAKHOSZ: Kérdezz hát.

SZÓKRATÉSZ: Hogy sorra végigvizsgáljuk a dolgot, azt kérdezem, amit az előbb: hogyan viszonylik az igazságosság az igazságtalansághoz? Elhangzott valamikor, hogy az igazságtalanság hatalmasabb és erősebb az igazságosságnál. Most hát, minthogy már az igazságosság bölcsesség is, erény is, gondolom könnyen kimutatható, hogy erősebb is az igazságtalanságnál, minthogy az tudatlanság. Nincs senki, aki ne tudná ezt. De Thraszümakhosz, azért nem óhajtom ilyen szimplán lezárni a dolgot, hanem tovább vizsgálni valahogy így: azt állítod, hogy adva van az igazságtalan állam, és megpróbálja igazságtalanul leigázni a többi államot és rabsorban tartani - és már sok szolgálja van maga alá tiporva.

THRASZÜMAKHOSZ: Miért ne? Ebben a legsikeresebb éppen az, amely legtökéletesebben igazságtalan.

SZÓKRATÉSZ: Értem, hogy ez a te véleményed. De ezt vizsgáld meg, vajon ez a másik államot leigázó állam igazságosság nélkül megőrizheti-e erejét, vagy szükségképpen csak igazságossággal?

THRASZÜMAKHOSZ: Ha igaz a tételed, hogy az igazságosság bölcsesség is. Ha viszont az én állításom igaz, akkor csak igazságtalansággal.

SZÓKRATÉSZ: Nagyon örülök, ó, Thraszümakhosz, hogy nem csak rábólintasz és tagadsz, hanem még igen szépen válaszolsz is.

THRASZÜMAKHOSZ: Neked kedvezek.

Igazságosságra még a gonoszoknak is szükségük van egymás közt

XXIII. SZÓKRATÉSZ: Jól teszed. Még ebben is kedvezzél nekem, és felelj: szerinted egy állam vagy hadsereg, vagy kalózok, vagy tolvajok, vagy más népség, akik közösen valami gonoszságban orozkodnak, képesek-e valamit elérni, ha egymással szemben igazságtalanok?

THRASZÜMAKHOSZ: Aligha.

SZÓKRATÉSZ: És ha nem gonoszkoznak egymással?

THRASZÜMAKHOSZ: Akkor inkább.

SZÓKRATÉSZ: Az igazságtalanság, Thraszümakhosz, lázadást, gyűlölködést, harcot támaszt közöttük; viszont az igazságosság egyetértést és szeretetet. Így van?

THRASZÜMAKHOSZ: Úgy legyen! Hogy ne húzzak ujjat veled.

SZÓKRATÉSZ: Jól teszed. De felelj erre is. Ha az igazságtalanság, ahol csak föltámad, vizsályt támaszt, ugye, ha szabadokban és szolgákban megfészkel, bennük kölcsönös gyűlöletet csíhol és visszavonást, s képtelenné teszi őket a közös munkára?

THRASZÜMAKHOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És ha két emberben támad föl. Azok ugye majd széthúznak, gyűlölködnek, ellenségeivé lesznek egymásnak és az igazságosoknak?

THRASZÜMAKHOSZ: Azok lesznek.

SZÓKRATÉSZ: És ha, Thraszümakhosz, egy emberben támad föl az igazságtalanság? Nem veszti el önnön lényegét? Vagy éppen megtartja?

THRASZÜMAKHOSZ: Megtartja.

SZÓKRATÉSZ: Úgy látszik, az igazságtalanságnak éppen az a lényege, hogy akiben csak föltámad, államban, fajban, seregben vagy bármi másban, azt először is képtelenné teszi a célszerű cselekvésre, meghasonlást támasztva benne, úgyhogy ellenségévé lesz önmagának és mindenféle ellenfelének, sőt még az igazságosnak is? Nem így van?

THRASZÜMAKHOSZ: Nagyon is így.

SZÓKRATÉSZ: Gondolom, ha egyvalakibe belefészkelődik, mindezt épp úgy gerjeszti, hiszen épp ez a természete: először is az illetőt képtelenné teszi a cselekvésre, önmagával tusakodóvá és meghasonlottá teszi, majd önmaga és az igazságos ellenségévé. Így igaz?

THRASZÜMAKHOSZ: Így.

SZÓKRATÉSZ: Ó, kedvesem, ugye az istenek is igazságosak?

THRASZÜMAKHOSZ: Tegyük fel.

SZÓKRATÉSZ: És az igazságtalan gyűlöletes az istenek előtt, míg az igazságos a barátjuk.

THRASZÜMAKHOSZ: Töltekezzél a szavakban, én nem ellenkezem, nehogy ezek meggyűlöljenek.

SZÓKRATÉSZ: Csak rajta! Tedd lehetővé lakománk élvezetét, felelgetvén mint most is. Mint-hogy kitűnt, hogy az igazságosak bölcsőbbek, jobbak, tetteképesebbek; viszont az igazságtalanok nem képesek közös cselekvésre - s ha el is ismerjük, hogy néha tényleg elérték valamit

közösen, ebben nincs teljes igazságunk, hiszen ha teljesen igazságtalanok lettek volna, hajba kaptak volna; világos, hogy fészkelte bennük valami az igazságosságból, ami visszatartotta őket, hogy egymással is úgy bánjanak el, mint az ellenséggel; íme megtették, amit akartak, de úgy láttak neki gaztettüknek, hogy csak félig voltak gonosztevők; ha tökéletesen gonoszok és igazságtalanok lennének, tökéletesen cselekvésképtelenek volnának. Hogy ez így van, belátom, de nem úgy, ahogy te először állítottad. Még azt kell megvizsgálunk, amit későbbre tűztünk vizsgálatra: vajon az igazságtalan jobban él-e az igazságosnál és boldogabb-e?

Vajon az igazságtalan jobban él-e az igazságosnál?

SZÓKRATÉSZ: Úgy hiszem, hogy ez már következik az előbbiekből, mégis vizsgáljuk meg jobban, hiszen nem valami mellékes dologról van szó, de épp arról, miképpen kell élnünk!

THRASZÜMAKHOSZ: Vizsgáld!

SZÓKRATÉSZ: Vizsgálom. De feleljél! Szerinted a lónak van valami rendeltetése?

THRASZÜMAKHOSZ: Van.

SZÓKRATÉSZ: Ugye azt ítélnéd a ló és bármely más lény rendeltetésének, ami egyedül csak vele hajtható végre a legjobban?

THRASZÜMAKHOSZ: Ezt nem értem.

SZÓKRATÉSZ: Így értsd. Látsz-e valami mással, mint a szemekkel?

THRASZÜMAKHOSZ: Nem.

SZÓKRATÉSZ: Nos? Hallasz-e valami mással, mint a füleddel?

THRASZÜMAKHOSZ: Semmi esetre sem.

SZÓKRATÉSZ: Tehát joggal mondjuk, hogy a látás vagy a hallás a szem és a fül rendeltetése.

THRASZÜMAKHOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: No és le tudod vágni a szőlő kacsát karddal, késsel vagy másmivel?

THRASZÜMAKHOSZ: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: De semmivel sem olyan jól, mint a kacorral, hiszen azt e célra készítették?

THRASZÜMAKHOSZ: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: Ugye azt állítjuk, hogy ez a kacor különös rendeltetése?

THRASZÜMAKHOSZ: Azt állítjuk.

XXIV. SZÓKRATÉSZ: Gondolom, most már jobban érted a kérdésemet, vajon minden egyesnek van-e valami sajátos rendeltetése, amit minden másnál jobban teljesít?

THRASZÜMAKHOSZ: Már értem és elismerem, hogy mindennek van valami sajátos rendeltetése.

SZÓKRATÉSZ: Úgy legyen. És úgy látod-e, hogy mindennek, aminek valami rendeltetést tulajdonítunk, van valami erénye is? Térjünk vissza hát! Azt mondtuk, a szemnek van valami rendeltetése?

THRASZÜMAKHOSZ: Mondtuk.

SZÓKRATÉSZ: Nemde erénye is?

THRASZÜMAKHOSZ: Erénye is.

SZÓKRATÉSZ: És minden más dolognak vajon nem ugyanígy?

THRASZÜMAKHOSZ: Így.

SZÓKRATÉSZ: Figyeld meg ezt! Vajon a szem a maga dolgát jól végezné, ha nem volna adva a maga sajátos külön erénye, hanem ehelyett csak gyarlósága volna?

THRASZÜMAKHOSZ: Hogyan? Ekkor látás helyett bizonyára vakságról volna szó?

SZÓKRATÉSZ: Mi hát az erényük? Most nem ezt kérdezem, hanem hogy az illető a maga feladatát e sajátos erényével jól végzi, nélküle viszont rosszul.

THRASZÜMAKHOSZ: Ezzel igazat mondtál.

SZÓKRATÉSZ: A maga erényétől megfosztott fül nyilván rosszul látná el a dolgát.

THRASZÜMAKHOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Ugyanez áll a többi más mindenre is?

THRASZÜMAKHOSZ: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: Most ezt vizsgálj meg! A léleknek is van valami rendeltetése, amit semmi mással nem végeztethetsz? Ilyen például a gondoskodás, irányítás, tanácsadás és mind a többi efféle. Vajon mindezt valami másnak tulajdoníthatnánk és nem a léleknek? És mondhatnánk-e, hogy ez csak az ő rendeltetése?

THRASZÜMAKHOSZ: Csak az övé.

SZÓKRATÉSZ: És az élet? Mondhatjuk azt a lélek rendeltetésének?

THRASZÜMAKHOSZ: Mindennél inkább.

SZÓKRATÉSZ: És a léleknek is van valami erénye?

THRASZÜMAKHOSZ: Persze hogy van.

SZÓKRATÉSZ: No és, ó, Thraszümakhosz! A saját erényétől megfosztott lélek vajon jól tölti be a dolgát?

THRASZÜMAKHOSZ: Ez képtelenség.

SZÓKRATÉSZ: Akkor a gonosz lélek szükségképpen rosszul irányít és gondoskodik, viszont a jó lélek mindezt jól cselekszi?

THRASZÜMAKHOSZ: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: És egyetértettünk abban, hogy a lélek erénye az igazságosság, gyarlósága pedig az igazságtalanság.

THRASZÜMAKHOSZ: No jó, egyetértettünk.

SZÓKRATÉSZ: Tehát az igazságos lélek és az igazságos ember jól él, az igazságtalan rosszul.

THRASZÜMAKHOSZ: Így látszik a te beszéded szerint.

SZÓKRATÉSZ: És aki jól él, az boldog és üdvözült, aki nem jól, annak része ezek ellenkezője?

THRASZÜMAKHOSZ: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Tehát az igazságos ember boldog, az igazságtalan átkozott?

THRASZÜMAKHOSZ: Úgy legyen.

SZÓKRATÉSZ: De átkozottnak lenni nem előnyös, boldognak lenni igen?

THRASZÜMAKHOSZ: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Tehát ó, Thraszümakhosz, sohasem előnyösebb az igazságtalanság az igazságosságnál.

THRASZÜMAKHOSZ: Hát ezzel, Szókratész, töltekezzél a Bendisz lakomáján!

SZÓKRATÉSZ: A te jóvoltodból, Thraszümakhosz, miután szelíd voltál hozzám és felhagytál a haraggal. Ám ez a lakoma nem elégít ki, de ez az én hibám, nem a tiéd. De mint a torkosok minden után, amit felhordanak nekik kapdosnak, és mindazt kóstolgatják, mielőtt még az előző fogást igazán élvezhették volna, azt hiszem, én is így vagyok; mielőtt még az először kitűzött téma vizsgálatát befejeztük volna, hogy tudniillik mi az igazságos - ezt mellőzve nekirugaszkodtunk annak a kérdésnek, hogy vajon az igazságosság tudatlanság-e, gyarlóság-e vagy bölcsesség és erény. Mikor később fölvetődött az a téma is, hogy vajon előnyösebb-e az igazságtalanság az igazságosságnál, én éppen nem tartózkodtam tőle, hogy ne erre térjek át. Úgyhogy most ettől a társalgástól bizony nem lettem okosabb. Amíg nem tudom, mi az igazságosság, aligha tudom meg, hogy erény-e, hogy az igazságos ember boldog-e vagy sem.

Második könyv

Glaukón Szókratésztől meggyőzőbb bizonyítékot kíván. A jó három fajtája

I. (Szókratész:) Ezt mondván, már azt hittem, megszabadultam a további eszmecserétől. De kitűnt, hogy ez még csak a bevezetés volt. Glaukón, aki mindenbe a legbátrabban vág bele, nem fogadta el Thraszümakhosz meghátrálását:

GLAUKÓN: Ó, Szókratész, beéred-e a látszattal, hogy meggyőztél minket, avagy igazán meg akarsz győzni arról, hogy jobb igazságosnak lenni, mint igazságtalannak?

SZÓKRATÉSZ: Ha rajtam áll, igazán akarlak.

GLAUKÓN: De nem teszed, amit akarsz. Mondd meg nekem, vajon szerinted létezik-e valami jó, amit nem a származékaiért kívánunk, hanem önmagáért. Ilyen például az öröm és holmi ártalmatlan élvezetek, melyekből utólag is csak tiszta öröm fakad.

SZÓKRATÉSZ: Ilyesminek tetszik nekem is.

GLAUKÓN: No és? Létezik-e olyan jó, amit önmagáért szeretünk és a származékaiért is? Ilyen például a megértés, a látás, az egészség. Az ilyesmit mindkét okból kedveljük.

SZÓKRATÉSZ: Igen.

GLAUKÓN: És létezik-e szerinted valami harmadik jó is? Ide tartozik például a testgyakorlás és egyéb fáradozás, amit - betegek lévén - a gyógyulásért vállalunk. Továbbá a pénzszerzés. Ezeket fáradságosaknak mondhatnánk, viszont hasznosnak, ám önmagáért aligha kívánnánk, hanem csak a belőlük származó pénznyereségért és egyéb haszonért.

SZÓKRATÉSZ: Adódik ez a harmadik jó is. De miért kérded?

GLAUKÓN: Melyik csoportba tennéd az igazságosságot?

SZÓKRATÉSZ: Úgy gondolom, a legszebbe, amit mind önmagáért, mind a származékaiért kell szeretnünk, ha boldogok akarunk lenni.

GLAUKÓN: A sokaság bezzeg nem így látja: a fárasztó harmadik csoportba sorolják, melyet a bérért, a jó hírnévért, a dicsőségért kell vállalniuk, különben inkább kerülnék, lévén kényelmetlen.

II. SZÓKRATÉSZ: Tudom én, hogy a látszat ez; elébb Thraszümakhosz is ilyennek ócsárolta, dicsérve az igazságtalanságot. De hát úgy látszik, én keményfejű vagyok.

Mi az igazságosság és az igazságtalanság tisztán önmagában és mi a hatalma a lélekben?

GLAUKÓN: Akkor hallgass meg, vajon így látod-e te is. Azt hiszem, Thraszümakhoszt te a kelletténél előbb megbűvölted, mint egy kígyót; én még egyáltalán nem tudtam dönteni egyik vagy másik igazáról. Szeretném hallani, mi az igazságosság és az igazságtalanság tisztán önmagában, és mi a hatalma a lélekben, mellőzve a belőlük fakadó jutalmat és a következményeket. Ha neked úgy tetszik, így cselekszem majd. Visszaidézem Thraszümakhosz

beszédét, és először kimutatom, minek mondják az igazságosságot és honnan származik. Másodszor arról szólok, hogy az igazságosságot gyakorlók csak akaratuk ellenére vállalják kényszerből és nem mint valami számukra jót. Harmadszor, hogy méltán cselekszenek így, hiszen szerintük sokkal különb az igazságtalan ember élete, mint az igazságosé. Mivel, ó, Szókratész, magam sem vallom ezt, zavarban vagyok, hiszen zúg a fülem Thraszümakhosznak és másoknak az érveitől, ugyanakkor még senkitől nem hallottam kedvem szerint bizonyítást, hogy igazságosnak lenni jobb, mint igazságtalannak. Szeretném hallani magának az igazságosságnak a magasztalását önmagában - mégpedig tőled. Ezért bővebben magasztalom az igazságtalan életét, aztán jelzem neked, mi módon szeretném hallani tőled az igazságtalanság elmarasztalását és az igazságosság dicséretét. Vizsgáld meg, vajon tetszik-e néked ez.

SZÓKRATÉSZ: Mindennél inkább. Hiszen miről is hallana és beszélne szívesebben az ember?

GLAUKÓN: Szépen szóltál. Nos halld, hogy minek tartják az igazságosságot és honnan ered!

**A legtöbb ember az igazságosságot kénytelenségből vállalja,
mert az középút a két véglet: a legnagyobb jó
és a legnagyobb rossz között**

GLAUKÓN: Mondják, természettől adva van, hogy az igazságtalanságot elkövetni jó, elszenvetni rossz, és sokkal nagyobb rossz elszenvetni, mint amilyen jó elkövetni; úgyhogy ha egymás között azt elkövetik és elszenvedik, és így mindkettőt megízlelik, azok számára, akik képtelenek elkövetni és az elszenvedést kikerülni, előnyösebb egymás közt megállapodni, hogy inkább nem is tesznek és nem szenvednek el igazságtalanságot. Ettől fogva kezdenek törvényeket hozni és megállapodásokat kötni, és a törvény rendelkezéseit törvényesnek és igazságosnak nevezik - íme ez az igazságosság keletkezése és lényege, középút lévén a legnagyobb jó között - amikor az igazságtalan nem bűnhődik -, és a legnagyobb rossz között - amikor az elszenvető nem képes bosszút állni -, tehát az igazságosságot - a két véglet középszerét - nem azért szeretik, mintha az valami jó volna, hanem gyöngeségből tisztelik az igazságtalanságot tenni képtelenek; ugyanis aki képes rá és valóban férfi, az senki emberfiával nem kötne szerződést az igazságtalanság elkövetését és elszenvetését kizárandó, hiszen ez bolondság volna. Ez hát a közfelfogás, ó, Szókratész, az igazságosság lényegéről és eredetéről.

III. Így hát az igazságosságot cselekvők akaratuk ellenére teszik azt, hiszen képtelenek igazságtalan tettekre. Ezt akkor értenénk a leginkább, ha gondolatban következtetnénk: mindkét félnek, mind az igazságosnak, mind az igazságtalannak megadnánk a lehetőséget, hogy azt tegyék, amit akarnak, aztán követvén őket, megfigyelnénk, hova sodorja egyiket is, másikat is vágyakozása. Ekkor rajtakapnánk az igazságot, hogy ugyanarra törekszik, mint az igazságtalan, vagyis előnyszerzésre, hiszen az emberi természet arra teremt, hogy ezt hajhássza mint jót, és csak a törvény és az erőszak kényszeríti az egyenlőség tiszteletére. Akkor adódnék nekik az említett lehetőség, ha ők is olyan hatalmat nyernének, mint a mondabeli Gügész, Lüdész nagyapja. Az akkori lüd uralkodónak volt szegődött pásztora, és egyszer csak nagy eső támadt és földrengés, meghasadt a föld, és azon a helyen, ahol épp legeltetett, nagy árok lett. Ámulva nézte, és leszállt a mélybe, és sok más mondai csodával együtt megpillantott egy érclovat, abban ajtóval zárt üreget, azon át behajolva mit látott: benn egy hullát, amely

embernél magasabbnak látszott. Testén nem volt semmi, csak a kezén egy aranygyűrű; azt Gűgész lehúzta és elment. A pásztorok össze szoktak gyűlni, hogy havonként jelentést tegyenek a királynak a nyáj állapotáról; e gyűlésen Gűgész is megjelent kezén a gyűrűvel. Leült a többi pásztor közé és megfordította a gyűrűt úgy, hogy köve a tenyere felé álljon. Ekkor rögtön láthatatlanná vált a többi ott ülő előtt, úgyhogy azok úgy beszéltek róla, mint aki elment. Ezen elámulván próbaként ismét kifelé fordította a gyűrű kövét, és íme! - láthatóvá vált. Észbevéve ezt, kipróbálgatta a gyűrűt, vajon valóban ilyesmire képes-e, és újra csak az történt, hogy ha befelé fordította a gyűrű kövét, láthatatlanná vált, ha kifelé, láthatóvá. Ezt fölismervén rögtön kimódolta, hogy a király követe lehessen. Bejutván a palotába elcsábította a királynét, és azzal kifőzte, hogy megöljék a királyt, s az övé legyen az uralom. Ha ebből a gyűrűből kettő lenne és az egyiket az igazságos húzná föl, a másikat az igazságtalan, azt hiszem, egyik sem volna olyan acél jellem, hogy megmaradna az igazságosságban és bátor-kodnék magát megtartóztatni a másétól, és nem nyúlna hozzá, ha megtehetné, hogy a piacról bármit szabadon elcsenhetne, és bemehetne a házakba, és akikkel akar, együtt lehetne és tetszése szerint megölhetne bárkit és bilincseiből szabadíthatna, és mintha csak isten volna, tehetne az emberek közt mindent. Ha ezt tehetné, nem lenne különbség a kettejük cselekedetei közt, hanem ugyanazon az úton járna mind a kettő. Mondhatná valaki: nagy bizonyítéka ez annak, hogy senki sem igazságos önként, hanem csak kényszerből, és az igazságosságot senki sem tartja kívánandó jónak, hiszen mihelyt valaki képesnek hiszi magát igazságtalankodni, meg is teszi. A maga számára minden férfi előnyösebbnek tartja az igazságtalanságot; igaza is van, mondja majd mindenki, aki erről beszél. Ugyanis ha ilyen lehetőséget nyer valaki, és nem akar semmi igazságtalanságot elkövetni, nem nyúl a máséhoz, azt az észlelők méltán vélhetnék igen nyomorultnak és esztelennek még akkor is, ha egymás között egymást áltatva az ellenkezőt magasztalják az igazságtalanság elszenvedésének félelmében.

A kettő életét kettejük éles szembeállításával ítéldhetjük meg

IV. Minthogy a szóban forgó kettőnek az életét akkor ítéldhetjük meg helyesen, ha szembe-állítjuk a lehető legigazságosabb embert a legigazságtalanabbal, másképpen nem tudjuk megítélni. Milyen legyen e szembeállítás? Semmit el nem veszünk ennek igazságtalanságából, annak igazságosságából, hanem mindkettőt tételezzük a maga mivoltában tökéletesnek. Először is az igazságtalan cselekedjék úgy, mint a félelmes tudású mesteremberek, mint például a főkörmányos vagy orvos. Tisztázza: mesterségében mi a megvalósítható és mi nem; az előbbit megkísérli, az utóbbit kerüli; és ha téved, képes rögtön kijavítani a tévedését. Így az igazságtalan ügyesen leplezze magát gázságaiban, ha valóban nagyon igazságtalan; ám ha rajtakapják, méltán tartásák ügyetlennek, hiszen épp az a végső igazságtalan, aki ebbeli mivoltában megőrzi az igazságos látszatát. Tulajdonítsuk a tökéletesen igazságtalannak a végső tökéletes igazságtalanságot, és ne vitassuk el tőle, ám hagyjuk meg neki, hogy végső gázfickó létére is megtartja a végső igazságos látszatát, és ha rajtakapják, tudjon talpra ugrani és kimagyarázkodni, ha gázságáért meg akarják fenýíteni. És ha erőszakoskodni kell, legyen képes az erőszakra is, akár bátorsággal és erővel, akár barátai készületével és vagyonával élve. Ezt hát ilyennek tételezvé, beszélgetésünkben állítsuk szembe vele az igazságot, ezt az egyszerű és nemes férfit, aki Aiszkhülosz szerint *nem látszani akar jónak, hanem az lenni vágyik*. Tehát vitassuk el tőle a látszatot. Ugyanis ha csak látszik igazságosnak, e látszatért megkapja a megbecsülést, ajándékokat, akkor bizonytalan, vajon tényleg az igazságosságért

vagy az ajándékokért, a megbecsülésért ilyen. De fosszuk meg őt mindentől az igazságosságot kivéve, és így állítsuk szembe az előbbivel, ellenkező helyzetbe, hogy tartsák őt ártatlanul végsőkig igazságtalannak, hogy próbát álljon igazságosságában; ha sem a rossz hírnévtől, sem annak következményeitől nem torpan meg, hanem állhatatos marad mindhaláláig ő, a valóban igazságos egy életen át az igazságtalanság látszatában vergődve, így mindketten mivoltuk végső pontjáig jutva - ez az igazságossághoz, az az igazságtalansághoz -, mindketten megítéltesse, melyik a boldogabb.

V. SZÓKRATÉSZ: Jaj kedves Glaukón, e megítélés kedvéért milyen erőteljesen tisztáztad mindkettő mibenlétét, mintha szobrok volnának.

GLAUKÓN: Ahogy csak tudtam. Ilyenek lévén, úgy gondolom, most már nem lesz nehéz kifejtelnünk, melyikre milyen élet vár. Hadd mondjam el, s ha közben durvábban forog a szó, ó, Szókratész, ne hidd, hogy én mondom, hanem az igazságtalanságot igazságosságnak magasztalók. Ezek azt állítják, hogy ilyen mivoltában az igazságot megostorozzák, megkínózzák, megkötözik, kiégetik a szemét, s mind e kínzások után még föl is nyársalják, hadd tudja meg, hogy nem lenni kell igazságosnak, hanem látszani. Aiszkhülosz mondását sokkal helyesebben állíthatnánk az igazságtalanságról. Valóban - mondják - az igazságtalan, mivel a valóságban él és nem holmi látszatvilágban: igazságtalannak nem látszani akar, hanem az is akar lenni,

*lelkének mély barázdájából szedve jó
gyümölcsöt, melyből jó sugallat sarjadoz.*

Először is igazságot tettetve uralkodni akar a városban, aztán feleségül venni, akit akar; tetszése szerint lányait kiházasítani; szerződést, szövetséget kötni, akikkel épp akar és emellett mindenből hasznot, nyereséget húzni, nem riadva vissza a gátságtól. Nyilvános és magánküzdelmekbe bocsátkozva mindig fölülkerekedik, ellenségeinél többet harácsolva meggazdagodik, barátait segíti, elleneinek ártogat; fölösen és fenségesen áldoz az isteneknek és tesz fölajánlásokat, és az igazságosnál sokkal jobban ápolja az isteneket és a neki tetsző embereket, úgyhogy végül - méltán - az istenek is jobban kedvelik az igazságosnál. Így aztán mind az istenek, mind az emberek külön életre méltatják az igazságtalant az igazságosnál.

**A költők és a nevelők nem az igazság lényegét magasztalják,
hanem a belőle fakadó javakat**

VI. (Szókratész:) Glaukón e szavai után még eszembe volt, hogy mondjak valamit, de közbevágott testvére, Adeimantos:

ADEIMANTOSZ: Azt hiszed, ó, Szókratész, hogy eleget szoltunk e kérdésről?

SZÓKRATÉSZ: Miért, nem?

ADEIMANTOSZ: Épp arról nem volt szó, amiről a leginkább kellett volna beszélni.

SZÓKRATÉSZ: Tehát ahogy a szó járja: fivére áll ki a férfiért. Nos tedd szóvá, amiről ő nem beszélt! Bár Glaukón beszéde arra elég volt, hogy engem leterítsen, úgyhogy aligha tudnék az igazságosság segélyére sietni.

ADEIMANTOSZ: Lárifári! De halld még ezt is. Át kell még tekintenünk az ő szavaival ellentétes érveket is, melyek az igazságosságot dicsérik, az igazságtalanságot gáncsolják, hogy világosabbá váljék, szerintem mit akart mondani Glaukón. Mondják, az apák arra buzdítják a fiaikat és mind a gondviselők neveltjeiket, hogy az ember legyen igazságos. Ezek nem magát az igazságosságot dicsérik, hanem az abból fakadó javakat, hiszen mindazt, amit a látszólag igazságos élve a látszattól, mint uralom, házasság, s az előbb Glaukón által említetteket szerintük az igazán igazságos nyeri el jó hírnevéből. Ezek még el is túlozzák a hírnév jelentőségét. A mérlegbe dobva az istenek értékelését, azt állítják, hogy az istenek végtelen javakkal jutalmazták meg a bűnteleneket. Ahogy ezt a nemes Hésziodosz és Homérosz mondja. Hésziodosz szerint az istenek az igazságosoknak tölgyeket növelnek, s

*makkot a csúcsuk ad és derekuk méheknak ad otthont.
Gyapjasak a juhaik, fürtökkel súlyos a testük.*

és még sok más ilyen javakat sorol föl. Majdnem ugyanígy szól Homérosz:

*Ez jutalma az istenfélő, hősi királynak,
Dikét fölntartónak: az éjszín föld neki termel
búzát és árpát, a gyümölcstül a fák leszakadnak,
gyakran ellik a juh, a ludaktul zsondul a tenger.*

A náluk fiatalabb Muszaiosz és fia még különb javakat ajándékoztat az istennel az igazságosnak. Elbeszélésükben őt a Hádészba vezérlik, majd leheverésztetik, a bűntelenek lakomáját készítve neki, megkoszorúzzák, és teszik, hogy minden időket mámorosan múlásson el, az örökös részegséget tartva az erény legszebb jutalmának. Mások még ennél is sokkal nagyobbnak tüntetik föl az istenek jutalmát, miszerint a bűntelen és eskütartó férfi fiak és unokák végtelen sorát hagyja hátra. Ezzel és más ilyesmikkel magasztalják az igazságosságot. Viszont a bűnöst, az igazságtalant az Alvilágban mély árokba ássák bele és kényszerítik, hogy kosárral vizet merjen, és még életében a legrosszabb hírbe verik; amivel Glaukón szerint az igazságtalannak látszó igazságos bűnhődik, azt ennek fejére róják ki: másmben bizony nem lesz része az igazságtalannak. Ez hát az igazságos fölmagasztalása és az igazságtalan elmarasztalása.

Igazságosnak lenni kínos és fáradságos

VII. Ehhez még azt vedd észbe, Szókratész, mennyire másként vélekednek az igazságosról és az igazságtalánról magánbeszélgetéseikben és költeményeikben. Mind egy szájjal himnuszolják, hogy szép a mértékletesség és az igazságosság, de nehéz és fáradságos, viszont a mértéktelenség és igazságtalanság édes és könnyen elérhető, csak a közfelfogás és a törvény ítéli rútnak. Bizony az igazságosságnál előnyösebb az igazságtalanság - a tömeg ezt vallja, és boldognak ítéli és tiszteli a gonosz gazdagot és hatalmast és magán-, és közkitüntetésekkel halmozza el, és megveti a gyöngét és szegényt, noha elismeri, hogy ez különb az előbbinél. A legcsodálatosabbak ezek beszédei az istenekről és az erényről, hogy tudniillik az istenek csapásokkal és nyomorú étellel sújtják épp a jó embereket; a rosszakat viszont épp az ellenkező sorssal dédelgetik.

Minden a látszat. Az igazságtalan még az isteneket is lekenyerezi

Bűvészek és jósok járulnak a gazdag ajtajához, és meggyőzik, hogy istenektől rendelt hatalmuk van arra, hogy ha ő vagy ősei gazságot cselekedtek, áldozattal és ráolvasással engesztelést szereznek neki élvezetes ünnepségek révén, és ha valaki ártani akar ellenségének, csekély költség ellenében éppúgy árthatnak az igazságosnak, mint az igazságtalannak, hiszen ők ráolvasással és lekötéléssel lekenyerezhetik az isteneket, hogy nekik szolgáljanak. Tanúul ehhez bőségesen idézik a költőket, azt bizonygatva, mily könnyű az út a gonoszságra:

*Könnyeden és tömegest a gonoszt választhatod itten;
síma néki az útja, közelben lakja a házat.
Ám veritékes utat rendelt ki az Ég az erénynek.*

Hogy az emberek befolyásolhatják az isteneket, Homéroszra hivatkoznak mint tanúra:

*..... Megkönyékezni az istent
könnyű: áldozatokkal, hízelgő fogadással,
borral, hájillattal az ember kegyre juházza
kérlelvén, ha hibázott és áthágta a törvényt.*

Könyvhalmazokat mutogatnak: Muszaiosztét, Orpheusztét - Szeléné és a Múzsák sarjaiét, akik szerint - mint mondják - áldozataikat végzik. Meggyőzik nemcsak a magánosokat, de még az államokat is, hogy áldozatok és holmi gyerekes vigalmak útján bűnük föloldozása és megtisztítása eszközölhető nemcsak a még élőknek, de még a holtaknak is. Ezt hívják halotti áldozatnak, ez megszabadít minket minden halálon túli bűnhődéstől, viszont az áldozatot elmulasztóra szörnyű büntetés vár.

Ilyen beszédek hallatán ugyan melyik utat válassza az ifjúság?

VIII. Kedves Szókratész! A beszédek az erényről és a gonoszságról, valamint arról, miként értékelik ezeket az istenek, emberek, vajon hogyan hatnak a fiatalok lelkére, akik tehetségesek, fogékonyak, minden hallott szóra rácsapnak szinte röptiben, hogy következtetést vonjanak le belőle, milyen legyen az ember és merre haladva élheti le legjobban az életét. Bizonyára mondhatná magának ez ifjú:

*Igazsággal hájjam át a fal
ormait, vagy sunyi, görbe csalással,*

és így körülsáncolva éldegéljek? A szóbeszéd szerint, ha valóban igazságos vagyok és nem csak látszom annak, abból éppen semmi hasznom, nyilván csak károm és kínom; viszont azt is mondják, hogy a magát igazságosnak álcázó igazságtalannak isteni élete van. Tehát ha még az igazságosságon is győz a látszat - a boldogság ura, ahogy a bölcsek tanítják -, akkor teljesen afelé kell fordulnom. Mint egy színpadi kulisszát, körém kell kerítenem az erény csalóka képét, és mögéje kell rejtenem az igen bölcsek Arkhilokhosz sunyi, furfangos rókáját. Hanem - mondja valaki - nem is olyan könnyű a gonosznak mindvégig rejtve maradni. Erre azt felelhetnénk: semmi sem könnyű, ami jelentős, mégis, ha boldogok akarunk lenni, ez úton kell járnunk, amerre elméletünk nyomai vezetnek. Hogy rejtve maradjunk, közösségbe, klikkekbe kell tömörülnünk, és akadnak mesterei a meggyőzésnek, akik kioktatnak minket a népgyűlési

és jogi bölcsességre, hogy segítségük révén részben meggyőzéssel, részben erőszakkal büntetlenül a lehető legtöbbet kaparintsunk. - De hát az istenek előtt nem lehet rejtőzködni, sem őket erőszakkal kényszeríteni! - Ugye ha egyáltalán nincsenek istenek, avagy mit sem törődnek az emberekkel, úgy nekünk sem kell törnünk magunkat, hogy előlük rejtekezzünk. Ha viszont mégis léteznek és törődnek velünk... de hiszen nem hallottunk, nem tudunk felőlük máshonnan, csak a szóbeszédből és a származásukat sorolgotó költőktől; ezek pedig azt állítják, hogy az istenek áldozatokkal, hízelt fogadalmakkal és ajándékokkal megkönyékeezhetők és lekenyerezhetők! Nos vagy mindkét eshetőséget elhisszük, vagy egyiket sem. Ha hisszük, akkor csak bátran gonoszkodjunk és bőven áldozzunk aljas zsákmányunkból. Ha igazságosak vagyunk, ugyan nem büntetnek az istenek, ám az igazságtalanság hasznáról le kell mondanunk. Ha viszont igazságtalanok vagyunk, bőséges nyereményünk csöppen, s még ha vétkezünk, törvényt szegünk is: lekenyerezzük az isteneket, és megússzuk büntetés nélkül. - Hanem majd az Alvilágban ugyancsak megbűnhődünk elkövetett gaszágainkért mind magunk, mind az unokáink! Ugyan barátom - mondaná nagy megfontoltan valaki -, a halotti áldozatnak nagy a hatalma és a könyörgést meghallgató isteneknek, mint vallják a legnagyobb államok és az istenek gyermekei, akik költökként és prófétákként hirdetik ezt nekünk!

**Az igazságos csak vagy valami isteni kegyelemből,
vagy merő gyöngeségből marad igazságos**

IX. Miféle indokkal választanánk az igazságosságot az igazságtalanság helyett? Ha ezt a tisztesség csalárd látszatával leplezzük, akkor életünkben és holtunkban istenek és emberek előtt jól érezhetjük magunkat, hiszen ezt állítja a legtöbb, legkiválóbb ember. E mondottak alapján, ó, Szókratész, hogyan is akarná tisztelni az igazságosságot az olyan, aki bővelkedik lelki, testi, anyagi javakkal, és előkelő származással dicsekedhet? Hogyan is ne nevetne, hallván az igazságosság dicséretét? Ha valaki be tudja bizonyítani, hogy hazugságot szoltunk, és eléggé megismerte, hogy az igazságosság a legfőbb jó, az ugyancsak megbocsátó, és nem haragszik az igazságtalanokra, hiszen tudja, hogy - kivéve ha valaki éppen isteni természeténél fogva gyűlöli az igazságtalanságot vagy valami mélyebb tudás alapján tartózkodik tőle - a többiek közül senki sem igazságos önként, hanem csak gyarlóságból vagy öregsége, vagy egyéb gyöngesége miatt szapulja az igazságtalanságot, mivel képtelen azt elkövetni. Ez világos. Az ilyen, mihelyt hatalma nyílik rá, elsőként követ el igazságtalanságot, ha éppen megteheti. Mindennek az az oka, ahonnan Glaukón és a magam beszéde kiindult: Ó, csodálatos Szókratész, ti, akik csak az igazságosság magasztalói vagytok - elkezdve az őskori hősektől, kiknek szavai fönmaradtak, egészen a most élőkig -, sohasem ócsároltátok az igazságtalanságot vagy dicsértétek az igazságosságot másként csak úgy, hogy a belőlük származó hírnevet, megbecsülést és ajándékokat magasztaltátok; de hogy a lényegük a maga erejével benne lakozik a lélekben rejtve istenek, emberek elől, ezt soha senki nem fejtette ki meggyőző érvekkel, versben, prózában; vagyis hogy az igazságtalanság a lélekben lakozó legnagyobb rossz, az igazságosság a legnagyobb jó. Nos, ha kezdettől fogva erről beszéltetek volna, és ifjúságunktól fogva erről győztetek volna meg, ugyan nem kéne egymást őriznünk attól, hogy ne kövessünk el igazságtalanságot, hanem ki-ki maga volna őre magának, nehogy igazságtalan cselekedetével a legnagyobb rossznak légyen lakótársa!

**Mutassa ki Szókratész az igazság lényegét, s hogyha ez önmagában
jobb az igazságtalanságnál, mit idéz elő a lélekben
és így miért üdvösebb neki**

Ó, Szókratész! Thraszümakhosz vagy valaki más ezt vagy még ennél is többet mondhatna az igazságosságról és az igazságtalanságról, s csavarhatná ellentétükbe a kettő lényegét szerintem elég durván. Nos én - semmit sem szeretnék eltitkolni előtted - éppen az ellenkezőjét szeretném tőled hallani, ezért szólok ilyen kimerítően. Eszmefuttatásoddal ne csak azt bizonyítsd be, hogy az igazságosság különb az igazságtalanságnál, hanem hogy ez vagy az mit idéz elő művelőjében, s ennél fogva jó vagy rossz önmagában. A látszatot mellőzd, ahogy ezt Glaukón követelte. Ha nem mellőzöd mindkettőből igaz hírét, és nem teszed hozzá a hazug látszatot, akkor kimondjuk, hogy nem az igazságot dicséred, hanem az annak látszót, és nem az igazságtalant gáncsolod, hanem az annak látszót, és arra buzdítod az igazságtalant, hogy álcázza magát, és így egyetértesz Thraszümakhossal, hogy az igazságosság csak másnak jó, tudniillik az erősebbnek, viszont az igazságtalanság az illetőnek önmagának hasznos és előnyös, és ártalmas a gyöngébbeknek. Minthogy vallomásod szerint az igazságosság a legfőbb jók közül való, amelyeket már származékai miatt is érdemes elnyerni; mennyivel érdekesebb önmagáért, mint például a látást, hallást, értést, egészséget és a többi javakat, amelyek önnön természetükből és nem csupán látszólag értékesek - így hát azt magát dicséred az igazságosságban, ami tisztán önmagában használ művelőjének, mint ahogy árt az igazságtalanság. A jutalmak és a látszatok magasztalását engedd át másoknak. Ahogy én másokat is faképnél hagynék, ha úgy dicsérnék az igazságosságot és magasztalnák az igazságtalanságot, hogy a velük kapcsolatos látszatot és jutalmakat magasztalnák vagy ócsárolnák. Ám ezt te ne tedd - ha csak magad nem ragaszkodnál hozzá -, hiszen egész életedben éppen ezt kutattad. Eszmefuttatásodban ne csak azt mutasd ki, hogy az igazságosság jobb az igazságtalanságnál, hanem azt is, hogy ez is, az is önnönmagában mit idéz elő a művelőjében, mi jót, mi rosszat, akár rejtve marad istenek, emberek előtt, akár nem.

**Szókratész azt ajánlja, hogy az igazságosság mibenlétét egy az emberi lélekkel
analóg, mégis sokkal nagyobb méretű modellen vizsgálják meg:
tudniillik az államon**

X. (Szókratész:) Ezt hallván ugyancsak csodáltam Glaukón és Adeimantosz természetét, és örömben ezt mondtam:

SZÓKRATÉSZ: Ó, Thraszümakhosz szellemi fiai! - ugyancsak jól kezdte elégiáját Glaukón barátja, miután a megarai csatában úgy kitüntették magatokat, mondván:

Két hős sarja derék Arisztónnak, mennyei fajta!

Azt hiszem, barátaim, ezt találóan mondta. Valóban isteni szellem szállt meg benneteket, hogy ilyen nagyszerűen érveltetek az igazságtalanság mellett, noha magatok nem valljátok, hogy jobb az igazságosságnál! Gondolom, ez nem az igazi meggyőződésetek. Következtetem ezt jellemeitekből, minthogy magukból szavaitokból nem hinnék nektek. De mennél inkább hiszem ezt, annál inkább zavarba jövök, mitévő legyek! Nem tudom, hogyan segítek az igazságosságnak, hiszen képtelen vagyok rá. Jele ennek, hogy amit Thraszümakhosznak bebizonyítani véltem, hogy tudniillik különb az igazságosság az igazságtalanságnál, ti nem fogadtátok el tőlem. Ám az is lehetetlen, hogy ne segítek az igazságosságnak; félek, ez nem volna

istenes dolog tőlem, ha jelenlétemben az igazságosságot vádolják és én csak lapulok és nem sietek a segítségére, noha még lélegzem és szólni tudok! Tehát mégis legjobb, ha mell állok tehetségem szerint.

GLAUKÓN ÉS A TÖBBIEK: Kérünk, mindenképpen segíts, és ne hagyd abba, míg ki nem vizsgálod, mi a kettő lényege és mi az igazság hasznosságuk felől!

SZÓKRATÉSZ: Nos elmondom, hogy látom én. Nem kicsinység ez a vizsgálódás, amit most megkísérelünk; azt hiszem, éles szem kell hozzá. Mivel mi nem vagyunk éppen éles szeműek, úgy kell vizsgálódnunk, mint mikor olvasásra igen kis betűs szöveget tettek a nem éppen jól látók elé, és akkor valaki észrevette, hogy valahol nagyobb térbe nagyobb betűk vannak írva; így kapóra jött, hogy először azt olvasnák el, és így silabizálnák ki a kisebbeket, hogy vajon ugyanazok-e.

ADEIMANTOSZ: Helyes, ó, Szókratész. De szerinted mi lehet ehhez hasonló az igazságosság vizsgálatában?

SZÓKRATÉSZ: Hadd mondjam el! Az igazságosság ugye egyetlen férfi igazságossága? De lehet egy egész államé is?

ADEIMANTOSZ: Nagyon is lehet.

SZÓKRATÉSZ: Ugye egy állam nagyobb, mint egy férfi.

ADEIMANTOSZ: Nagyobb.

SZÓKRATÉSZ: Bizonyára abban, ami nagyobb, több igazságosság található és könnyebben észrevehető. Tehát, ha akarjátok, először az államot szemlélve kutatjuk, milyen is az igazságosság, és csak azután vizsgáljuk meg az emberen, miben hasonlít a nagyobbhoz, s így kontrolláljuk a nagyobbat a kisebbel összehasonlítva.

ADEIMANTOSZ: Szerintem ez helyes.

SZÓKRATÉSZ: Ugye ha beszélgetésünk folyamán az államot keletkezésében szemléljük, akkor látjuk meg az igazságosságot, valamint az igazságtalanságot is?

ADEIMANTOSZ: Akkor látjuk meg.

SZÓKRATÉSZ: Ha így járunk el, remélhetjük, hogy könnyebben pillantjuk meg, amit keresünk?

ADEIMANTOSZ: Sokkal könnyebben.

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem így kéne a dolog végére járnunk. Vizsgáljátok meg!

ADEIMANTOSZ: Vizsgáljuk! Másképpen ne tégy!

Az állam keletkezése

XI. SZÓKRATÉSZ: Állam - véleményem szerint - akkor keletkezik, ha az egyén már nem önellátó, hanem sok mindenre szüksége van; vagy mit gondolsz, mi másért alapítanak államot?

ADEIMANTOSZ: Csakis ezért.

SZÓKRATÉSZ: Így ha egy ember valami célból másik emberrel társul, aztán más szükséglettől hajtva megint másikkal, s mivel az embereknek sok mindenre van szükségük - egyre több segítőtársat gyűjtenek össze egy településre, ezt hívjuk államnak. Így van?

ADEIMANTOSZ: Így.

SZÓKRATÉSZ: Egyik a másiknak ad valamit; ha ad vagy elfogad tőle valamit, ezt nyilván valami előny reményében teszi?

ADEIMANTOSZ: Nagyon is valószínű.

SZÓKRATÉSZ: Nosza, hát teremtsünk képzeletben egy államot, kezdve mindjárt a kezdetén. - Mi készítené erre? - Nyilván szükségleteink.

ADEIMANTOSZ: Úgy van.

SZÓKRATÉSZ: Legelső és legnagyobb szükségletünk, hogy egyáltalán éljünk, létezzünk: az élelemszerzés.

ADEIMANTOSZ: Kétségtelenül.

SZÓKRATÉSZ: Másik szükségletünk a lakás, a harmadik a ruházat és így tovább.

ADEIMANTOSZ: Úgy van.

SZÓKRATÉSZ: Lássuk most, hogyan tesz eleget az állam ennyi igénynek. Úgy, hogy az egyik ember földműves lesz, a másik kőműves, a harmadik takács. Sőt, mindjárt hozzávehetjük a cipészt is és még másokat, akik testünk szükségleteiről gondoskodnak.

ADEIMANTOSZ: Vegyük hozzá.

SZÓKRATÉSZ: Szóval a legszükségesebb lények állama csupán négy vagy öt emberből állana?

ADEIMANTOSZ: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: Mi következik ebből? Nem kell-e mindegyiküknek a maga termékét átengednie a többinek? Például a földműves egymaga szerezzon étket a többi négynek is, tehát négyszeres időn át vesződjék élelemszerzéssel a többi számára is? Vagy pedig velük ne törődjék, hanem csak magának termeljen negyedannyi ételmet negyedannyi idő alatt, a többi háromnegyed rész idejét pedig fordítsa ház-, ruha- és cipőkészítésre s ne vegye nyakába a mások gondját, hanem csak magára dolgozzék?

ADEIMANTOSZ: Az előbbi rend, Szókratész, talán könnyebb, mint az utóbbi.

SZÓKRATÉSZ: Zeuszra, ez nem is csoda. Most, hogy mondod, eszembe jut, hiszen először is egyik ember természete más, mint a másiké; más-más munkára alkalmas. Nem gondolod?

ADEIMANTOSZ: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Akkor? Vajon hogyan jobb: ha egymaga több mesterséget űz vagy ha csak egyet.

ADEIMANTOSZ: Ha csak egyet.

SZÓKRATÉSZ: Gondolom, az is nyilvánvaló, hogyha a munkában elszalasztjuk az alkalmas időpontot, kárt vallunk.

ADEIMANTOSZ: Nyilvánvaló.

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem, az elvégzendő munkával nem szabad addig várni, amíg az ember ráér, hanem szükségképpen alkalmazkodnia kell feladatához, mert azt nem veheti félvállról.

ADEIMANTOSZ: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Eszerint minden termék szaporábban, szebben és könnyebben készül, ha egy ember - természetének megfelelően - a maga idejében, minden mást félretéve, csak azt az egyet készíti.

ADEIMANTOSZ: Mindenképp így van.

SZÓKRATÉSZ: Így azonban, Adeimantosz, nem négy polgárra, hanem sokkal többre lesz szükségünk a felsoroltak elkészítéséhez. Eszerint a földműves nem csinálhatja a maga ekéjét, ha azt akarjuk, hogy jó legyen, sem a kapáját, sem a többi földművelő szerszámát. De a kőműves sem, pedig neki is sok szerszám kell. Így a takács és a cipész sem.

ADEIMANTOSZ: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: Így az ácsok, kovácsok és még sok más mesterember, velünk szövetkezve, ugyancsak megnövelik államunkat.

ADEIMANTOSZ: Meg ám!

SZÓKRATÉSZ: Azért még akkor sem lesz túl nagy, ha hozzájuk társítjuk a csordásokat, juhászokat s a többi pásztort, hogy a földműveseknek legyen ökrük a szántáshoz, a kőműveseknek pedig - éppúgy mint a földműveseknek - ígásbarmuk a szállításhoz, a takácsoknak és a cipészeknek pedig bőruk és gyapjójuk.

ADEIMANTOSZ: Nem is oly kicsi ez az állam, ha ennyi tagja van!

SZÓKRATÉSZ: Hát még, ha meggondoljuk: szinte lehetetlen olyan helyre telepíteni államunkat, ahol ne szorulna rá behozatali cikkekre.

ADEIMANTOSZ: Lehetetlen.

SZÓKRATÉSZ: Akkor pedig olyan polgárok is kellenek, akik a hiányzó cikkeket más államból odaszállítják.

ADEIMANTOSZ: Kellenek bizony.

SZÓKRATÉSZ: Másfelől, ha megbízottunk üres kézzel menne, azaz semmi olyasmit nem vinne magával, ami azoknak hiányzik, akiktől hiányzó cikkeinket várjuk, alighanem üres kézzel térne vissza. Így van?

ADEIMANTOSZ: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: A hazai cikkeket tehát nemcsak a magunk kívánta mennyiségben kell gyártanunk, hanem annak a szükségleteit is figyelembe kell vennünk a mennyiség és a minőség tekintetében egyaránt, akivel cserélni fogunk.

ADEIMANTOSZ: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: Tehát államunknak több földművesre lesz szüksége, és egyéb mester-ségekben is többekre.

ADEIMANTOSZ: Igen, többekre.

SZÓKRATÉSZ: Sőt másokra is, akik árukat szállítanak ki és be. Ezek ugye a kereskedők?

ADEIMANTOSZ: Azok.

SZÓKRATÉSZ: Tehát kereskedőkre is szükségünk lesz.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Ha aztán a kereskedelem a tengeren bonyolódik le, még a tengerészethez értők is kellenek.

ADEIMANTOSZ: Bizony.

A primitív állam élete

XII. SZÓKRATÉSZ: Hát magában az államban a polgárok hogyan cserélik ki termékeiket? Hiszen ezért társultunk és alapítottunk államot.

ADEIMANTOSZ: Nyilván adásvétel útján.

SZÓKRATÉSZ: Ebből születik majd a piac és - csere céljából, mint jelkép - a pénz.

ADEIMANTOSZ: Így van.

SZÓKRATÉSZ: És ha a földműves vagy más mesterember valamely termékét a piacra viszi, és véletlenül nem ugyanakkor ér oda, mint az ő áruit cserében átvenni kívánók, vajon dolgait mulasztva ott gubbaszt majd a piacon?

ADEIMANTOSZ: Semmiképp! Hanem akadnak, akik - ezt látva - vállalkoznak a csere lebonyolítására, és pedig a jól szervezett államban rendszerint a leggyöngébb testalkatúak és a más munkára alkalmatlanok. Ezek aztán állandóan ott vannak a piacon, és pénzért átveszik az árut a kínálóktól, a vevőnek pedig pénzért eladják.

SZÓKRATÉSZ: Ez a szükség teremt államunkban árusokat. Árusoknak hívjuk azokat, akik a piacon ülve adásvétellel szolgálnak bennünket, míg azokat, akik más államokba utaznak, kereskedőknek.

ADEIMANTOSZ: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Akadnak egyéb szolgálatot tevő emberek is, akik értelmi képességeik alapján nem is igen volnának méltók a társulásra, de testi erejük révén a munkát jól bírják: ezek áruba bocsátják testi erejüket; ezt az árat napszámnak hívják, és ezért napszámos a nevük.

ADEIMANTOSZ: Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ: Tehát a napszámosok is az állam lakosságát szaporítják.

ADEIMANTOSZ: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: Nos Adeimantos, megnőtt-e már annyira az államunk, hogy teljesnek ítéljük?

ADEIMANTOSZ: Talán igen.

SZÓKRATÉSZ: S ugyan hol fészkelhet benne az igazságosság s az igazságtalanság? És azok közül, amiket vizsgáltunk, miben jelentkeznek?

ADEIMANTOSZ: Én bizony nem tudom, Szókratész, hacsak nem épp a fentebb felsoroltak kölcsönös használatában.

SZÓKRATÉSZ: Lehet, hogy igazad van; ne csüggedjünk tehát, hanem vizsgáljuk meg!

Először is azt vizsgáljuk, milyen lesz az így szervezett állam polgárainak az életmódja. Bizonyára termelnek majd gabonát és bort, készítenek ruhát és cipőt, építenek házakat, s nyáron többnyire mezítlábol és mezítláb dolgoznak majd, télen pedig jól felöltözve és jó cipőkben; ételnek árpából darát, búzából lisztet őrölnek, s azt megfőzik, ezt megdagasztják, aztán a pompás kalácsot és kenyeret sorba kirakják gyékényre vagy tiszta falevelekre, s gyermekekkel együtt, a földre szórt tiszta- és mirtuszlombokra heveredve, vígan lakmároznak, bort isznak, koszorúval a fejükön himnuszokkal magasztalják az isteneket, s egymás közt édesen mulatoznak; de anyagi erejükön felül nem szülnék gyermeket, mert óvakodnak a szegénységtől vagy a háborútól.

Az igények növekedése megnöveli az államot.

A „dózsölő” állam

XIII. GLAUKÓN: Úgy látom, szegényeket kenyérhez való nélkül akarod megvendégetni!

SZÓKRATÉSZ: Igazad van. Elfelejtettem, hogy kenyérhez való is kell nekik, és pedig: só, olajbogyó és túró, továbbá hagyma, zöldség, hogy valami paraszti főzeléket főzhessenek maguknak. Utóételt is találunk fel nekik, és pedig: fűgét, borsót és babot, továbbá mirtusz-bogyót és gesztenyét sütnék majd tűzön, s közben módjával iszogatnak; így éldegélnek békében és egészségben, s aztán - valószínűleg öregkorukban - elhunyván, ugyanezt az életmódot hagyják utódaikra.

GLAUKÓN: Ha disznóállamot alapítottál volna, Szókratész, azokat se etethetted volna másképp!

SZÓKRATÉSZ: De hát hogy kellene akkor, Glaukón?

GLAUKÓN: Ahogy szokás; ha nem akarnak épp csak tengődni, feküdjének kereveten, étkezzenek asztalról, s egyenek ők is olyan kenyérhez valókat és csemegéket, mint mi.

SZÓKRATÉSZ: Ahá, most már értem. Úgy látszik, vizsgálunk kell nemcsak az állam, hanem a dózsölő állam keletkezését is. És ez talán nem is rossz módszer: ha megsemmisítjük az ilyen államot is, hamar rájövünk, hol támad az államokban az igazságosság és az igazságtalanság. Szerintem az igazi állam és egyúttal az egészséges is az, amelyről az imént beszéltünk; ám ha akarjátok, nézzük meg a felpuffadt államot is, semmi akadály. Úgy tetszik, hogy ez az állam, a szerény életmód egyeseket nem elégít ki; kerevet kell nekik, asztal, egyéb bútorok, no meg finom ételek, mirha- és egyéb füstölőszerek, hetérák és nyalánkságok kellenek, és pedig mindez a legnagyobb választékban. Sőt még az először említett házat, ruhát, cipőt sem csak a szükséglet szerint adjuk meg nekik, hanem elő kell mozdítanunk a festést, cifrázást is, sőt be kell szerezni aranyat, elefántcsontot és más ilyesmit is. Így van?

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Tehát megint csak növelnünk kell az államot, mert amaz első, egészséges állam most már nem elegendő, hanem fel kell duzzasztanunk olyan tömegekkel, amelyeknek már nem a létszükségletek kielégítése a feladatuk; ilyenek: a vadászok és az utánzók, sokan, akik a formákat s akik a színeket utánozzák és sokan, akik a zenei művészetet űzik, azaz a költők és segédek: a dalnokok, színészek, kartáncosok, vállalkozók; ezt-azt, de főleg női ékszereket gyártó iparosok. De sokkal több alkalmazott is kell; vagy szerinted nem kellenek nevelők, dajkák, ápolónők, komornák, borbélyok meg pékek és szakácsok is? Sőt még kondásokra is szükségünk lesz: ezek az egyszerű államban még nem voltak - mivégre lettek volna? - a luxusállamban már ők is kellenek. Sőt sok egyéb fajta állat is, ha lesz, aki megeszi. Így van?

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Ám ha így élünk, orvosokra is sokkal inkább rászorulunk, mint előbb.

GLAUKÓN: Rá bizony.

Az állam területének védelme: a hivatásos hadsereg

XIV. SZÓKRATÉSZ: Sőt most már nem lesz elég az a terület, amely a régi lakosságot jól eltartotta. Kevés lesz. Vagy talán nem?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Akkor pedig a szomszédaink területéből kell kihasítanunk, ha azt akarjuk, hogy elegendő legelőnk, szántónk legyen: nekik viszont a mienkből, ha ők is túllépik a létszükségletük határát és nyakló nélkül vagyonszerzésre adják fejüket.

GLAUKÓN: Bizony, Szókratész, ez elkerülhetetlen.

SZÓKRATÉSZ: Eszerint, Glaukón, vállalnunk kell a háborút? Vagy mi egyebet tehetünk?

GLAUKÓN: Csakis ezt.

SZÓKRATÉSZ: Azt most ne is kutassuk, hogy a háború áldást vagy bajt hoz-e ránk, csupán annyit szögezzünk le, hogy íme meglettük a háború kiváltó okát, ami - ha föltámad - a magán- és közéletre a legtöbb bajt zúdítja.

GLAUKÓN: Nagyon igazad van.

SZÓKRATÉSZ: Tehát, kedves barátom, még jobban megnöveljük az államot, nem is valami kicsiséggel, de egy egész hadsereggel, amely majd kivonul és a ránk támadókkal harcot vív az állam egész vagyonáért, s mindazért, amit elsoroltunk.

GLAUKÓN: Hogyan? Nincsenek erre elegendő ők maguk?

SZÓKRATÉSZ: Bizony nincsenek, ha igaz az államformálás kezdetein tett szép megállapodásunk - ha még emlékszel -, hogy egy ember képtelen eredményesen üzni sokféle mesterséget.

GLAUKÓN: Igazad van.

SZÓKRATÉSZ: Nos? Nem mesterség-e a harci küzdelem?

GLAUKÓN: De nagyon is az.

SZÓKRATÉSZ: És vajon a cipészetre több gondot fordítunk, mint a harci mesterségre?

GLAUKÓN: Semmiképpen.

SZÓKRATÉSZ: Márpedig a cipésznek megtiltottuk, hogy egyidejűleg földműves, takács vagy kőműves is legyen. Legyen csak cipész, így lesz a munkája tökéletes, és ugyanígy a többinek is csak egy foglalkozást adunk: azt, amire kinek-kinek hajlama van, s amiben - minden mást félretéve, egész életében csak azt gyakorolva és az alkalmakat el nem szalasztva - tökélyre juthat; de vajon nem a legfőbb érdekünk-e, hogy a hadi dolgaink is jól sikerüljenek? Vagy talán ez olyan könnyű foglalkozás, hogy a földműves, a cipész vagy bármilyen más mesterember egyszersmind jó katona is, viszont tökéletes malom- vagy kockajátékos csak az lehet, aki már gyermekkorától fogva gyakorolja, nemcsak úgy mellékesen? S ha valaki pajzsot vagy más hadifegyvert vesz a kezébe, talán még aznap tökéletesen kiképzett gyalogossá vagy más fegyvernembeli harcosná válik, holott, ha bármi más eszközt fog meg, attól még nem lesz sem mesterember, sem atléta, sőt még csak használni sem tudja, ha nem tanulta ki az illető szerszám fortélyát, és nem gyakorolta be fogásait?

GLAUKÓN: Akkor bizony nagyon értékesek volnának a szerszámok!

Milyeneknek kell lenniök az állam őreinek?

XV. SZÓKRATÉSZ: Mivel pedig az örök feladata mindennél fontosabb, az őrnök mindennél inkább mentesnek kell lennie más foglalkozástól, és mestersége a legnagyobb szakértelmet és gyakorlatot igényli.

GLAUKÓN: Én is azt hiszem.

SZÓKRATÉSZ: És ehhez a foglalkozáshoz nem kell természet adta ügyesség?

GLAUKÓN: Már hogyne kellene.

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem, az lesz a feladatunk - ha ugyan képesek vagyunk erre -, hogy kiválasszuk, milyen természetes ügyesség kell az állam védelmére.

GLAUKÓN: Valóban ez a feladatunk.

SZÓKRATÉSZ: Zeuszra, nem csekély nyűgöt vettünk a nyakunkba; s mégse csüggedjünk, amíg csak futja erőnkől.

GLAUKÓN: Ne is!

SZÓKRATÉSZ: Nos, mit gondolsz, örökös szempontjából van-e különbség a nemes fajú kutyakölyök és a nemes ifjú közt?

GLAUKÓN: Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ: Úgy, hogy mindkettő legyen elég éber, hogy észrevegye az ellenséget; elég gyors, hogy ha észrevette, üldözőbe is vegye; s elég erős, hogy ha utolérte, le is győzze.

GLAUKÓN: Igen, minderre szükség van.

SZÓKRATÉSZ: És bátor is legyen, mert csak így harcolhat jól.

GLAUKÓN: Persze.

SZÓKRATÉSZ: De lehet-e bátor a ló, a kutya vagy bármi más élőlény, ha nem indulatos? Vagy nem tapasztaltad-e, hogy az indulat lebírhatatlan, leküzdhetetlen, és az indulatos lélek mindig és mindennel szemben rettenthetetlen és legyőzhetetlen?

GLAUKÓN: De már tapasztaltam.

SZÓKRATÉSZ: Azt már látjuk, hogy testileg milyen legyen az ő.

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: És azt is, hogy lelkileg indulatosnak kell lennie.

GLAUKÓN: Ez is világos.

SZÓKRATÉSZ: Mármost, kedves Glaukónom, mint érhető el, hogy egymással és a többi polgárral szemben ne legyenek ilyen vadak, ha egyszer ilyen a természetük?

GLAUKÓN: Zeuszra, nem könnyű kérdés.

SZÓKRATÉSZ: Márpedig kell hogy társaikkal szemben szelídek legyenek, és csak az ellenséggel kegyetlenek, különben meg sem várják, hogy mások irtsák ki őket, már előre megteszik ezt maguk.

GLAUKÓN: Igazad van.

SZÓKRATÉSZ: Hát akkor mit cselekedjünk? Hol lelünk olyan lelket, amely szelíd is, haragos is? Hiszen a szelíd természet éppen ellentéte az indulatosnak!

GLAUKÓN: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: Márpedig ha valakit e tulajdonságok valamelyikétől megfosztunk, abból már jó ő nem lehet; ám a kettő együtt lehetetlennek látszik, eszerint nem is létezhet jó ő.

GLAUKÓN: Lehet, hogy így van.

(Szókratész: Itt egy kissé megzavarodtam, de aztán végiggondolva az előzményeket, így szóltam:)

SZÓKRATÉSZ: Nem is csoda, kedves barátom, ha zavarban vagyunk; hisz megfélemedtünk a magunk elé állított képről.

GLAUKÓN: Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ: Nem gondoltuk meg, hogy ha mi nem is hittük, azért van olyan természet is, amely az ellentéteket egyesíti magában.

GLAUKÓN: Hol van ilyen?

SZÓKRATÉSZ: Bárki megfigyelheti más lényekben is, de nem utolsósorban éppen abban az állatban, amelyet az imént az őrhöz hasonlítottunk. Hiszen tudod, a nemes vérű kutya hajlama szerint gazdáival és az ismerősökkel szemben végsőkig kezes, az ismeretlenekkel szemben viszont annál barátságtalanabb.

GLAUKÓN: Ezt tudom.

SZÓKRATÉSZ: És ez lehetséges! Tehát nincs abban semmi természetellenes, ha az öröket is ilyeneknek szeretnénk látni.

GLAUKÓN: Nincs is.

XVI. SZÓKRATÉSZ: És mi a véleményed, aki őr akar lenni, amellet hogy indulatos, szüksége van arra is, hogy bölcsességszerető legyen?

GLAUKÓN: Hogyan? Ezt nem értem.

SZÓKRATÉSZ: Ezt is láthatod a kutyán, s ez valóban csodálatra méltó benne.

GLAUKÓN: Micsoda?

SZÓKRATÉSZ: Ha ismeretlen embert pillant meg, felbőszül, még ha az nem is bántotta; ha meg ismerőst, hízeleg neki, még ha az nem is volt jó hozzá. Nem csodálkoztál még ezen?

GLAUKÓN: Eddig nemigen gondoltam rá, de tudom, hogy a kutya tényleg így tesz.

SZÓKRATÉSZ: Pedig ez az indulata igen okos-ügyesnek tetszik, sőt bölcsességszeretőnek.

GLAUKÓN: Milyen értelemben?

SZÓKRATÉSZ: Abban, hogy akit megpillant, csupán aszerint ítéli jó barátnak vagy ellenségnek, hogy ismeri-e vagy sem. Már miért ne volna az tanulni szerető lény, amely aszerint határozza meg: mi rokon s mi idegen, hogy felismeri-e vagy se?

GLAUKÓN: Nem is képzelhető másképp.

SZÓKRATÉSZ: Márpedig a „tanulni szerető” és a „bölcsességszerető” ugyanazt jelenti.

GLAUKÓN: Ugyanazt.

SZÓKRATÉSZ: Tehát nyugodtan megkívánhatjuk az embertől is, ha azt akarjuk, hogy a házbéliekkel és az ismerősökkel szemben barátságos legyen, hogy természete bölcsességszerető és tanulásszerető legyen.

GLAUKÓN: Megkívánhatjuk.

SZÓKRATÉSZ: Az állam leendő széptestű-lelkű őreinek bölcsességszerető, indulatos, gyors és erős természetűeknek kell lenniök.

GLAUKÓN: Mindenképpen.

Az állam őreinek nevelése

SZÓKRATÉSZ: Az őr tehát ilyen legyen. De hogyan tápláljuk és neveljük őket? És ennek a fejtegetése előmozdítja-e vizsgálódásunk célját, hogy tudniillik rájőjjünk, hogyan támad igazságosság és igazságtalanság az államban? Nehogy mellőzzünk valami fontosat, de szót se csépeljünk.

(Szókratész:) Ekkor Glaukón testvére így szólt:

ADEIMANTOSZ: Ebből a szempontból nagyon is sokat várok e kérdés megvitatásától.

SZÓKRATÉSZ: Bizony, kedves Adeimantosom, ne hagyjuk félbe, még ha tán soká tart is.

ADEIMANTOSZ: Ne is!

SZÓKRATÉSZ: Gyerünk! - mintha csak mesélgetnénk, mulatva az időt - elméletben próbáljuk megnevelni őket.

ADEIMANTOSZ: Helyes.

XVII. SZÓKRATÉSZ: Mi a nevelés? Vajon kitalálhatnánk jobbat a nagyon régóta kipróbált nevelésnél? A testet képezi a testedzés, a lelket a zene.

ADEIMANTOSZ: Úgy van.

SZÓKRATÉSZ: És nevelésünkben a zenét előbb kezdjük, mint a testedzést.

ADEIMANTOSZ: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Ha zenét mondasz, az elbeszélést is beleérted?

ADEIMANTOSZ: Bele.

SZÓKRATÉSZ: Kétfajta elbeszélés van: igaz és kitalált.

ADEIMANTOSZ: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Nevelnünk kell mindkettővel. Először a kitalálttal.

ADEIMANTOSZ: Nem értem, mire gondolsz.

SZÓKRATÉSZ: Nem érted, hogy a gyermekeknek először mondákat mesélünk? Ez úgy-szólván tiszta kitalálás, noha van benne némi igazság. A gyermeknevelésben először mondákkal élünk, még a testedzés megkezdése előtt.

ADEIMANTOSZ: Úgy van.

SZÓKRATÉSZ: Azt mondtuk, előbb a zenével kezdjük, csak aztán a testedzéssel.

ADEIMANTOSZ: Helyesen mondtuk.

SZÓKRATÉSZ: Ugye tudod, minden dolognak a kezdete a legfontosabb, különösen pedig a zsengekorúak számára. Hiszen leginkább e korban alakul és vésődik be a lélekbe mindaz, amit bele akarunk vésni.

ADEIMANTOSZ: Tökéletesen.

SZÓKRATÉSZ: Nos, hagyjuk-e könnyű szívvel, hogy fiúcskáink akárkitől kitalált akármi-lyen mondákat halljanak, s befogadjanak a lelkükbe azokkal éppen ellentétes vélekedéseket, amelyeket óhajunk szerint mint serdültek magukénak vallhatnának?

ADEIMANTOSZ: Semmiképp ne hagyjuk!

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem először is ügyelnünk kell a mondaköltőkre: ha valami szépet alkotnak, azt elfogadjuk, a rosszat viszont elutasítjuk. Az anyákat meg a dajkákat pedig meggyőzzük, hogy csak az elfogadott mondákat meséljék gyermekeiknek, és azokkal formálják a lelküket sokkal inkább, mint kezükkel a testüket. Mostani meséik zömét viszont mellőznünk kell.

ADEIMANTOSZ: Melyeket?

SZÓKRATÉSZ: A nagyobb alapján ítéljük meg a kisebbet is. Hiszen mindkettőnek azonos irányelvűnek kell lennie és ugyanolyan hatásúnak. Vagy nem így gondolod?

ADEIMANTOSZ: De igen. Csak nem foghatom föl, melyeket érted nagyobbaknak.

SZÓKRATÉSZ: Melyeket Hésziodosz, Homérosz és a többi költő mesélt, csupa kitalált mondát szerkesztgettek, meséltek és még most is mesélnek.

ADEIMANTOSZ: Milyeneket? És ugyan mit gáncsolsz bennük?

SZÓKRATÉSZ: Mindenekelőtt amit a leginkább gáncsolnom kell: ha kitalált történeteik nem szépek.

ADEIMANTOSZ: Mennyiben?

SZÓKRATÉSZ: Amikor elbeszélésében a költő rosszul ábrázolja, milyenek az istenek és a hősök, mint ahogy a festő nem hasonlónak ábrázolja modelljét.

ADEIMANTOSZ: Helyes, ha az ilyesmit gáncsolod. De hogyan ítéljük meg és milyenek?

Az istenek jók, és senkinek nem ártanak

SZÓKRATÉSZ: Először is, ha a legjelentősebbekről a legjelentősebb költeményt a költő nem jól képzelte el, például ahogy Hésziodosz elbeszéli Uranosz tetteit, és Kronosz bosszúját rajta. Aztán Kronosz tetteit és azt sem, mint bántak el vele a fiai, gondolom, még ha valóban megtörtént volna is, nem kéne így elbeszélni éretlen fiataloknak, hanem jobb volna hallgatni róla; vagy ha mégis kényszerülnénk elmondani, ezt csak a lehető legkevesebben vegyék fülükbe titokban, nem holmi disznóáldozás keretében, hanem valami ritka nagy áldozat során, hogy a lehető legkevesebben hallhassák.

ADEIMANTOSZ: Bizony elég durvák e beszédek.

SZÓKRATÉSZ: Úgy bizony, Adeimantosz. És azt se szabad mondanunk egy fiatal fülle hallatára, hogy ha a legnagyobb gonoszt cselekszi, még ha az őt igazságtalanul bántó apján vesz is halálos bosszút, ezzel nem tesz semmi különöset, hiszen csak azt cselekszi, amit a legősibb és legnagyobb istenek.

ADEIMANTOSZ: Zeuszra! Szerintem sem célszerű az ilyen beszéd.

SZÓKRATÉSZ: De az olyan sem, amelyben istenek istenekkel csatáznak, ármányt szőnek egymás ellen és tusakodnak, hiszen ez nem is igaz; ha az kell, hogy az állam leendő őrői a legutálatosabbnak ítélik az egymás elleni gyűlölködést. Távolságtartó legyen tőlünk, hogy holmi óriásküzdelmekről meséljünk nekik, még ki is színezzük azt, vagy az istenek és hősök csatáiról, ha rokonaikkal, barátaikkal tusáznak. Sőt, ha arról szeretnénk meggyőzni őket, hogy eddig soha senki polgár nem gyűlölködött polgártársával, lévén ez istentelen, inkább ebben a szellemben meséljenek az aggok és öreg nénikék kiskoruktól fogva gyermekeinknek, s ha ezek már fölcseperedtek, a költők is ilyen mondákat meséljenek nekik. Azt, hogy Hérát a fia megbilincselte, és Héphaisztosz apja letaszította, mert segítségére sietett eltárgalt anyjának; és a Homérosz-költőtte istenháborúkat sem szabad befogadnunk államunkba, még akkor sem, ha képletesen értelmezzük, akár ha szó szerint - az ifjú nem tudja még megítélni, mi képes beszéd és mi nem, hiszen amit ilyen korában felfog, az változatlanul megfészkel képzeletében és nehéz onnan kitörölni. Ezért mindennél fontosabbnak kell ítélnünk, hogy amit először hallanak, az a legszebben elmesélve az erényre ösztönözze őket.

XVIII. ADEIMANTOSZ: Ez ésszerű. De ha valaki megkérdezne minket, melyek ezek, miféle mondák, ugyan mit mondanánk?

SZÓKRATÉSZ: Adeimantos, mi nem vagyunk költők, sem én sem te, hanem államalapítók. S az államalapítóknak csak az irányelveket illik tudni, melyek alapján alakítsák mondáikat a költők, és ha ezektől eltérnek, műveiket nem szabad beengednünk; magunknak nem kell mondákat költenünk.

ADEIMANTOSZ: Igazad van. De melyek volnának az istenekre vonatkozó irányelvek?

SZÓKRATÉSZ: Talán ezek. Amilyen az isten, mindig olyannak is kell ábrázolni, akár ha eposzba költik, akár dalokba, akár tragédiába.

ADEIMANTOSZ: Úgy van.

SZÓKRATÉSZ: Ugye az isten igazán jó és jónak is kell őt mondanunk?

ADEIMANTOSZ: Kétségtelenül.

SZÓKRATÉSZ: És aki jó, az nem árt senkinek?

ADEIMANTOSZ: Azt hiszem, nem.

SZÓKRATÉSZ: Tehát a nem ártalmas árt?

ADEIMANTOSZ: Semmiképpen.

SZÓKRATÉSZ: Ha nem árt, akkor rosszat sem támaszt?

ADEIMANTOSZ: Azt sem.

SZÓKRATÉSZ: Ha nem támaszt semmi rosszat, akkor nem lehet a rossznak oka sem?

ADEIMANTOSZ: Már hogy lehetne?

SZÓKRATÉSZ: Akkor hasznos a jó?

ADEIMANTOSZ: Igen.

SZÓKRATÉSZ: A jó nem mindennek az oka, hanem csak a jó állapotnak, a rossznak nem.

ADEIMANTOSZ: Tökéletesen így van.

SZÓKRATÉSZ: Tehát az isten, ha jó, nem mindennek az oka, ahogy oly sokan állítják, hanem az ember számára csak kevésnek az oka, sok mindennek nem, hiszen sokkal kevesebb jó ér minket, mint rossz. A jót nem okozhatja más, csak az isten, a rossznak az okát bármi másban kereshetjük, csak nem az istenben.

ADEIMANTOSZ: Szerintem tökéletesen igazad van.

SZÓKRATÉSZ: Nem szabad elfogadnunk sem Homérosznak, sem a többi költőnek a tévedését, amikor esztelenül tévelyegve ilyesmiket állítanak az istenekről:

*Zeusz küszöbén két hordó állong ott tele sorssal;
egyőjük tele balsorssal, jósorssal a másik.
Zeusz, akinek mindkét hordóból oszt elegyítve,
annak néha szerencse a része, de néha botor kín.
Ám akinek nem így oszt, csak az egyikből keveretlen,
azt ez isteni földön nyüg, éhség kaszabolja.*

És ez sem igaz:

Zeusz a mi jó- és balsorsunknak osztogatója.

XIX. Azt az állítást se fogjuk megdicsérni, hogy az esküvések és szerződések Pandarosz-elkövette összezavarását Athéné és Zeusz intézte; és azt sem, hogy az istenek vetélkedése és perük elbírálása Zeusz és Themisz ármánya volt; azt sem engedhetjük, hogy Aiszkhülosz mondását hallhassák a fiatalok:

*Teremt az isten halandóknak jó okot,
hogy fenekestül felforgassa házukat.*

Ha valaki meg akarja költeni Niobé szenvedéseit, amelyekről ezek a jambusok szólnak, vagy a Pelopidák, a trójaiak szenvedéseit vagy más ilyesmit, akkor vagy nem szabad mindezt egy isten tetteinek állítania, vagy ha igen, ki kell találnia rá valami okot, amit most keresünk, és azt kell mondania, hogy az isten igazságosan és jól cselekedett, csak az embereknek kellett bűnhődniük, hogy megjavuljanak. Ám azt, hogy ezek a bűnhődők szerencsétlenek, és nyomorúságuknak oka az isten - ezt a költők nem állíthatják. De ha azt mondanák: gonosz emberek nyomorúságukban méltók a büntetésre, de meglakolván jótéteményben részesülnek az istentől - ezt el kell fogadnunk. Ám ha azt állítják, valaki ártatlanra bajt hozott az isten, ez ellen minden eszközzel küzdenünk kell, hogy senki ezt ki ne mondja államunkban, ha azt jól akarjuk kormányozni, és senki ezt ne hallhassa, sem ifjú, sem öreg, versben, prózában elmesélve, mert kimondani ezt istentelenség volna, nekünk pedig káros; különben is önellentmondás.

ADEIMANTOSZ: Osztozom veled e törvényjavaslatban. Tetszik nekem.

Az isten nem csal meg senkit, és alakot sem vált

SZÓKRATÉSZ: Úgy hát ez legyen az istenekről szóló egyik törvény és irányelv; ehhez tartva magát kell szólnia az elbeszélőnek, költeni a költőnek, vagyis hogy nem mindennek oka az isten, csak a jósorsnak, jó adománynak.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is kell ez.

SZÓKRATÉSZ: De mi légyen a második törvény? Azt hiszed, az isten varázsló, aki ármányból hol itt, hol ott más és más képben jelenik meg, néha saját alakjában, majd azt másra változtatva minket rászéd, és magát ilyen-olyan látszattal álcázza; vagy pedig egyszerű lény az isten, és semmiképpen nem akar megválni önnön igazi képétől?

ADEIMANTOSZ: Jelenleg nem tudok mit mondani erre.

SZÓKRATÉSZ: Hát erre? Nem szükségszerű, hogy aki megválk önnön alakjától, az vagy magától változik át, vagy mástól kényszerítve?

ADEIMANTOSZ: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Ugye, ami önmagában a legjobb állapotban van, az más hatására a legkevésbé változik vagy mozdul, mint például a test az ételtől, italtól, fáradtságtól, vagy mindenféle növény a hőségtől, szélről és hasonló befolyásoktól: éppen a legegészségesebb és legerősebb lény változik a legkevésbé.

ADEIMANTOSZ: Kétségtelenül.

SZÓKRATÉSZ: Ugye éppen a legbátrabb és legértelmesebb lelket zavarja meg és változtatja el legkevésbé a külső hatás?

ADEIMANTOSZ: Nyilván.

SZÓKRATÉSZ: Hasonló módon, éppen a legszebben összeállított tárgyakat, épületeket, ruhákat, ha jól készültek és jó állapotban vannak, a legkevésbé változtatja el az idő és más behatás.

ADEIMANTOSZ: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Minden, ami természettől vagy mesterségből, vagy mindkét okból tökéletes, a lehető legkisebb változást tűri mástól.

ADEIMANTOSZ: Azt hiszem.

SZÓKRATÉSZ: Az isten mindenben a legtökéletesebb, s az isten dolgai is.

ADEIMANTOSZ: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Ennélfogva a legkevésbé tűri az alakváltozást az isten.

ADEIMANTOSZ: A legkevésbé.

XX. SZÓKRATÉSZ: És vajon önmagát változtatja-e, cserélgeti-e?

ADEIMANTOSZ: Világos, ha egyáltalán változik.

SZÓKRATÉSZ: Vajon jobbra, szebbre cseréli-e magát, vagy magánál rútabbra, silányabbra?

ADEIMANTOSZ: Szükségképpen rosszabbra, ha már változik. Hiszen azt állítjuk, hogy szépségének, erényének nincs semmi fogyatékossága.

SZÓKRATÉSZ: Igen helyesen szólsz. S ha így van, Adeimantos, azt hiszed, önként változik rosszabbra isten vagy ember?

ADEIMANTOSZ: Ez lehetetlen.

SZÓKRATÉSZ: Tehát lehetetlen, hogy egy isten el akarja magát változtatni. Minthogy a lehető legszebb és legjobb, lehetőleg mindegyik meg akar maradni változatlanul önnön alakjában.

ADEIMANTOSZ: Igen, ez szükségképpen így van.

SZÓKRATÉSZ: Tehát, ó, legjobb barátom, senki költő ne mondja nekünk, hogy

*.....az istenek is járnak sokféle alakban
messze vidékről jött vándorként városainkat,*

és Proteuszról és Thétiszről se hazudozzék senki, se tragédiában, se másféle költeményben ne léptessék föl Hérát átváltozva, hogy mint papnő adományt koldul az argoszi Inkahosz folyó életadó gyermekeinek, és sok más ilyesmit nekünk ne hazudozzanak. És hitelt adván ezeknek, az anyák se rémítgessék gyermekeiket holmi fonákul mesélt mondákkal, hogy hát mindenféle idegenek álcájában az istenek bekószálják az éjszakát, hiszen ezzel káromolják az isteneket, és gyermekeikbe gyávaságot plántálnak.

ADEIMANTOSZ: Semmiképpen ne tegyék!

Az isten nem hazudik

SZÓKRATÉSZ: Vagy talán az istenek maguk nem változnak, mégis minket rászedve és megbabonázva úgy tesznek, mintha más és más alakban látszanának?

ADEIMANTOSZ: Lehetséges.

SZÓKRATÉSZ: Ugyan? Hát hazudni akarna az isten, szóval és tettel hamis jelenést mutatva?

ADEIMANTOSZ: Nem tudom.

SZÓKRATÉSZ: Nem tudod, hogy az igazi hazugságot, ha lehet így mondani, minden isten és ember gyűlöli?

ADEIMANTOSZ: Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ: Így. Senki nem akar szándékosan becsapódni és tévedni önmaga lényegében és a legfontosabb dolgokban, hanem éppen mindennél jobban attól fél, nehogy ilyen helyzetbe kerüljön.

ADEIMANTOSZ: Ezt sem értem.

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszed, valami fenségeset szólok? Bizony azt mondom, ha valamely lélek a valót illetően becsapódik, téved, tudatlan marad, s ezáltal a hazugságnak lépre megy és abban megmarad - mindezt senki nem akarja, sőt gyűlöli, főleg a jelen esetben.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Helyesen hívhatnánk ezt, amint az imént mondtam, igazi hazugságnak, ez a hazugságban-létnek a lélekben fészkelő nemtudása; hiszen amit a szavakban kimondunk, az a lélekben lejátszódó élménynek az utánpótlása, utólag keletkezett és nem maga a tiszta, keveretlen hazugság. Nem?

ADEIMANTOSZ: De igen.

XXI. SZÓKRATÉSZ: Az igazi hazugságot nemcsak az istenek gyűlölik, hanem az emberek is.

ADEIMANTOSZ: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: No és? A szavakban kifejezett hazugság mikor és kinek lehet olyan hasznos, hogy nem méltatja gyűlöletre? Talán az ellenséggel és az úgynevezett barátainkkal szemben, amikor eszelősségükben vagy tudatlanságukban valami végzetest cselekednének, hasznos gyógyszer lehet a baj elhárítására. Továbbá az előbb említett mondákban, mivel nem tudjuk, hogy a régmúlt történetekben mi az igazság és, amennyire lehet, közelítjük a hazugságot az igazhoz és így tesszük hasznossá.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: Ugyan mi végre hasznos az istennek a hazugság? Talán mert nem ismeri a régi történeteket, és az igazsághoz közelítés kedvéért hazudik?

ADEIMANTOSZ: Ez nevetséges volna!

SZÓKRATÉSZ: Hazug költő az istenek közt nem adódik. Vagy igen?

ADEIMANTOSZ: Nem hiszem.

SZÓKRATÉSZ: Vagy talán ellenségtől való félelmükben hazudnának?

ADEIMANTOSZ: Távol legyen!

SZÓKRATÉSZ: Vagy övéik, barátaik eszelőssége és éretlensége miatt?

ADEIMANTOSZ: De hiszen senki eszelős és éretlen nem barátja az istennek!

SZÓKRATÉSZ: Tehát nincs semmi indoka, amiért hazudna az isten?

ADEIMANTOSZ: Nincs.

SZÓKRATÉSZ: Az isten és a démon természetétől fogva sosem hazudik.

ADEIMANTOSZ: Sosem.

SZÓKRATÉSZ: Tehát az isten egyszerű, igaz, tettekben és szóban alakot maga sohasem vált, sem másokat be nem csap, sem rémlátomás, sem beszéd, sem valami jelküldés, sem ébrenlét, sem álom útján.

ADEIMANTOSZ: Szavaid nyomán én is ezt hiszem.

SZÓKRATÉSZ: Egyetértesz velem, hogy ez a második irányelv; és e szerint kell az istenekről szólni és költeni, hogy tudniillik ők sem nem varázslók, nem változtatnak alakot, sem minket nem akarnak hazugsággal félrevezetni sem szóval, sem tettel.

ADEIMANTOSZ: Egyetértek.

SZÓKRATÉSZ: Sokért magasztaljuk Homéroszt, de azt semmiképpen nem magasztaljuk, hogy szerinte Zeusz álmot bocsát Agamemnónra; és Aiszküloszt sem, amikor Thétisszel azt mondatja:

„menyegzőmön Apollón

*.....nagy gyermekáldást jósolt nekem,
sarjamnak egészséget, hosszú életet,
nekem jósorsot, Égtől áldott végzetet,
Paian fohászkodott, s örömmel biztatott.
Én azt reméltem, hazug szót nem ismerő
Apollón ajka, jóstudással áradó.
Ő himnusz zengő, sorsomon jelenlevő,
ki ezt a jót jósolta, maga volt, aki
megölte fiamat!”*

Ha valaki ilyet mond az istenről, arra megneheztelünk, és nem rendelünk neki kart színielőadáshoz, azt sem hagyjuk, hogy szövegét a tanítók felhasználják az ifjak neveléséhez, ha azt akarjuk, hogy őrünk istenfélők legyenek - már amennyire az embernek lehetséges.

ADEIMANTOSZ: Mindenképpen egyetértek e szemlélettel, és törvénynek ajánlom.

Harmadik könyv

Az Alvilág rettenetességeinek kiszínezésével ne riogassák a fiatalokat

I. SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem, ilyesmiket kell hallaniok, és nem szabad hallaniok az istenekről gyermekségüktől fogva azoknak, akik majd tisztelik az isteneket és szüleiket, és a barátságot egymással a legtöbbre becsülik.

ADEIMANTOSZ: Gondolom, ezt helyesen látjuk.

SZÓKRATÉSZ: És hogyan tovább? Hogy bátrakká váljanak, ugye semmi olyat nem szabad nekik mesélnünk, ami kiváltja bennük a halálfélelmet? Vagy azt gondolod, lehet valaki bátor, ha fél a haláltól?

ADEIMANTOSZ: Zeuszra, aligha.

SZÓKRATÉSZ: Nos? Aki elhiszi, amit az Alvilágról hall, hogy az valami szörnyűség, azt hiszed, az majd nem retteg a haláltól, és a csatában vereség és szolgaság helyett vajon inkább választja a halált?

ADEIMANTOSZ: Semmiképpen.

SZÓKRATÉSZ: Úgy látszik, rendelőst kell tennünk a mondákat mesélni szándékozókna, s meg kell kérnünk őket, egyszerűen ne ócsárolják az alvilágbeli életet, inkább dicsérik, hiszen úgy igazat se mondanak és hasznosat se a leendő harcosoknak!

ADEIMANTOSZ: Így kell tennünk.

SZÓKRATÉSZ: Ki kell hagynunk e versekből minden ilyesmit:

*Napszámban szivesebben túrnám másnak a földjét,
egy nyomorultét is, kire nem szállt gazdag örökség,
mint hogy az összes erőtlen holt fejedelme maradjak,*

és az ilyet:

*isten s ember előtt mert föltárulnak a nyirkos
rettenetes termék, miket isteneink is utálnak;*

vagy:

*Ó jaj, hát csakugyan van a Hádész háza ölében
lélek is, árnykép is, hanem élete csöpp sem az árnyak,*

vagy:

*eszmélést egyedül neki nyújtott Perszephoneia
holta után is; pusztá szökellő árny csak a többi,*

vagy:

*lelke a tagjaiból kiröpült s Hádészbe lesurrant,
sorsán sírva az ifjúságot, erőt odahagyva,*

vagy:

.....a lélek a föld mélyébe sziszegve
füstként szállt tova...

vagy:

Mint mikor isteni barlang mély zugolyán denevérek
röpdösnek surrogva, s a szikláról, a csoportból
egy leesik, mire ott fenn mind összébb tapadoznak,
így mentek surrogva azok...

Megkérjük Homéroszt és a többi költőket, ne haragudjanak, ha ezeket s az ilyen részleteket mellőzzük, nem mintha nem lennének költőiek és behízelgők a sokaság fülének, ám éppen mert költőiek, annál kevésbé szabad hallaniok ifjainknak és a férfiaknak, akiknek szabadoknak kell lenniök és a halálnál jobban félniök a szolgaságtól.

ADEIMANTOSZ: Mindenképpen.

II. SZÓKRATÉSZ: Ugye akkor az ezekkel kapcsolatos szörnyűséges és borzasztó neveket is mellőznünk kell, például Kóküoszt, a Sztüx folyót, a „föld alatti”-t, a „vértelen”-t és más ilyen jellegű neveket, amelyek végsőkéig megriasztják a hallgatóságot. Bizonyára más szempontból jó ez. Mi viszont féltjük őrünket, nehogy az ilyen borzongás hatására izgulékonyakká és puhányakká váljanak, jobban, mint kellene.

ADEIMANTOSZ: Jogosan féltjük.

SZÓKRATÉSZ: Tehát mellőzendők?

ADEIMANTOSZ: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Annál inkább kell az ellenkező jellegű elbeszélést és költészetet művelnünk.

ADEIMANTOSZ: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Akkor mellőznünk kell a kiváló férfiak sirámain és nyüsztéseit is.

ADEIMANTOSZ: Szükségképpen, ha az előbbieket is.

SZÓKRATÉSZ: Vizsgáld meg, helyesen mellőzzük-e vagy sem. Azt tartjuk: derék férfi derék társa halálán nem szörnyülködik, még ha a barátja volt is.

ADEIMANTOSZ: Ezt tartjuk.

SZÓKRATÉSZ: És nem jajveszékel úgy, mintha valami szörnyű csapás érte volna.

ADEIMANTOSZ: Nem ám!

SZÓKRATÉSZ: Azt is mondjuk, hogy az ilyen tökéletesen beéri önmagával, mégis boldog, és a többiektől különbözve nem szorul másra.

ADEIMANTOSZ: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: A legkevésbé érzi szörnyűnek, ha örökre meg kell válnia a fiától, testvéreitől, pénzétől vagy más ilyesmitől.

ADEIMANTOSZ: A legkevésbé.

SZÓKRATÉSZ: Ha ilyen csapást kell elszenvednie, akkor a legkevésbé jajveszékél, és zokszó nélkül tűri.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Tehát méltán mellőzhetjük a híres férfiak sirámain, és átengedhetjük ezeket a nőknek, de még a különb nőknek sem, inkább a semmirekellő férfiaknak, hogy a vidék őrzésére rendelt őreink csak undorodjanak meg az ilyesmitől.

ADEIMANTOSZ: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Ismét megkérjük Homéroszt és a többi költőt, hogy ne ábrázolják az istennő fiát, Akhilleuszt úgy, mint aki

*oldalt is feküdt olykor, s olykor meg a hátán,
olykor az orcáján: végül fölkelve, a tenger
partján bánatosan föl-alá járt...*

vagy így:

*mindkét kézzel a kormos port markolta a földről,
szórta fejére vadul; szép arcát elcsufította...*

Sem más zokszót és jajveszékélést, amelyet Homérosz költött. Az istenek rokona, Priamoszt se mutassa, mint

*.....fetrengve a trágyán,
néven szólongatva külön-külön is valamennyit...*

Ennél is sokkal inkább kérjük, hogy ne tegye az isteneket jajveszékelőkké, akik ilyeneket mondanak:

Jaj, nyomorult, átokra ki szültem a legderekabbat!

S ha már a többi istent így ábrázolja, legalább a legfőbb istent ne merje magához ennyire nem hasonlítóvá torzítani, amikor így beszélteti:

*Jaj, be nagyon szeretett férfit látok szemeimmel,
mint űzik bástyák körül őt, sír bennem a lélek,*

vagy így:

*Jaj nékem, Szarpédont, kit legjobb szeretek, most
így leigazza a Moira, Menoitiasz keze által.*

III. Kedves Adeimantos, ha a mi ifjúságunk buzgón hallgatná az ilyesmit és nem nevetné ki, mint méltatlan beszédet, aligha vélné magához méltatlannak egy is közülük - ember lévén - és aligha róná meg magát, ha netán ő maga is így szólna vagy tenne, hanem szégyentelenül, magán erőt sem véve minden kis bánalomra sirámokat süvöltene, jajveszékelné!

ADEIMANTOSZ: Tökéletesen igazad van.

SZÓKRATÉSZ: Nem teheti, ahogy eszmefuttatásunk az imént jelezte. És ezt mindaddig el kell fogadnunk, míg nem győznek meg minket valami szebbről.

ADEIMANTOSZ: Valóban nem teheti.

A fiatal örök ne nevéssenek fölöslegesen idétlenül

SZÓKRATÉSZ: És szívesen nevetők se legyenek. Ugyanis ha valaki minduntalan átadja magát a kacagásnak, az keresi az erős változást.

ADEIMANTOSZ: Azt hiszem.

SZÓKRATÉSZ: Elfogadhatatlan, hogy hős férfiakat kacajba merülve ábrázoljanak, nemhogy isteneket.

ADEIMANTOSZ: Elfogadhatatlan.

SZÓKRATÉSZ: Ugye azt sem fogadjuk el Homérosztól, amikor az istenekről így beszél:

*És ki nem oltódó nevetésre fakadtak a boldog
istenek ott, látván Héphaisztosz mint sűrög és fúj...*

Ugye szerinted ezt sem hihetjük el?

ADEIMANTOSZ: Vedd úgy, mint az én véleményemet: semmiképpen nem fogadhatjuk el.

Igazság és hazugság emberi viszonylatban

SZÓKRATÉSZ: Mindennél többre kell becsülnünk az igazságot. Ha előbb helyesen állítottuk, hogy az igazi isteneknek a hazugság haszontalan, viszont az embereknek olykor még hasznos lehet mint orvosság, akkor azt bízunk rá az orvosokra; magánember nem illetékes ebben.

ADEIMANTOSZ: Ez világos.

SZÓKRATÉSZ: Ha tehát valakinek, az állam vezetőinek joguk van hazudni az ellenségnek vagy a polgároknak az állam érdekében, de a többi polgárt nem illeti meg a hazugság joga. Ha egy magánember hazudik a vezetőnek, akkor azt ugyanakkora vagy még nagyobb véteknek ítéljük, mint mikor a beteg nem mond igazat testi állapotáról az orvosnak, vagy a sportoló az edzőjének, vagy ha valaki a kormányossal nem közli a valóságot a hajóról és a hajósokról.

ADEIMANTOSZ: Színigazság.

SZÓKRATÉSZ: És ha az államban a vezető hazugságon kap valakit:

*.....iparost vagy
a jóst vagy épületácsot, a kórok orvosolóját*

azt bizony meg is bünteti, mert zavart támasztott, és ezzel az állam hajóját fölborította és veszedelemnek tette ki.

ADEIMANTOSZ: Jogosan, ha a szavakat tett is követte.

Féktelenség és önmérséklet

SZÓKRATÉSZ: No és az önmérséklet? - nem kell-e vajon ifjainknak?

ADEIMANTOSZ: De mennyire!

SZÓKRATÉSZ: Ugye a tömeg viszonylatában az önmérséklet ennyiből áll: engedelmeskedjenek a vezetőknek, és a vezetők szabjanak mértéket az ital, az étel, a szeretkezés gyönyörének.

ADEIMANTOSZ: Így látom én is.

SZÓKRATÉSZ: Akkor mi is szép beszédnek ítéljük, amit Homérosz mondat Diomédésszel:

Bátya, csak ülj veszteg, s hallgatva hajolj a szavamra!,

és ami ugyanezt fejezi ki:

*Ám az erőt lehelő nagy akhájok csöndbe haladtak...
úgy félték a parancsnokokat...*

és a többi ilyen.

ADEIMANTOSZ: Ez szép.

SZÓKRATÉSZ: És az ilyesmi?

Lomha borostömlő, szarvasszivű és kutyaképű! -

Vajon szép-e ez és sorra a többi kamaszidétlenkedés, amit szóban és versben mondtak a vezetők a magánemberek?

ADEIMANTOSZ: Dehogyan szép.

SZÓKRATÉSZ: Nem gondolnám, hogy mindezek hallása önmérsékletre nevelné ifjainkat. Persze nem csoda, ha az ilyesmire élvezettel fülelnek. Vagy mi a véleményed?

ADEIMANTOSZ: Úgy van, ahogy mondom.

IV. SZÓKRATÉSZ: No és az önmérsékletre nézve, vajon hasznos volna, ha azt hallaná az ifjú, amit Homérosz éppen a legbölcsebb férfival mondat el, hogy mindennél szebb, ha

*...végig a házban a vendégek dalnokra figyelnek,
míg ülnek sorban, mellettük dúsan az asztal
rakva kenyérrel meg hússal, s meregetve a színbort,
körben hordja a töltögető, s poharukba betölti,*

vagy ez:

*legcsúfabb e halál:
.....éhezve betölteni sorsunk.*

És ez. Amikor az istenek és emberek mind szunnyadtak, egyedül Zeusz virrasztott tervein tűnődve, ezekről mégis könnyen megfeledkezett, amint Hérát megpillantotta, föltámadt nagy szeretkezési vágya, egyszeriben fejét vesztette, még a hálósobába se ment be, hanem ott helyben a földre feküdt le vele és azt mondogatta: oly iszonyú vágy nyugozta le, amilyen még akkor sem, amikor szüleik tudta nélkül először egyesültek. Továbbá hogy hasonló okból bilincselte meg Héphaisztosz az együtt alvó Arészt és Aphroditét.

ADEIMANTOSZ: Zeuszra, szerintem ezt sem illik hallaniok a fiataloknak.

SZÓKRATÉSZ: Viszont hallaniok és szemlélniök kell kiváló férfiak helytállását, amikor nehéz helyzetben állhatatosak voltak, például:

*Majd mellére csapott s a szivét korholta szavával:
„Tűrj sziv, túrtél már hajdan te kutyábbat is ennél!”*

ADEIMANTOSZ: Hallják ezt mindenképpen!

SZÓKRATÉSZ: De azt sem szabad túrnunk, hogy a férfiak megvesztegethetők és hasznosok legyenek.

ADEIMANTOSZ: Nem.

SZÓKRATÉSZ: Ezt se dalolják nekik:

Isteneket, s népe-hőse királyt adomány kenyerez le.

És Phoinixot se dicsérhetjük, Akhilleusz nevelőjét, hogy helyesen tanácsolta azt tanítványának, hogy csak ajándék fejében segítsen az akhájoknak, ajándék nélkül ne fogja vissza haragját. És Akhilleuszhoz sem ítélnéjük méltónak, se azt nem helyeselhetjük, hogy olyan kapzsi volt, hogy Agamemnóntól ajándékot fogadott el, és csak tiszteletadomány fejében hajlott Hektór holttestének kiadására, másképpen nem.

ADEIMANTOSZ: Bizony az ilyesmit nem dicsérhetjük.

SZÓKRATÉSZ: Ugyan Homéroszra tekintettel habozom kimondani: bizony nem istenes ilyet állítani Akhilleuszról, vagy más állítására elhinni róla. Vagy mit is mondott ő Apollónról?

Rászedtél, Nyilazó, legöldöklőbb az Egekben!

Hej de bosszút vennék rajtad, csak volna erőm rá.

És azt a tettet sem szabad elhinnünk, hogy a folyónak, noha az isten, nem engedelmeskedett, kész volt vele még megharcolni is; és hogy azt mondta volna: a másik folyónak, a Szperkheiosznak szentelt hajfűrtjeit a

hős Patroklosznak szentáldozatul fölajánlom,

mikor az már meghalt. Aztán hogy Hektórt körülhurcolta Patroklosz sírja körül, hogy hadifoglyokat mészárolt le Patroklosz máglyáján, ezt nem tartjuk igaznak, és nem engedjük elhiteni ifjainkkal, hogy Akhilleusz, egy istennőnek és a leghiggadtabb férfinak, Péleusznak, Zeusz unokájának a fia és az igen bölcs kentaur, Kheirón neveltje ilyen meghasonlással volna teljes, hogy egymásnak ellentmondó két lelki nyavalyában szenved: kapzsi szolgálalkúságban és istenek, emberek semmibebevételében.

ADEIMANTOSZ: Helyesen szóltál.

V. SZÓKRATÉSZ: Azt se higgyük el és ne tűrjük elbeszélését, hogy Poszeidón fia, Thészeusz és Zeusz fia, Peirithousz szörnyű nőrablásokra horgadtak, és hogy más istenfiak és hősök oly szörnyetteket és istentelenségeket műveltek, amilyeneket most róluk hazudoznak. Sőt inkább kényszerítsük a költőket: vagy ne állítsanak róluk ilyesmiket, vagy ne híreszteljék őket istenfiaknak; mindkettőt tehát ne állítsák, és ne próbálják elhiteni a mi ifjainkkal, hogy az istenek bajt szereznek és a hősök nem jobbak a többi embernél. Mert ahogy az előbb állítottuk: mindez nem igaz és nem is istenes. Hiszen bebizonyítottuk: lehetetlen, hogy az istenektől gonosz származzék.

ADEIMANTOSZ: Bebizonyítottuk.

SZÓKRATÉSZ: Bizony kárt vall, aki ezt hallja! A gonosztevő miért ne bocsásson meg önmagának, ha elhitették vele, hogy ugyanazt a gátságot jócskán megtette és megteszi Zeusz rokonsága:

az istensarjak, kiknek Ida szent hegyén Zeusznak szentelt oltáruk néz az Égre, és akiknek vére nem kifajzott isteni vér.

Gyökeresen ki kell irtanunk az ilyen mondákat, nehogy beleplántálják fiainkba a rosszra hajló készséget.

ADEIMANTOSZ: Tökéletesen így van.

Az emberről csak akkor lehet beszélni, ha már tisztázták az igazságosság lényegét

SZÓKRATÉSZ: Mi van még hátra, a beszédek mily fajtája, hogy meghatározzuk, mit szabad elbeszélni és mit nem? Már szóltunk arról, mit kell mondanunk az istenekről, a démonokról, a hősekről és az alvilágbeliekről.

ADEIMANTOSZ: Helyesen szóltunk.

SZÓKRATÉSZ: Hátravan még, hogy az emberekről is szóljunk.

ADEIMANTOSZ: Hátravan.

SZÓKRATÉSZ: Lehetetlen, hogy ezt a kérdést most megoldjuk.

ADEIMANTOSZ: Miért?

SZÓKRATÉSZ: Gondolom arról beszélnénk, hogy a költők és a szónokok a legfontosabb kérdésben rosszul szólnak az emberekről, hogy tudniillik boldog a sok igazságtalan, az igazságos ember viszont átkozott - ezért előnyösebb igazságtalanul cselekedni, rejtve maradva; továbbá az igazságosság másnak jó, művelőjének büntetés - mindezek hangoztatását megtiltjuk, és elrendeljük, hogy az ellenkezőjét énekeljék és meséljék. Vagy nem így gondolod?

ADEIMANTOSZ: Meg vagyok győződve róla.

SZÓKRATÉSZ: Ugye, ha ebben egyetértesz, kimondhatom, abban is szót értettél velem, amit régebben vizsgálgattunk?

ADEIMANTOSZ: Jól gondolod.

SZÓKRATÉSZ: Ám hogy az emberről miképpen kell szólnunk, abban akkor fogunk szót érteni, ha már megtaláltuk, milyen is az igazságosság, és hogy természete szerint előnyösebb művelőjének, akár ilyennek látszik az illető, akár nem.

ADEIMANTOSZ: Tökéletesen igazad van.

Az elbeszélő költészet felosztása

VI. SZÓKRATÉSZ: Az elbeszélés tartalmáról elég ennyi. Gondolom, most már az elbeszélés formáját kell megvizsgálnunk, aztán a tartalmat és a formát egészében áttekintenünk.

ADEIMANTOSZ: Nem értem, ezzel mit akarsz mondani.

SZÓKRATÉSZ: Meg kell hogy értsed. Talán így felfogod: a költők és mesélők szövege minket a múltból, jelenről, jövőről tudósít.

ADEIMANTOSZ: Ugyan mi másról?

SZÓKRATÉSZ: Ezt pedig egyszerű elbeszéléssel érik el, vagy utánzással, vagy mindkettővel.

ADEIMANTOSZ: Ezt is szeretném világosabban érteni.

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem nevetséges tanító vagyok, és érthetetlen. Ezért, hogy megvilágítsam, mit akarok - ahogy a magukat jól kifejezni nem tudók -, nem egészében, hanem egy példát kiragadva vizsgállok. Mondd, ismered az Iliász első énekét, amelyben a költő elmondja, hogy Khrüszész pap kérte Agamemnónt, bocsássa szabadon a lányát; Agamemnón erre megdühödött, Khrüszész pedig, miután nem kapta meg a lányát, kérte istenét, büntesse meg az akhájokat.

ADEIMANTOSZ: Ezt ismerem.

SZÓKRATÉSZ: Azt is tudod, hogy egészen e szavakig:

.....*az akhájokat úgy kérlete,
mindkét Atreidát, népének büszke vezérét*

maga a költő beszél, és nem próbálja meg elménket másfelé fordítani, mintha más lenne a beszélő, nem ő. A következőkben viszont már úgy beszél, mintha ő volna Khrüszész, és megpróbál előttünk úgy tenni, mintha nem ő, Homérosz beszélne, hanem az öreg pap. És szinte teljesen ugyanígy beszéli el az Ilion körüli és az Ithakában történeteket és Odüsszeusz viszontagságait.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: Az az elbeszélés, ha a költő elmondja a beszédeket és a beszédek közti eseményeket.

ADEIMANTOSZ: Nyilván.

SZÓKRATÉSZ: De ha a költő másvalaki nevében beszél, akkor szerintünk a lehető leg-hasonlóbban annak a szavait adja vissza, akit mint beszélőt megjelöl.

ADEIMANTOSZ: Természetes.

SZÓKRATÉSZ: Amikor valaki máshoz akar hasonlítani mind hangjában, mind megjelenésében, akkor utánozza azt.

ADEIMANTOSZ: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Ilyen esetben, úgy látszik, Homérosz és a többi költő utánzással eszközli az elbeszélést.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Ám ha a költő sehol sem rejtekezik, költeménye és elbeszélése teljességgel utánzásmentes. Hogy ne mondhasd: nem érted, mint megy végbe ez, elárulom neked. Homérosz, amikor elmeséli, hogy eljött Khrüszész váltságdíjat hozván a lányáért, és könyörgött az akhájoknak, különösen a két királynak, akkor nem Khrüszész, de még mindig Homérosz volt a beszélő - nos, tudod, ez nem utánzás, hanem egyszerű elbeszélés. Valahogy így volt - metrum nélkül mondom el, hiszen nem vagyok költő. Eljött a pap, könyörgött a vezéreknek, bárcsak adnák meg nekik az istenek, hogy Tróját elfoglalván élve maradjanak, ám váltságdíj

fejében bocsássák szabadon a lányát, félve az istent. Szavait a többi görögök jámboran helyeselték, de Agamemnón dühre gerjedve megparancsolta a papnak: tűnjön el, de vissza se térjen, mert nem segít rajta az isten kormánypálcája és koszorúja; előbb fog a lány vele Argoszbán megöregedni, semhogy szabadon bocsátaná. Takarodjék és ne ingerelje őt, ha épségben akar hazaérni. Hallván mindezt az öreg, megrettent, és némán hazaindult, de elhagyván a tábornok sokat fohászkodott Apollónhoz, sokféle nevein szólítva és emlékeztetve őt: ha valaha templomok építésével és áldozati ajándékokkal megajándékozta, viszonzásul - így rimánkodott - könnyeiért nyilaival álljon bosszút az akhájokon. Nos kedves társam, ez az utánzás nélküli, egyszerű elbeszélés.

ADEIMANTOSZ: Értem.

VII. SZÓKRATÉSZ: Akkor azt is értsd meg, adódhatik ennek az ellenkezője is, amikor a költő a beszédek közti szöveget elhagyva, csak a párbeszédeket tartja meg.

ADEIMANTOSZ: Ezt is értem, a tragédiaírás ilyen.

SZÓKRATÉSZ: Helyesen fogtad föl, s gondolom, most már világossá tehetem előtted, amit előbb nem tudtam, hogy a költészet és monda vagy teljesen utánzás, ahogy te mondtad a tragédia és komédia esetében, vagy magának a költőnek a híradása - leginkább a dithüramboszban -, vagy mindkét módot elegyítve találod az eposzköltészetben és sokfelé máshol, ha jól értesz engem.

ADEIMANTOSZ: Most már értem, mit akartál előbb mondani.

SZÓKRATÉSZ: Emlékezzél vissza az előbb mondottakra: szóltunk arról már, mit kell elbeszélni, de hogy mi módon, most ezt kell megvizsgálnunk.

ADEIMANTOSZ: Emlékszem.

SZÓKRATÉSZ: Azt akartam mondani, most abban kéne szót értenünk, vajon hagyjuk-e, hogy a költők utánzással szerkesszék meg elbeszéléseiket, vagy részben utánzással, részben nem, megszabva, hogy melyik esetben mit tehetnek; vagy egyáltalán ne utánozzanak?

ADEIMANTOSZ: Értem, hogy most azt szeretnéd megvizsgálni, vajon bebocsássuk-e államunkba a tragédiát és a komédiát, vagy sem.

SZÓKRATÉSZ: Talán... talán még ennél is többet. Még nem tudom. Hanem, ahová beszélgetésünk visz, mint a szél, arra kell mennünk.

ADEIMANTOSZ: Ezt szépen mondtad.

Az utánzás feladata. Itt is érvényes a munkamegosztás

SZÓKRATÉSZ: Most azt vizsgálj meg, Adeimantos, vajon kell-e, hogy őrünk utánzókká legyenek, vagy sem. Avagy ez már következik az előbb mondottakból, hogy tudniillik minden egyes ember csak egyetlen mesterséget űz szépen, sokat aligha, és ha mégis megpróbálja, sok mindenbe belekapva, mindegyikben megbukik: egyikben sem lesz kiváló.

ADEIMANTOSZ: Hogyan is ne?

SZÓKRATÉSZ: Nemde ugyanez érvényes az utánzásra is? Egy ember sok mindent nem tud olyan jól utánozni, mint egyvalamit.

ADEIMANTOSZ: Bizony nem.

SZÓKRATÉSZ: Említésre méltó feladattal aligha foglalkozhatna valaki, s ugyanakkor sokfélét tudna utánozni sikeresen, amikor még az egymáshoz közelinek tetsző kétféle utánozni-valót sem tudják ugyanazok jól visszaadni, mint például akik egyben komédiát is, tragédiát is játszanak. Vagy az előbb nem ezeket nevezted utánzóknak?

ADEIMANTOSZ: De igen. És igazad van, hogy nem tudják mindkettőt ugyanazok jól csinálni.

SZÓKRATÉSZ: A rapszódoszok sem lehetnek egyben színészek.

ADEIMANTOSZ: Bizony nem.

SZÓKRATÉSZ: De még a tragédia és a komédia színészei sem ugyanazok, pedig mindkettő utánzás.

ADEIMANTOSZ: Utánzás.

SZÓKRATÉSZ: Adeimantosom! Azt hiszem, még ennél is kisebb részekre hasadozott az emberi természet, úgyhogy képtelen sokfélét szépen utánozni, vagy olyasmiket kifejezni, melyek mint utánzatok csak megközelítőleg hasonlók.

ADEIMANTOSZ: Színigazság.

Az örök csak komoly, méltóságteljes, erkölcsös magatartást utánozhatnak

VIII. SZÓKRATÉSZ: Nos, ha előbbi eszmefuttatásunkat fenntartjuk, hogy az öröket minden más foglalkozástól fel kell mentenünk, ők csak az állam szabadságának nagyon kiváló őrei legyenek és semmi mással ne foglalkozzanak, ami nem ezt célozza: semmi mást nem szabad cselekedniök és utánozniök, vagy ha mégis utánoznák, gyerekségüktől fogva olyan példaképeket, melyek hivatásukkal összhangban vannak, utánozzák a bátrakat, józanokat, istenfélőket, szabadokat és mind az ilyesféléket; szolgai tettet ne cselekedjenek, ne is váljanak ki azok utánzásában; ne utánozzanak semmi rútságot, nehogy abból valami rájuk ragadjon. Vagy nem vetted észre, hogy az utánzás, ha valakibe gyerekkorától belérögződik, szokásává és természetévé válik mind testiekben, mind hanghordozásában sőt gondolkodásában is?

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Akikről mi gondoskodunk, s akiknek derék férfiakká kell válniök, azoknak ne engedjük meg, hogy férfi létükre asszonyt utánozzanak, vagy ifjat, öreget, vagy férjét szidó nőt, istenekkel tusakodót, fölfuvalkodottat, magát boldognak képzelőt, vagy viszontagságokba, gyászba, zokogásba merültet; szenvedőt, beteget, szerelmest meg még kevésbé.

ADEIMANTOSZ: Semmiképpen se engedjük meg.

SZÓKRATÉSZ: Se szolgai munkát végző rabnőt, se rabszolgát!

ADEIMANTOSZ: Azt se.

SZÓKRATÉSZ: Se rongyembereket, se a gyávákat, akik mindig az ellenkezőjét teszik annak, amit az előbb mondtunk, sem az egymást rágalmazókat, a kigúnyolókat, se a csúf-beszédűt, részeget, vagy mindenféle népséget, akik szóban vagy tettel vétkeznek maguk és mások ellen. Gondolom, arra se szoktassuk rá őket, hogy szóban, tettben őrvongókhöz hasonlítsanak, ámbár igaz, az őrvongókat, gonosz férfiakat, nőket meg kell ismerniök, de ne tegyenek úgy, mint ezek, és ne is utánozzák őket.

ADEIMANTOSZ: Színigazság.

SZÓKRATÉSZ: Vajon szabadjon utánozni kovácsot vagy más mesterembert, hadihajók evezőseit, vagy a parancsnokaikat, vagy más effélét?

ADEIMANTOSZ: Hát hogyan!? Hiszen ezekre nem szabad odafigyelniük!

SZÓKRATÉSZ: Vagy utánozzanak nyihogó lovat, bőgő bikát, csobogó folyót, zajgó tengert, mennydörgést és más effélét?

ADEIMANTOSZ: Meg kell tiltanunk nekik, hogy őrvongjenek vagy őrvongókhöz hasonlítsanak.

SZÓKRATÉSZ: Ha szavaidat jól értem, van bizonyos beszéd- és elbeszélésforma, amelynek segítségével a valóban szép és jó ember kifejezheti mondanivalóját. És van egy ettől elütő, másik beszéd fajta, amivel a velük ellentétes születésűek és neveltetésűek élnek és szólnak.

ADEIMANTOSZ: Melyek ezek?

SZÓKRATÉSZ: Mértéktartó ember, amikor egy derék férfi beszédének vagy tettének elbeszélésébe bocsátkozik, akkor úgy akarja azt elmondani, mintha ő maga volna az, és nem szégyelli az ilyesmit: a leghívebben utánozza a feddhetetlenül és értelmesen cselekvő, derék embert, de már kevésbé hajlandó utánozni a beteget, a szerelmében csalódottat vagy a részeget, vagy más nyomorúságban levőt; de ha valaki hozzá méltatlanságról van szó, ahogy buzgólkodnék abban, hogy magát hitványabbá alakítsa, hacsak rövid időre nem, míg az valami jót tesz: hanem bizony restelkedik, részben mivel járatlan az ilyenek utánzásában, részben, mert utálkozik magát holmi hitvány alakba beleélni, és azt kifejezni, még ha játékból is, akit elméjében megvet.

ADEIMANTOSZ: Hihetőleg.

IX. SZÓKRATÉSZ: Nemde azon elbeszélésfajtaival fog élni, amit mi nem sokkal előbb taglaltunk Homérosz eposzai kapcsán, és beszéde mindkettőt tartalmazza majd: az utánzót és a másik fajtát is, és e hosszú beszélyben csak kis része lesz az utánzásnak. Vagy nem jól mondom?

ADEIMANTOSZ: Jól, hiszen szükségképpen ez a jellege az ilyen elbeszélőnek.

SZÓKRATÉSZ: Aki viszont nem ilyen, ugye mennél silányabb, annál szívesebben utánoz mindent, és egyáltalán nem tartja magához méltatlannak, hogy sokak előtt utánozza az előbb említett mennydörgést, szélfüttyülést, jégesőt, a kocsitengely és a kocsikerék zaját, a kürt, a fuvola, a szirinx, az orgona hangját, sőt kutyaugatást, báránybégetést, madárfüttyöt. Egész előadása hangok és gesztusok utánzása lesz, és csak igen kis mértékben elbeszélés.

ADEIMANTOSZ: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Ez tehát, amint mondtam, az elbeszélés két fajtája.

ADEIMANTOSZ: Éppen ez.

SZÓKRATÉSZ: Ezek egyikében kevés a változás, s ha valaki megadja neki a megfelelő hangnemet és ritmust, akkor a jó előadó szinte állandóan egyetlen hangnemben szólhat, hiszen kevés a hangulatváltozás benne, és a ritmus is szinte hasonló marad.

ADEIMANTOSZ: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Viszont a másik fajta ábrázolás - ellentétben az előbbivel - megkíván minden hangnemet, mindenféle ritmust, ha a maga módján otthonosan akar szólni, tobzódván a hangulatváltozás mindenféle formájában.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: A költők és az elbeszélők mind vagy az egyik, vagy a másik ilyen előadás-móddal élnek, vagy vegyítve mindkettővel.

ADEIMANTOSZ: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Mi mit csináljunk? Vajon mindhárom stílust fogadjuk be államunkba, vagy csak a vegyítetlenek egyikét, vagy a vegyest?

ADEIMANTOSZ: Ha rajtam állna, én csak a vegyítetlent fogadnám be, a mértékletes férfi megfelelőjét.

SZÓKRATÉSZ: Hanem, Adeimantosz, nagyon is behízsgál a vegyes stílus is, különösen a gyermekeknek, azok tanítóinak és a nagy tömegnek kedves, ellentétben az általad választottal.

ADEIMANTOSZ: Valóban igen vonzó.

SZÓKRATÉSZ: Mégis szerintem ez a mi államunkhoz nem illő, mivel nálunk nincsen több és sokoldalú ember, hiszen mindenki csak egyetlen foglalkozást űz.

ADEIMANTOSZ: Bizony nem illő.

SZÓKRATÉSZ: Ugye ebben az államban a cipész csak cipész és a cipészség mellett nem kormányoskodik, a földműves csak földműves és a föld művelése mellett nem bíraskodik, a katona csak katona és a katonáskodás mellett nem bajlódik pénzügyletekkel, és így vagyunk a többiekkel is.

ADEIMANTOSZ: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: Ha államunkba érkeznek egy férfi, aki nagy bölcsességében mindenféle alakot öltene, és mindent tudna utánozni, és szeretné bemutatni költeményeit: mi igen tisztelnénk őt, mint szent, csodálatos és behízsgál férfiút, de megmondanánk neki, hogy államunkban nincsen ilyen férfi és ne is legyen, és miután mirhával öntöttük meg a fejét és gyapjával koszorúztuk, elküldenénk őt egy másik államba. Mi magunk megelégszünk egy kevésbé kedves költővel és mondaszerezővel - a haszna miatt. Ez nekünk az illendőség szavait utánozná, és mondanivalóját azon alapelvek szerint fejezné ki, amelyeket eleve törvénybe iktattunk, amikor próbát tettünk katonáink nevelésére.

ADEIMANTOSZ: Ha rajtunk állna, nagyon is így tennénk.

SZÓKRATÉSZ: Nos barátom, azt hiszem kimerítettük a muzsikának az elbeszélésre és mondákra vonatkozó kérdéseit. Elmondtuk, mit kell elbeszélniök és hogyan.

ADEIMANTOSZ: Azt hiszem én is.

Az éneklés módja és a dallamok

X. SZÓKRATÉSZ: Most még hátravan, hogy szóljunk az éneklés módjáról és dallamairól.

ADEIMANTOSZ: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Vajon nem találná-e ki mindenki, mit kell mondanunk ezekről, milyenek legyenek, ha szeretnénk az előbb mondottakkal összhangban maradni?

GLAUKÓN (fölnevetve): Azt hiszem, Szókratész, akkor én nem vagyok ez a „mindenki”. Pillanatnyilag még fogalmam sincs, mit mondhatnánk erről. Valamit azért sejtek.

SZÓKRATÉSZ: Azt azért meg tudod mondani, hogy a dallamnak három összetevője van: szöveg, hangnem és ritmus.

GLAUKÓN: Igen, ezt tudom.

SZÓKRATÉSZ: Ami a szöveget illeti, az semmiben sem különbözik a nem énekelt szövegtől, amelyről az előbb szóltunk.

GLAUKÓN: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: A hangnemnek és a ritmusnak követnie kell a szöveget.

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Előbb már mondtuk, hogy nincs szükségünk siratódalra és sirámokra.

GLAUKÓN: Nincs szükségünk.

SZÓKRATÉSZ: Melyek a siratódal hangnemei? Felelj, hisz te vagy a zenész!

GLAUKÓN: A mixolíd és a szintonolíd és az ezekhez hasonlók.

SZÓKRATÉSZ: Ezeket, ugye, mellőzzük? Haszontalanok még mértéktartó asszonyoknak is, nemhogy a férfiaknak.

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És a részegség is méltatlan az örökhöz, a puhányság és a lomhaság is.

GLAUKÓN: Természetesen.

SZÓKRATÉSZ: Melyek a puhányság és az italozás hangnemei?

GLAUKÓN: A ión és a líd, ezeket ernyedteknek hívjuk.

SZÓKRATÉSZ: Nos, barátom, használhatják-e ezeket harcosok?

GLAUKÓN: Semmiképpen. Azt hiszem, még hátravan a dór és a fríg.

SZÓKRATÉSZ: Nem értek a hangnemekhez, de azt a hangnemet mindenképpen hagyd meg, amely méltón utánozza a bátor férfi hangját és kifejezését, aki harci cselekményekben, kemény kényszer alatt, szörnyű válságban - légyen az sebesülés, haldoklás vagy bármi más szerencsétlenség -, szóval minden helyzetben rettenetlenül és állhatatosan dacol a véggel. De hagyd meg a másik hangnemet is, azét a férfié, aki nem erőszakos, hanem békés és önkéntes tettet teljesít, amikor valakit meggyőz vagy kérlel, imádságával istenhez vagy tanításával, intésével emberhez fohászkodik, vagy éppen ellenkezőleg: a kérőnek, tanítónak, rábeszélőnek a szavára hallgat, és ennél fogva ésszerűen cselekszik és nem fuvalkodik föl,

hanem mindenek közepette bölcsen és mértékletesen viselkedik, és az elértekkel megelégedett; szóval ezt a két hangnemet hagyd meg, amelyek a legszebben fejezik ki a veszedelemben, jósorsban lévők, a mértékletesek, bátrak hangját.

GLAUKÓN: Azt akarod te is meghagyni, amit én.

SZÓKRATÉSZ: Ugye énekeinkhez és dallamainkhoz nem kellenek sokhúrú hangszerek és pánharmónia?

GLAUKÓN: Azt hiszem, nem.

SZÓKRATÉSZ: Hárfákat, pengetőket és mindenféle sokösszhangú hangszereket készítő mestereket mi nem táplálunk.

GLAUKÓN: Nem hiszem.

SZÓKRATÉSZ: Nos? Fuvolakészítőket és fuvolásokat befogadsz-e államunkba? Vajon az nem a legtöbb húrú hangszer és nem éppen előképe a pánharmóniának?

GLAUKÓN: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Megmarad neked a líra és a kithara, lévén hasznosak államunkban; és a mezőn a pásztoroknál a szirinx.

GLAUKÓN: Ez következik a mondottakból.

SZÓKRATÉSZ: Barátom, ezzel semmi újat nem cselekszünk, hogy különbnek ítéljük Apollónt és hangszerét Marszüásznál és annak hangszerénél.

GLAUKÓN: Zeuszra, mit is tehetnénk.

SZÓKRATÉSZ: A kutyára is! Önkéntelenül megint tisztogatni kezdtük a fényűzőnek mondott államot.

GLAUKÓN: Józan mérséklettel.

A ritmus

XI. SZÓKRATÉSZ: Nohát akkor tisztogassuk tovább! A hangnemeket követve fölmerül a ritmus kérdése. Most ne részletezzük a sokféle verslábát, hanem azt vizsgáljuk meg, mi a rendezett és bátor férfi életritmusa; erre nézve a versláb és a dallam szükségképpen kövesse az ilyen férfi beszédritmusát, és ne a beszéd a lábat és dallamot. De mondd el, melyek ezek a ritmusok, lévén ez a te dolgod, csakúgy, mint a hangnemek is.

GLAUKÓN: Zeuszra, nem tudom elősorolni. Azt azért elmondhatom, hogy háromfajta ritmus van, amelyekből a verslábak szövődnek, valamint a négy hangból támad valamennyi hangnem. De hogy melyik milyen életnek az utánpótlása, azt már nem tudom.

SZÓKRATÉSZ: Akkor ebben Damóntól kérünk tanácsot, hogy mely verslábak felelnek meg a szolgaságnak, a fennhéjázásnak, az őrzöngésnek és más rosszaságnak, és melyek ezek ellenkezőjének. Mintha homályosan emlékeznék, amikor valamely ritmust harcinak nevezett, továbbá összetettnek, daktilusnak és hösinek, nem tudom, valahogy elrendezte őket, emelkedést és ereszkedést egyenlővé téve; hosszúval és röviddel zárta, és az egyiket jambusnak

nevezte, a másikat trocheusnak, hosszút és rövidet illesztve össze. Némelyiknél gáncsolta vagy magasztalta a versláb tempóját, nem kevésbé magukat a ritmusokat vagy együtt mind a kettőt; szóval mindezt most nem mondhatom el. Ezeket, mint mondtam, bízzuk Damónra - tisztázásuk nagy időbe telnék. Vagy te másképp gondolod?

GLAUKÓN: Zeuszra, nem.

SZÓKRATÉSZ: De azt meg tudod különböztetni, hogy a ritmus következménye a szépen rendezett forma, a ritmustalanságé a formátlanság.

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: A szép ritmus a szép beszédhez hasonul és azt követi, ennek ellenkezőjéhez a rossz ritmus; hasonlóképpen a szép dallam és a csúf dallam. Hiszen, ahogy az előbb mondtuk: a ritmus és a hangnem igazodik a beszédhez, és nem fordítva.

GLAUKÓN: Biztos, hogy ezeknek kell igazodniuk.

SZÓKRATÉSZ: Mi hát a stílus módja és maga a beszéd? Vajon nem a lélek erkölcséhez igazodik?

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: És a stílushoz a többi.

GLAUKÓN: Igen.

Szép stílus, szép erkölcs, szépalakúság, zene, szerelem

SZÓKRATÉSZ: A szép beszéd, a szép hangnem, a szépen rendezett forma, a szép ritmus mind a szép erkölcshez igazodik; persze nem azt a „szép erkölcsöt” értem, ahogy a bárgyúságot szokták szépítgetve hívni, hanem az igazán szép erkölcsű szellemet.

GLAUKÓN: Mindenképpen.

SZÓKRATÉSZ: Nemde az ifjaknak mindenben ezt kell követniök, ha be akarják tölteni hivatásukat?

GLAUKÓN: Ezt kell követniök.

SZÓKRATÉSZ: Hiszen ezzel van telítve a festészet és minden ilyesféle mesterség: a szövés, a hímzés, az építészet és minden más kézművesség; sőt még testünk természete és minden más növekvő lényé is, hiszen mindben benne rejlik a szépalakúság és az otrombaság. És az otrombaság a rossz ritmus, a rossz összhang a rút beszédnek és erkölcsnek a testvére, ezek ellentéte viszont az ellenkezőnek: a mértékletes jó erkölcsnek a testvére és utánzata.

GLAUKÓN: Tökéletesen.

XII. SZÓKRATÉSZ: Ugye rendelést kell tennünk költőinknek, és kényszerítenünk kell őket, hogy költeményeikbe plántálják bele a jó erkölcs képmását, különben nálunk nem költhetnek, valamint a többi alkotónak is így kell rendelkezünk, és útját kell szegnünk, hogy a féktelen, szolgálai, otromba rossz erkölcsöt örökítsék meg élőlények képében, épületeken vagy valami más alkotáson; és aki erre képtelen, az nálunk nem alkothat, nehogy e rossz példákön

nevelődve őrünk, mint valami rossz legelőn, minden nap a sokféle gazból kicsinyenként sokat szakajtsanak és legeljenek, és így észrevétlenül valami nagy bajt támasszanak a lelkükben; hanem olyan alkotókat kell keresnünk, akik szép lelkükből képesek fürkészni a szép és a szépalakúság természetét, hogy mintegy egészséges helyen lakva ifjaink mindenből hasznot húzzanak, s a szép dolgokról valami megihlesse látásukat és hallásukat, amint egy fuvallat jó levegőjű tájakról egészséget hozván, és gyerekségüktől fogva észrevétlenül a szép beszédhez hasonlóvá képezze őket, szeretetet és összhangot oltva beléjük.

GLAUKÓN: A lehető legszebben nevelődnének így.

SZÓKRATÉSZ: Ugye, Glaukón, azért a legfontosabb a zenei nevelés, mivel a ritmus és összhang merül alá leginkább a lélek mélyébe, és a legerősebben ragadja meg azt, szépalakúságot támasztva benne; ez teszi a lelket szépalakúvá, feltéve ha valaki helyesen nevelődik, ám ha nem, az ellenkezőjévé. És mivel a nem szép alkotást vagy a nem szép teremtményt a legerősebben a zenében kellően nevelt ember érzi meg és - méltán háborogva - a szépet dicséri és örömmel a lelkébe fogadja, s belőle táplálkozva maga is széppé és jóvá válik; viszont a rútat méltán gáncsolja és gyűlöli már zsenge korában, amikor még nem fogja föl; később aztán, ha az értelme fölébred, örömmel fogadja a szépet, és sajátjának ismeri fel.

GLAUKÓN: Azt hiszem, ezért kell a nevelésnek a zenére alapozódnia.

SZÓKRATÉSZ: Valamint akkor értünk eléggé a betűvetéshez, ha a betűk - bár kevés van belőlük, mégis bármely szövegben előfordulnak - nem fognak ki rajtunk, és sem kicsiben, sem nagyban nem vétjük el őket - mintha nem is kéne észrevenni őket -, hanem mindenütt felismerjük, különben nem válhatunk írástudókká.

GLAUKÓN: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: Ugye a betűk képmását is - ha valahol a vízben vagy tükörben feltűnnek - csak akkor ismerjük fel, ha már a betűket ismerjük? Ez együtt jár a mesterséggel és a tanultsággal.

GLAUKÓN: Mindenképpen.

SZÓKRATÉSZ: Nos az istenekre mondom, muzsikások sem leszünk előbb sem mi, sem akiket nevelni akarunk: az örök, csak akkor, ha az önmérsékletnek, a bátorságnak, a szabadságszeretetnek, a nagylelkűségnek az ösképeit, s ezek testvéreit, valamint ellentéteiket, ahol csak előadódnak, fölismerjük; és ahol föllelhetők, ott észleljük magukat és képmásaikat, és sem kicsinyben, sem nagyban nem tévesztjük el, hanem úgy véljük, hozzá tartoznak ugyanahhoz a mesterséghez és tanultsághoz.

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Ugye, ha valakiben együtt található a lelkében leledző erkölcsi szépség a megfelelő és azzal összeecsöndülő szép külsővel, lévén mindkettő ugyanaz a típus - ugye, a látni tudó számára ez volna a legbűvöletesebb látvány?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És a legszebb lény egyben a legszeretetreméltóbb is.

GLAUKÓN: Természetesen.

SZÓKRATÉSZ: És a leginkább ilyent éppen a zenét tudó szereti, az összhangtalant meg éppen nem szereti?

GLAUKÓN: Nem ám, különösen, ha a lelkében hibádzik valami, de a testi tökéletlenséget még elnézheti, azért még szeretheti.

SZÓKRATÉSZ: Értem; hiszen ilyenek voltak és most is ilyenek a te kedveskéid, és én ezt méltányolom. Hanem erre felelj. Van-e valami közös a mértékletesség és a szertelen gyönyör között?

GLAUKÓN: Hogy volna? Hiszen a gyönyör esztelenné tesz, akárcsak a fájdalom.

SZÓKRATÉSZ: És a gyönyör és a többi erény között?

GLAUKÓN: Semmiképpen.

SZÓKRATÉSZ: És a gyönyör és a fennhéjázás, a féktelenség között?

GLAUKÓN: Mindennél inkább.

SZÓKRATÉSZ: Ismersz-e nagyobb és élesebb gyönyört a szerelmeskedésnél?

GLAUKÓN: Nem én. És őrijtöbbet sem.

SZÓKRATÉSZ: Ugye, természeténél fogva az igazi szerelem a rendezett lelkű és szép lényt szereti mértékletesen és zeneien?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És az igazi szerelem nem férhet össze holmi örülettel vagy féktelenséggel?

GLAUKÓN: De nem ám!

SZÓKRATÉSZ: Nem férhet össze a gyönyörrel sem; és a gyönyörrel nem közösködhet sem az igazi szerető, sem a szeretett lény, ha igazán szeretik egymást.

GLAUKÓN: Zeuszra, semmiképpen.

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem, az általunk alapított államban majd ilyen törvényt hozol: a szerető csak szeresse kedvesét, legyen együtt vele, simogassa a szépségeért, mintha csak a fia volna, ha már megnyerte magának. De csak úgy éljen együtt a kedvesével, hogy még a látszatát sem kelti, hogy továbbment ennél! Vagy ha nem így tesz, érje őt gáncs és megvetés, lévén a zene és a szépség iránt érzéketlen.

GLAUKÓN: Legyen így.

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem, te is úgy látod, hogy a zenéről szóló eszme-futtatás végére értünk. Bevégeztük, amivel végeznünk kellett. Ugye a zenének a szép szerelmével kell végződnie?

GLAUKÓN: Egyetérték veled.

A testgyakorlásról

XIII. SZÓKRATÉSZ: A zene után a testgyakorlással kell nevelni ifjainkat.

GLAUKÓN: Persze.

SZÓKRATÉSZ: Ebben is alapos nevelést kell nekik adnunk gyermekkoruktól fogva egész életükben. Szerintem ez a kérdés nyitja. Vizsgáld meg te is! Egészséges test a maga erényével még nem teremt jó lelket, ellenkezőleg: a jó lélek a maga erényével a testet is a lehető legjobbá teheti. Te hogy látod?

GLAUKÓN: Én is így.

SZÓKRATÉSZ: Ugye helyesen cselekszünk, ha az elmét kellően ápoljuk, egyben átadjuk neki a testedzés gondját is, s hogy ne szaporítsuk a szót, magunk csak az alapelveket írjuk elő.

GLAUKÓN: Nagyon helyesen.

SZÓKRATÉSZ: Előírjuk, hogy kerüljék a részegséget. Bárki máshoz inkább illik, mint az örökhöz, hogy részegségükben ne tudják, hol vannak a földön.

GLAUKÓN: Nevetséges is volna, ha az örnek örre volna szüksége.

SZÓKRATÉSZ: S mi legyen az étkezésükkel? Hiszen mégiscsak atléták, a legkeményebb küzdelemre hivatottak! Vagy nem?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Akkor ugye, az atléták életmódja rájuk is érvényes?

GLAUKÓN: Bizonyára.

SZÓKRATÉSZ: Hiszen az álmosná tesz és betegségre hajlamossá. Vagy nem látod, hogy az atléták átalusszák az életüket, és ha csak egy kicsit is eltérnek a rájuk kiszabott életmódtól, mindjárt súlyosan megbetegednek.

GLAUKÓN: De látom.

SZÓKRATÉSZ: A háború atlétáinak még szigorúbb aszkézisre van szükségük; amint az örkutyáknak, nekik kell a legélesebben látniok és hallaniok és a hadműveletek során rájuk zúduló forgandóságoknak a legjobban ellenállniok, hogy ne ártson egészségüknek se víz, se étel, se hőség, se fagy.

GLAUKÓN: Így látom én is.

SZÓKRATÉSZ: Ugye, a legkülönb testedzés nővére az előbb tárgyalt zenének?

GLAUKÓN: Ezt hogy érted?

SZÓKRATÉSZ: A testedzésnek egyszerűnek, mértéktartónak kell lennie, különösen a harcosok testedzésének.

GLAUKÓN: Már hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Ebben tanulhatunk Homérosztól; tudod, hogy amikor a táborban lakomáztatja a hősokeket, nem vendégeli meg őket hallal, pedig az ugyancsak sok van a Hellészpontosz tengerben, sem főtt hússal, hanem csak sülttel, amely a katonáknak könnyebben készíthető, hiszen mindenütt könnyebb tűzzel készíteni étkeket, mint edényeket körülhurcolni.

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Úgy tudom, Homérosz fűszereket sem említ soha. És a többi atléta is tudja, hogy tartózkodnia kell ezektől, ha testét óvni akarja.

GLAUKÓN: Azok nagyon is jól tudják ezt, és tartózkodnak.

SZÓKRATÉSZ: S ha ezt helyesnek tartod, barátom, aligha dicséred a szürakuszaiak asztalát vagy a szicíliai étkek sokféleségét.

GLAUKÓN: Nem is dicsérem.

SZÓKRATÉSZ: Kárhoztatod azt is, ha korinthuszi barátnőt tart a férfi, aki vigyázni akar teste jó állapotára.

GLAUKÓN: Mindenképpen.

SZÓKRATÉSZ: Kárhoztatod az attikai édességek élvezetét is.

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Helyesen ábrázoljuk az ilyen táplálkozást, ha azzal az énekléssel és zenével látjuk hasonlónak, amely összekever mindenféle hangnemet és ritmust.

GLAUKÓN: Persze hogy helyesen.

SZÓKRATÉSZ: Ott a zenében ez a tarkabarkaság féktelenséget szült, itt a testedzésben pedig betegséget, viszont az egyszerűség a zenében a lélek önuralmát, a testedzésben jó egészséget.

GLAUKÓN: Tökéletesen igazad van.

Az erkölcsök elfajulásával egyre több lesz a beteg és a pörlekedő

SZÓKRATÉSZ: Ha egy államban eluralkodik a féktelenség és a betegség, akkor sorra nyitják meg a bíróságokat és a kórházakat, és ugyancsak nagyra tartják a bírói és orvosi mesterséget, hát még ha szabad emberek is buzgón élnek vele!

GLAUKÓN: Miért ne?

XIV. SZÓKRATÉSZ: Egy államban uralkodó rossz és rút nevelésnek ugyan mi volna nagyobb bizonyítéka szerinted, mint hogy nevezetes orvosokra és bírákra szorul nemcsak az alja nép és a kézművesség, hanem még azok is, akik magukat szabadságban nevelteknek képzelik? Vagy nem tűnik föl a rúttság és neveletlenség nagy bizonyítékának, ha az igazságos kénytelen a jogaiért a zsarnokhoz vagy más bírákhoz fordulni, saját igazsága híján?

GLAUKÓN: Ez bizony mindennél rútabb dolog.

SZÓKRATÉSZ: És nem látod azt még ennél is rútabbnak, ha valaki nemcsak hogy egész életét mint vádló és vádlott a bíróságnál fecserli el, hanem a szépség ismerete híján még dicsekszik is azzal, hogy mindenféle gazság elkövetésére képes és mindenféle fortélyra, ismer minden kikaput és egérutat: ördögös hajlékonysággal hogyan kerülje ki a büntetést - és teszi mindezt holmi semmiségek és kicsinységek miatt, nem tudván, mennyivel szebb és külön dolog, ha az ember élete nincs holmi szunyókáló bírának kiszolgáltatva.

GLAUKÓN: Ez bizony annál is rútabb dolog.

SZÓKRATÉSZ: És azt nem tartod rútának, ha ugyanúgy élnek az orvismesterséggel nem éppen sebek vagy évszakos nyavalyák gyógyítására, hanem mert az ember a tohonyaság és az általunk leírt életmód hatására mint egy mocsár eltelt nedvekké és szelekké, és kényszeríti Aszklépiosz ügyes tanítványait, hogy e nyavalyáknak ilyen nevet adjanak, mint fölfúvódás és folyás.

GLAUKÓN: Ezek valóban új és furcsa betegségnevek.

A helyes és a helytelen gyógyászat

SZÓKRATÉSZ: Amilyenek Aszklépiosz idejében még nem léteztek. Következtetem abból, hogy Trója térségében az ő fiai nem helytelenítették, hogy a szolganő a sebesült Eurüpiosznak bort adott inni, meghintve azt árpával, és reszelt sajtot, ami hihetőleg lázat okozhat, s Patrokloszt se kárhoztatták, aki ezt a gyógymódot javasolta.

GLAUKÓN: Bizony képtelen ital ez ilyen betegnek.

SZÓKRATÉSZ: Nem, ha meggondolod, hogy ezt a betegséget pátyolgató mai orvismesterséget Aszklépiosz utódai egyáltalán nem gyakorolták Hérodikosz működése előtt. Hérodikosz, ez a testedző megbetegedvén, a testgyakorlást a gyógyítással elegyítette, s ezáltal agyonnyaggatta először leginkább magát, aztán másokat.

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Úgy, hogy hosszan késleltette saját halálát. Megfigyelte saját betegségét, amely halálos volt, hiszen nem tudta meggyógyítani magát. Csak azt érte el, hogy önmagát nagy tétlenségben mindenféle orvosságokkal gyógyítgatva, egy életen át újra és újra gyötrődött, ha valamiben is eltért megszokott életmódjától, és így bölcs tudásával nagy kort ért meg.

GLAUKÓN: Akkor szép ajándékot nyert tudós mesterségéből.

SZÓKRATÉSZ: Hiszi az, aki nem tudja, hogy Aszklépiosz ezt a fajta orvoslást nem holmi tudatlanságból és járatlanságból nem hagyományozta utódaira, hanem mert tudta, hogy egy jól rendezett államban mindenki a maga feladatát végezni rendeltetett, és nincs ideje egy életen át betegeskedni. Nevetséges, hogy ezt a mesterembereknél helyénvalónak észleljük, a gazdagoknál és a látszólag boldogoknál pedig nem.

GLAUKÓN: Hogy érted ezt?

XV. SZÓKRATÉSZ: Ha egy ács beteg, kér az orvostól gyógyszert, megissza, hogy kiöklendje a betegséget, vagy éppen a belek megtisztításával, égetéssel, vágással megszabadul tőle; de ha az orvos hosszas diétát ír elő neki, gyapjúkendőt rendel a fejére vagy más effélét, hamarosan azt feleli: nincs ideje betegeskedni és semmi értelme az életének, ha mindig a betegségével kell nyűgölnődnie, elhanyagolván adott mesterségét. Ezek után bizony búcsút vesz az ilyen orvostól, és visszatér szokott életmódjához; ha éppen meggyógyult, él tovább gyakorolva mesterségét, ha pedig ezt a teste nem viselheti el, meghal, és megszabadul minden gondjától.

GLAUKÓN: Azt hiszem csak így él helyesen az orvosi mesterséggel.

SZÓKRATÉSZ: Mert megvan a maga kiszabott feladata, amely nélkül élete haszontalanná válnék.

GLAUKÓN: Világos.

SZÓKRATÉSZ: A gazdagnak szerintünk nincs ilyen kiszabott feladata, amely nélkül nem élhetne.

GLAUKÓN: Legalábbis ezt mondják.

SZÓKRATÉSZ: Nem hallottad, mit követel Phokilüdesz? Aki csak él, gyakorolja erényét!

GLAUKÓN: Ezt gondoltam előbb is.

SZÓKRATÉSZ: Ezen bizony nem hadakozunk, inkább abban okulhatnánk, vajon kell-e a gazdagnak valamiért fáradoznia, és ha nem fáradozik, nem élet az élete. Vagy a betegség pátyolgatása, bár az ácsot és más mesterembert akadályoz mesterségének gyakorlásában, mégsem gátolja Phokilüdész követelményének teljesülését.

GLAUKÓN: Zeuszra! Mindennél inkább gátolja ezt, ha a testgyakorlás érdekében túlzottan törődnek a testtel; hiszen ez egyaránt káros mind a gazdaságvezetésre, mind a hadviselésre, mind a hivatali foglalkozásra.

SZÓKRATÉSZ: És ami a legfontosabb: káros még a tanulásra is, a gondoskodásra és az önmagán való tünődésre is; gyanú támad, hogy az illető fejfájását és szédülését a bölcsekedés idézte elő, s ha ez az érzés eluralkodik, útját szegi az erény gyakorlásának és megbecsülésének, minthogy a betegség tudatát gerjeszti, és se vége, se hossza a test fájdalmainak.

GLAUKÓN: Azt hiszem, így van.

SZÓKRATÉSZ: Ezt fölismervén, Aszklépiosz a természettől vagy életmódjuk következtében egészséges testűek, de valami konkrét betegségben szenvedők számára és állapotuk miatt tanította az orvoslást, majd gyógyszerrel és operációval végét szegte betegségüknek, visszasegítette őket megszokott életmódjukhoz, hogy az államot ne károsítsák meg; ám a belül gyökeresen beteg testet nem próbálta meg diétával kicsinyenként kimerni és betölteni, s így egy hosszú, nyomorult életnek megtartani, hogy ezek még utódokat is nemzzenek, akik valószínűleg hasonlóak lennének hozzájuk; hanem aki meghatározott időn túl nem kapott életre, annak gyógyítását nem tartotta kötelezőnek, hiszen az már sem magának, sem az államnak nem lehet hasznára.

GLAUKÓN: Okos államférfinak mondod Aszklépioszt.

SZÓKRATÉSZ: Annak. Fiai is bizonyítják, hogy az is volt. Nem tudod, hogy ezek Trójánál ugyancsak derék daliáknak bizonyultak, és az orvoslásban is apjuk szavát követve gyógyítottak. Vagy nem emlékszel, hogy a Pandarosz-sebesítette Menelaosz sebéből

mint szívták ki a vért, s kenték jó gyógykenetekkel...

De hogy mit egyék, mit igyék, afelől épp oly kevésbé adtak utasítást neki, mint Eurüpiosznak, hiszen a gyógyszerek eléggé hatékonyak a beteg meggyógyítására, ha az a sebesülés előtt egészséges volt és józan életet élt, még ha az imént elegyes bort ivott is. Viszont szerintük a természettől beteg és mértéktelenül élő ember az életével nem használ sem magának, sem másnak, ennélfogva nem illeti meg őt orvosi segítségük, nem is ápolják, még ha Midásznál is gazdagabb volna.

GLAUKÓN: Okosak voltak Aszklépiosz fiai.

XVI. SZÓKRATÉSZ: Méltán. Persze, ellenkezésünket váltják ki Pindarosz és a tragédiaírók, azt állítván, hogy Aszklépiosz Apollón fia létére pénzért gyógyított meg egy haldokló gazdagot, és emiatt villámcsapás érte. Mi azonban a korábban mondtak alapján nem hiszük el mindkét állítást; ha isten fia, akkor nem állíthatjuk róla, hogy haszonleső volt; ha mégis az volt, akkor nem lehetett isten fia.

GLAUKÓN: Tökéletesen igazad van. De mit szólsz, Szókratész, a következőkhöz? Jó orvosokra nincs szükség államunkban? Azok leginkább ilyenek, akik már nagyon sok egészséget és beteget kezeltek, valamint azok a legkülönb bírák, akiknek igen sokféle emberrel volt dolguk.

SZÓKRATÉSZ: Az államnak igenis szüksége van jó orvosokra. De tudod, kiket tartok én ilyeneknek?

GLAUKÓN: No mondd!

SZÓKRATÉSZ: Megpróbálom. De most egy csapásra két különböző dolgot kérdezel.

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Azok a legkülönb orvosok, akik zsenge koruktól fogva mesterségük elsajátítására a legtöbb és legsúlyosabb betegekkel voltak együtt és maguk is átestek mindenféle súlyos betegségen, lévén természetből nem valami egészségesek. Gondolom a testet nem a testtel gyógyítják, hiszen annak sohse szabadna betegnek lennie, vagy azzá válnia; hanem a lélekkel: az nem lehet beteg, vagy nem válhat azzá, ha jól akar gyógyítani.

GLAUKÓN: Helyes.

Milyen a jó bíró?

SZÓKRATÉSZ: Viszont a bíró a lelken lélekkel uralkodik, barátom, nem kell neki zsenge korától fogva gonosz lelkek között nevelkednie, s velük érintkeznie, sem mindenféle gaztettet magának megpróbálnia ahhoz, hogy pontosan ítélhesse meg mások gaztetteit, ahogy az orvos a saját testén a betegségeket. Ellenkezőleg, maradjon csak meg a rossz erkölcsöktől tisztának, érintetlennek, hogy majd - lévén szép és jó lélek - egészséges érzékkel ítélje meg, mi az igazságos. Nemes lelkű ifjak gyakran naivnak látszanak és az igazságtalanoktól könnyen rászédhetőnek, hiszen nincs meg bennük a gonoszok lelkivilágának a hasonmása.

GLAUKÓN: Nagyon is így járnak.

SZÓKRATÉSZ: Ezért a jó bíró nem lehet fiatal; öregnek kell lennie, aki hosszú idő alatt nagy jártasságot szerzett a gonoszság lényegének megítélésében, de azt nem a saját lelkében levőként élte át, hanem másokban, úgyhogy nagy időn át törekedett másokban kifürkészni, mi a rossz természete, tudással élve, s nem saját magán tapasztalva meg.

GLAUKÓN: Azt hiszem, igen nemes az ilyen bíró.

SZÓKRATÉSZ: És jó bíró is, olyan, amilyent kérdeztél. Az a jó, aki jólelkű. Aki ügyeskedő és csak a rosszra gyanakvó, aki már sok gázságra vetemedett, és magát mindenre képesnek és bölcsnek tartja, amikor a magafajtaival találkozik, ugyancsak ügyesnek bizonyul és óvatosnak, hiszen saját magáról veszi a példát. Ám ha az ilyen egy tisztességes öregemberhez közelít, láthatóan elbizonytalanodik, majd helytelen időben hitetlenkedik, mert nem tudja, milyen az egészséges jellem, nélkülözve lelkében ennek példáját. Mivel többször érintkezik gonoszokkal, mint jókkal, maga és mások előtt inkább bölcsnek tűnik föl, mint együgyűnek.

GLAUKÓN: Ez mindenképpen igaz.

XVII. SZÓKRATÉSZ: Nem az ilyenek, hanem az előbb ábrázoltak közt kell a jó és bölcs bírót keresnünk. Hiszen a gonoszság nem ismeri föl az erényt, sem önmagát, viszont az erényes jellem jó nevelésben részesülve fokozatosan rájön önmaga és a gonoszság mibenlétére. Szerintem csak az ilyen lehet bölcs, a gonosz soha!

GLAUKÓN: Azt hiszem én is.

Az előbbiek összefoglalása

SZÓKRATÉSZ: Tehát az ilyen bíraskodással együtt a tárgyalt orvosi tevékenységet törvénnyel szabályozzuk: a testileg-lelkileg jóltermett polgárokat ám gyógyítsák, de a többieket ne! A hitvány testűeket pedig hagyják meghalni, a sikerületlen és javíthatatlan lelkűeket pedig öljék meg!

GLAUKÓN: Azt hiszem, ez a legjobb ezeknek a nyomorultaknak és az államnak is.

A zene és a testgyakorlás célja: az egyoldalúság elkerülésével a lélek összhangjának kialakítása

SZÓKRATÉSZ: A fiatalok bizonyára óvakodnak majd a bírósághoz fordulni, egyszerű zenei nevelésben pallérozódván, amely szerintünk a mértékletesség szülőanyja.

GLAUKÓN: Bizonyára.

SZÓKRATÉSZ: Ugyanennek nyomán a zenében pallérozott ifjú a testét is edzi, és e jó szándékával eléri, hogy csak a végső szükségben kelljen orvoshoz fordulnia.

GLAUKÓN: Nyilván.

SZÓKRATÉSZ: Vállalja a testedzést és a fáradalmakat azért, hogy inkább akaraterejét fejlessze, ne csak testi erejét; nem úgy, mint az atléták, akik csak testi erejük fokozásáért esznek és gyakorlatoznak.

GLAUKÓN: Igen helyesen szóltál.

SZÓKRATÉSZ: Akik a zenei nevelést és a testgyakorlást megszervezték, nem azért tették ezt, mint sokan hiszik, hogy a testgyakorlással a testet fejlesszék, a zenei neveléssel a lelket.

GLAUKÓN: Hanem miért?

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem mindkettőt a lélek fejlesztésére szánták.

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Nem figyelted meg, milyen lelkiállapotba kerül az, aki egész életén át csak a testet tornáztatta, s a zenét meg sem kóstolta? Másfelől az, aki csak az ellenkező nevelést kapta?

GLAUKÓN: Mit akarsz ezzel mondani?

SZÓKRATÉSZ: Ez durvává lesz és merevvé, az viszont puhánnyá és túl engedékennyé.

GLAUKÓN: De megfigyeltem. Aki csak a testgyakorlást űzi, az a kelleténél vadabb lesz, viszont a csak zenei nevelésű puhányabbá annál, ami javára válnék.

SZÓKRATÉSZ: A vadság az illető természetének indulatosságából adódik; ez helyes neveléssel férfiassá válnék, de az indulat mértéktelen feszítésével nyilván a kellőnél merevebbé és féktelenebbé lesz.

GLAUKÓN: Azt hiszem én is.

SZÓKRATÉSZ: Nos? A szelídség vajon nem a filozófustermészetből adódik? Ha ezt nem zabolázzák, akkor a kelleténél puhányabbá lesz, jó nevelést nyerve viszont higgadtá és mértékletessé.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Állítjuk, hogy az örökben egyaránt érvényesülnie kell mindkét természetnek.

GLAUKÓN: Egyaránt.

SZÓKRATÉSZ: Tehát ezt a két természetet összhangba kell hozni egymással.

GLAUKÓN: Nyilván.

SZÓKRATÉSZ: Az ilyen összhangzó lélek higgadt is, meg férfias is.

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Az összhangtalan lélek viszont gyáva és durva.

GLAUKÓN: De mennyire.

XVIII. SZÓKRATÉSZ: Ha valaki átadja magát a zenének, elbűvölődik a fuvola hangjától, és a fülön mint tölcseren keresztül befogadja az általunk említett lágy és sírós hangnemeket, és egész életét siránkozva s az ének bűvöletében múlatja el, az ilyen ember, ha volt is bátor indulata, azt, mint a vasat, csak megolvasztja, tehát használhatatlanból használhatóvá teszi, ám ha ekkor nem hagy föl a befogadással, hanem tovább is csak bűvöletbe merül, akkor bizony olvadozik és szétfolyik, mígnem indulata teljesen elolvad, szinte kimetsződik az ideg a lelkéből, és ő bizony puhány harcossá válik.

GLAUKÓN: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: És ha már természettől indulattalan, akkor hamar idejut; de ha már eleve indulatos lelkű, indulatát meggyöngíti és ingerlékenyvé teszi, úgyhogy már csekély hatásra is kirobban, de utóbb hamar megcsöndesül. Az ilyen aztán nem indulatossá, hanem haragossá lesz, telve búskomorsággal.

GLAUKÓN: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: És ha valaki csak a testét edzi és nagyokat eszik, de a zenét és a filozófiát mellőzi? Ez ugyanis először testileg jól érzi magát, de eltelik indulattal, és férfiasabbá lesz, mint előbb volt.

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Na és? Ezután csak ezt teszi, és a múzsákkal sohasem társalkodik? Még ha lelkében lakozott volna némi tanulékonyság, ha nem ízlelte meg az eszmélkedést, a kutatást, eszmecserékben sem vett részt, sem más zenei foglalkozásban, bárgyúvá, süketté, vakká válik, aki sohasem ocsúdott föl, pallérozódott, sohasem tisztázta magában megérzéseit.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Így a szellem gyűlöljője lesz, múzsátlan fajankó; nem él a szavakkal, meggyőzéssel, mindennek csak bőszen erőszakkal megy neki, mint a bika; tudatlanságban, otrombaságban él, összhang és kellem nélkül.

GLAUKÓN: Tökéletesen igaz.

SZÓKRATÉSZ: Szerintem e két hajlam számára adta az isten a kétféle mesterséget, a zenét és a testgyakorlást, ezt az indulat, azt a filozófia számára, és nem a léleknek és testnek külön, és nem is holmi mellékesnek, hanem együtt mindkét hajlamnak, hogy a kellő mértékű feszítéssel és lazítással összhangban csöndüljenek.

GLAUKÓN: Ezt hiszem én is.

SZÓKRATÉSZ: Aki a testedzést és a zenét szépen elegyíti és mértéket tartva alkalmazza a lélekre, leginkább ezt nevezhetnénk zeneileg képzett és magával összhangban levő embernek, sokkal inkább, mint a húrokat hangolókat.

GLAUKÓN: Méltán, ó, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ: Államunkban ilyen vezető kell nekünk, ha alkotmányunkat őrizni akarjuk.

GLAUKÓN: Ilyen kell, mégpedig minél előbb.

XIX. SZÓKRATÉSZ: Ezek tehát a nevelés és a képzés alapelvei. Miért tárgyalnánk részletesen a táncot, a kutyahajtást, a torna- és lovasjátékokat? Világos, hogy ezeknek az előbbi alapelvekhez kell igazodniuk, és ezt már nem nehéz kitalálni.

GLAUKÓN: Bizonyára nem nehéz.

A vezetők kiválasztása

SZÓKRATÉSZ: Legyen. Ezután mit kell tisztáznunk? Ugye azt, kik legyenek a vezetők és kik a vezetettek?

GLAUKÓN: Persze.

SZÓKRATÉSZ: Ugye, világos, hogy az öregebbek lesznek a vezetők, a fiatalabbak pedig a vezetettek?

GLAUKÓN: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Még hozzá az öregebbek legkiválóbbjai.

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: És kik értenek legjobban a földműveléshez? Nem a legkülönb földművesek?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Nos, mivel a vezetőknek még az örök közt is a legkiválóbbaknak kell lenniök, nem épp ők az állam legőrebb őrei?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Más szóval: okosaknak és erőseknek kell lenniök, ezenkívül még törődniök kell az állammal is?

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Márpedig mindenki azzal törődik leginkább, amit éppen szeret.

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: S nyilván azt szereti legjobban, aminek az érdekei - úgy véli - azonosak az övéivel, s amiről hiheti, hogy ha boldogul, akkor ő is boldog lesz, ha pedig nem, akkor ő sem.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Ki kell tehát válogatnunk az örök közül azokat, akiktől vizsgálataink alapján leginkább várhatjuk, hogy egész életükben szívvel-lélekkel készek azon fáradozni, amit az államra nézve hasznosnak vélnék, az ellenkezőjét pedig a világért se tennék meg.

GLAUKÓN: Igen, ezek a vezetésre termettek.

SZÓKRATÉSZ: Úgy vélem tehát, szemmel kell tartani őket életük minden szakában, vajon híven őrzik-e, amit lelkükre kötöttünk, nem csábítja-e el őket varázslat, erőszak, s megfélemezve, nem vetik-e el az elvet, hogy mindig az állam javáért kell cselekedniük.

GLAUKÓN: Hogy érted, hogy elvetik?

SZÓKRATÉSZ: Mindjárt megmondom. Azt hiszem, valamely nézet kétféleképp távozhat elménkből: önként vagy akarat ellenére; önként a hamis nézet, ha az elme jobb belátásra tér, akarat ellenére pedig minden helyes nézet.

GLAUKÓN: Az önként távozást értem; az akarat ellenére való távozást még meg kell magyaráznod.

SZÓKRATÉSZ: Hát nem tudod te is, hogy ami jó, attól nem szívesen válunk meg, a rossztól viszont annál szívesebben? És mi a rossz? Nem az igazságtól elrugaszkodás? S az igazság ismerete nem a jó? Vagy ne tudnád, hogy az igazság ismerete épp a valóságon alapuló nézet?

GLAUKÓN: Igazad van, most már látom, hogy a helyes nézettől az ember csak akarata ellenére válhatik meg.

SZÓKRATÉSZ: Csak akkor, ha meglopják, elbűvölik vagy kényszerítik.

GLAUKÓN: Ezt sem értem.

SZÓKRATÉSZ: Úgy látszik, nagyon is „tragikus” nyelven beszélek. Ha valakit meglopnak, ezen azt értem, hogy más nézetre csábítják, vagy pedig ő maga felejt el nézeteit: ez esetben az idő, az előbbieken az érvelés észrevétlenül mintegy elorozza tőle a nézetét. Most csak érted?

GLAUKÓN: Most már igen.

SZÓKRATÉSZ: Az erőszakon meg azt értem, ha az embert néha gyötrelem vagy kín téríti más nézetre.

GLAUKÓN: Ezt is értem, és igazad is van.

SZÓKRATÉSZ: Elbűvölteknek, gondolom, te is azokat tartod, akik gyönyörtől elbódulva vagy valami rémségtől megrettenve változtatják meg nézetüket.

GLAUKÓN: Valóban, hiszen ami megtéveszt, nyilván el is bűvöl bennünket.

XX. SZÓKRATÉSZ: Tehát, mint az imént mondtam, azt kell kutatnunk, kik a legjobb őrei annak a bennük lakozó elvnek, hogy mindig azt cselekedjék, amit az állam érdekében a legjobbnak vélnék. Ezeket aztán gyermekkoruktól kezdve meg kell figyelniük, s olyan felada-

tokat tűznünk eléjük, melyeknek során az ember az ilyesmiről a legkönnyebben megfeledezhet és törbe eshet; aztán csak azt válasszuk ki örnek, akinek az emlékezete csalhatatlan, aki pedig nem ilyen, ki kell rekeszteniünk. Vagy talán nem?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Aztán fáradalmakkal, kínokkal és versenyekkel kell őket edzenünk, és itt is ugyanerre kell ügyelnünk.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Végül a harmadik módozat - az elbűvölés - próbájának kell alávetnünk és közben megfigyelnünk őket; tehát amint a csikókat lármás, kavargó tömegbe vezetik, és így figyelik meg, hogy ijedősek-e, úgy e fiatalokat is különféle rettenetességek elé kell vetnünk; majd meg gyönyörök közé, és sokkal jobban meg kell őket vizsgálnunk, mint aranyat a tűzben, vajon elbűvölhetetlenek és mindenben állhatatosnak bizonyulnak-e, önmaguk és a tanult zene becsületes öreinek, és mind e helyzetekben önmagukkal szép ritmusban, összhangban maradnak-e, nemcsak maguknak, de az államnak is igen nagy hasznára. S aki aztán e gyermek-, ifjú- és férfikorban kiállott próbákból mindig színtisztán kerül ki, azt tegyük meg az állam előjárójának és örének, adjunk neki kitüntetésekkel életében és halálában, legyen része a legnagyobb tiszteletajándékban, a legszebb temetésben, emlékművekben. Aki pedig nem ilyen, azt zárjuk ki. Körülbelül így képzem, kedves Glaukónom, az előjárók és az örök kiválogatását és tisztukba helyezését, persze csak úgy nagy vonalakban és nem részletesen.

GLAUKÓN: Én is valahogy így képzem.

SZÓKRATÉSZ: Valójában nem volna helyesebb, ha e kiválasztottakat tekintenők a kül-ellenség és a belső barátok mindenható öreinek, hogy ezek ne akarjanak, azok meg ne tudjanak ártani - míg az imént öröknek nevezett fiatalokat csupán az örök segédeinek, akik az előjárók rendelkezéseinek érvényét szereznek?

GLAUKÓN: De nagyon helyes lesz így.

A polgárok tekintsék testvéreknek egymást

XXI. SZÓKRATÉSZ: És volna valami fortély, hogy az előbb említett kényszerű hazugságok mintájára nemesen mi is hazudjunk egyet, s elhitessük azt lehetőleg magukkal az előjárókkal is, vagy ha ez nem sikerül, legalább a többi polgárral?

GLAUKÓN: Milyen hazugságra gondolsz?

SZÓKRATÉSZ: Egy főníciai hazugságra, amely nem is olyan nagyon új - mint a költők beszélnek és sokakkal el is hitették -, hajdan sok helyütt megtörtént, a mi időnkben azonban már nem, sőt nem is tudom, hogy egyáltalán megeshet-e; mindenesetre igen erős rábeszélő képesség kell hozzá.

GLAUKÓN: Úgy látom, nehezen szánod rá magadat a szóra.

Három emberfajta

SZÓKRATÉSZ: Ha majd elmondtam, megérted, hogy okom volt rá, amiért szabódtam.

GLAUKÓN: Mondd csak bátran, ne félj!

SZÓKRATÉSZ: Hát jó, elmondom - bár magam sem tudom, honnan vegyem a bátorságot, s mily szavakkal éljek -, de megpróbálom először magukkal az előjárókkal és a katonákkal s aztán a többi polgárral is elhitetni, hogy mindaz csak merő álom volt, amit mi velük a táplálásuk és nevelésük folyamán cselekedtünk, s ők csak úgy képzeltek, hogy mindezt átérték és elszenvetdék, valójában pedig akkor még a föld alatt voltak, ott formálódtak és nevelkedtek ők maguk, és ott készült fegyverzetük s egyéb felszerelésük is; mikor már teljesen készen voltak, a föld - anyjuk lévén - a felszínre küldte őket, s így aztán a földdel, amelyen élnek, mint nevelőanyjukkal kell törődniök, s ha valaki rátámad, meg kell védeniök, polgártársaikat pedig édestestvéreiknek, a föld szülötteinek kell vallaniok.

GLAUKÓN: No, nem ok nélkül fogtál oly szabódva e hazugság elmondásához.

SZÓKRATÉSZ: Meg is volt rá az okom. De azért hallgasd csak a mese folytatását is. Szóval ti mind, akik az államban éltek, édestestvérek vagytok - így magyarázzuk majd nekik a mesét -, csak hogy teremtetők közületek a vezetésre alkalmasokba születésükkor aranyat kevert, lévén ők a legértékesebbek; az örökbe és segédekbe ezüstöt, míg a földművesekbe és kézművesekbe vasat, illetve bronzot. S mivel mindnyájan rokonok vagytok, magatokhoz hasonló ivadékokat nemzettek majd; de megeshetik, hogy az aranyból épp ezüstivadék lesz, és fordítva, az ezüsből arany, és így tovább a többieknel is, ebből az, abból ez. Mármost a vezetőknél legfőképpen azt hagyta meg az isten, hogy semmin oly hűségesen ne őrködjének, semmire oly éberén ne vigyázzanak, mint ivadékaikra, hogy tudniillik a lelkükbe milyen anyagok keveredtek, s ha aztán saját magzatuk netán bronz- vagy vaslényegű volna, a világért se szánják meg, hanem a természetének megfelelő rangsorba taszítsák le, a kézművesek vagy a földművesek közé; ha viszont az utóbbiak közül egy gyermek arany-, vagy ezüstlényegűnek születik, azt becsülik meg, és emelik fel az örök, illetve segítőik rendjébe, mert egy jóslat kimondja, hogy az állam pusztul el, ha vas- vagy bronzlényegű őr vigyáz rá. Nos, tudsz-e valami módot, hogy az embereink ezt a mondát elhiggyék?

GLAUKÓN: Semmi esetre sem, ha róluk magukról van szó; de elképzelhető a gyermekeikről és ezek utódairól, általában a későbbi nemzedékekről.

SZÓKRATÉSZ: Még ez is szerencse volna, mert így jobban törődnének az állammal és egymással; mert körülbelül sejtem, mit akarsz mondani.

Az öröknek nem lehet magántulajdonuk

XXII. Ez mindenesetre úgy alakul majd, ahogy a közfelfogás megszabja. Mi csak fegyverezzük föl a föld szülte fiait, s osszuk be őket vezetőik alá. Mihelyt megérkeztek, szemeljük ki a városban a táborozásra legalkalmasabb helyet, ahonnan a belső lakosságot a legjobban féken tarthatják, ha valaki nem akarna engedelmeskedni a törvényeknek, és ahol védekezhetnek a külső ellenség ellen, ha valaki rájuk törne, mint a farkas a nyájra; ha aztán felütötték a tábor, és az illendő áldozatokat bemutatták, készítsék el nyoszolyáikat. Jó lesz így?

GLAUKÓN: Jó lesz.

SZÓKRATÉSZ: Mégpedig úgy, hogy télen-nyáron menedéket nyújtson.

GLAUKÓN: Természetesen. Ha jól értem, lakásukról beszélsz.

SZÓKRATÉSZ: Igen, de persze katonai szállásról, nem holmi kereskedő lakásáról.

GLAUKÓN: Hát mi a különbség a kettő között?

SZÓKRATÉSZ: Megpróbálom megmagyarázni. A pásztor legnagyobb szégyene és veszedelme az, ha olyan kutyákat tart, s úgy neveli a nyáj őrzésére, hogy engedetlenség, éhség vagy más rossz szokás következtében éppen a kutyák vetemednek a juhok bántalmazására; kutyákból valóságos farkasokká válnak.

GLAUKÓN: Szörnyűség! Nem az?

SZÓKRATÉSZ: Tehát mindenáron meg kell akadályoznunk, hogy az örök segédei ilyesmit cselekedjenek a polgárokkal, s - náluk erősebbek lévén - jóindulatú szövetségesekből vad zsarnokokká váljanak.

GLAUKÓN: Bizony ezt meg kell akadályoznunk.

SZÓKRATÉSZ: S a leghatásosabb védekezésre nem úgy készülhetünk föl a legjobban, ha ezek a segítők valóban jó nevelésben részesülnek?

GLAUKÓN: De hiszen abban részesültek!

SZÓKRATÉSZ: No, ezt még nem merném állítani, kedves Glaukónom; azt azonban igen, amit az imént mondtunk, hogy tudniillik a segítőköt föltétlenül helyesen kell nevelnünk bármi neveléssel, ha azt akarjuk, hogy egymás iránt és a védelmük alatt álló polgárság iránt türelemmel viseltessenek.

GLAUKÓN: Nagyon helyesen.

SZÓKRATÉSZ: Nos, azt minden értelmes ember megkövetelheti, hogy e nevelésen kívül az örök segédeinek lakása és minden egyéb ingósága is olyan legyen, hogy ez ne gátolja őket abban, hogy a lehető legjobb örökké váljanak, s ne vetemedhessenek polgártársaik sanyargatására.

GLAUKÓN: Valóban megkövetelheti.

SZÓKRATÉSZ: Figyelj rám; nem a következőképpen kellene élniök és lakniök, ha azt várjuk tőlük, hogy igazi örök legyenek? Először is: egyiküknek se legyen magánvagyon, kivéve a legszükségesebbet; továbbá: ne legyen olyan lakásuk, sőt kamrájuk sem, ahová kedve szerint bárki be ne léphetne; ellátásuk pedig annyi legyen csak, amennyire egy józan és vitéz katonabajnoknak szüksége van; polgártársaikkal való megegyezés szerint, védelem fejében kapjanak annyi zsoldot, hogy egy évre se sok, se kevés ne legyen, étkezzenek közösen, mint a táborokban élő katonák, és éljenek bajtársi közösségben; magyarázzuk meg nekik: mivel az istenek jóvoltából az isteni arany és ezüst úgyis mindörökké a lelkükben van, emberi aranyra és ezüstre sohasem lesz szükségük, s kárhozatos dolog is volna az isteni aranyat emberi arany szerzésével elvegyíteni és megfertőzni, hiszen a nagy tömeg kezén forgó pénz miatt már úgyis elég sok istentelenség esett meg, míg az ő aranylányegük színtiszta; éppen ezért a város lakói közül egyedül nekik tilos az arany használata és érintése, sőt arannyal még csak egy fedél alatt sem tartózkodhatnak, magukon nem hordhatják, nem ehetnek, ihatnak aranyedényből. És így

megmenthetik magukat is, meg az államot is, de hogyha magántulajdonként földet, házat és pénzt szereznek, akkor az örökből talán jó gazdákká és földművesekké, de polgártársaik szövetségeseiből gyűlöletes kényurakká válnak, s egész életüket kölcsönös gyűlöletben és áskálódásban fecsérlik el, és sokkal többször és sokkal inkább kell rettegniök a belső, mint a külső ellenségtől, közben pedig a szakadék legszélén botorkálnak maguk is, meg az állam is. Ezért követeljük-e, hogy az örök - lakás és egyéb viszonyaik tekintetében - így rendezkedjenek be, és hozzunk-e ennek megfelelő törvényeket, vagy sem?

GLAUKÓN: Nagyon is.

Negyedik könyv

Boldogok-e az örök?

I. ADEIMANTOSZ: Mivel védekezel, Szókratész, ha valaki azt mondja, hogy nem teszed túlságosan boldoggá ezeket az embereket? S még hozzá ők tehetnek róla, mert bár az állam igazság szerint az övék, mégsem nyernek vele, mint például a földbirtokosok vagy akik szép nagy házakat építenek, s ezeket pompásan berendezik, javaikból az isteneknek áldoznak, vendégeket fogadnak, sőt - mint említetted - aranyat, ezüstöt szereznek, s minden mást, ami a közhit szerint a boldogulóknak jut osztályrészül. Viszont - mondhatná valaki - ők nyilván csak mint fizetett segítők laknak az államban, dologtalanul, csak éppen örködnek.

SZÓKRATÉSZ: Még hozzá mint kosztosok, akik az élelmen kívül fizetést nem kapnak, mint mások, tehát ha például magánügyben el akarnak utazni, ezt meg sem tehetik, kedveseiknek sem adhatnak semmit, és semmire se költhetnek, amire az úgynevezett boldogok szabadon költekezhetnek. Ezt nem említetted vádként, s még sok más ehhez hasonlót sem.

ADEIMANTOSZ: Jó, vádoljunk ezzel is.

SZÓKRATÉSZ: Kérdezed: hogyan védekezem majd?

ADEIMANTOSZ: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Ha az eddigi úton haladunk, azt hiszem feleletre lelünk. Ezt mondjuk: az nem lenne csoda, ha ők is e javaktól volnának a legboldogabbak; csak hogy mi nem azért alapítunk államot, hogy abban egy népréteg legyen különösen boldog, hanem hogy lehetőleg az egész állam az legyen. Hiszen úgy véltük, az ilyen államban bukkanunk rá legkönnyebben az igazságosságra, a legrosszabbul szervezett államban meg az igazságtalanságra: ezt felismerve ítélnünk arról is, amit oly régen keresünk. Egyelőre mintázzuk meg: mi hogyan képzeljük a boldog államot, de nem úgy, hogy abból egy kis csoportot kiragadunk, s ezt tesszük boldoggá, hanem az egészet; aztán nézzük meg az ellenkezőjét. Ha éppen egy szobrot színeznénk ki, s valaki hozzánk lépne, és kifogásolná, hogy a test legszebb részeit nem a legszebb színekkel díszítjük - például a szemet, bár a legszebb, nem bíborral, hanem feketével festjük -, méltán védekezhetnénk így: „Csodálatos ember, ne gondold, hogy olyan szép szemeket kell festenünk, hogy azok már ne látsszanak szemeknek; ne kívánd ezt a többi testrésznél sem; inkább azon buzgólkodjál, hogy - megadva mindegyik résznek, ami megilleti - az egészet tegyük széppé. Így ne kényszeríts most arra bennünket, hogy olyan boldogságot adjunk az öröknek, amely őket inkább teszi mindenné, csak nem örökké. Hiszen a földműveseket uszályos ruhába is öltöztethetnénk, arannyal kicifrázhatnánk, s aztán rájuk bízhatnánk, hogy műveljék a földet kedvükre; vagy a tűz körül iszogató, lakmározó fazekasokat, korongjukat melljük téve, kerevetekre fektethetnénk, hogy így dolgozzanak, amikor épp kedvük szottyan, s úgy tennék boldoggá a többieket is, hogy ekképpen az egész állam boldog legyen. Hát ilyesmire ne biztass, hiszen ha rád hallgatnánk, a földműves nem lenne többé földműves, a fazekas fazekas, és senki nem maradna az, ami, akikből pedig az állam összetevődik. Persze, a legtöbbször ez nem olyan fontos: ha a varga romlottá válik, lezüllik vagy másnak tetteti magát, ez az államot még nem veszélyezteti, ám ha a törvények és az állam őrei nem igazán, hanem csak a látszat szerint örök, akkor - ugye belátod - az egész

államot mindenestül megrontják, holott jólétének és boldogulásának egyedül ők a biztosítékai.” Mármint, ha mi igazi öröket akarunk, akik a legkevésbé züllesztik az államot, míg az előbbi nézet szószólója inkább csak olyan földműveseket kíván, akik nagy boldogan dőzsölnek, mintha nem is államban, hanem örök dínomdánomban élnének, akkor az illető talán nem is államról, hanem valami másról beszél. Meg kell fontolnunk, vajon azért szervezzük meg az öröket, hogy minél boldogabbak legyenek, vagy inkább tartsuk szem előtt az egész állam javát, s az örök segédeit és az öröket pedig arra szorítsuk és beszéljük rá, hogy minél tökéletesebben végezzék a maguk feladatát, és a többiek is mind, és nyugodjunk bele, hogy az egész állam gyarapodásával és szép szervezkedésével mindegyik népréteg a természetes fejlődés szerint legyen boldoggá.

ADEIMANTOSZ: Helyes.

A gazdagság és a szegénység egyaránt ártalmas

II. SZÓKRATÉSZ: Vajon szerinted ennek a testvér-tételével is igazam lesz?

ADEIMANTOSZ: Mi volna az?

SZÓKRATÉSZ: Vizsgáld meg: vajon a többieket, akik dolgoznak, nem rontja-e meg, nem teszi-e haszontalanná két állapot?

ADEIMANTOSZ: Miféle két állapot?

SZÓKRATÉSZ: A gazdagság és a szegénység.

ADEIMANTOSZ: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Így. Hiszed-e, hogy a fazekas, ha megszedi magát, aztán is szívesen törődik a mesterségével?

ADEIMANTOSZ: Dehogyan törődik.

SZÓKRATÉSZ: Lustább és hanyagabb lesz, mint azelőtt?

ADEIMANTOSZ: Úgy ám!

SZÓKRATÉSZ: Szóval rosszabb fazekas lesz?

ADEIMANTOSZ: Sokkal rosszabb!

SZÓKRATÉSZ: Ám ha nagy szegénységében képtelen beszerezni szerszámain vagy mesterségének többi kellékeit, akkor gyatrábban dolgozik, és fiait, tanítványait is kontárokká neveli.

ADEIMANTOSZ: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: Szóval e két állapot: a szegénység és a gazdagság megrontja a mesteremberek munkáját, és megrontja őket magukat is.

ADEIMANTOSZ: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: Tehát az öröknek eszerint mindenképp el kell kerülniök e két állapotot, nehogy észrevétlenül belopóddzanak az államba.

ADEIMANTOSZ: Melyik két állapotot?

SZÓKRATÉSZ: A gazdagságot és a szegénységet; az előbbi elpuhultsághoz, lomhasághoz és forrongásokhoz vezet, az utóbbi pedig szolgálalkúséget és kontárkodást idéz elő.

Háború

ADEIMANTOSZ: Ez kétségtelen. Ámde azt is vizsgálj meg, Szókratész: hogyan tud majd államunk hadat viselni, ha nem lesz pénze, különösen ha egy gazdag és hatalmas állammal kell hadakoznia.

SZÓKRATÉSZ: Egy ellen nyilván nehezebben, de már kettő ellen sokkal könnyebben.

ADEIMANTOSZ: Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ: Először is: ha harcra kerül a sor, ugye gazdag emberekkel harcolnak majd edzett bajnok létükre?

ADEIMANTOSZ: Gazdagokkal.

SZÓKRATÉSZ: Nos, mit gondolsz, Adeimantoszm, egy ökölvívó, ha nagyon jól felkészült, nem küzd-e meg könnyen két olyan emberrel, aki nem is ökölvívó, ellenben gazdag és kövér?

ADEIMANTOSZ: Aligha, ha ketten egyszerre támadják.

SZÓKRATÉSZ: Még akkor sem, ha sikerülne hátrálnia, majd visszafordulva az éppen rátámadót leütni, s ezt sokszor cselekedhetné tűző napsütésben és fojtó melegben? Nem teríthetne így le még több ilyen támadót is?

ADEIMANTOSZ: Nem volna csoda, ha igen.

SZÓKRATÉSZ: Mármost nem gondolod-e, hogy a gazdag ember tudással és gyakorlattal többre viheti az ökölvívásban, mint a harcban?

ADEIMANTOSZ: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Nos, akkor a mi atlétáink még nálunk kétszer-háromszor több ellenséggel szemben is könnyen állják a sarat.

ADEIMANTOSZ: Belátom, hogy igazad lehet.

SZÓKRATÉSZ: És ha az egyik államba követséget küldenénk, és ott elmondaná az igazságot: „Nálunk arany és ezüst nincs használatban, nincs is megengedve, annál inkább nálatok; ha tehát a mi oldalunkon léptek háborúba, tiétek lesz az ellenség kincse”, mit gondolsz, ha valaki ezt hallja, mit akar majd? Izmos, sovány kutyák ellen harcolni, és nem a kutyák oldalán a kövér, jámbor birkák ellen.

ADEIMANTOSZ: Ezt magam sem hiszem. De ha egy államban halmozódik fel a többiek minden kincse, mégiscsak jó lesz vigyázni, nehogy ez bajt hozzon a szegény államra.

SZÓKRATÉSZ: Jámbor ember vagy te, ha azt hiszed, hogy más szervezet is megérdemli az „állam” nevet, nemcsak az általunk elképzelt állam.

ADEIMANTOSZ: Miért ne érdemelné?

SZÓKRATÉS: A többi valami olyan névvel kell megjelölnünk, amelynek tágabb az értelme: mindegyikük - ahogy a játékban szokás mondani - „egész sereg állam”, nem pedig egyszerűen „állam”. Bármelyikben legalábbis kettő harcban áll egymással; a szegények és a gazdagok „állama”; sőt ezekben ismét igen sok „állam” van; s ha ezekkel mint egységes állammal számolsz, nagyon megjárhatod; de ha sok államnak tekinted őket, s egyik részüknek a vagyonát, hatalmát, sőt polgárait is odaígéred a többinek, szövetségesed mindig sok lesz, ellenséged pedig kevés. S ameddig az állam józanul olyan marad, ahogy az imént megszerveztük, a leghatalmasabb lesz, és nemcsak látszat szerint, még ha csak ezer harcosa lesz is; mert ily nagy egységes államot nem könnyen találsz sem a hellének, sem a barbárok közt, míg olyat akárhányat, amely látszatra sokszorta nagyobb a miénknél. Vagy más a véleményed?

ADEIMANTOSZ: Zeuszra, nem.

Mekkora legyen az állam?

III. SZÓKRATÉS: Nomármost, vezetőink szemében épp ez lehetne a legésszerűbb határa annak, mekkora legyen az állam, s ennek megfelelően mekkora területet hasítsanak ki, lemondva a többiről.

ADEIMANTOSZ: Miféle határról beszélsz?

SZÓKRATÉS: Gondolom: ameddig az állam úgy növekszik, hogy egységes marad, addig növekedjék, de tovább ne.

ADEIMANTOSZ: Helyes.

SZÓKRATÉS: Másik intelemként még ezt is lelkükre kötjük az öröknek: mindenképpen őrkdjenek, hogy ne legyen az állam se kicsi, se nagy, hanem megfelelő nagyságú és egységes.

ADEIMANTOSZ: No, ez elég kézenfekvő követelmény.

SZÓKRATÉS: Még egyszerűbb a következő, ami már előbb is szóba került, amikor azt mondtuk, hogy ha az öröknek csenevész gyermekük születik, ezt be kell sorolnunk a többi polgár közé, ha pedig ezek közt akad egy-egy kiváló gyermek, ezt az örök közé. Ezzel azt akartuk leszögezni, hogy a többi polgár esetében is minden egyes személyt arra a munkára rendeljünk, amelyre rátermett, hogy így mindenki a maga egyetlen munkakörét betöltve, „egy” maradjon, ne pedig „sok”, és így az egész állam is „egy”-gyé, ne pedig „sok”-ká fejlődjék.

ADEIMANTOSZ: Valóban, ez még kézenfekvőbb követelmény, mint az előbbi.

Minden a neveléstől függ

SZÓKRATÉS: Látod, drága Adeimantos, nem is kívánunk tőlük olyan sokat és nagyot, mint gondolná valaki, sőt szinte semmiséget, feltéve, hogy az úgynevezett „egyetlen nagy dolgot” megszívlelik, ami nem is „nagy dolog”, csak „elégséges”.

ADEIMANTOSZ: És mi legyen ez?

SZÓKRATÉSZ: Az oktatás és a nevelés; mert ha jó neveléssel fegyelmezett férfiakká lesznek, mindezt könnyen belátják; sőt mást is, amit egyelőre mellőzünk: az asszonyszerzés, a házasság, a gyermeknemzés rendjét, hogy tudniillik mindezt, amennyire lehet - a közmondás szavával - a barátok köztulajdonává kell tennünk.

ADEIMANTOSZ: Csakugyan ez volna a leghelyesebb.

SZÓKRATÉSZ: Mert hiszen, ha az alkotmány már jó irányban halad, akkor úgy növekszik tovább, mint a kör; az egészséges nevelés és oktatás - ha kitartunk mellette - jó természetet támaszt, ugyanakkor az egészséges természet, ha ilyen nevelésben részesül, elődeinél különbbé válik, többek közt a nemzésben is, ahogy ezt más élőlényeknél is látjuk.

ADEIMANTOSZ: Nyilván.

A nevelés terén káros az újítás

SZÓKRATÉSZ: Röviden szólva: az állam gondozóinak arra kell vigyázniok, hogy óvatlanul káros elferdülések ne támadjanak, és mindenekfelett azon örködjének, hogy a testi és zenei nevelés terén ne történjenek a megállapított rendet felborító újítások, hanem a hagyományt lehetőleg híven megőrizték, attól félve, hogy valaki ezt mondja: „.....*az olyan dalt dicsérik legjobban a népek, mely a legújabbként jár körben dalnokok ajkán*” - még könnyen azt hihetik, a költő ezen nem annyira új éneket ért, mint inkább új dalformát, s ezt még dicséri is. Márpedig az ilyesmit nem szabad helyeselnünk, sőt feltételeznünk sem. Óvakodnunk kell ugyanis a zenei formák újító megváltoztatásától; ezzel mindent kockára teszünk, mert ha valaki a zenei formákat módosítja, ez kihat az állam legfőbb törvényeire - ezt tanítja Damón, s ezt vallom én is.

ADEIMANTOSZ: Magam is így gondolkozom.

IV. SZÓKRATÉSZ: Eszerint az öröknek valahol a zenei nevelés terén kell megépíteniök az örhelyüket.

ADEIMANTOSZ: Legalábbis a törvényszegés épp itt lopózik be a legalattomosabban.

SZÓKRATÉSZ: Igen, mintegy játék leple alatt, mintha mit sem ártana.

ADEIMANTOSZ: Nem is csinál más bajt, csak apránként befészkelődik, s lassacskán beszivárog az emberek erkölcsébe és foglalatosságába; innen - megnöve - áttérjed a polgárok egymás közti jogügyleteire, majd pedig tovább nyomul előre a törvény és az alkotmány ellen, s hidd el, Szókratész, úgy elkanászodik, hogy végül fölforgat minden egyéni és közügyet.

SZÓKRATÉSZ: No lám, valóban így van?

ADEIMANTOSZ: Azt hiszem, így.

SZÓKRATÉSZ: Akkor pedig - mint már kezdetben is mondtuk - gyermekeinket már eleve törvénytisztelőbb játékhoz kell szoktatnunk; mert ha játéuk fittyet hány a törvénynek, s törvénszegőkké lesznek maguk is, akkor már lehetetlen belőlük törvénytisztelő és erkölcsös férfiakat nevelni.

ADEIMANTOSZ: Hogy is lehetne másképp?

SZÓKRATÉSZ: Ha viszont a gyermekek már a játék során jó irányba indulnak, s a törvénytiszteletet a zenei nevelés útján megszokják, akkor majd ez - az előbbiekkal ellentétben - híven kíséri minden lépésüket, növekszik bennük, s még azt is helyrehozza, ami azelőtt hiba volt az államban.

ADEIMANTOSZ: Igazad van.

Nem kell minden apróságot szabályozni

SZÓKRATÉSZ: És ők aztán majd azokat a kicsiségnek látszó szabályokat is kitalálják, amelyeket elődeik mind mellőztek.

ADEIMANTOSZ: Melyeket?

SZÓKRATÉSZ: Olyasmiket, hogy a fiatalok az öregek jelenlétében hallgassanak, ahogy az illik, adják át a helyüket nekik, álljanak föl előttük, szolgálják ki szülőiket; továbbá: milyen legyen a hajviseletük, ruhájuk, cipőjük, egész külső megjelenésük, és így tovább. Vagy nem így gondolod?

ADEIMANTOSZ: De így.

SZÓKRATÉSZ: De együgyűségnek tartom, hogy az ilyesmit törvénybe iktassák: ez sehol sincs így, és ha szóban és írásban elrendelnék, nem is maradna fenn.

ADEIMANTOSZ: Nem hát!

SZÓKRATÉSZ: Szóval, Adeimantoszom, úgy tetszik, hogy amilyen irányban indul el valaki a nevelés folytán, olyan lesz későbbi fejlődése is. Hasonló hasonlót vonz - nem mindig így van?

ADEIMANTOSZ: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Végül - azt hiszem, így mondhatnánk - a dolog teljesen befejeződik, akár jól, akár rosszul.

ADEIMANTOSZ: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Ezért meg se próbálnám, hogy az ilyesmit törvénnyel szabályozzam.

ADEIMANTOSZ: Nyilván.

SZÓKRATÉSZ: És ha, uramisten, holmi piaci ügyekről van szó, mint például üzletről, amelyet a piacon kötnek az emberek; vagy ha úgy tetszik, iparosokkal kötött megállapodásról, sértegetésről, s tettegességről, vádemelésről, bíróküldésről; s ha például adóbehajtás vagy -kivetés válik szükségessé piacon, vagy kikötőben; s általában bizonyos piaci, városi, kikötői s más efféle rendészeti ügyről: vajon érdemes-e mindezt törvénnyel szabályozni?

ADEIMANTOSZ: Bizony tisztességes, becsületes emberek közt az ilyesmihez nem szükségesek a rendelkezések; a legtöbb dologban, amely törvényekre szorul, maguk is könnyen eligazodnak.

SZÓKRATÉSZ: Igen, barátom, feltéve, ha isten ajándékaként érvényben maradnak az előbb felsorolt alaptörvények.

ADEIMANTOSZ: Ha pedig nem így lesz, egész életükben mást se tesznek, mint tömegesen gyártják az ilyen résztörvényeket, javítgatják őket abban a reményben, hogy majd csak rátalálnak a legjobbra.

SZÓKRATÉSZ: Szerinted tehát az ilyen emberek úgy élnek, mint a betegek, akik telhetetlenségükben nem hajlandók szakítani káros életmódjukkal.

ADEIMANTOSZ: Valóban.

SZÓKRATÉSZ: Egyébként az ilyen emberek igen kedvesen élnek; állandóan gyógyíttatják magukat, pedig mit sem érnek el vele, legfeljebb még bonyolultabbá és súlyosabbá teszik a betegségüket, és ha valaki orvosságot ajánl nekik, állandóan reménykednek, hogy attól majd meggyógyulnak.

ADEIMANTOSZ: Csakugyan, az ilyen betegeknek ez a sorsuk.

SZÓKRATÉSZ: No és az nem kedves bennük, hogy azt tartják a legnagyobb ellenségüknek, aki megmondja az igazat, hogy tudniillik míg abba nem hagyják az örökös ivást, töltekezést, szeretkezést és henyélést, addig sem gyógyszer, sem égetés, sem metszés, sem ráolvasás, sem amulettek s egyéb efféle dolog nem segít rajtuk?

ADEIMANTOSZ: No, ez nem túl kedves; szép kis kedvesség, ha valaki a jóakarójára haragszik.

SZÓKRATÉSZ: Úgy látom, nem rajongsz az ilyenekért.

ADEIMANTOSZ: Zeuszra, nem.

V. SZÓKRATÉSZ: Akkor hát azért sem lelkesedel, ha az előbb emlegetett egész állam így tesz. Vagy talán nem gondolod, hogy az ilyen beteghez hasonlít az az állam is, amely - bár rossz az alkotmánya - polgárainak megtiltja, hogy általános szervezetét megváltoztassák, mert aki ezt teszi, halál fia; aki ellenben őket alkotmányuk keretei közt kedvükre kiszolgálja, aki hízelegve hajbókol körülöttük, kiszimatolja hajlandóságaikat és szemfényvesztően kielégíti, az aztán derék, nagy feladatokra képes, bölcs ember lesz a szemükben, akit tisztelettel öveznek?

ADEIMANTOSZ: Szerintem ez is, az is egykútya, és egyáltalán nem lelkesedem érte.

SZÓKRATÉSZ: Hát azokat nem csodálad bátorságukért és ügyességükért, akik készek az ilyen államot szolgálni, és élnek-halnak érte?

ADEIMANTOSZ: Csodálom bizony, kivéve azokat, akik polgártársaik áztatása következtében el is hiszik magukról, hogy igazi államférfiak, mert a tömeg folyton tömjénezi őket.

SZÓKRATÉSZ: Hogy mondhatasz ilyet? Nem tudod nekik megbocsátani? Hát azt hiszed, ha egy méréshez nem értő embernek sok más, ugyanilyen járatlan ember egyre azt hajtogatja, hogy ő négy könyök magas, ezt végre is nem hiszi el?

ADEIMANTOSZ: Valószínűleg elhiszi.

SZÓKRATÉSZ: Ne vedd tehát zokon tőlük se, hiszen ők a világ legkedvesebb emberei: szabályokat alkotnak az imént felsoroltakról, ezeket örökösen javítgatják, abban reménykedve, hogy majd csak véget vetnek valahogyan a jogügyekben adódó gazságoknak és mindannak, amiről az előbb beszéltem. Közben nem is sejtik, hogy lényegében csak hidrát metélnek.

ADEIMANTOSZ: Bizony egyebet se tesznek.

SZÓKRATÉSZ: Éppen ezért én mindig úgy gondolkoztam, hogy az igazi törvényhozó ne bíbelődjék ilyen törvényekkel és rendszabályokkal, sem a rosszul, sem a jól szervezett államban; az előbbiben azért ne, mert úgyis hasztalan, hiú dolog, az utóbbiban pedig azért, mert e teendők egy részét mindenki kitalálhatja, más része pedig úgyis következik a már meglévő intézkedésekből.

ADEIMANTOSZ: Mi volna még hátra a törvényalkotás terén?

A vallás

SZÓKRATÉSZ: Nekünk már semmi: de volna a delphoi Apollón számára: a legfőbb és legelső törvények.

ADEIMANTOSZ: Melyek azok?

SZÓKRATÉSZ: Szentélyek alapítása, áldozatok s egyéb, isteneknek, démonoknak és hősöknek járó tiszteletadás; az elhunytak sírba tétele és mindaz, amivel a másvilágon levőknek szolgálnunk kell, hogy jóindulatukat elnyerjük. Ehhez mi magunk nem értünk, tehát mikor államot alapítunk, ha van eszünk, ebben senki másra nem hallgatunk és nem támaszkodunk, csak az ősi tanácsadóra: ilyesmikben minden nép ősi tanácsadója az isten, aki a föld köldökén ülve ad útmutatást.

ADEIMANTOSZ: Helyesen beszélsz, így kell cselekednünk.

Hol találhatjuk meg az államban az igazságosságot?

VI. SZÓKRATÉSZ: Nos, Arisztón fia, az államalapítással készen is volnánk; most tekints körül benne - megfelelő világításról gondoskodva - magad, s szólítsd testvéredet, meg Polemarkhoszt és másokat is, hátha megpillantjuk: hol van az igazságosság és hol az igazságtalanság, miben különböznek egymástól és melyiket kell választania annak, aki boldog akar lenni, akár titokban marad ez, akár nem, isten és ember előtt.

GLAUKÓN: Szó sincs róla! Hiszen megígérted, hogy velünk nyomozol, mert szentségtörésnek ítélnéd, ha erődhöz képest nem segítenéd minden úton-módon az igazság kiderítését.

SZÓKRATÉSZ: Helyes, hogy figyelmeztetsz: így is kell tennem, de aztán ti is segítsetek!

GLAUKÓN: Helyes, úgy teszünk.

SZÓKRATÉSZ: Én azt remélem, hogy így meglegljük az igazságot. Gondolom, államunk, ha tényleg jól megalapozzuk, tökéletes lesz.

GLAUKÓN: Szükségszerűen.

SZÓKRATÉSZ: Nyilván bölcs, bátor, mértékletes és igazságos.

GLAUKÓN: Kétségtelenül.

A négy erény az államban

SZÓKRATÉSZ: És ha ezek egyikét-másikát meglettük benne, amit még keresünk, az csak a hátralevő részben rejtezhetik.

GLAUKÓN: Persze.

SZÓKRATÉSZ: Mint ahogy ha valamely más területen négy ismeretlen közül az egyiket keressük; ha ezt mindjárt elsőnek felismerjük, ezzel meg is elégszünk; ha viszont előbb a többi hármat ismerjük fel, ezáltal már ismerjük azt is, amit keresünk, hiszen nyilvánvaló, hogy az csak a maradék lehet.

GLAUKÓN: Jól mondod.

SZÓKRATÉSZ: Tehát így kell eljárunk a mi esetünkben is, mivel négy dologról van szó?

GLAUKÓN: Világos.

A bölcsesség

SZÓKRATÉSZ: Szerintem az államban először a bölcsesség válik nyilvánvalóvá; de itt valami furcsaságot tapasztalunk.

GLAUKÓN: Mit?

SZÓKRATÉSZ: Az állam, amelynek kialakulását nyomon követtük, szerintem valóban bölcs, hiszen jó elhatározásokra képes.

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: De éppen ez, a jó elhatározás képessége nyilván valami tudomány, hiszen az ember nem tudatlansággal, hanem a tudomány segítségével jut el jó elhatározásra.

GLAUKÓN: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Tudomány pedig az államban igen sokféle van.

GLAUKÓN: Persze.

SZÓKRATÉSZ: Mármost az államot az ácsok tudománya alapján hívjuk bölcsnek és jó elhatározásra képesnek?

GLAUKÓN: Dehogy! Ezen az alapon csak az ácsmesterséghez értőnek nevezhetnénk.

SZÓKRATÉSZ: De nem is a fabútorkészítés tudománya alapján hívjuk bölcsnek, aszerint: hogyan lesznek ezek tökéletesek?

GLAUKÓN: Nem bizony.

SZÓKRATÉSZ: Vagy talán a fém vagy más anyag megmunkálásának tudománya alapján?

GLAUKÓN: Ezek alapján sem.

SZÓKRATÉSZ: És a földeken növényt termesztő tudomány alapján sem, hiszen akkor csak a földműveléshez értene.

GLAUKÓN: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: Hát akkor? Vajon nincs-e az általunk imént alapított államban nem egy polgárnak olyan tudománya, amely nemcsak a polgárok valamelyikének érdekében, hanem az egész állam érdekében dönt afelől, miképp jár el leghelyesebben saját polgáraival és más államokkal szemben?

GLAUKÓN: Bizonyára van.

SZÓKRATÉSZ: Melyik ez, és kik birtokolják ezt a tudományt?

GLAUKÓN: Ez éppen az örök tudománya, s azoké a vezetőké, akiket az imént tökéletes öröknek neveztünk.

SZÓKRATÉSZ: És e tudomány révén vajon minek neveznéd az államot?

GLAUKÓN: Jó elhatározásra képesnek és valóban bölcsnek.

SZÓKRATÉSZ: És mit gondolsz, államunkban kik lesznek többen: a kovácsok vagy az ilyen örök?

GLAUKÓN: Sokkal több lesz a kovács.

SZÓKRATÉSZ: S valamennyi más ember közül, akiknek tudományuk szerint adunk elnevezést, nem éppen ezek az igazi örök lesznek a legkevesebben?

GLAUKÓN: De mennyire!

SZÓKRATÉSZ: Tehát éppen a legcsekélyebb népréteg és rész által - amely az állam élén áll és parancsol - és az ő tudományuk által lesz bölccsé az egész természet szerint alapított állam; és ez - úgy látszik - természettől fogva a legkisebb csoport, és csak őket illeti meg, hogy ama tudományban részesüljenek, amely pedig valamennyi többi tudomány közül egyedül nevezhető bölcsességnek.

GLAUKÓN: Tökéletesen igazad van.

SZÓKRATÉSZ: Tehát ama négy jegy egyikét - magam sem tudom, hogyan - már meg is találtuk, magát a bölcsességet és azt is, hogy az államban hol lakozik.

GLAUKÓN: Úgy látom, éppen eléggé megtaláltuk.

A bátorság

VII. SZÓKRATÉSZ: Azt sem lesz nehéz felismernünk, hogy hol lakozik az államban az az erény, amelynek révén az államot bátornak nevezzük.

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Ha valaki az államot gyávának vagy bátornak ítéli, e tulajdonságokat nem éppen azon csoporton figyeli meg, amely az államért síkraszáll és harcol?

GLAUKÓN: Senki se gondolna más csoportra.

SZÓKRATÉSZ: Én legalább nem hiszem, hogy a benne lakozó többi polgár - legyen akár gyáva vagy bátor - döntené el, hogy maga az állam gyáva-e vagy bátor.

GLAUKÓN: Nem is.

SZÓKRATÉSZ: Tehát bátor is csak egy csoportja révén lehet az állam, e csoport bizonyos ereje révén. E csoport mindenáron híven megőrzi a félelmes dolgokról vallott hiedelmet, hogy tudniillik ezek valóban félelmesek és olyanok, amilyeneknek a nevelés folyamán a törvényhozó hirdette. Vagy te nem ezt hívod bátorságnak?

GLAUKÓN: Nem értettelek meg jól, mondd kérlek még egyszer.

SZÓKRATÉSZ: Azt mondom, hogy a bátorság a „megőrzés” egy neme.

GLAUKÓN: Milyen megőrzésről beszélsz?

SZÓKRATÉSZ: Ama hiedelem megőrzéséről, amely a törvény által - a nevelés útján - támad arról, hogy mely dolgok félelmesek, és milyenek ezek; e hiedelem „mindenáron” való megőrzésén pedig azt értem, hogy az ember bánatában, örömében, vágyai és félelmei közepette konokul tartson ki mellette, és ne tagadja meg. Ha kívánod, szívesen mondok erre egy hasonlatot is.

GLAUKÓN: Kérlek.

SZÓKRATÉSZ: Bizonyára tudod, hogy ha a gyapjűfestő a gyapjűt bíborszínre akarja festeni, először is a sok színárnyalatból kiválaszt egyet: a fehéret; ezt előre kidolgozza, és körülményes eljárással előkészíti, hogy minél jobban magába szívja a bíbort, és csak azután kezd a festéshez. Az így festett gyapjű színtartó lesz, fényét-színét nem veszti el, akár lűg nélkül, akár lűggal mossák. Ami azonban nem így készül, magad is tudod, milyen lesz, akár más alapszínre, akár fehérre festenek rá, de megfelelő előkészítés nélkül.

GLAUKÓN: Tudom, hogy a mosásban kifakul, és nevetségesen elveszti a színt.

SZÓKRATÉSZ: No most képzeld el, hogy tőlünk telhetőleg mi is ilyesmiben fáradoztunk, mikor katonákat válogattunk, és zenével, tornával neveltük őket; hidd el, ezzel csak azt kívántuk elérni, hogy a törvényeket a lehető legszebben, meggyőződésből szívják magukba, mint a gyapjű a festéket, és így - megfelelő természet és nevelés révén - „színtartó” maradjon a félelmes és egyéb dolgokról vallott hitük, s ne mossák ki belőlük a festéket a szőrnyű, hatékony lűgok, mint amilyen a gyönyör, amely minden lűgnál, homoknál biztosabban mar; a fájdalom, a félelem és a vágy, amely minden lűgnál erősebb. Nos, ezt az erőt és a félelmetességükéről és azok ellentétéről mindenáron vallott helyes és törvényes hitnek ezt a „megőrzését” nevezem és nyilvánítom bátorságnak - hacsak te nem tudsz jobbat mondani.

GLAUKÓN: Én nem tudok; hiszen az ilyesmikről nevelés nélkül kialakult helyes értelmet, amilyen például az állaté vagy a rabszolgáé, bizonyára nemigen tartod törvényszerűnek, sőt inkább nevezed minden másnak, mint bátorságnak.

SZÓKRATÉSZ: Tökéletesen igazad van.

GLAUKÓN: Akkor hát elfogadom, hogy ez a bátorság.

SZÓKRATÉSZ: Fogadd is el, legalábbis állampolgári értelemben igazad lesz, ha elfogadod; majd később, ha kívánod, ezt még pontosabban megtárgyaljuk. Egyelőre azonban nem ezt kutattuk, hanem az igazságosságot; ennek felderítése szempontjából, gondolom, ennyi elég is.

GLAUKÓN: Igazad van.

A józan önmérséklet

VIII. SZÓKRATÉSZ: Most már csak kettőt kell felismernünk az államban: a józan önmérsékletet, és ami egész fejtegetésünk célja: az igazságosságot.

GLAUKÓN: Nagyon helyes.

SZÓKRATÉSZ: Nos, miért ne fedezhetnénk fel az igazságosságot, mellőzve egyelőre az önmérséklettel foglalkozást?

GLAUKÓN: Nem tudom, de nem is szeretném, ha már előbb felfedeznénk, mert akkor már nem vizsgálnánk meg többé az önmérsékletet; ha kedvezni akarsz nekem, ezt vizsgáljuk előbb!

SZÓKRATÉSZ: Szívesen, ha így nem teszek helytelenül.

GLAUKÓN: Vizsgáld!

SZÓKRATÉSZ: Hát vizsgáljuk meg! Így, első pillantásra sokkal inkább hasonlít valami egybecsöndüléshez, összhanghoz, mint az előbbieik.

GLAUKÓN: Hogy érted?

SZÓKRATÉSZ: Az önmérséklet bizonyos rend, a gyönyöröknek és a vágyaknak a megzabolázása. Ahogy mondani szokták, hogy - tudom is én, hogyan - „erőt vesz magán”, és ahogy más ilyesmiket emlegetnek, mint az önmérséklet nyomait. Igaz?

GLAUKÓN: Mindenesetre.

SZÓKRATÉSZ: És nem nevetséges ez a kifejezés: „erőt vesz magán”? Hiszen aki önmagánál erősebb, az nyilván gyengébb is önmagánál, és aki gyöngébb, az erősebb is: mindezt ugyanarról állítjuk.

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Szerintem e kifejezés azt jelenti, hogy magában az emberben - a lelkében - van egy jobb és egy rosszabb rész; s mikor a természettől fogva jobb rész a rosszabbat megzabolazza, erre mondjuk - dicséretképpen -, hogy „erőt vesz magán”; ha pedig a rossz nevelés vagy társaság révén a rosszabbik rész, amely viszont a nagyobbik, legyőzi a jobbik, de kisebb részt, ezt - mint szégyenletes dolgot - megrójuk, és az ilyenről mondjuk, hogy „gyöngébb önmagánál”, és az ilyen jellemet hívjuk fegyelmetlennek.

GLAUKÓN: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: Tekints most a mi új államunkra; e két lehetőség egyikét fedezed fel benne; el kell ismerned, hogy méltán hívjuk „önmagánál erősebb”-nek, mert aminek a jobb része uralkodik a rosszabbon, azt magát mérséklőnek, azaz „önmagánál erősebb”-nek kell neveznünk.

GLAUKÓN: Rátekintek államunkra, és látom, hogy igazad van.

SZÓKRATÉSZ: Ama sok és sokféle vágyat, gyönyört és fájdalmat pedig leginkább a gyermekekben leljük meg, no meg a nőkben, cselédekben, az úgynevezett szabad emberek között pedig a hitvány tömegben.

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Viszont csak kevés emberben leled meg az egyszerű és mérsékelt érzelmeket, amelyeket ésszel és helyes hittel az értelem vezérel: a legjobb természetűekben és a legjobban neveltékben.

GLAUKÓN: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: Ezt is mind megtalálhatod az államunkban; csak hogy itt a hitvány tömeg vágyait elnyomják a csekély számú, de legkiválóbb elem vágyai és értelme.

GLAUKÓN: Csakugyan.

IX. SZÓKRATÉSZ: És ha egyáltalán elmondhatjuk egy államról, hogy „erőt tud venni” a gyönyörökön és a vágyakon, valamint „önmagán”, a mi államunkról ezt igazán elmondhatjuk.

GLAUKÓN: Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ: És nem mondhatjuk eszerint magát mérséklőnek is?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: S ha egyáltalán valamely államban a vezetők és alárendeltek egyetértenek abban, hogy kiknek kell uralkodniok, ez az egyetértés a mi államunkban is meglesz. Nem gondolod?

GLAUKÓN: De, a legnagyobb mértékben.

SZÓKRATÉSZ: És szerinted a polgárok mely csoportjában lakozik az önmérséklet, ha így viselkednek? A vezetőkben vagy a vezetettekben?

GLAUKÓN: Mindkettőben.

SZÓKRATÉSZ: Ugye jól sejtettük az imént, hogy az önmérséklet valami összhanghoz hasonlít?

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Nem úgy, mint a bátorság vagy a bölcsesség, amely az állam egy csoportjában lakozik, s így változtatja az egészet bölcsé, bátorrá. Az önmérséklet közvetlenül áthatja az egészet, és teljes összhangban alakítja a leggyöngébbeket éppúgy, mint a legerősebbeket vagy középszerűeket, ha akarod, gondolkozásukban, ha akarod, erejükben, vagy épp vagyonukban, vagy más effélében. Tehát méltán tekintjük ezt az egyetértést önmérsékletnek, vagyis a rosszabb és kiválóbb természetűek összhangolásának arra nézve, hogy melyik rész uralkodjék az államban és az egyes emberben.

GLAUKÓN: Tökéletesen így látom én is.

SZÓKRATÉSZ: Legyen; az első három képességet már felfedeztük, ha szabad így vélekednünk; mi lehet a negyedik, amely révén az állam még részt nyerhet az erényben? Világos már, hogy csak az igazságosság lehet.

GLAUKÓN: Világos.

Az igazságosság

SZÓKRATÉSZ: Most aztán, Glaukón, mint a vadászoknak, körül kell állnunk a bokrot és lesnünk, nehogy elszökjék az igazságosság, és eltűnván, megfoghatatlanná legyen. Világos ugyanis, hogy valahol itt van; lesd tehát, iparkodj megpillantani, és szólj, ha előbb veszed észre, mint én.

GLAUKÓN: Bár észrevenném! De több hasznomat veszed, ha csak kísérőül alkalmazol, aki meglátja, amit mutatnak neki.

SZÓKRATÉSZ: Kövess hát és imádkozzál velem együtt.

GLAUKÓN: Megcselekszem, csak vezess.

SZÓKRATÉSZ: Csakhogy ez a hely, úgy látszik, nehezen járható, árnyba borított; nagyon sötét és kínos felfedezni. Mégis, induljunk!

GLAUKÓN: Jó, induljunk.

(Szókratész:) Ekkor én megpillantottam valamit, és felkiáltottam:

SZÓKRATÉSZ: Hahó, hahó, Glaukón, alighanem nyomon vagyunk, most már nem szönik meg tőlünk.

GLAUKÓN: Ez jó hír.

SZÓKRATÉSZ: Ejnye, de nagy csacsiság esett velünk!

GLAUKÓN: Micsoda?

SZÓKRATÉSZ: Úgy tetszik, kedves barátom, már rég, sőt kezdettől fogva itt hever lábunk előtt, és mégsem láttuk; nevetségesek vagyunk; mint ahogy az ember néha keres valamit, pedig a kezében van, mi sem oda néztünk, hanem a messzibe bámultunk, így aztán nem lelhettünk rá.

GLAUKÓN: Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ: Úgy, hogy már régen beszélünk és hallunk róla, csak nem fogtuk föl, hogy valami módon róla beszéltünk.

GLAUKÓN: De hosszú ez a bevezetés! Szeretném már a velejét hallani!

X. SZÓKRATÉSZ: Halld meg hát, mit akarok mondani. Amit államalapításunkkor, a kezdet kezdetén leszögeztünk, hogyan kell mindenképp cselekednünk - szerintem éppen ez vagy ennek egy fajtája az igazságosság. Márpedig azt szögeztük le, és - ha emlékszel - gyakran mondogattuk, hogy az állambeli teendők közül mindenki csak egyfajta munkával foglalkozzék, azzal, amelyre természete szerint a legrátermettebb.

GLAUKÓN: Ezt gyakran mondogtuk.

SZÓKRATÉSZ: Azt is sokszor hallottuk, de magunk is mondogattuk: az igazságosság lényege, hogy végezze mindenki a maga dolgát, és ne kapjon bele sokféle szakmába.

GLAUKÓN: Bizony mondogattuk.

SZÓKRATÉSZ: Gondolom, kedves barátom - ha megfelelő módon valósul meg -, alighanem ez az igazságosság, hogy tudniillik ki-ki végezze a maga munkáját. Tudod-e, miből következtetem ezt?

GLAUKÓN: Nem én! De mondd meg!

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem, azok után, amikről már beszéltünk - az önmérséklet, a bátorság és az értelem után -, államunkban csak az marad hátra, ami épp erőt ad ezek születéséhez, majd pedig biztosítja fennmaradásukat is, míg csak bennük fészkel. Márpedig azt mondtuk, ha már meglettük az első hármat, a maradék negyedik csak az igazságosság lehet.

GLAUKÓN: Szükségszerűen.

SZÓKRATÉSZ: Ám ha azt kellene eldöntenünk, hogy megvalósulva e négy közül melyik teszi az államot leginkább jóvá, nehéz volna döntenünk, vajon a vezetők és vezetettek egyetértése, vagy a félelmes és nem félelmes dolgok törvényes hitének megőrzése a katonák lelkében, vagy a vezetők értelme és ébersége, avagy leginkább az teszi-e jóvá az államot, ha gyermekekben, asszonyokban, szolgában, szabad emberben, iparosban, vezetőben és vezetettben benne lakozik az, hogy mindegyik mint egyén végzi a maga munkáját, és nem kontárkodik bele sokféle dologba.

GLAUKÓN: Bizony ebben nehéz volna döntenünk; hogyan isne volna nehéz!

SZÓKRATÉSZ: Az állam erénye szempontjából vajon győztes párbajt vívna bölcsességgel, önmérséklettel és bátorsággal az az erő, amely arra szolgál, hogy ki-ki végezze a maga munkáját?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Tehát mint államerény az igazságosság győz a többi erényen?

GLAUKÓN: Mindenképpen.

SZÓKRATÉSZ: Most vizsgálj meg más oldalról is, vajon ugyanarra jutsz-e? Az államban a vezetőket teszed meg ítélőbíróknak?

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Vajon ítélkezésükben törekszenek-e másra jobban, mint hogy senki se vegye el a másét és tőle se vegyék el az övét?

GLAUKÓN: Nem, csakis erre törekszenek.

SZÓKRATÉSZ: Mert ez az igazság?

GLAUKÓN: Ez.

SZÓKRATÉSZ: Tehát abban is egyet kell értenünk, hogy saját tulajdonunk birtoklása és saját dolgunk végzése az igazságosság.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: De lássuk, egyetértesz-e velem ezekben is? Ha az ács ráadná a fejét a cipész munkájára, a cipész pedig az ácséra, akár úgy, hogy kicserélnék szerszámaikat és keresetüket, akár úgy, hogy ugyanaz a személy megpróbálná mindkét szakmát, és a többi is mind kicserélnének - hiszed-e, hogy ez igen ártana az államnak?

GLAUKÓN: Nemigen ártana.

SZÓKRATÉSZ: De ha egy iparos vagy más pénzkereső természetű ember vagyona, hívei tömege, testi ereje vagy más ilyesmi miatt fölfuvalkodva a harcos rendbe tolakodnék, vagy a harcosok közül valaki a tanácsosok és a vezető örök rendjébe, noha méltatlan erre, és ezek kicserélnék eszközeiket és keresetüket, vagy pedig ugyanaz a személy mindezt egyidejűleg művelné - azt hiszem, te is úgy látnád, hogy ezek csereberéje és sokféle kontárkodása vést hozna államunkra.

GLAUKÓN: Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ: Tehát e három rendnek sokféle kontárkodása és csereberéje az államra a legnagyobb vést hozná, és ezt joggal hívhatnánk kártevésnek.

GLAUKÓN: Pontosan annak.

SZÓKRATÉSZ: Márpedig mit nevezel igazságtalanságnak? Nem a saját államunkkal szemben elkövetett legnagyobb kártevést?

GLAUKÓN: De igen.

XI. SZÓKRATÉSZ: Tehát ez az igazságtalanság. És most mondjuk ki az ellenkezőjét: ha a pénzkeresők, a segédek és az örök vezető rendje mind a maga munkáját végzi az államban, az előbbivel szemben ez az igazságosság, vagyis: ez igazságossá teszi az államot.

GLAUKÓN: Mindez szerintem is így van.

Az igazságosság az egyes emberben

SZÓKRATÉSZ: Talán ne tekintsük ezt még véglegesnek. Akkor mondjuk ki végérvényesen, ha majd ugyanez a képlet külön-külön minden egyedre érvényesen is igazságosságnak bizonyul - akkor mit is mondhatnánk mást? De ha nem, nézzünk más megoldás után. Most azonban fejezzük be vizsgálódásunkat, amit azzal a feltevessel kezdtünk, hogy az igazságosságot az egyénben is könnyebben ismerhetjük fel, ha előbb valami nagyobb összefüggésben kerestük, amelyben szintén benne foglaltatik. Úgy véltük, ez utóbbi az állam; és így fogtunk hozzá a tőlünk telhető legtokéletesebb állam alapításához, tudván, hogy abban biztosan benne van. Az itt észlelteket vigyük át az egyénre, s ha így is érvényesek maradnak, akkor rendben vannak, viszont ha az egyénre más bizonyul igaznak, akkor térjünk vissza az államhoz, és vizsgáljuk meg újra a kérdést; egyént és államot egymás mellett szemlélve, mintegy két fadarabot egymáshoz dörzsölve, mégiscsak fölillantjuk az igazságosságot - és ha egyszer nyilvánvaló lett, megszilárdíthatjuk magunkban.

GLAUKÓN: Igazad van, ez a helyes út, így cselekedjünk.

SZÓKRATÉSZ: No most: ha egy nagyobb és egy kisebb dolgot azonosnak mondunk, vajon a kettő hasonló-e abban, amire nézve azonosnak tartjuk őket, vagy sem?

GLAUKÓN: Hasonlók.

SZÓKRATÉSZ: Akkor az igazságosság szempontjából az igazságos ember sem különbözik az igazságos államtól, hanem hasonló hozzá.

GLAUKÓN: Hasonló.

SZÓKRATÉSZ: Márpedig azt láttuk, hogy az állam akkor igazságos, ha a természettől benne lakozó három rend mindegyike a maga dolgát végzi; más-más jellegük és viselkedésük alapján bizonyul az egyik önmagát mérséklőnek, a másik bátornak, a harmadik pedig bölcsnek.

GLAUKÓN: Ez igaz.

SZÓKRATÉSZ: Akkor, kedvesem, le kell szögeznünk: mivel az egyén lelkében is ugyan-ezek a formák találhatók, ugyane viselkedésmódozatok alapján az egyént is ugyanazzal az elnevezéssel jelöljük, mint az állam rendjeit.

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Csakhogy, kedves barátom, megint van itt egy kis bökkenő: vajon adva van-e a lélekben ez a három forma, vagy nincs?

GLAUKÓN: Szerintem nem kis bökkenő ez, ó, Szókratész, ha igaz a közmondás, hogy „ami szép, az nehéz”.

SZÓKRATÉSZ: Úgy látszik, igaz. És tudd meg, Glaukón, szerintem ezt a kérdést az eddig alkalmazott módszerrel aligha oldhatjuk meg; sokkal kacsringósabb út vezet hozzá, viszont a mondottakhoz és kutatásainkhoz ennyi elegendő.

GLAUKÓN: Értjük be ezzel! Szerintem - jelenleg legalábbis - ennyi elég.

SZÓKRATÉSZ: Nekem nagyon is elég.

GLAUKÓN: Ne lankadj, vizsgáljd tovább!

Az állam erkölcsössége a polgárok erkölcsének függvénye

SZÓKRATÉSZ: Nem kell-e szükségképpen egyetértünk abban, hogy mindegyikünkben ugyanazok a formák és hajlamok találhatók, mint az államban? Hiszen máshonnan nem támadhattak volna benne! Nevetséges volna, ha valaki nem hinné, hogy például az indulat az államban az egyedekből támad; bennük fészkel az indulat ósoka, például a trákokban, a szkítákban és általában Észak lakóiban; vagy például a tudományszeretet, amit főképp honunk lakóiról állítanak, vagy a pénzszeretet, amit nem utolsósorban a föníciaiakra és az egyiptomiakra mondanak.

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Ez így van, könnyen belátható.

GLAUKÓN: Így van.

A lélekben három hajlam van: gondolkodás, indulat, vágyakozás

XII. SZÓKRATÉSZ: Annál nehezebb azt felismerni, vajon mindent egy és ugyanazon képességünkkel cselekszünk-e, vagy pedig - három fajta lévén - mindegyikkel mást és mást: az egyikkel értünk, a másikkal felindulunk, a harmadikkal pedig sóvárgunk a táplálkozás, szeretkezés és más rokon dolgok gyönyörűségére, s mindezeket egész lelkünkkel cselekedjük-e? Ezt nagyon nehéz lesz helyesen meghatározni.

GLAUKÓN: Magam is azt hiszem.

SZÓKRATÉSZ: Próbáljuk hát úgy meghatározni: vajon e három azonos-e egymással, vagy pedig különbözik-e egymástól?

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Világos, hogy ugyanaz a valami nem cselekedhet és nem szenvedhet el ugyanabból a szempontból, ugyanazzal a dologgal kapcsolatban egyszerre ellentétes dolgokat, tehát ha valahol ilyesmit tapasztalunk, rögtön tudjuk, hogy nem egy és ugyanazon valamiről, hanem többről van szó.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Figyelj, mit mondok.

GLAUKÓN: Beszélj!

SZÓKRATÉSZ: Képes-e ugyanaz a valami ugyanabból a szempontból egyszerre állni is, meg mozogni is?

GLAUKÓN: Semmiképpen.

SZÓKRATÉSZ: De egyetértésünket fogalmazzuk meg még pontosabban, nehogy később félreértsük egymást. Mert ha egy emberről, aki ugyan áll, de közben a karját és a fejét mozgatja, azt mondanánk, hogy egyszerre áll is, meg mozog is - azt hiszem -, ezt aligha fejezhetnénk ki így, hanem úgy, hogy egy része áll, más része mozog. Így van?

GLAUKÓN: Így.

SZÓKRATÉSZ: És ha valaki tovább csúfondároskodnék, hogy például a pörgettyű a maga egészében egyszerre áll is, meg mozog is, mikor hegyét egy pontba bökve forog, vagy bármi más, ami egy helyben pörög - ezt se fogadnánk el, hiszen nem ugyanabból a szempontból marad egy helyben és mozog, hanem azt mondanánk: van benne egy „függőleges” és egy „köröző” képlet, és a függőleges szerint áll - mert semerre se dől el -, a „köröző” szerint pedig forog; de ha az egyidejű forgás közben „függőleges” helyzetét jobbra, balra, előre, hátra változtatja, akkor már többé nem áll.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Tehát az ilyen kijelentésektől nem riadunk meg, és nem hisszük el, hogy valaha is ugyanaz a valami, ugyanabból a szempontból, ugyanazzal a dologgal kapcsolatban egyszerre ellenkező dolgokat cselekedhet, vagy elszenvedhet önmagával ellentétes tettet.

GLAUKÓN: Én ugyan nem hiszem el.

SZÓKRATÉSZ: Mégis, hogy ne kényszerüljünk sorra venni és hosszan cáfolni az ilyen valótlan ellenvetéseket, tegyük fel, hogy így áll a dolog, és haladjunk előre, megegyezvén abban, hogyha netán valaha módosulna a véleményünk, akkor érvénytelennek ítéljük az ebből levont következtetéseinket.

GLAUKÓN: Cselekedjünk így.

XIII. SZÓKRATÉSZ: Ugye állítás és tagadás, birtoklásra törekvés és lemondás, vonzás és taszítás és más ilyesmi szerinted is mind egymás ellentétei, akár cselekvésről, akár szenvedésről van szó? Mert ez nem jelent különbséget.

GLAUKÓN: Igen, ezek egymás ellentétei.

SZÓKRATÉSZ: És aztán? A szomjúságot, éhséget, a vágyakat mind, az akarást-kívánást nem a most említett fogalmakkal rokonítod? A vágyódó lelke szerinted nem kívánja-e, amire vágyódik, nem vonzódik-e ahhoz, amit magáénak akar tudni, vagy ha valamit igényel - mintha csak kérdeznék -, szinte igent bólint magában: igen, óhajtja, hogy kívánsága teljesedjék.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: És az ellenszenvet, a nem akarást, a húzódozást nem az ellökéssel, elutasítással rokonítod, egyáltalán az előbbieket ellentétével?

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Eszerint ne mondjuk ki a vágyakról, hogy léteznek és hogy közülük a legnyilvánvalóbb a szomjúság és az éhség?

GLAUKÓN: Mondjuk ki.

SZÓKRATÉSZ: Az egyik az ital, a másik az étel utáni vágyakozás.

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Nos, amennyiben a szomjúság szomjúság, általa a lélek nem vágyódik több tárgyra, mint általában értjük, vagyis a szomjúság meleg vagy hideg, sok vagy kevés, azaz *valamilyen* ital megkívánását jelenti? Vagy ha a szomjúsághoz melegség járul, s ez kelti fel a hidegség vágyát, ha meg hidegség, a melegségét? És ha a sokaság együttes jelenlétével nagy szomjúságról van szó, akkor sokra szomjazunk, a „kevés” jelenlétével: kevésre. A szomjúság önmaga sose másnak a vágya, csak amire létrejött, vagyis az ital kívánása, amint az éhség meg az ételé.

GLAUKÓN: Csakugyan, minden vágy csak arra irányul, amire létrejött, míg ilyen-olyan tulajdonsága csak járulék.

SZÓKRATÉSZ: Orvul azzal senki se zavarjon meg, hogy egy emberfia sem vágyódik akármilyen itatra, hanem csak „jó” itatra, és nem akármilyen ételre, hanem csak „jó”-ra. Hiszen mindenki csak valami jóra sóvárog, és ha a szomjúság vágy, akkor csak valami jónak a vágya: jó itálnak vagy más egyébnek; és ugyanígy a többi vágy is.

GLAUKÓN: Szerintem is, aki ezt mondja, nem oktanul teszi.

SZÓKRATÉSZ: Csak hogyha valami valamihez viszonyul [valaminek a valamije], szerintem az „ilyen” csak valami „olyan”-hoz viszonyulhat, míg egy dolog „önmaga” csak egy „önmagában vett” dologhoz.

GLAUKÓN: Nem értem.

SZÓKRATÉSZ: Nem érted, hogy a „nagyobb” csak *valamihez képest* „nagyobb”?

GLAUKÓN: De mennyire!

SZÓKRATÉSZ: A „kisebb”-hez képest?

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: A „sokkal nagyobb” pedig a „sokkal kisebb”-hez képest?

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: És az „egykor nagyobb” az „egykor kisebb”-hez képest, a „leendő nagyobb” meg a „leendő kisebb”-hez képest?

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: És a „több” csak a „kevesebb”-hez képest több, a „kétszer fél” a „fél”-hez képest, és így tovább, és a „nehezebb” a „könnyebb”-hez képest, a „gyorsabb” a „lassúbb”-hoz képest, a „meleg” a „hideg”-hez képest? És így van mindennel, ami ezekhez hasonló.

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És hogy állunk a tudományokkal? Nem ugyanígy? „A tudomány önmaga” valami „önmagában vett” tanulmány-tárgynak a tudása, annak, amire vonatkozik, míg „egy bizonyos” és „valamilyen” tudomány csak „egy bizonyos”, és „valamilyen” tanulmány-tárgyé lehet. Ezt pedig így értem: nemde a házépítés tudománya, amióta csak létrejött, elűt a többitől, épp ezért hívják a „házépítés tudományának”.

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Nyilván, mert „valamilyen” [„egy bizonyos”], vagyis más, mint akármilyen más tudomány?

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: És nem azért „valamilyen” ő maga is, mert „valamilyen” dologhoz viszonyul? És így van ez a többi tudománnyal és mesterséggel is?

GLAUKÓN: Így van.

XIV. SZÓKRATÉSZ: Nos, az előbb épp ezt akartam kifejtetni, ha ugyan most már érted, hogy ami valamire vonatkozik [valaminek a valamije], az önmagában csak a neki megfelelő „önmagában vett dolog”-ra vonatkozik, de már „valamilyen dolog”-ra csak akkor vonatkozhat, ha maga is „valamilyen”. Ezzel persze nem azt mondom, hogy amilyen dologra vonatkozik, olyan ő maga is, vagyis hogy az egészség és a betegség tudománya maga is egészséges vagy beteg, és a rossz és a jó tudománya maga is rossz vagy jó - hanem minthogy nem az önmagában való tudománynak lett a tudománya, hanem valamely meghatározott dolognak, és ez az egészség és a betegség; ennél fogva a tudomány is „valamilyen”, következőleg többé már nem hívjuk egyszerűen tudománynak, hanem - minthogy hozzájárul a milyenség - orvostudománynak.

GLAUKÓN: Most már értem, és magam is így látom.

SZÓKRATÉSZ: Nos, szerinted a szomszomság nem valaminek a szomszomsága? Nem olyan dolog, amely valamire vonatkoztatva az, ami? Tudniillik a szomszomság...

GLAUKÓN: Az italra vonatkozik.

SZÓKRATÉSZ: És a „valamilyen” italra nem a „valamilyen” szomszomság vonatkozik? Hiszen maga a szomszomság önmagában sem a sok, sem a kevés, sem a jó, sem a rossz, egyszóval nem „valamilyen” italra vonatkozó szomszomság, csupán magára az italra.

GLAUKÓN: Mindenképpen.

A vágyakozás különbözik a gondolkozástól

SZÓKRATÉSZ: A szomjazó lelke, ha szomjas, semmi mást nem akar, csak inni, csak erre óhajtozik, csak e felé indul.

GLAUKÓN: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Tehát ha valami a lelket - bár szomjazik - az ellentett irányba vonja, ez csak a léleknek egy másik része lehet, és nem a szomjazó része, amely - mint valami állatot - épp ivásra ösztökéli? Mert azt eleve kimondhatjuk, hogy ugyanaz a valami önmagának ugyanazzal a részével, ugyanabból a szempontból ellenkező tényeket egyidejűleg aligha csinálhat.

GLAUKÓN: Aligha.

SZÓKRATÉSZ: Aminthogy a nyíllövőről se állíthatjuk szabatosan, hogy keze az íjat egyszerre feszíti előre és vissza, hanem egyik keze előretaszítja, a másik maga felé vonja.

GLAUKÓN: Mindenképpen így van.

SZÓKRATÉSZ: És állíthatjuk-e, hogy valaki szomjas, és mégsem akar inni?

GLAUKÓN: Nagyon sokan, s nagyon gyakran vannak így.

SZÓKRATÉSZ: És mit mondhatnánk róluk? Nem azt, hogy a lelkükben valami parancsolja, ugyanakkor másvalami tiltja az ivást? És a tiltó más és erősebb hatalom, mint a parancsoló?

GLAUKÓN: Szerintem ezt mondhatjuk.

SZÓKRATÉSZ: És vajon a tiltó erő nem az értelem hatására támad, az ösztönző, vonzó erő meg a szenvedély és a betegség hatására?

GLAUKÓN: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: Tehát joggal tekinthetjük e két erőt különbözőnek: amivel gondolkozunk, azt a lélek értelmének, amely pedig szeret, éhes, szomjas, és a többi vágy ösztönzésére működik, azt az értelmetlen, sóvárgó résznek, a habzsolás és a gyönyör cimborájának?

GLAUKÓN: Bizony, jogosan tarthatjuk ennek.

Az indulat különbözik a vágyakozástól és a gondolkozástól

SZÓKRATÉSZ: Nos, a lélek e két alkotórészét már meg is határoztuk. Hát az indulat, vagyis amivel indulatba jövünk, vajon külön, harmadik alkatrész-e, vagy ha nem, a kettő melyikével egylényegű?

GLAUKÓN: Bizonyára a vágyódó résszel.

SZÓKRATÉSZ: Hallottam egyszer valamit és hiszek is benne. Leontinosz, Aglaion fia Peiraioszból visszajövet hullákat látott a hóhérnál, és szerette volna megsemmisíteni őket, viszont ugyanakkor irtózott és elfordult tőlük; majd darab ideig tusakodott magában, elfödte arcát, de végül mégis leigázta a vágy: szemét kimeresztve, odaszaladt a hullákhoz, mondván: „Íme, hitványak, töltekezzetek el e szépséges látvánnyal!”

GLAUKÓN: Ezt én is hallottam.

SZÓKRATÉSZ: Ez a történet azt bizonyítja, hogy a harag olykor tusakodik a vágygal, vagyis a kettő nem lehet ugyanaz.

GLAUKÓN: Valóban ezt bizonyítja.

XV. SZÓKRATÉSZ: És nem észleltük-e sok más esetben is, mikor valakiben az értelemmel meg hasonlít a vágy, hogy az illető gyalázza magát, a vágy, amely le akarja igazni, haragra gerjeszti, és hogy benne a harag, mintha két lázadó félről volna szó, az értelem szövetségesevé szegődik. De hogy a harag a vágyakkal cimborálna és az értelem tiltásainak ellene szegülne, gondolom, ezt sem magadban, sem másban nem tapasztaltad.

GLAUKÓN: Zeuszra! Nem!

SZÓKRATÉSZ: És ha valaki úgy érzi, igazságtalanul járt el: mennél nemesebb lelkű, annál kevésbé képes haragudni, még ha éhséget, kint és más ilyesmit kell is elszenvednie a sértett féltől, akinek szerinte minden joga megvan így eljárni vele. Gondolom, az illetővel szemben nem lobban haragra?

GLAUKÓN: Aligha.

SZÓKRATÉSZ: És ha valaki úgy véli: igazságtalanság érte? Nem forr benne a düh? Neheztel, védelmére siet a vélt igazságnak, éhez, fagyoskodik, elszenved mindent, de konokul kitart, és nem tágít a nemes üggyől, amíg ki nem harcolja, s ha nem sikerül, vagy belehal, vagy - mint a pásztor szavára a kutya - a belső értelem szavára megszeli magát?

GLAUKÓN: Nagyon is hasonlatos ahhoz, aminek mondod. Hiszen államunkban az örök segédeit is, mint a kutyákat, a vezetők alá rendeltük, mintegy az állam pásztorainak.

SZÓKRATÉSZ: Szépen megértetted, amit mondani akarok. Ám ezenfölül észlelted ezt is?

GLAUKÓN: Ugyan mit?

SZÓKRATÉSZ: Azt, hogy az indulat kérdésében most merőben ellenkező a véleményünk, mint előbb volt. Akkor ugyanis valami vágnak gondoltuk, most ettől eltávolodtunk, sőt úgy véljük, a lélek lázongásai közepette inkább az értelem mellett tör lándzsát.

GLAUKÓN: Mindenképpen.

SZÓKRATÉSZ: De különbözik-e az értelemtől is, vagy csak annak egyik formája, s így a lélek nem három, hanem csak két részből áll: értelemből és vágyból? Avagy mint az államot is a három rend: a vagyonszerző, a védő és a tanácskozó rend tartja össze, a lélekben is az indulat a harmadik rész: természete szerint segítőtársa az értelemnek, hacsak meg nem mészárolja a rossz nevelés?

GLAUKÓN: Szükségképpen a harmadik rész.

SZÓKRATÉSZ: De csak ha az értelemtől éppoly különbözőnek tetszik, ahogy a vágytól.

GLAUKÓN: Nem nehéz ezt kimutatnunk. Hiszen a gyerekeknél is azt láttuk, hogy indulattal már születésükkor telve vannak, az értelemből azonban egyesek sose részesülnek, a többiek is csak később.

SZÓKRATÉSZ: Zeuszra, ezt jól mondtad! Ugyanezt látjuk az állatoknál. És ezt tanúsítja Homérosz is - előbb már idéztük -, hogy:

majd mellére csapott, s a szivét korholta szavával.

Homérosz itt világosan kimutatta, hogy más az ütő és más a sértett fél; az egyik az értelem, amely dönt: mi jobb, mi rosszabb, a másik pedig az értetlen indulat.

GLAUKÓN: Színigazat szóltál.

XVI. SZÓKRATÉSZ: No, ezen ügyel-bajjal átevickéltünk. Nyilván egyetértünk már, hogy az egyén lelkében is ugyanolyan részek vannak, mint az államban, és a számuk is azonos.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Szükségképpen következik: ahogyan és ami révén bölcs az állam, úgy és annak révén bölcs az egyén is.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Továbbá: ami révén és amiképpen bátor az egyén, annak révén és azonképpen bátor az állam is; és az erény szempontjából minden más tekintetben is ugyanígy minősül mind a kettő.

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Úgy vélem, Glaukón, kimondhatjuk: igazságos is úgy lesz az egyén, ahogy az állam.

GLAUKÓN: Ez is szükségképp így van.

SZÓKRATÉSZ: De még emlékezünk rá, hogy államunk azáltal lett igazságossá, hogy benne a három rend mindegyike a maga dolgát végzi?

GLAUKÓN: Emlékezünk rá.

Az egyén igazságossága

SZÓKRATÉSZ: Gondoljuk tehát meg, hogy közülünk is csak az igazságos és az végezheti el feladatát, akinek lelkében mindegyik rész elvégzi a maga munkáját.

GLAUKÓN: Gondoljuk meg!

SZÓKRATÉSZ: Úgy illik, hogy az értelem uralkodjék, lévén bölcs, és ő viseli gondját az egész léleknek; az indulat meg kövesse és támogassa.

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Éspedig úgy, ahogy mondtuk: a zene és a torna elegyítése hozza őket összhangba azzal, hogy az értelmet szép szavakkal és számvetéssel pallérozza és neveli, az indulatot meg rábeszéléssel szelídíti, összhanggal és ritmussal csillapítja?

GLAUKÓN: Tökéletesen.

SZÓKRATÉSZ: E kettő így nevelődve, dolgát jól megtanulva és pallérozódva, vezére lesz a váagnak, amely persze mindegyikünk lelkében uralkodó, és amely ösztönösen mohón kap az anyagiak után; e kettő őrzi a vágyat, nehogy a testinek nevezett gyönyörökkel eltöltekezve elhízzék, és elrugaszkodva a maga dolgától próbát tegyen a másik kettő leigázására és vezetésére, ami őt eredetileg nem illeti meg, és így mindezek életét fölforgassa.

GLAUKÓN: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: És vitéznek is aszerint nevezünk valakit, ha indulata minden kínban-gyönyörben konokul hű marad ahhoz, amit az értelem hirdet a félelmes és nem félelmes dolgokról.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Bölcsnek pedig ama parányi rész szerint nevezünk valakit, amely vezérli, mindezt elrendeli, és tudósa a három részből alkotott egyén és közösség boldogulásának?

GLAUKÓN: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: És magát mérséklőnek is nem e három rész barátsága és egyetértése alapján nevezünk-e valakit, ha vezető és vezetett egyetért abban, hogy az értelemnek kell uralkodnia, és nem rugódozik ez ellen?

GLAUKÓN: Mi más is volna az önmérséklet az államban, egyénben?

SZÓKRATÉSZ: Igazságos meg csak azáltal és úgy lehet, ahogy már sokszor mondtunk.

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Ám ne homályosodjék el szemünk, hogy másnak lássuk az igazságosságot, mint aminek az államban mutatkozott.

GLAUKÓN: Ne bizony!

SZÓKRATÉSZ: És ha mégis adódnék kétely a lelkünkben, azt mindenképpen tisztázhatjuk, ha bizonyos ismert tényeket szegezünk szembe vele.

GLAUKÓN: Milyen tényeket?

SZÓKRATÉSZ: Ilyet: ha szót kellene értenünk államunkat és a hasonlóan termett és nevelődött férfit illetően, hogy hihetőleg az ilyen ember a kezéhez kapott arany- vagy ezüstletétet elkaparintja-e, szerinted gondolná bárki is, hogy emberünk ezt elébb megcselekszi, mint a nem magafajták?

GLAUKÓN: Semmiképpen!

SZÓKRATÉSZ: És az ilyen őrizkednék-e a templomrablástól, lopástól, árulástól, akár egyéni életében társaival, akár a közéletben az állammal szemben?

GLAUKÓN: Őrizkednék.

SZÓKRATÉSZ: És nem álnok sem esküvésben, sem semmi egyezésben?

GLAUKÓN: Hogy is volna álnok?!

SZÓKRATÉSZ: Paráznaság, szülők elhanyagolása, istenek megcsúfolása inkább illik bárki máshoz, mint őhozzá?

GLAUKÓN: Bárki máshoz.

SZÓKRATÉSZ: És ez nem amiatt van így, mert lelke mindhárom része a maga dolgát cselekszi, akár vezet, akár engedelmeskedik?

GLAUKÓN: De emiatt van.

SZÓKRATÉSZ: Keresed-e még az igazságosságot másban, mint épp ebben az erőben, amely egyént és államot ilyenné alakít?

GLAUKÓN: Zeuszra! Dehogyan keresem!

XVII. SZÓKRATÉSZ: Beteljesedett hát eleve gyanított álmunk: alighogy megalapítottuk államunkat, valami isteni rendelés rögtön rávezetett az igazságosság alapjára és mintaképére.

GLAUKÓN: Mindenképp így van.

SZÓKRATÉSZ: Hanem ez, Glaukón - és épp ez a szerencsénk - az igazságosságnak csak árnyképe volt, hogy tudniillik aki cipésznek termett, az a természet rendje szerint csak cipészkedjék és ne csináljon mást. Az ács meg csak barkácsoljon, és így tovább.

GLAUKÓN: Azt hiszem, így van.

SZÓKRATÉSZ: Ami igaz, igaz, ilyesminek tetszett az igazságosság, de mégsem az ember külső cselekedeteire vonatkozik, hanem a bensőkre, valójában önmagára és önmaga részeire, amennyiben nem hagyja, hogy lelke részei ne a maguk dolgát végezzék és belekontárkodjanak egymáséiba, hanem valóban jól megveti háza alapját. Uralkodik magán, rendet tart, barátja lesz önmagának, összhangba rendezi lelke három részét önkéntelenül, mint a zenei összhang három húrját: a magasat, a mélyet és a középsőt, és ha még valami közibük esik, azt is összebogozza, és a sokból mindenképp egyé alakulva, magát mérsékelve és harmonizálva teszi, amit tennie kell, akár vagyonszerzésről vagy testápolásról, akár köz- vagy magánügyről van szó, és mindezekben azt véli és nevezi igazságos és szép tettetnek, ami ezt az állapotát megőrzi és építi, bölcsességnek e cselekvést vezérlő tudományt, igazságtalan cselekvésnek az ezt lerontó, tudatlanságnak pedig az igazságtalanságot építő hiedelmet.

GLAUKÓN: Mindenképpen igaz, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ: Jól van! Azt hiszem, nem tévednénk, ha kimondanánk, hogy meglettük az igazságos egyént és állam és a bennük lakozó igazságosság lényegét.

GLAUKÓN: Zeuszra! Nem tévednénk.

SZÓKRATÉSZ: Mondjuk ki?

GLAUKÓN: Mondjuk.

SZÓKRATÉSZ: Úgy legyen! Most vizsgáljuk meg, mi az igazságtalanság.

GLAUKÓN: Világos.

Az igazságtalanság

SZÓKRATÉSZ: Bizonyára a lélek három részének meghasonlása, a sokféle kontárkodás, az egymás dolgába avatkozás, a lélek egy részének fölkelése, hogy uralkodjék az egész fölött, holott ez nem jár neki, hiszen természete szerint hozzá csak a vezető rész szolgálata illik. Úgy vélem, igazságtalanságnak a lélek részeinek megzavarodását és tévelygését kell mondanunk, a féktelenséget, gyávaságot, tudatlanságot és egyáltalán minden rosszaságot.

GLAUKÓN: Ennek kell mondanunk.

SZÓKRATÉSZ: Így hát az igazságtalant és az igazságtalanságot, valamint az igazságos cselekedetet most már tisztán, világosan látjuk, miután tisztáztuk mi az igazságtalanság és az igazságosság.

GLAUKÓN: Hogyan?

Az igazságosság a lélek egészsége, az igazságtalanság a betegsége

SZÓKRATÉSZ: Úgy, hogy ugyanaz a szerepük a lélek szempontjából, ami az egészségé és a betegsége a test szempontjából.

GLAUKÓN: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: És mit támaszt az igazságos tett? Nem igazságosságot? És az igazságtalant tett? Nem igazságtalanságot?

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Mert mi is az egészség megteremtése? Nem az, hogy a test egyes szervei természetük szerint működjenek: uralkodjanak és szolgáljanak egymásnak? És mi a betegsége? Nem az, hogy e szervek természetüket meghazudtolva uralkodnak és szolgálnak egymásnak?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Akkor mit hoz létre az igazságosság? Nem azt, hogy a lélek egyes részei a természet rendje szerint uralkodnak és szolgálnak egymásnak? Az igazságtalanság pedig nem azt, hogy e részek a természetet meghazudtolva uralkodnak és szolgálnak?

GLAUKÓN: Pontosan ezt.

SZÓKRATÉSZ: Úgy látszik tehát, az erény valahogy a lélek egészsége, szépsége és virulása, a gonoszság pedig a lélek betegsége, csúfsága, fonnyadása.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: És a szép tettek vajon nem az erényt fejlesztik, a rútak meg a rosszaságot?

GLAUKÓN: De, szükségképpen.

Az igazságosság előnyös, az igazságtalanság káros

XVIII. SZÓKRATÉSZ: Úgy látszik, már csak azt kell megvizsgálunk, mi hasznosabb: az, hogy igazságosan cselekszünk, szépen tevékenykedünk, és igazságosak maradunk, ha látják, ha nem - avagy hogy igazságtalanságot cselekszünk, igazságtalanok vagyunk, ha éppen nem is kell lakolnunk érte, és nem kell büntetésben javulnunk?

GLAUKÓN: Már szerintem, ó, Szókratész, nevetséges ezt megvizsgálunk, hiszen ha megromlik a test természete, úgy véljük, nem érdemes élnünk, még ha dúskálunk is ételben, italban, pénzben, hatalomban; hát még ha annak természete zavarodnék, romlanék meg, ami által élünk, akkor hogy volna érdemes élnünk, mikor minden mást, amit óhajtunk, megcselek-

szünk, csak épp azt nem, ami megszabadítana a gonoszságtól és igazságtalanságtól, és igazságosságot és erényt szerezne nekünk, ha már mindkettő olyannak tetszett, amilyennek eszmecserénk során láttuk.

SZÓKRATÉSZ: Nevetséges is. De ha már belekezdünk, ne sajnáljuk a fáradságot, és a lehető legvilágosabban nézzük meg, így van-e.

GLAUKÓN: Zeuszra, ne sajnáljuk!

Az igazságtalanság fajai

SZÓKRATÉSZ: Nos, lásd meg, szerintem hány figyelemre méltó faja van a gonoszságnak.

GLAUKÓN: Követlek, csak beszélj!

SZÓKRATÉSZ: Mint valami kilátóról, ahová eszmecserénk során jutottunk, azt látom, hogy az erénynek csak egy faja van, a gonoszságnak számtalan. Ezek közül négyről érdemes szót ejteni.

GLAUKÓN: Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ: Úgy tetszik: annyi módoszata van a léleknek, ahány államforma van.

GLAUKÓN: Hány?

SZÓKRATÉSZ: Öt az államnak, öt a léleknek.

GLAUKÓN: Nevezd meg őket!

SZÓKRATÉSZ: Mondom. Az egyik államformát már tárgyaltuk, de kétféleképpen neveztük: ha a vezetők közt épp egy jeles férfi akad, akkor királyságnak, ha meg több, arisztokráciának.

GLAUKÓN: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: E kettőt én egynek veszem, mert ha több a vezető, ha egy, nem forgatják ki az állam fontos törvényeit, ha az előbb vázolt pallérozottságban, nevelésben részesülnek.

GLAUKÓN: Aligha.

Ötödik könyv

Nő- és gyermekközösség

I. SZÓKRATÉSZ: Jónak és helyénvalónak én az ilyen alkotmányt, az ilyen férfit tartom; és ha ez a helyes mind az állam szervezetét, mind az egyén lelki alkatának formálását tekintve, akkor a többit rossznak és tévesnek ítélem a rosszaságnak négy faja szerint.

GLAUKÓN: Mi ez a négy?

(**Szókratész:** Már hozzá akartam látni, hogy felsoroljam, szerintem mint alakul egyik a másiktól, mikor Polemarkhosz, aki kissé távolabb ült Adeimantosztól, felé nyújtotta kezét, megkapta a vállán a köntösét, magához húzta, és felé hajolva valamit sustorgott neki, amiből csak ezt hallottuk: „Engedjük tovább? És ha nem, hát mit csináljunk?”)

ADEIMANTOSZ (fennhangon): A világért sem!

SZÓKRATÉSZ: Kit nem akartok tovább engedni?

ADEIMANTOSZ: Téged.

SZÓKRATÉSZ: És miért?

ADEIMANTOSZ: Úgy látjuk, könnyelműsködöl és el akarod sülyeszteni eszmecserénk egy egész fejezetét, nem is a legérdektelenebbet, csak hogy ne kelljen végigvezetned a gondolatot, és azt reméled, nem vesszük észre, milyen felszínesen bökted ki: mindenki előtt világos, hogy a nők és gyermekek köztulajdonná lesznek.

SZÓKRATÉSZ: Hát nincs igazam, Adeimantosz?

ADEIMANTOSZ: Igazad van. De hogy helyes-e ez, azt ugyanúgy, mint a többi kérdést, be kell bizonyítani. És mi legyen a módja a közössé válásnak? Hiszen sokféle lehet. Ne titkold el előlünk, hogyan képzeled; régóta várjuk, hogy egyszer csak megemlíted, hogy is állunk a gyerekszaporítással, és a megszületetteket hogyan neveljük fel, és egyáltalán hogy képzeled az egészet: a nő- és gyermekközösséget? Mert az a véleményünk: az állam számára fontos - sőt a legfontosabb! -, hogy mindezt helyesen vagy balul csinálják-e! És mivel te, mielőtt ezeket a kérdéseket kimerítően megvitattuk volna, most belekapsz egy másik államforma elemzésébe, úgy látjuk jónak - mint már hallottad is -, hogy nem hagyunk továbbhaladni, míg ezt is, mint a többit, végig nem mondtad!

GLAUKÓN: Vegyétek úgy, hogy én is emellett szavazok.

THRASZÜMAKHOSZ: Nem kétséges, Szókratész, hogy mind így akarjuk.

II. SZÓKRATÉSZ: Mi dolog, hogy így rám támadtok?! Micsoda vitát támasztotok ismét az államról - szinte újra kezdve?! Pedig már örültem, hogy kifejtettem, és szerettem volna, ha befejezitek, és elfogadjátok úgy, amit elmondtam. Most, hogy erre buzdítottok, nem is sejtitek, micsoda szó-darázsfészket bolygattatok meg. Én ezt előre láttam, és suttyomban kikerültem, hogy ne támasszon túl nagy kavarodást.

THRASZÜMAKHOSZ: Hogyan? Azt hiszed, ők aranyolvasztásra jöttek ide és nem eszmecserére?

SZÓKRATÉSZ: Arra, de csak mérték szerint.

GLAUKÓN: Szókratész! Az ilyen eszmecserék mértéke bölcs embernek: a teljes élet. Ránk tehát ne legyen gondod. Csak te ne fáradj bele, ha kérdezzük; vedd sorra, hogy mi a véleményed erről: vajon a nők és gyerekek mint lesznek az örök köztulajdonává, mint fogják ellátni az ifjúságot a születés és az iskoláskor között, hiszen ez a legfárasztóbb időszak. Mondd el, mindez hogy s mint legyen!

SZÓKRATÉSZ: Nem könnyű ezt elmondani, barátom! Sokkal több hihetatlenséget rejt magában, mint az előbbi kérdések. Hiszen már az sem biztos, hogy egyáltalán lehetséges-e, és ha mégis megvalósul, akkor meg azt nem hiszik el, hogy így a legjobb. Ezért szabódom hozzányúltni, nehogy eszmecserénk csak vágyálomnak lássék, kedves barátom!

GLAUKÓN: Ne szabódjál, hiszen hallgatód nem értetlenek, nem hitetlenek és nem is kötözködők!

SZÓKRATÉSZ: Jóságos barátom! Csak nem akarsz sürgetni?!

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Akkor épp az ellenkezőjét éred el. Ugyanis, ha szilárdan meg lennék győződve arról, hogy tudom, amit mondani akarok, talán szép is volna e buzdítás: ha bölcs és kedves barátaink közt az igazság tudatában szólhatunk a legfontosabb és legkedvesebb dolgokról - ez biztonságos és bátorító érzéssel jár; annál riasztóbb és bizonytalanabb érzéssel viszont, ha úgy kell szólnunk, hogy biztos hit nélkül csak keressük az igazságot, ahogy én most keresem, nem mintha attól félnék, hogy nevetségessé válok - ez gyerekesség volna tőlem! -, hanem ha elvétem az igazságot, nemcsak magam bukom el, de barátaimat is magammal rántom olyan területre, ahol a legkevésbé szabad tévedni. És most Adraszteiához fohászkodom, ó, Glaukón, nézze el, amit mondani akarok: kisebb bűnnek ítélem, ha valaki akaratlanul embert öl, mintha e kérdésben: mi a jó, a szép, a törvényes igazság - áztat valaki. Ezt könnyebben kockáztathatjuk meg ellenségeinkkel, mint barátainkkal szemben, úgyhogy szépre buzdítasz engem!

GLAUKÓN (nevetve): Mi megbocsátunk neked, ó, Szókratész, még ha hamisan énekelsz is - mintha csak gyilkosságban nyilvánítanánk ártatlannak -, elhisszük, hogy nem csapsz be minket. Beszélj csak bátran!

SZÓKRATÉSZ: A törvény szerint ártatlan a felmentett, s ha ott ártatlan, valószínű, hogy itt is az.

GLAUKÓN: Efelől bátran szólhatsz!

SZÓKRATÉSZ: Akkor mégiscsak el kell mondanom, amin előbb kellett volna végigballagnom. És talán így is jó, helyes, hogy a férfidráma után előadjuk a női drámát is, már csak miattad is, mivel erre ösztökélsz.

A nők nevelése és kötelességei ugyanazok, mint a férfiaké

III. SZÓKRATÉSZ: Az elképzelésünk szerint született és nevelkedett férfiak, gondolom, méltón csak úgy szerezhetnek nőket és gyermekeket, és csak úgy élhetnek velük, ha azon az úton mennek tovább, amelyen elindítottuk őket: eszmecserénkben a férfiakat egy nyáj őreinek képzeljük.

GLAUKÓN: Azoknak.

SZÓKRATÉSZ: Haladjunk tovább ezen az úton, hozzuk világra és lássuk el a nőket is ugyanúgy, mint a férfiakat, és vizsgáljuk meg, jó-e ez nekünk vagy sem.

GLAUKÓN: Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ: Így. Vajon mint vélekedjünk: a nőtény kutyák együtt őrizték-e a nyáját a hímekkel, együtt vadásszanak és minden mást is együtt csináljanak, vagy csak őrizték a házat, mintha az ellésen és kölykeik etetésén kívül másra se tellenék erejükből, a hímek meg csak vesződjének a nyáj őrzésével egyedül?

GLAUKÓN: Csináljanak együtt mindent, de vegyük figyelembe, hogy gyengébbek, mint a hímek.

SZÓKRATÉSZ: De képes-e az egyik állat ugyanarra a feladatra, mint egy másik, ha nem tápláljuk és neveljük ugyanúgy, mint a másikat?

GLAUKÓN: Nem képes!

SZÓKRATÉSZ: Ha tehát a nőkkel ugyanazt akarjuk végeztetni, mint a férfiakkal, ugyanarra is kell tanítanunk őket.

GLAUKÓN: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: A férfiakat zenei és testi nevelésben részesítettük.

GLAUKÓN: Abban.

SZÓKRATÉSZ: Tehát a nőket is képezzük ki e két mesterségben, sőt a hadászatban is, és tegyék ugyanazt, mint a férfiak.

GLAUKÓN: Az előzőkből ez következik.

SZÓKRATÉSZ: A mondottakból bizonyára sok minden tetszhetik szokatlannak és mulatságosnak, ha megvalósítjuk.

GLAUKÓN: Nagyon is sok.

SZÓKRATÉSZ: Szerinted mégis mi volna a legmulatságosabb? Nyilván az, hogy a tornacsarnokokban a nők csupaszon együtt tornásszanak a férfiakkal, s ráadásul nemcsak a szép, fiatal nők, de a korosabbak is, valamint az öreg férfiak a gimnáziumokban: ráncosak, csúfságosak, mégis szeretik a tornát.

GLAUKÓN: Zeuszra! Manapság ez valóban mulatságos volna!

SZÓKRATÉSZ: De ha már belelendültünk a szóba, nem szabad megijednünk a tréfacsinálók mókáitól, akármennyit és akárhogyan csúfolódjanak e változáson, a nők testedzésén, zenei nevelésén és nem utolsósorban fegyvergyakorlataikon, lovaglásaikon!

GLAUKÓN: Igazad van.

SZÓKRATÉSZ: És ha már szóba került, jussunk el a törvény szigoráig, és kérjük meg a tréfacsinálókat: ne tegyék, amit szoktak; és juttassuk eszükbe, hogy nem is olyan régen még a hellének is nevetséges csúfságnak ítélték, amit a legtöbb barbár még ma is annak ítél, hogy a férfiak csupaszon mutogatják magukat. Mikor aztán rákaptak a testedzésre - először a krétaiak, utóbb a lakedaimóniak -, az akkori mókamestereknek ugyancsak kedvük szottyant a csúfondároskodásra. Nem gondolod?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: De miután, gondolom, azt tapasztalták, hogy tornázni sokkal jobb levetkőzve, mint beburkolózva, és az ész is ezt igazolta, a szem sem látta többé nevetségesnek; kiderült: bolond, aki mást gondol nevetségesnek, mint ami rossz, és úgy próbál mulattatni, hogy nem a balgaságot és a rosszaságot figurázza ki, hanem mást, és e buzgalmában nem a jót tűzi ki célul, de más egyebet.

GLAUKÓN: Mindenképpen így van.

Ellenérv: a nő természete különbözik a férfiéétől

IV. SZÓKRATÉSZ: Először is nem abban kellene egyezsége jutnunk: egyáltalán megvalósítható-e mindez vagy sem, s vajon ne adjunk-e teret a kételynek - akár mókából, akár komolyan kételkedik valaki -, vajon a női természet egyáltalán képes-e a férfival közös szolgálatra minden pályán, vagy egyetlennem sem - vagy pedig az egyik pályán igen, a másikon nem; és a hadi szolgálatot hová soroljuk? Nem valószínű, hogy e legszebb kiindulásból érünk célhoz a legszebben?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Akarod, hogy mások helyett magunkkal kezdjünk vitát, nehogy úgy ostromoljuk az ellenfél nézetét, hogy azt senki sem védi?

GLAUKÓN: Nincs akadálya.

SZÓKRATÉSZ: Mondjuk ki hát az ő nevükben: Ó, Szókratész és Glaukón! Mi szükségtek van ellenvéleményre? Hiszen államalapítástok kezdetén magatok mondtátok ki egyetértőleg: természete szerint csak egyféle munkát végezzen mindenki: a magáét!

GLAUKÓN: Gondolom, ebben egyetértettünk. Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Hát nem a lehető legkülönbözőbb-e a nő és a férfi természete?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Tehát más-más munkát illik adni nekik természetük szerint?

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Hát akkor mégis tévedtek és ellentmondtok magatoknak, amikor azt állítjátok, hogy férfiak, nők csak végezzék ugyanazt a munkát, noha a természetük a lehető legkülönbözőbb? Mit tudsz felhozni védelmedre?

GLAUKÓN: Így hamarjában semmit, sőt rád szorulok, és kérlek, tolmácsold helyettem álláspontunkat, bármi legyen az.

SZÓKRATÉSZ: Épp ez az, Glaukón, és még sok más ilyesmi, amit én rég előre láttam, és ezért szabódtam hozzákezdeni a nők és gyermekek szerzésére és ellátására vonatkozó törvény kifejtéséhez.

GLAUKÓN: Zeuszra! Ez nem gyerekjáték!

SZÓKRATÉSZ: Nem ám! Csakhogy a helyzet az, hogy akár egy csöpp medencébe pottyannunk bele, akár az óceán közepébe, mindenképp úsznunk kell!

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Úsznunk kell hát nekünk is, és meg kell próbálnunk kikászálódni ebből a vitából, bizakodjunk akár egy delfinben, hogy majd a hátára vesz, akár valami más csodás menekülésben.

GLAUKÓN: Úgy látszik.

A férfi és nő képességei közt nincs alapvető különbség, csak fokozati

SZÓKRATÉSZ: Lássunk neki, lelünk-e valahol kiutat? Abban egyeztünk meg, hogy más-más természetű ember más-más munkát végezzen; a nő természete más, mint a férfié; most meg azt mondjuk, más-más természet végezze ugyanazt a munkát. Ugye ezzel vádoltak meg?

GLAUKÓN: Pontosan ezzel.

SZÓKRATÉSZ: Ó, Glaukón! Mily nemes hatalma van az ellentmondás művészetének!

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Úgy, hogy szerintem sokan önkéntelenül ugyanabba a verembe esnek: azt hiszik, hogy nem nyuzakodnak, hanem komoly vitát folytatnak; igen, mert képtelenek a vita tárgyát fajfogalmakra bontva vizsgálni, helyette a puszta szavakon nyargalnak, az állításnak mindenáron ellene mondanak, és így csak nyuzakodnak és nem vitatkoznak.

GLAUKÓN: Ez bizony sokakkal megesik. Csak nem jártunk mi is így egy pillanatra?

SZÓKRATÉSZ: Mindenképpen. Félek, önkéntelenül mi is csak ilyen üres ellentmondásba kapaszkodunk.

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Úgy, hogy azt az állításunkat, hogy más és más természetűek nem űzhetik ugyanazt a szakmát, túl vitézül, szinte feleselgetve, szavakon nyargalva erősítgetjük; azt számba se véve, milyen szempontból és mihez viszonyítva határoztuk meg a „más” és az „ugyanazon” természetet, mikor a „más”-nak más, „ugyanannak” pedig ugyanazt a szakmát adtuk.

GLAUKÓN: Ezt bizony nem vettük számításba.

SZÓKRATÉSZ: Így aztán kérdezzük meg csak önmagunktól, vajon ugyanolyan-e a természete a kopasznak, mint a dús hajúnak, vagy épp az ellenkezője; és ha egyetértünk már, hogy tényleg ellenkező, akkor ha a kopasz véletlenül cipészkedik, a dús hajút nem engedjük cipészkedni, ha meg a dús hajú a cipész, eltiltjuk attól a kopaszt.

GLAUKÓN: Nahát, ez mulatságos volna!

SZÓKRATÉSZ: És nem éppen azért volna mulatságos, mert akkor nem általánosságban használtuk az ugyanazon és más természet kifejezést, hanem csak a különbözőzés és a hasonlóság szempontjára ügyeltünk, ami magukra a szakmákra vonatkozik. Azt mondtuk, hogy az orvostmesterségnek és az orvosi léleknek megegyező a természete. Nem gondolod?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: De az orvostehetség más, mint az ácstehetség?

GLAUKÓN: Mindenképpen.

V. SZÓKRATÉSZ: Nemde, ha a férfi és a női nem valami mesterségre vagy szakmára nézve mutatkoznék elütőnek, akkor kimondhatnánk, hogy az egyiknek ezt, a másiknak azt a szakmát adjuk; de ha csak abban különböznek, hogy a nő szül, a férfi nemz, ebből szerintünk még nem következik, hogy a nő az általunk felvetett szempontból üt el a férfitől, hanem továbbra is úgy véljük, hogy az örök és asszonyaik csak hadd végezzék ugyanazt a munkát.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Ezután felszólítjuk ellenlábásainkat: oktassanak ki minket, vajon melyik államfenntartó mesterség vagy szakma szempontjából nem ugyanaz, hanem más a nő meg a férfi természete.

GLAUKÓN: Szólítsuk fel őket.

SZÓKRATÉSZ: De erről is hirtelen azt mondhatná valaki, amit nemrégén még te is, hogy így hamarjában nem könnyű kielégítően megfelelni, ám alapos vizsgálat után nem nehéz.

GLAUKÓN: Valóban mondhatná.

SZÓKRATÉSZ: Szeretnéd, hogy megkérjük ellenfelünket, kövessen minket, hátha valahogy bebizonyítjuk neki, hogy az állam szempontjából nincs kizárólag csak nőknek való szakma?

GLAUKÓN: Szeretném.

SZÓKRATÉSZ: Gyere, mondjuk neki: Válaszolj kérdésünkre! Azt, hogy valamire az egyik ember alkalmas, a másik meg nem, úgy értetted, hogy az egyik könnyen megért valamit, a másik nem? És az egyik alig tanul, máris igen találékony abban, amit megértett, a másik viszont sok-sok tanulás-gyakorlás után se tudja megjegyezni azt se, amit megértett. És hogy az egyiknél a test kielégítően szolgálja az értelmet, a másiknál meg ellene támad? Nem eszerint határoztad meg, hogy ki mire alkalmas, mire nem?

GLAUKÓN: Ki mondhatna mást?

SZÓKRATÉSZ: Tudsz-e olyan emberi foglalatosságot, melynél a férfiak nem volnának különbek a nőknél? Vagy szaporítsuk a szót, és említsük meg a szövést, a sütemény- és főzelékkészítést, amihez a női nem ugyancsak ért, úgyhogy mulatságos volna, ha még ebben is lefőznék a férfiak?

GLAUKÓN: Igazad van. A férfinem szinte mindenben különb a női nemnél. De azért akad sok nő, aki tútesz sok férfin; nagyjából azonban igazad van.

SZÓKRATÉSZ: Tehát, barátom, nincs olyan foglalkozás az államban, amelyre kizárólag csak nők volnának alkalmasak, mert nők, vagy csak férfiak, mert férfiak, hanem a természetes alkalmasság egyformán osztódott szét mindkét nemben, és a nő - természete szerint - űzheti mindama szakmát, amit a férfi, csak a nő minden téren gyöngébb.

GLAUKÓN: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: Akkor hát minden munkát a férfinak osztunk, a nőnek semmit?

GLAUKÓN: Hogyan isne!

SZÓKRATÉSZ: Úgy vélem, azt méltán állíthatjuk, hogy természete szerint az egyik nő kiváló orvostehetség, a másik nem; ez meg zenei tehetség, a másik botfűlű.

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: És ezáltal alkalmas az egyik a tornára és a harcra, míg a másik nem harcias és nem szereti a tornát.

GLAUKÓN: Gondolom, hogy így van.

SZÓKRATÉSZ: Ez szereti a bölcsességet, az gyűlöli; ez bátor, az félénk.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Hát akkor akad örök termett nő is! Avagy a férfiak közül is nem a bátrakat szemeltük ki öröknek?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Tehát férfi és nő természete az állam őrzésére egyaránt alkalmas, csak a nő gyengébb, a férfi erősebb.

GLAUKÓN: Úgy látszik.

A férfiak és a nők egyforma alkalmazásának előnyei

VI. SZÓKRATÉSZ: Tehát ilyen nőket kell kiszemelnünk az ilyen férfiak mellé, együtt lakásra és együtt örködésre, ha alkalmasak és ha természetük rokon a férfiakéval.

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Nemde az azonos természetűeket azonos szakmára kell rendelnünk?

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Kerülövel ismét rábukkantunk előbbi tételünkre, és egyetértünk, hogy a női öröket nem természetük ellenére kényszerítjük zenére és tornára.

GLAUKÓN: Semmiképp.

SZÓKRATÉSZ: Tehát nem volt képtelenség vagy vágyálom az általunk hozott törvény, hiszen összhangban van a természettel; szerintem inkább az természetellenes, ami manapság ennek ellenére megy végbe.

GLAUKÓN: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: Nemde azt kutattuk: mindez lehetséges-e, és a legjobb-e.

GLAUKÓN: Azt.

SZÓKRATÉSZ: Abban már egyetértettünk, hogy lehetséges?

GLAUKÓN: Egyetértettünk.

SZÓKRATÉSZ: Most abban kell egységre jutnunk, vajon a legjobb-e?

GLAUKÓN: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Most a nők örökké nevelése szempontjából vizsgáljuk meg: vajon másképp kell nevelnünk a nőket, másképp a férfiakat, noha különben egyező a természetük?

GLAUKÓN: Miért másképp?

SZÓKRATÉSZ: És mi a véleményed a következőkről?

GLAUKÓN: Mikről?

SZÓKRATÉSZ: Arról, hogy az egyik embert értékesebbnek becsülöd, a másikat silányabbnak, vagy szerinted mind egyforma?

GLAUKÓN: Semmiképp.

SZÓKRATÉSZ: És mit gondolsz, az általunk alapított államban, az előbb vázolt neveléssel, őrünk különb emberekké lesznek, mint a cipészneveléssel a cipészek?

GLAUKÓN: Nevetséges kérdés!

SZÓKRATÉSZ: Értem. És a többi polgár között is ők a legkülönbek?

GLAUKÓN: Sokkal különbek.

SZÓKRATÉSZ: No és a nők között nem az őrök lesznek a legkülönbek?

GLAUKÓN: Messze a legkülönbek.

SZÓKRATÉSZ: És van-e nagyobb haszna az államnak, mint ha a lehető legkülönb nőket és férfiakat neveli?

GLAUKÓN: Nincs.

SZÓKRATÉSZ: Ez pedig csak az általunk felvázolt zenével és tornával érhető el?

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Tehát ez a mi államtörvényünk nemcsak lehetséges, de a legjobb is.

GLAUKÓN: A legjobb.

SZÓKRATÉSZ: Nos, csak bújjanak ki köntösükből a női őrök, hiszen köntös helyett felöltik majd az erényt, és csak vegyenek részt harcban és más állami őrszolgálatban, más dolguk ne is legyen; mindebből azonban övék legyen a könnyebb rész, ne a férfiaké, hisz ők a gyöngébb

nemhez tartoznak. És ha valamelyik férfi mulat a nők csupaszságán, mikor a legnemesebb célból gyakorlatoznak, csipkelődéseivel „nevetséges bölcsességének” éretlen gyümölcsét aratja, hiszen - úgy tetszik - azt sem tudja, min nevet és mit csinál; pedig a legszebb közmondás a következő: ami hasznos, szép is; ami káros, az csúf.

GLAUKÓN: Mindenképpen így van.

VII. SZÓKRATÉSZ: Ez volt hát az első hullám, amin, a női törvényről szólván sikerült átevickélnünk, nem is merített alá egészen az a tételünk, hogy a férfi és a női öröknök minden munkát együtt kell csinálniuk, sőt valahogy épp maga ez a tétel igazolta, hogy ez lehetséges, sőt hasznos is.

GLAUKÓN: Nem is volt kis hullám, amin átevickéltél!

A nő- és gyermekközösség az öröknél, és ennek előnyei

SZÓKRATÉSZ: Nem látod nagynak, ha meglátod a következőt!

GLAUKÓN: Hadd lássam! Beszélj!

SZÓKRATÉSZ: Ebből és az előbbiekből ez a törvény következik.

GLAUKÓN: Micsoda?

SZÓKRATÉSZ: Az, hogy ezek a nők valamennyi férfi örök közös tulajdonává lesznek, külön egy nő sem élhet együtt egy férfival, a gyerekek is mind közösek, tehát sem a szülő nem ismerheti a maga gyermekét, sem a gyermek a szülőjét.

GLAUKÓN: Nahát, ez sokkal nagyobb hullám az előbbinél, hihetlenebb, akár azt nézzük, lehetséges-e, akár, hogy hasznos-e!

SZÓKRATÉSZ: Úgy vélem, abban aligha kételkedhetünk, hogy a nők és a gyerekek közös birtoklása mindennél jobb, ha ugyan lehetséges. Lehet-e, nem lehet-e - gondolom - ez a kétségek kétsége.

GLAUKÓN: Mindkettő igen kétséges.

SZÓKRATÉSZ: Te a kettőt összekapcsolod; én abban sántikáltam, hogy legalább az egyiket elhagyhatnám, ha te belátnád hasznos voltát, s nekem már csak arra kellene felelnem, lehet-e vagy sem.

GLAUKÓN: Hát alattomban nem sikerült elhagynod. Indokold meg mindkettőt!

SZÓKRATÉSZ: Lakolnom kell! Csak egy szívességre kérlek. Hadd pihenjek még egy kissé, ahogy a lomha eszűek szoktak kedvezni maguknak magános útjukon. Ezek ugyanis, mielőtt kisütnék, mi módon tölthetnék be óhajukat, azzal nem foglalkoznak sokat, hogy óhajuk egyáltalán megvalósítható-e vagy sem; úgy tekintik, mintha már meg is valósult volna, és már boldogan szövögetik: mi mindent csinálnak majd, ha óhajuk teljesül, és már amúgy is lomha lelküket még lomhábbá lanyhítják. Már én is így puhánykodtam: szeretném elhalasztani annak vizsgálatát, lehetséges-e; egyelőre úgy veszem, mintha lehetséges volna, és azt vizsgálom, ha megengeded, mint szervezik meg mindezt a vezetők, s hogyan lesz megvalósulása mindennél hasznosabb az államnak is, az öröknök is. Nos, előbb ezt próbálom veled tisztázni; a lehetőség kérdését, ha megengeded, majd csak utóbb.

GLAUKÓN: Megengedem, hogy azt vizsgáld, amit akarsz.

SZÓKRATÉSZ: Gondolom, ha a vezetők méltóvá lesznek e névre, valamint a segédek is - ezek szívvel-lélekkel végrehajtják a parancsokat, a vezetők meg úgy parancsolnak, hogy részben maguk is a törvény szerint cselekszenek, részben utánozzák, amit rájuk bízunk.

GLAUKÓN: Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ: Tehát te, az ő törvényszerzőjük, kiszemeled öröknek a férfiakat, s éppúgy kiszemeled majd a nőket is, és a lehető leghasonlóbb természetűeket rendeled a férfiak mellé; így aztán közös szállásukon és étkezőhelyükön - saját lakása senkinek se lesz! - folyton együtt élnek, és minthogy a tornacsarnokokban és életük egyéb pillanataiban is folyton közösködnek, gondolom, a bennük lakozó ösztön szükségszerűen üzi őket egybekelésre, vagy nem hiszed, hogy szükségszerűen?

GLAUKÓN: Hát nem is a geometria törvényei szerint, de a szerelem kényszerére, amely az előbbieknél is hevesebben bűvöli-vonzza a nagy tömeget.

VIII. SZÓKRATÉSZ: Nagyon is. Ám ezután, Glaukón, a rendetlen, összevissza közösülést vagy bármi más üzelmet nem tűri sem a vallás, sem a vezetők a boldogok államában.

GLAUKÓN: Ez nem is volna igazságos.

SZÓKRATÉSZ: Világos, hogy eztán már csak a lehető legszentebb házasságot engedjük meg, a szent házasság pedig a leghasznosabb.

GLAUKÓN: Mindenképpen.

SZÓKRATÉSZ: És hogyan válik a leghasznosabbá? Mondd csak, Glaukón! Házadban látok vadászkutyákat és töménytelen nemesített szárnyast. Zeuszra, vajon figyelemmel kísérted párosodásukat, szaporodásukat?

GLAUKÓN: Mire gondolsz?

SZÓKRATÉSZ: Először is, hogy - bár mind nemesítettek - nem születnek-e köztük különösen kitűnők?

GLAUKÓN: De születnek.

SZÓKRATÉSZ: És vajon mindből egyformán tenyésztasz fiakat, vagy lehetőleg csak a kitűnőkből?

GLAUKÓN: A kitűnőkből.

SZÓKRATÉSZ: És a legfiatalabbakból tenyésztasz vagy a legvénebbekből - avagy a legvirulóbb korúakból?

GLAUKÓN: A legvirulóbb korúakból.

SZÓKRATÉSZ: És ha nem így tenyészténék őket, mit gondolsz, nem válnék sokkal gyarlóbbá a szárnyasok és a kutyák ivadéka?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: És a lovakkal meg a többi állattal más a helyzet?

GLAUKÓN: Ez képtelenség volna.

SZÓKRATÉSZ: Ó, kedves cimborám! Milyen végsőkéig ügyes vezetők kellenek nekünk, ha az emberfajnál is így van ez!

GLAUKÓN: Márpedig így van. De miért?

SZÓKRATÉSZ: Mert sokféle gyógyszerrel kényszerülnek élni. Persze, ha a betegnek nincs szüksége semmi gyógyszerre, mert követi az előírt életrendet, akkor, gondolom, gyatrább orvos is megfelel; ha viszont kell a gyógyszer, akkor tudjuk: kiválóbb orvosra van szükség.

GLAUKÓN: De mért mondod ezt?

SZÓKRATÉSZ: Azért, mert a vezetők és vezetettek érdekében hihetőleg sok hazugságra és fortélyra is fanyalodnak. Hiszen mondtuk, hogy az ilyesmi mind igen hasznos gyógyszer lehet.

GLAUKÓN: Helyesen is mondtuk.

SZÓKRATÉSZ: Nos, házasság és utódszerzés dolgában ez a „helyesen” nem épp a legutolsó szempont.

GLAUKÓN: Hogy érted?

SZÓKRATÉSZ: Megegyezésünk szerint a legkülönb férfiaknak és nőknek minél többször kell egybekelniük, a leggyarlóbb férfiaknak és nőknek pedig minél kevesebbszer. És a kiválók utódait fel kell nevelnünk; a gyarlókéét nem, ha azt akarjuk, hogy a nyáj a legvirulóbb legyen. De e mesterkedésünkről senki se sejtessen semmit, csak a vezető, ha azt akarjuk, hogy az örök nyájában ne támadjon civódás.

GLAUKÓN: Igen helyesen.

SZÓKRATÉSZ: Tehát törvényt hozunk ünnepekről, amelyeken összehozzák a menyasszonyokat és a vőlegényeket, áldozatokat is mutatunk be; költőink meg költsenek méltó himnuszokat a leendő nászhoz; de a nászok számának engedélyezését a vezetőkre bízuk, hogy ne csökkenjen a férfiak száma figyelembe véve háborút, betegséget, más mindent, és így az állam lehetőleg se túl nagy, se túl kicsi ne legyen.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Ügyes sorsolással kell kimódolnunk, hogy párosításkor a gyarlóbb a sorsot okolja, és ne a vezetőket.

GLAUKÓN: Nagyon is.

A gyermekek nevelése

IX. SZÓKRATÉSZ: A háborúban vagy máshol érdemeket szerző ifjaknak pedig adassék ajándék és kitüntetés, továbbá, hogy gyakrabban kelhessenek egybe nőkkel, hogy ezzel az ürüggyel nekik legyen a legtöbb utóduk.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: A megszületett utódokat azután az erre a célra szervezett hivatalok veszik át, amelyek férfiakkól vagy nőkből állnak, vagy mindkét neműekből, hisz a hivatalokat közösen viselik nők és férfiak.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Gondolom, a kitűnőek gyermekeit átveszik és nevelőintézetekbe viszik dajkákhöz, akik külön laknak egy városrészben. A gyarlók gyermekeit és a kiválók nyomoréknak született gyermekeit pedig, ahogy illik, eltüntetik valami hozzáférhetetlen titkos zugban.

GLAUKÓN: Hát igen, ha azt akarjuk, hogy az örök rendje tiszta maradjon.

SZÓKRATÉSZ: A vezetők gondot viselnek majd a gyerekek ellátására is: az anyákat, ha van tejük, elvezetik a nevelőintézetbe, de minden fortéllyal azon kell lenniük, hogy az anyák ne ismerjék fel saját magzatukat, és ha nem volnának elegendő, a vezetők hajtsanak fel más szoptatós nőket; de akiknél nincs probléma, azoknál is vigyázzanak, hogy csak szabott ideig szoptassanak; a virrasztást és a többi veszélyesetet pedig hagyják a dajkákra és az ápolónőkre.

GLAUKÓN: Nagy kedvezményeket adsz az örök asszonyainak az utódszerzésben!

SZÓKRATÉSZ: Úgy is illik. De vegyük sorra, amit célul tűztünk ki. Kimondtuk ugyanis, hogy gyermekek csak viruló korú szülőktől szülessenek.

GLAUKÓN: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: Úgy látod te is, hogy a viruló kor tartama a nőknél húsz, a férfiaknál pedig harminc év?

GLAUKÓN: De mettől meddig?

SZÓKRATÉSZ: A nők húszéves koruktól negyvenéves korukig szüljenek az államnak, a férfi pedig attól fogva, hogy a vad száguldozásban már lehiggadt, ötvenöt éves korig nemzhet.

GLAUKÓN: Igen, ez mindkét nem legvirulóbb kora, mind testi, mind szellemi téren.

SZÓKRATÉSZ: No most, ha ennél öregebb vagy fiatalabb korú kísérelné meg a közösség számára való gyermeknemzést, ezt a botlását sem istenesnek, sem törvényesnek nem ismerjük el, mert olyan gyermeket plántált államunkba, aki - ha suttyomban megszületik is - nem áldozatok és imák közbenjárásával születik, amelyekkel papnők, papok és az egész állam szentesít minden egyes nász, hogy tudniillik a kitűnőktől szülessenek még kitűnőbb, a hasznosaktól még hasznosabb utódok, hanem sunyi sötétben, bűnös bujaságban.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Ugyanez a törvény sújtja azt is, aki nemző korában, ám a vezetők engedélye nélkül kel egybe szülésre érett nővel. Kimondjuk, hogy az állam szemében gyermeke kiteszt, szentségtelen, törvénytelen!

GLAUKÓN: Méltán.

SZÓKRATÉSZ: Ha majd nők és férfiak elérik a törvényes korhatárt, megengedjük, hogy a férfiak szabadon azzal keljenek egybe, akivel akarnak, csak leányukkal, anyjukkal, leányaikkal és az anyjuknál korosabb nőkkel ne; a nők is szabadon, csak fiukkal, apjukkal és ezek öseivel és leszármazottaival ne, és mindenkor a lelkükre kötjük, hogyha tilalom ellenére mégis így foganna magzat, azt ne hagyják világra jönni, ha pedig valami kényszer folytán mégis a világra jön, vegyék tudomásul, hogy számukra nincs eledel.

GLAUKÓN: Ez helyes intézkedés. De hogyan ismerik fel, ki az apjuk, leányuk és a többi említett rokonuk?

SZÓKRATÉSZ: Sehogy. De ha valaki egybekel, az mindazokat a gyermekeket, akik a nászi naptól számítva a tizedik és hetedik hónap között születtek, ha fiú, fiának, ha lány, lányának hívja, ezek őt mind apjuknak, és így tovább; ő ezek gyermekeit unokáinak, akik viszont őt és élettársát nagyapjuknak, nagyanyjuknak, és akik akkor születtek, amikor anyjuk és apjuk utódot nyert, azokat fivéreknek, nővéreknek hívják, úgyhogy, mint mondtuk, ezek egymást ne illessék. Ám a fivérek és nővérek egybekelését megengedi a törvény, ha „így hozza a sors”, és Püthia nem ellenzi.

GLAUKÓN: Igen helyesen.

A nő- és gyermekközösség erősíti az állam egységét

X. SZÓKRATÉSZ: Ez hát, Glaukón, az állam őreinek nő- és gyermek-köztulajdona. Most, további eszmecserénk során meggyőződünk róla, hogy ez egybecseng-e alkotmányunk többi tételével, és hogy mindennél jobb-e. Vagy mit tegyünk?

GLAUKÓN: Zeuszra! Csak ezt.

SZÓKRATÉSZ: De ha egyet akarunk érteni, nem abból a kérdésből kell-e kiindulni, hogy az állam szervezetében mit mondjunk a legfőbb jónak, amit a törvényhozónak szem előtt kell tartania, amikor megszerkeszti a törvényeket, és mit tartsunk a legfőbb rossznak; és aztán azt vizsgáljuk meg, vajon az előbb vázoltak a legfőbb jó nyomdokain haladnak-e, szemben a legfőbb rosszal?

GLAUKÓN: Mindenképpen.

SZÓKRATÉSZ: És tudunk-e nagyobb rosszat az állam számára, mint azt, ami meghasonlást támaszt benne, és egy helyett sok állammá zülleszt? És nagyobb jót annál, ami összeköti egyggyé?

GLAUKÓN: Nem tudunk.

SZÓKRATÉSZ: Az öröm és a fájdalom közössége összeköt, mikor is valamennyi polgár egyként örül vagy búsul ugyanannak keletkezésén vagy elvesztésén.

GLAUKÓN: Mindenesetre.

SZÓKRATÉSZ: Ha viszont az államot vagy az állam polgárait érintő események miatt egyesek túlságosan is búsulnak, mások meg túlságosan örülnek - az egyének ily meghasonlása megbontja a közösséget.

GLAUKÓN: Valóban.

SZÓKRATÉSZ: És ez nem abból támad-e, ha az államban a polgárok nem egy szívvvel mondják az ilyen szavakat: „enyém” és „nem enyém”, és ugyanez áll a „máséra” is?

GLAUKÓN: Tökéletesen.

SZÓKRATÉSZ: Tehát annak az államnak a szervezete a legjobb, amelyben a legtöbben mondják az „enyém” és a „nem enyém” szavakat ugyanarra, azonos szemszögből?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És annak az államnak, amely a legközelebb van az egyénhez. Ha megütjük az ujjunkat, azt rögtön megérzi a testnek a lélekhez rendelt egész közössége, amely a benne lakozó egységes vezérelv szerint működik: egyetlen részének fájdalmát egészében, együtt szenvedni el a test, és így mondhatjuk, hogy „fáj az ujjunk”; de nem ugyanez érvényes az ember más részeire is: szenvedünk, ha beteg, örülünk, ha gyógyul?

GLAUKÓN: Ugyanez érvényes. Ami kérdésedet illeti: az a legjobban szervezett állam, amely a legközelebb áll az emberi szervezethez.

SZÓKRATÉSZ: Ha tehát bármely polgárt öröm vagy baj ér, örömét, baját az ilyen állam teszi leginkább a magáévá, és teljes egészében vele örül vagy búsul.

GLAUKÓN: Szükségképpen, ha jó törvényei vannak.

XI. SZÓKRATÉSZ: Most már itt az ideje, hogy visszatérjünk államunkhoz, és azt vizsgáljuk, hogy a már elfogadott elveink ebben valósulnak-e meg leginkább vagy egy más államban?

GLAUKÓN: Cselekedjük ezt!

SZÓKRATÉSZ: Ahogy a többi államban vannak vezetők, úgy vannak a miénkben is.

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: És ezek egymást mind polgártársnak hívják.

GLAUKÓN: Annak.

SZÓKRATÉSZ: A polgár elnevezésen kívül még minek nevezi az állam népe a vezetőket?

GLAUKÓN: A legtöbb államban kényúrnak, a demokratikus államban pedig ugyanúgy, mint mi: vezetőknak.

SZÓKRATÉSZ: És a mi államunk népe? A polgár megszólításon kívül még hogy nevezi a vezetőket?

GLAUKÓN: Megmentőinek és segítőinek.

SZÓKRATÉSZ: És ezek minek nevezik a népet?

GLAUKÓN: Kenyéradójuknak és eltartójuknak.

SZÓKRATÉSZ: És minek tekintik a többi állam vezetői a népet?

GLAUKÓN: Szolgáknak.

SZÓKRATÉSZ: És a vezetők egymást?

GLAUKÓN: Vezetőtársnak.

SZÓKRATÉSZ: És a miéink?

GLAUKÓN: Örtársnak.

SZÓKRATÉSZ: És ismersz-e más államban olyan vezetőt, aki vezetőtársai közül az egyiket rokonának, a másikat idegennek tartja?

GLAUKÓN: De mennyit.

SZÓKRATÉSZ: Rokonát a magáénak érzi és mondja, az idegent nem.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: És a mi őrünk? Akad egy is, aki bármelyik őr társát idegennek érezné vagy mondaná?

GLAUKÓN: Semmiképp, hiszen bárkibe botlik, úgy érzi, hogy testvérével, nővérével, apjával, anyjával, fiával, lányával vagy ezek utódaival, őseivel találkozik.

SZÓKRATÉSZ: Gyönyörűen mondtad; de még ezt is mondd meg: a te törvényed csak a rokonok tituluszait írja elő nekik, vagy azt is, hogy ezek értelmében cselekedjenek: tehát apjukkal úgy, ahogy a törvény megköveteli az apa tiszteletét és ellátását, a szülők iránti engedelmességet, különben ő sem várhat jobbat sem istentől, sem embertől, mivel ha nem így cselekedett, istentelenül és igazságtalanul cselekedett? Minden polgár ilyen intéseket himnuszol a gyermekek fülébe a kijelölt „apákról” és rokonokról.

GLAUKÓN: De hisz nevetséges volna, ha csak szavakkal vallanának rokonságot, nem tetteikkel!

SZÓKRATÉSZ: Tehát valamennyi állam közül ebben a mienkben használják a legegyszerűbben - ha valakit jó- vagy balsors ér - „az enyém boldog”, „az enyém bajban van” kifejezést?

GLAUKÓN: Színigazság.

SZÓKRATÉSZ: És ugye, azt mondtuk: ezzel a véleménynyel, ezzel a kifejezéssel jár együtt az öröm és fájdalom közössége?

GLAUKÓN: Helyesen is mondtuk.

SZÓKRATÉSZ: Nemde a mi polgáraink részesednek közösen abból, amit enyémnek hívnak; és így nem ők érznek-e át együtt a legforróbban minden örömet, bánatot?

GLAUKÓN: De nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Ugye a legfőbb kútfeje ennek - egyéb rendelkezések mellett - az öröknél a nő- és vagyonszövetség?

GLAUKÓN: Mindenekelőtt.

XII. SZÓKRATÉSZ: És egyetértettünk abban, hogy az állam legfőbb java épp ez, miközben a jól kormányozott államot testünkhöz hasonlítottuk, amely minden egyes tagjának örömét és fájdalmát együtt érzi.

GLAUKÓN: Egyetértettünk méltán.

SZÓKRATÉSZ: Tehát szerintünk az állam legfőbb javának alapja a segítők gyermek- és nőközössége?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És mindez összhangban van az előbbiekkal is. Kimondtuk ugyanis, hogy ezeknek külön nem lehet sem magánházuk, sem földjük, sem vagyonuk, hanem az őrök zsoldjaként másoktól kapják az étket, és közösen költik el, ha igazi örök akarnak lenni.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: De vajon - ahogy mondom - az előbb említettek és a most mondottak nem teszik-e őket még inkább igazi örökké, és nem ezek érik el, hogy az állam nem hull szét csoportokra, amelyek másra-másra mondják, hogy az „enyém”, nem ugyanarra; ez a házába vonszol, amit csak tud, hogy ott kuporgassa másoktól külön saját nőjét, gyermekét, és ezek bennük - csak az övék lévén - külön örömet, fájdalmakat csíholnak. Viszont nálunk mind egyet éreznek sajátjuknak, és ugyanarra törekszenek, hogy örömük, fájdalmuk lehetőleg egy legyen.

GLAUKÓN: Tökéletesen.

SZÓKRATÉSZ: És így vajon az egymás közti vádak és pörlekedések nem tűnnek-e el körülből, hiszen nincs saját birtokuk, csak a testük, más mindenük közös. Így ugye nincs köztük marakodás, már amennyit a népek a vagyon, a gyermek, a rokon birtoklásán marakodnak?

GLAUKÓN: Szükségszerűen eltűnnek majd.

SZÓKRATÉSZ: És ehhez méltón hatalmaskodási és bántalmazási pörök sem adódnak közöttük, hiszen szerintünk az szép és igazságos, ha kortárs védi a kortársat, szükségszerűnek vélvén a testi edzettséget.

GLAUKÓN: Helyesen.

SZÓKRATÉSZ: Akkor ebben is igaza van ennek a törvénynek: ha valaki haragszik, s ilyesmivel levezeti mérgét, kevésbé hajlamos a viszályra?

GLAUKÓN: Úgy van.

SZÓKRATÉSZ: Törvény lesz, hogy az öregebb kormányozza a fiatalabbat és fenýítse?

GLAUKÓN: Világos.

SZÓKRATÉSZ: De az is, hogy a fiatalabb az öregebbet - hacsak a vezetők úgy nem rendelik - ne merje bántani, megverni, amint ez nem is illik; azt hiszem, hogy másban sem gyalázzhatja meg. Útját szegi ebben két ör: a félelem és a szégyen. A szégyen nem engedi, hogy szüleihez érjen, a félelem meg leinti, hiszen ha valakit bánt, annak segítségére sietnek a többiek: fiai, testvérei, atyái.

GLAUKÓN: Ez nyilván így is lesz.

SZÓKRATÉSZ: E törvények nyomán az emberek mindenképpen békében élnek majd?

GLAUKÓN: Nagy békében.

SZÓKRATÉSZ: És ha ők nem civakodnak, attól sem kell rettegnünk, hogy a többi polgár föltámad ellenük vagy egymás ellen?

GLAUKÓN: Nem ám!

SZÓKRATÉSZ: Restellem elősorolni a kicsinyes bajokat - nem is illik -, amelyektől így megszabadultak; mint hízelegnek például a szegények a gazdagoknak; mi nyügget jár a gyereknevelés és a pénzkeresés, a szolgák eltartása; kölcsönöket kell venniök, majd letagadniok, s ha végül üggyel-bajjal keresnek is valamit, azt át kell adniok a nőknek, szolgáknak, hogy azok sáfárkodjanak vele; mi minden ilyesmit kell elszenvetniük, kedvesem, jól tudjuk; nyomorult dolgok ezek, és kár is róluk beszélnünk.

GLAUKÓN: Ezt a vak is látja.

Az örök boldogsága

XIII. SZÓKRATÉSZ: Mindettől megszabadulva, még boldogabban fognak élni, mint az olümpiai játékok győztesei, pedig ezek élnek a legboldogabban!

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Mert annak a boldogságnak csak kis részét élik át, amiben az örök részesülnek. Hisz az örök győzelme még szebb, ellátásuk a közösből még bőségesebb; győzelmük az egész állam üdve, élelemmel és minden szükségessel ellátják őket és gyermekeiket, életükben ajándékokat kapnak államuktól, halálukban dízsírhelyet.

GLAUKÓN: Mily igen szép ez!

SZÓKRATÉSZ: Emlékszel-e, az előbbieket során, nem is tudom ki, megrótt bennünket, hogy nem boldogítjuk az öröket, hiszen mindaz, ami a polgároké, az övék lehetne, és még sincs semmijük? Mi azt feleltük: ha ez a kérdés újra előkerül, megvizsgáljuk; most egyelőre hadd tegyük az öröket örökké, az államot meg a lehető legboldogabbá - de nemcsak arra törekszünk, hogy egyetlen népcsoportot boldogítsunk.

GLAUKÓN: Emlékszem.

SZÓKRATÉSZ: Hogyan? Most nekünk a segítőörök élete még az olümpikonokénál is sokkal szebbnek és különbnek tetszik, nemhogy a cipészekénél vagy más mesteremberekénél, vagy a parasztokénál?

GLAUKÓN: Szebbnek és különbnek.

SZÓKRATÉSZ: Joggal mondhatjuk azonban most is, amit akkor mondtam, hogy ha ez az ör úgy próbál boldoggá lenni, hogy nem akar ör maradni, és nem éri be az ilyen mérsékelt szintű, de biztos életmóddal, amit mi a legjobbnak ítélünk, hanem megbabonázza a boldogságnak bolond és gyerekes elképzelése, és arra ösztökéli, hogy - mivel lehetősége van - az egész államon úrrá legyen, majd megérti, hogy valóban bölcs volt Hésziodosz, amikor azt mondta, hogy a fél valahogy több, mint az egész.

GLAUKÓN: Ha a tanácsomra hallgat, megmarad az ör-életnél.

SZÓKRATÉSZ: Helyesled-e, hogy a nők a mondottak szerint közösen tevékenykedjenek a férfiakkal a nevelésben, a gyerekek és a többi polgár őrzésében; akár a városban maradva, akár hadba vonulva a férfiakkal együtt örködjének, vadásszanak, mint a hím- és nőténykutyák; mindenütt mindenben, amiben csak lehet, közösen tevékenykedjenek, s mindenben a legjobbat tegyék, de mindezt nem a nőnek a férfihoz való természetes viszonya ellenére, amely által közös ténykedésre termettek?

GLAUKÓN: Helyeslem.

XIV. SZÓKRATÉSZ: Nemde, a következőkben azt kell megvitatnunk: vajon lehetséges-e embereknel is ez a közös tevékenykedés, mint az állatoknál, és mi módon?

GLAUKÓN: A számból vetted ki a szót!

Katonai nevelés

SZÓKRATÉSZ: Ami a háborút illeti, azt hiszem világos, hogyan háborúznak?

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Közösén harcolnak, és magukkal viszik a harchoz izmosodott gyerekeiket is, hogy valamint a mesteremberek gyermekei, nézzék végig, amit majd felserdülten művelniük kell, ám ne csak nézzék, hanem szolgáljanak és segédkezzenek is, a háború minden mozzanatában szolgáljanak atyáiknak és anyáiknak. Avagy nem láttad, hogy a mesterségeknél ez a szokás, például a fazekas gyermekei hosszú ideig inaskodnak, figyelik a munkát, mielőtt maguk hozzáfognának a fazekaskodáshoz?

GLAUKÓN: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: Vajon a fazekasoknak gondosabban kell nevelniük csemetéiket, mint az öröknek a magukéit, a tudnivalók gyakoroltatásában és szemléltetésével?

GLAUKÓN: Nevetséges is volna!

SZÓKRATÉSZ: Aztán ugye minden élőlény különül küzd gyermekei jelenlétében?

GLAUKÓN: Különül ám! Hanem, Szókratész, nagy a veszélye annak - mint a harcban gyakran megesik -, hogyha veszítenek, gyermekeiket is veszükbe viszik, és nem lesz többé, ki megmentse az állam maradékát.

SZÓKRATÉSZ: Igazad van. Úgy gondolod, előbb biztosítsuk, hogy sose jussanak veszedelembe?

GLAUKÓN: Bizony, úgy gondolom.

SZÓKRATÉSZ: Ha már veszedelembe küldjük őket, nem arra kell törekednünk, hogy ha szerencsésen kiállották, különbekké edződjenek?

GLAUKÓN: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Vagy azt hiszed, potomság és nem érdemel kockázatot, hogy e gyermekek, a jövő vitézei, végignézzék a hadieseményeket vagy se?

GLAUKÓN: Dehogy lényegtelen a mondottak alapján.

SZÓKRATÉSZ: Akkor hát kezdjük így: a gyerekek csak nézzék végig a harcot, de azért úgy igyekezzünk, hogy biztonságban legyenek, és akkor minden jó lesz. Helyes?

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Először is atyáik, már amennyire erre ember képes, nem lesznek balgák: észreveszik, hogy a hadi helyzetben mi a veszélyes, mi nem.

GLAUKÓN: Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ: Oda küldik őket, ahol nincs veszély; és ahol nagy a veszély, oda nem.

GLAUKÓN: Nyilván.

SZÓKRATÉSZ: És lehetőleg nem a leggyatrábbakat teszik meg parancsnokaiknak, hanem azokat, akik jártasságuk, koruk révén méltó vezérek, oktatók.

GLAUKÓN: Így illik.

SZÓKRATÉSZ: Persze, hánnyal megesett már, amiről nem is álmodott!

GLAUKÓN: De hánnyal!

SZÓKRATÉSZ: Ilyesmire számítva, barátom, szárnyakkal kell ellátnunk a gyerekeket, hogyha kell, szállva meneküljenek!

GLAUKÓN: Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ: Már minél kisebb korukban lóra szoktatjuk őket, megtanítjuk lovagolni, és lovon visszük a harctérre, persze, nem holmi tomboló harci méneken, hanem a lehető leggyorsabbakon és legszelídebbeken. Így aztán szépen végignézhetik, hogy mi lesz a feladatuk, és ha kell, idős parancsnokaik vezetésével biztonságban elmenekülhetnek.

GLAUKÓN: Azt hiszem, igazad van.

Fegyelmezés és jutalmazás

SZÓKRATÉSZ: Mit mondunk a harci reguláról? Hogy viselkedjenek a katonák egymással és az ellenséggel szemben? Helyes-e az én elképzelésem, vagy sem?

GLAUKÓN: Mi legyen az?

SZÓKRATÉSZ: Aki elhagyja a helyét és elhányja a fegyverét, vagy más ilyesmit művel, azt ne fokozzuk le mesterembernek vagy földművesnek?

GLAUKÓN: De, nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És akit élve fog el az ellenség, ne engedjük-e át ingyen nekik, csináljanak vele, amit akarnak?

GLAUKÓN: Pontosan ezt tegyük.

SZÓKRATÉSZ: Mit gondolsz? A vitézt, aki kitűnik hőstetteivel, koszorúzzák-e meg először a hadban vele szolgáló ifjak és gyerekek mind sorban, vagy sem?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: És fogjanak vele kezét?

GLAUKÓN: Azt is.

SZÓKRATÉSZ: De ez talán már nem tetszik neked?

GLAUKÓN: Micsoda?

SZÓKRATÉSZ: Hogy megcsókoljon mindenkit, és őt is valamennyien.

GLAUKÓN: Mindennél inkább! Sőt még azt is hozzátenném a törvényhez: míg a hadjárat tart, senki, akit meg akar csókolni, ne háríthassa el, hogyha épp beleszeret valakibe - fiúba vagy lányba -, értük annál nagyobb hévvel szánja el magát a végső hőstetre.

SZÓKRATÉSZ: Szépen mondtad. Hiszen már említettük is, hogy aki különb vitéz, annak adjunk több nászlehetőséget, mint másnak, és szabad választást is gyakrabban engedjünk neki, mint másnak, hogy az ilyennek legyen a legtöbb sarjadéka.

GLAUKÓN: Említettük.

SZÓKRATÉSZ: Homérosz is jogosnak tartja, hogy kitüntessék a vitéz ifjakat. Elmondja, hogy a különösképp vitézkedő Aiaszt megajándékozták roppant háthús-darabokkal, hiszen ez az erőből duzzadó vitézhez méltó jutalom, amellyel - a megbecsülés mellett - még erejét is növelheti.

GLAUKÓN: Igen helyesen.

SZÓKRATÉSZ: Kövessük ebben mi is Homéroszt. Mi is kitüntetjük majd e hősokeket - ha hőstetteket visznek véghez - himnuszokkal és az említett kedvezésekkel, s ráadásul még díszülőhellyel, hússal, tele serlegekkel, hogy a megbecsülés mellett még eddük is a vitéz férfiakat és nőket.

GLAUKÓN: Ezt szépen mondtad.

SZÓKRATÉSZ: No és a harcban elesettek közül azt, aki hősi tusában halt meg, nem nevezzük először is „az arany nemzetségből valónak”?

GLAUKÓN: De, mindenképpen.

SZÓKRATÉSZ: És nem értünk-e szót Hésziodosszal, ha valaki e fajból való hal meg,

*íme ezek mint szentelt daimónok élnek a földön
mint perc-éltűek őrei, hősokek, a bajt tovaűzők.*

GLAUKÓN: De egyetértünk.

SZÓKRATÉSZ: És megtudakoljuk az istentől: hogyan kell eltemetni e daimóni és isteni hősokeket, miféle különös ceremóniával, és majd úgy teszünk, ahogy rendeli.

GLAUKÓN: Miért ne tennénk így?

SZÓKRATÉSZ: És az elkövetkező időben sírjukat mint a daimonokét tiszteljük, és imádjuk majd ugye? És nem ugyanígy cselekszünk-e, ha valaki késő öregségében vagy más módon hal meg, de életében különösen kiválónak ítéltük?

GLAUKÓN: Meg is érdemli.

Az ellenséggel való bánásmód

SZÓKRATÉSZ: Hát az ellenséggel hogyan bánjanak katonáink?

GLAUKÓN: Mire gondolsz?

SZÓKRATÉSZ: Először is a rabszolgaszedésre. Igazságosnak tartod, hogy hellének hellén városok polgárait rabbá teszik? Ha lehet, másnak se engedjék meg; és szokják meg, hogy a helléneket kímélni kell, mert csak így kerülhetjük ki a barbár rabigát.

GLAUKÓN: A kímélet mindenképpen érdekünk.

SZÓKRATÉSZ: Ne tartsunk hellén embert rabsorban, és a többi hellént is beszéljük rá, hogy ne tegye ezt.

GLAUKÓN: Nagyon helyes. Így inkább a barbárok ellen fordulnak, és nem bántják a saját népüket.

SZÓKRATÉSZ: És szép, ha győzvén, a halott ellenségtől a fegyverein kívül mást is elragadnak? Nem szolgál-e ez ürügyül a gyáváknak, hogy ne rontsanak az ellenségre, hanem - mintha csak kötelességüket teljesítenék - sürgölődjenek a halottak körül? Mennyi had veszett el már ilyen hullarablás miatt!

GLAUKÓN: Nagyon is sok.

SZÓKRATÉSZ: Nem érzed szolgálalkúségnek és pénzéhségnek a hullafosztogatást, és némbéri dolognak, ha a hulla testét tekintik ellenségnek, holott az ellenség már elröppent belőle, és csak a harci eszközeit hagyta hátra? Mit gondolsz, miben különbözik ez a kutytól, amely a kőre haragszik, amellyel megdobták, és aki megdobta, azt futni hagyja?

GLAUKÓN: Szemernyi se különbözik.

SZÓKRATÉSZ: Vessünk véget a hullafosztogatásnak, és ne tiltsuk tovább az ellenség eltemetését.

GLAUKÓN: Zeuszra! Vessünk véget!

XVI. SZÓKRATÉSZ: És a zsákmányolt fegyvereket se hordjuk a templomokba, hogy az isteneknek felajánljuk, különösen nem a hellének fegyvereit, ha egyáltalán szívügyünk a hellének iránti jóakarat. Inkább rettegjünk e szentségtöréstől, hogy testvéreinktől viszünk ilyesmit templomainkba - hacsak az isten mást nem parancsol.

GLAUKÓN: Igen helyes beszéd.

SZÓKRATÉSZ: És mit cselekedjenek katonáink ellenfelükkel? Dúlják föl a hellének földeit, gyűjtsák föl a házaikat?

GLAUKÓN: Szívesen hallanám ebben a te véleményedet.

SZÓKRATÉSZ: Szerintem egyiket se tegyék, csak az évi termést vegyék el. Szeretnéd hallani, miért?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Szerintem, amint a háború és a viszály két különböző szó, úgy két külön lényeg is, két különböző tényre vonatkozik. Ez az úgynevezett „saját”-ra, vagy „rokon”-ra, az meg az „idegen”-re és „elütő”-re. Ha saját vérünkkel tusakodunk, e harc neve: viszály, ha idegenekkel: háború.

GLAUKÓN: Nem is helytelenül mondtad ezt.

SZÓKRATÉSZ: Vizsgáld meg, vajon helyes-e, amit most mondok. Állítom, hogy a hellének „sajátjai”, „rokonai” egymásnak, a barbároktól pedig „elütőek” és „idegenek”.

GLAUKÓN: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: Nos, ha hellének barbárokkal vagy barbárok hellénekkal tusakodnak, azt mondjuk: „háborúznak”, hiszen természetük szerint ellenségei egymásnak, ellenségeskedésüket háborúnak hívjuk; ha viszont hellének hellénekekkel cselekszik ugyanezt, azt mondjuk: természetük szerint barátai egymásnak, csak hogy Hellasz a jelen viszonyok közt beteg és viszálykodik, és az ilyen ellenségeskedést „viszály”-nak hívjuk.

GLAUKÓN: Helyeslem, hogy így hívjuk.

Görögök egymás közti háborúskodása

SZÓKRATÉSZ: Vizsgáld meg, amiben most megegyeztünk: viszály közepette, bárhol is támad az, meg hasonlít az állam, ha mindkét részről dúlják egymás földeit, fölégetik egymás házait; mily bűnös ez a viszály, és mennyire nem szereti egyik fél sem saját államát, különben egyik sem merné táplálóját, anyját nyírni-ölni; éppen elég lenne, ha a győztes a vesztestől elkobozná a termést, azzal a meggondolással, hogy egyszer még megbékélnek, s nem háborúznak örökké.

GLAUKÓN: Ez a gondolkozásmód sokkal szelídebb.

SZÓKRATÉSZ: Nos, az általad alapítandó állam nem hellén állam lesz?

GLAUKÓN: Annak kell lennie.

SZÓKRATÉSZ: Polgárai jók és szelídek lesznek?

GLAUKÓN: Igen, jók, szelídek.

SZÓKRATÉSZ: És nem hellénszerető? Nem érzik-e Hellaszt sajátjuknak, nem vesznek-e részt közösen szent aktusokban?

GLAUKÓN: De, nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Ugye, a hellénekkal - mint övéikkel - való civódást csak viszálynak ítélik, és nem hívják háborúnak?

GLAUKÓN: Nem.

SZÓKRATÉSZ: Tehát azzal a tudattal civódnak, hogy majd megbékélnek?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Jó lélekkel józanítják ki testvérüket, nem teszik rabbá büntetésből, nem irtják ki, mert inkább egyezségre törekvők, és nem ellenségek?

GLAUKÓN: Úgy legyen!

SZÓKRATÉSZ: És hellén létükre nem dúlják fel Hellaszt, nem égetnek házakat, és nem ítélnék a szomszéd államban mindenkit ellenségnek, mind a férfiakat, nőket, gyermekeket, hanem csak néhány ellenlábasukat, a viszály okozóit, és ezért nem akarják sem földjüket rontani - hisz barátjuk a többség -, sem felforgatni házaikat, hanem csak addig szítják a viszályt, amíg a szenvedő ártatlanok nem kényszerítik a bűnösöket elégtétel adására.

GLAUKÓN: Egyetértek veled. Így bánjanak polgáraink ellenfeleinkkel! - a barbárokkal pedig úgy, ahogy a mostani hellének bánnak egymással.

SZÓKRATÉSZ: Írjuk hát elő törvényben az öröknek, hogy földeket ne pusztítsanak, házakat ne perzseljenek?

GLAUKÓN: Írjuk elő! Ez szépen összeeseng az előbbiekkal.

Hogyan valósulhat meg az ideális állam?

XVII. GLAUKÓN: De úgy látom, Szókratész, ha hagyjuk, hogy tovább ilyesmiről beszélj, sose jut eszedbe, amit előbb félretettél, hogy mindezt elmondhasd: egyáltalán lehetséges-e ez az állam, és mi módon lehetséges. Mert ha ez az állam megvalósulna, mindaz, amiről beszéltünk, javára válnék, ez igaz, sőt még azt is hozzátoldom, amit te elhallgattál, hogy ezek az örök a leglelkesebben tusáznának az ellenséggel, legkevésbé hagynák cserben társaikat, hiszen mind ismerősök, sőt testvérüknek, apjuknak, fiuknak szólítják egymást; és ha még a nők is együtt csatáznának velük ugyanabban a hadsorban, vagy mögöttük - akár az ellenség megrettentésére, akár mert rászorulnak segítségükre -, akkor tudom, mindezek révén szinte verhetetlenek lennének; azt is látom, mennyi haszonnal járna ez otthoni békés életükben, amiről nem is beszéltél. Tekintsd úgy, mintha én már eleve egyetértenék veled mindebben és még tízezer más dologban, feltéve, ha ez az állam lehetséges volna. Tehát ne is szólj róla többet, hanem minden mást mellőzve, csak arról próbálj meggyőzni, hogy lehetséges-e, és mi módon lehetséges ez.

SZÓKRATÉSZ: Hirtelen megtámadtad eszmefuttatásomat, és nem bocsátod meg húzódozásomat. Biztosan nem tudod, hogy rám, aki épp hogy megúsztam két hullámot, most a harmadikat zúdítod, a legnagyobbat, legveszedelmesebbet, amit ha most meghallasz, nagyon is megbocsátasz nekem, hiszen méltán visolyogtam és rettegettem ily paradox gondolatok elmondásától és áttekintésük kísérletétől.

GLAUKÓN: Minél tovább csűröd-csavarod, annál kevésbé hagyjuk, hogy ne mondd el, mint válik lehetővé ez az állam. No beszélj, ne húzd az időt!

SZÓKRATÉSZ: Először is szögezzük le: azért jöttünk ide, hogy azt kutassuk, mi az igazságosság és az igazságtalanság.

GLAUKÓN: Tudjuk. De mi légyen az?

SZÓKRATÉSZ: Semmi. De ha meglettük, milyen is az igazságosság, nemde méltán követelhetjük, hogy az egyén semmiben se térjen el tőle, hanem mindenképp olyan legyen, mint az igazságosság? Avagy elégedjünk meg, ha csak majdnem olyan, és minden másnál több részt nyer belőle?

GLAUKÓN: Elégedjünk meg.

SZÓKRATÉSZ: Csak a példa kedvéért kutattuk magát az igazságosságot, milyen is, és milyen a tökéletesen igazságos ember, ha lenne ilyen, és kutattuk az igazságtalanságot és a legigazságtalanabb embert, hogy őket szemlélve - milyennek is látszanak a boldogság és boldogtalanság szempontjából - kényszerüljünk magunkra vonatkoztatva is beismerni: aki ezekhez a lehető leghasonlóbb, sorsukban is leginkább osztozik - nem pedig azért kutattuk, hogy ezek megvalósulásának lehetőségét bizonyítsuk.

GLAUKÓN: Ebben igazat mondtál.

SZÓKRATÉSZ: Vagy talán azt hiszed, ha egy festő mintául megfesti, milyen is a legszebb ember, és számot ad minden egyes vonásának tökéletességéről, csak azért nem volna jó festő, mert nem adhat számot arról: létezik-e egyáltalán ilyen ember?

GLAUKÓN: Zeuszra! Ezt nem hiszem!

SZÓKRATÉSZ: No és, mi nem mondhatjuk, hogy csak úgy gondolatban megalkottuk a legszebb állam példaképét?

GLAUKÓN: De nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És mit gondolsz: kevésbé van igazunk, mert nem tudunk számot adni róla: lehetséges-e így államot szervezni, ahogy elmondtuk?

GLAUKÓN: Semmivel se kevésbé.

SZÓKRATÉSZ: Ez hát az igazság. Ám ha a te kedvedért szeretnénk bebizonyítani: miképp és miszerint volna ez mégis lehetséges, a bizonyítás kedvéért próbálj egyetérteni velem a következőkben.

GLAUKÓN: Mikben?

SZÓKRATÉSZ: Vajon egyáltalán lehet-e valamit úgy megvalósítani, ahogy elgondoltuk? Nem az-e a természet rendje, hogy a gyakorlatban mindig kevesebb az igazság, mint az elgondolásban, még ha ezt nem is látjuk be? Elismered-e vagy sem?

GLAUKÓN: Elismerem.

SZÓKRATÉSZ: Tehát ne kényszeríts, hogy amit szóban elképzeltünk, arról mindenáron be is bizonyítsam, hogy a valóságban is csak úgy fordulhat elő. Ám ha módját lelhetjük, mint közelítheti meg az államszervezet leginkább a mondottakat, mondjuk ki bátran: meglettük, amit óhajtasz - lehetséges mindez. Megelégszel ezzel? Én megelégednék.

GLAUKÓN: Én is.

XVIII. SZÓKRATÉSZ: Ezután, ha úgy tetszik, próbáljuk kifürkészni és kimutatni, mi történik manapság fonákul az államokban, miért nem élnek így, és mily minimális változtatással - ha lehet, csak eggyel, ha nem, hát kettővel - nyerhetne egy állam ilyen alkotmányt. S ha az sem elég, hát a lehető legkisebb, legkíméletesebb változtatással?

GLAUKÓN: Próbáljuk meg!

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem, bebizonyíthatnám, hogy egyetlen változtatással megoldódnék minden; persze ez nem kicsi, és nem is könnyű, de azért lehetséges.

GLAUKÓN: Mi volna ez?

SZÓKRATÉSZ: Épp ez az, amit a legnagyobb hullámhoz hasonlítottam! Mégis kimondom, bárha - mint valami vigyorgó szökőár - nevetségbe, csúfságba fullaszt is! Fülelj szavamra!

GLAUKÓN: Ki vele!

SZÓKRATÉSZ: Amíg a mai államokban nem lesz a királyság a filozófusoké, vagy a mostani úgynevezett királyok nem szoknak rá becsülettel és megfelelően a filozófiára, amíg nem esik egybe a politikai hatalom és a filozófia, és amíg azok sokaságát, akik ma természetük szerint e két feladatnak csak egyikét látják el, erőszakkal ki nem zártuk - addig, kedves Glaukón, nem szűnik meg az államok és az emberi nyomorúsága, és nem sarjadhat ki, nem jöhet napvilágra az általunk elképzelt állam. De épp emiatt szabódom szólni már régóta, mert látom, szavam igen elütne a megszokottól. Nehéz belátnunk, hogy másmilyen állam nem teheti boldoggá sem az egyént, sem a közösséget.

GLAUKÓN: Szókratész, most olyan szó szaladt ki a szádon, amit ha kimondasz, tudd meg, igen sokan - nem épp gyarló népek - köntösüket levetve, csupaszon, amit épp megragadnak, azzal fölfegyverkezve, eszüket vesztve rád rontanának, hogy csoda dolgokat műveljenek veled. Ha őket szavaiddal el nem hárítod, és kereket nem oldasz, megbűnhődöl csúnyául!

SZÓKRATÉSZ: Nem te vagy ebben a ludas?

GLAUKÓN: Ha igen, jól tettem! Ám nem hagylak cserben, oltalmazlak, amivel csak tudlak! Tudlak is, jóindulattal és bátorítással, no meg tán másnál ügyesebb felelgetéssel. Ilyen segítőtárs birtokában próbáld bebizonyítani szavaid igazát!

SZÓKRATÉSZ: Hát meg is próbálom, ha már ily nagy szövetséget kínálsz! Ha az általad nevezettek karmaiból ki akarunk siklani, szükségszerűnek vélem, hogy előbb határozzuk meg, kik legyenek a filozófusok, akiket vezetőkké tenni merészelünk, hogy ezt megvilágítva, védekezhessünk és bebizonyíthassuk: egyesek természetük szerint filozófiára és államvezetésre termettek, a többiek meg nem, csak a vezetők követésére.

GLAUKÓN: Itt az ideje, határozzuk meg.

SZÓKRATÉSZ: Nos, kövess engem, hadd fejtsük ki találóan!

GLAUKÓN: Rajta!

SZÓKRATÉSZ: Emlékeztesselek, vagy tán még emlékszel: ha valakiről azt mondtuk, szeret - ha helyesen mondtuk -, amit szeret, azt nemcsak rész szerint szereti, hanem egészében?

XIX. GLAUKÓN: Azt hiszem, emlékeztetned kell, mert nem nagyon értem.

Ki a filozófus?

SZÓKRATÉSZ: Ó, Glaukón, máshoz illik szavad, nem hozzád! Szerelmes szívű embernek nem illik elfelejteni, hogy a viruló serdülők mind valahogy ingerlik és érdeklik a lobbanékony szerelmest, a fiúk bolondját, hisz udvarlásra, csókra méltóknak tetszenek. Ha ez pisze, bájosnak magasztaljátok, a másik sashorát meg királyinak nevezitek, a kettő közti orr meg tökéletesen szabályos szerintetek; a kreol fiú férfias látvány, a hófehér bőrű: isten szülötte; „méz-sárga bőrű” - azt hiszed, ezt az elnevezést nem a hízelgő szerelmes találta ki, aki még a sápadtság felett is könnyen szemet huny, csak zsenge legyen a fiú. Egyszóval minden ürügyet kieszelték, minden hangra felfigyeltek, csak el ne szalasszátok a viruló kamaszt!

GLAUKÓN: Ha rólam példálóztál, mikor a lobbanékony szerelmest említetted, még ezt is elviselem, csak beszélj!

SZÓKRATÉSZ: Hát akik a bort szeretik, nem ugyanezt cselekszik? Boldogan üdvözlnek mindenféle ürüggyel mindenfajta bort.

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És a becsvágy szerelmese? Hisz látod! Ha nem lehet vezér, beéri a harmadvezetőséggel; ha nem tisztelik a nagyok, a tekintélyek, örül a parányok, a hitványak tiszteletének is, mert a tömjénezést hajhássza mindenáron.

GLAUKÓN: Tökéletesen így van.

SZÓKRATÉSZ: Most mondd, igaz-e, vagy se: aki valamire vágyik, az az egészre vágyik-e, vagy csak egy részére, míg másik részére nem?

GLAUKÓN: Az egészre.

SZÓKRATÉSZ: Tehát a filozófus a bölcsességre vágyik, de nem úgy, hogy egy részére igen, másakra nem, hanem a teljes bölcsességre?

GLAUKÓN: Arra.

SZÓKRATÉSZ: Ha tehát valakinek nincs ínyére a tanulás, bár még fiatal, és fogalma sincs róla, hogy mi a jó, mi a rossz, azt nem tartjuk se a tanulást szeretőnek, se filozófusnak, valamint akinek nincs ínyére az étel, azt nem nevezzük étkesnek, hanem ételtől undorodónak?

GLAUKÓN: Méltán mondjuk annak.

SZÓKRATÉSZ: Aki viszont szívesen kóstol mindenféle tudományba, és örömet tanul és telhetetlenül, azt méltán hívják filozófusnak. Nem?

GLAUKÓN: Sok ilyen furcsa emberre lelhetsz. A nézni szerető szerintem mind örül, ha tanulhat - mind ilyen. A hallást élvezőket azért furcsa volna mindjárt filozófusoknak ítélni, szellemi eszmecestrékre önként ahogy mennének el, viszont mintha a fülüket zsoldba adták volna, hogy minden kórust meghallgassanak, úgy nyargalásznak a Dionüsziaikon, ahogy maradnának el egyről is; se városi, se falusi Dionüsziaírók... Ezeket mind és a többi tanulni vágyót, mesterséggel bíbelődőt, mind filozófusnak hívjuk?

SZÓKRATÉSZ: Dehogy! Csak filozófushoz hasonlónak.

XX. GLAUKÓN: És kiket gondolsz az igaziaknak?

SZÓKRATÉSZ: Akik az igazság szemléletét szeretik.

GLAUKÓN: Helyesen is! De hogy magyarázod meg ezt?

SZÓKRATÉSZ: Másoknak nem könnyen. De te, gondolom, egyetértesz velem.

GLAUKÓN: Miben?

SZÓKRATÉSZ: Minthogy a szép a csúnya ellentéte - ez két külön dolog?

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Minthogy kettő, külön-külön egy-egy?

GLAUKÓN: Ez is így van.

SZÓKRATÉSZ: De ugyanez érvényes az „igazságos”-ra és „igazságtalan”-ra, a „jó”-ra és „gonosz”-ra és minden más fogalomra. Mindegyik egy, de tettekhez, testekhez és egymáshoz kapcsolódva láthatóvá válnak és soknak látszanak.

GLAUKÓN: Ezt helyesen mondtad.

SZÓKRATÉSZ: Hát én eszerint választom külön az általad mondott látványszeretőket, mesterségszeretőket, a gyakorlat embereit, és külön a szóban forgó filozófusokat, akiket egyedül lehet méltán e névvel illetnünk.

GLAUKÓN: Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ: A hang-, a látványkedvelők csak a szép hangokért, színekért és formákért lelkesednek, és azért, ami belőlük teremtett, magának a szépnek a természetét önmagában képtelenek észlelni, nem tudnak érte lelkesedni.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: És nincsenek-e igen kevesen, akik képesek a magánvaló jó felé törni, és azt önmagában szemlélni?

GLAUKÓN: Nagyon is kevesen vannak ilyenek.

„Tudás” és „vélemény”

SZÓKRATÉSZ: Mit gondolsz, álmodik-e vagy ébren van, aki elhiszi, hogy vannak szép dolgok, de azt, hogy van szépség önmagában, nem hiszi el, s követni se képes azt, aki e szépség megismerésére vezetné? Figyelj! Nem az-e az álmodozás, ha valaki - álomban vagy ébren - egy hasonló jelenséget nemcsak hasonlónak ítél, de magának annak, amihez hasonlít?

GLAUKÓN: Gondolom az ilyen álmodozik.

SZÓKRATÉSZ: Viszont aki elismeri a magánvaló szépség létezését, az képes a szépséget magát szemlélni, valamint a benne részesülő dolgokat is, és azokat, amik a szépségben részesülnek, nem téveszti össze magával a szépséggel, sem fordítva - mit hiszel erről: ébren vagy álmodva él?

GLAUKÓN: Nagyon is ébren.

SZÓKRATÉSZ: És ugye, az ő gondolatát - minthogy felismerte a lényegét - helyesen ismeretnek hívjuk, az előbbiét meg véleménynek - minthogy csak vélekedik?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És mi lesz, ha megneheztel rá, akit csak vélekedőnek és nem ismerőnek ítéltünk, és kétségbe vonja igazunkat? Van-e mivel lecsillapítanunk, finoman szót értenünk vele, eltitkolva, hogy nem gondolkodik egészségesen?

GLAUKÓN: Pedig ezt kellene tennünk.

SZÓKRATÉSZ: Vizsgáld meg hát: mit mondunk neki. Vagy ha akarod, tudakoljuk meg tőle, mondván: ha valamit tud, azért senki sem irigykedik rá, sőt boldogan látnánk, ha tényleg tudna valamit. Nos mondd! Az ismerő *valamit* ismer-e vagy semmit? Te felelj helyette!

GLAUKÓN: Azt felelem, hogy valamit ismer.

SZÓKRATÉSZ: Létezőt vagy nem létezőt?

GLAUKÓN: Létezőt. Hogy ismerhetnénk meg nem létezőt?

SZÓKRATÉSZ: Ez már elegendő is nekünk, még ha bármily sok szempontból vizsgáljuk is. Vajon a teljesen létező teljesen megismerhető, a nem létező pedig semmiképp nem?

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: No jó. Ám ha akad valami, ami van is, meg nincs is, annak nem középütt van-e a helye a tökéletesen létező és a nem létező között?

GLAUKÓN: Igen, középütt.

SZÓKRATÉSZ: Ugye, az ismeret a létezőre vonatkozik, a nem ismerés pedig a nem létezőre? Kell keresnünk valamit, ami a tudás és a tudatlanság közé esik, ha ugyan van ilyesmi.

GLAUKÓN: Nagyon is kell.

SZÓKRATÉSZ: És vélemény is létezhet?

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Ez más képesség, mint a tudás, vagy azonos?

GLAUKÓN: Más képesség.

SZÓKRATÉSZ: Másra vonatkozik a vélemény és másra a tudás. Mindkettő a maga képessége szerint.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Nemde a tudás természete szerint a létezőre vonatkozik? Meg kell ismerni, van-e egyáltalán a létező. De gondolom, előbb szükségképpen így kellene szétválasztanunk.

GLAUKÓN: Hogyan?

XXI. SZÓKRATÉSZ: Azt állítjuk: a képességek a létezők bizonyos fajai, amelyek révén nemcsak mi vagyunk képesek arra, amire képesek vagyunk, hanem minden más is, ami csak képes valamire. Így képességnek mondom a látást, hallást, ha ugyan érted, mit fejezek ki e fogalommal.

GLAUKÓN: Értem.

SZÓKRATÉSZ: Halld meg tehát, hogy mi ezekről a nézetem! A képességeknek én sem színét nem látom, sem alakját, sem semmi tulajdonságát, mint sok más dolognak, amelyekre pillantva meghatározhatom magamban: ez „más”, „ez is más” - a képességeknél csak arra figyelek: mire irányul és mit hoz létre, és eszerint szoktam megnevezni az egyes képességeket; az ugyanarra rendelt és az ugyanazt létrehozó képességet ítélem egy és ugyanannak, a másra rendeltet és mást létrehozót egy másiknak. És te?

GLAUKÓN: Én is.

SZÓKRATÉSZ: Akkor tarts velem ismét, kedves cimborám! Hát a tudást képességnek ítéled vagy valami más fajnak?

GLAUKÓN: Képességnek, a leghatalmasabb képességnek.

SZÓKRATÉSZ: Hát a véleményt? Képességnek tetszik-e ez vagy más fogalomnak?

GLAUKÓN: Semmiképpen sem másnak. Hiszen mi más a vélemény, mint amivel képesek vagyunk vélekedni?

SZÓKRATÉSZ: De hisz nem sokkal előbb elismerted, hogy a tudás és a vélemény nem ugyanaz?

GLAUKÓN: Hogyan is ítélné épeszű ember ugyanannak a csalhatatlant és a nem csalhatatlant?

SZÓKRATÉSZ: Szép. És világos, hogy egyetértünk: más a tudás és más a vélemény?

GLAUKÓN: Más.

SZÓKRATÉSZ: Mindkettő más képesség, és természettől másra irányul?

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: A tudás a létezőre irányul, annak megismerésére, hogy az milyen?

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: A vélemény - mondjuk ki - vélekedés.

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Vajon ugyanarra irányul-e, amit a tudás megismer? És így a megismert dolog és a vélt dolog ugyanaz?

GLAUKÓN: Közös nézetünk alapján ez lehetetlen! Hiszen ha természettől másra más képesség irányul, és mindkettő képesség: a tudás és a vélemény, a mondottak alapján mindegyik más-más, ennél fogva a „megismert dolog” és a „vélt dolog” nem lehet ugyanaz.

SZÓKRATÉSZ: Ha a létező megismerhető, a vélhető más, mint a létező?

GLAUKÓN: Más.

SZÓKRATÉSZ: Akkor a vélekedés tárgya a nem létező? Vagy a nem létezőről még vélekedni sem lehet? Vedd észbe: a vélekedő véleménye nem *valamire* irányul-e? Vagy lehet úgy vélekedni, hogy a semmit véljük?

GLAUKÓN: Lehetetlen.

SZÓKRATÉSZ: Tehát aki vélekedik, egyvalamit vél?

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: De a nem létező nem lehet egyvalami; a leghelyesebben „semmi”-nek mondhatnánk.

GLAUKÓN: Annak.

SZÓKRATÉSZ: A nem létezőre szükségszerűen a nem tudás irányul, a létezőre a tudás.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Eszerint a vélekedés nem irányul sem a létezőre, sem a nem létezőre?

GLAUKÓN: Nem.

SZÓKRATÉSZ: Tehát a vélemény se tudás, se nem tudás?

GLAUKÓN: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: Talán a kettőn kívül van valahol, a tudást fölülmúlva világosságával, a nem tudást ködösségével?

GLAUKÓN: Egyiket sem múlja fölül.

SZÓKRATÉSZ: Akkor talán te is úgy hiszed: a vélemény a tudásnál ködösebb, a nem tudásnál világosabb?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: A kettő határán belül található?

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Vajon a kettő között van a vélemény?

GLAUKÓN: Pontosan.

SZÓKRATÉSZ: Azt állítottuk az előbb: ha olyasmi tűnik fel nekünk, ami egyszerre létező és nem létező, ez a tökéletes létező és az abszolút nem létező között található, és nem irányul rá sem a tudás, sem a nem tudás, hanem valami a kettő között.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: No most a kettő között felbukkant az úgynevezett vélemény.

GLAUKÓN: Igen.

A „vélemény”

XXII. SZÓKRATÉSZ: Már csak azt kell megglelnünk, ami mindkettőből - a létezőből és a nem létezőből - részesedik, és ami tökéletesen egyikkel sem azonosítható. Ezt, ha feltűnik, méltán nevezhetjük „vélt”-nek, és így a szélsőségeket szélsőséges fogalmakkal, a közbülsőt közbülsővel jelöljük. Vagy nem így van?

GLAUKÓN: De így.

SZÓKRATÉSZ: Ha így áll a helyzet, szóljon és feleljen nekünk az a derék ember, aki nem ismeri el, hogy létezik a szép maga és a szépségnek örök változatlan ideája, hanem azt hiszi, sokféle szép van - a látványszerető, aki nem szereti, ha valaki a szépet, az igazságot és a többi egynek tekinti. Ezt mondjuk majd neki: kiváló barátom, találsz-e e sokféle szép között valamit, ami egyszersmind ne tetszenék csúfnak, igazságot, ami ne tetszenék igazságtalannak, szentet, ami ne tűnnék szentségtelennek?

GLAUKÓN: Nem talállok, hanem szükségképpen, ami szép, az egyszersmind csúfnak is tetszik, és így van mindennel, amit kérdeztél.

SZÓKRATÉSZ: És a dupla? Kevésbé tetszik félnek, mint duplának?

GLAUKÓN: Nem.

SZÓKRATÉSZ: És a nagy, kicsi, könnyű, nehéz inkább hívható annak, aminek mondjuk vagy az ellenkezőjének?

GLAUKÓN: Nem, hisz mindig van mindegyikben az ellenkezőből is.

SZÓKRATÉSZ: És vajon a sokféle létező mindegyike inkább az-e, aminek állítják, vagy az ellenkezője?

GLAUKÓN: Hasonló ez a lakomák kétértelmű élceihez, vagy a gyermekrejtvényhez a herélt-ről, aki megdobta a denevért - amikor az a kérdés, hogy mivel és mire dobott; ezek is ilyen kétértelműek, úgyhogy azt sem mondhatjuk, hogy vannak, azt sem, hogy nincsenek, sőt azt sem erősíthetjük, hogy mindkét állítás, vagy éppen egyik sem illik rájuk.

SZÓKRATÉSZ: Mit kezdesz velük, hova tennéd jobb helyre őket, mint a lét és a nemlét közé? Hisz nem ködösebbek a nemlétnél, de nem is világosabbak a létnél, hogy annál is inkább létezzenek.

GLAUKÓN: Színigazság.

SZÓKRATÉSZ: Úgy tetszik rájöttünk, hogy a nagy tömeg képzeletében élő sok-sok szépség és más minden valahol ott hánytorog a nemlét és a tiszta lét között.

GLAUKÓN: Rájöttünk.

SZÓKRATÉSZ: Abban már eleve egyetértettünk, hogyha valami ilyennek tetszik, azt „vélt”-nek kell mondanunk, nem tudottnak, hiszen a középben fellelhető jelenséget a középső képesség fogja fel.

GLAUKÓN: Egyetértettünk.

SZÓKRATÉSZ: Aki sokféle szépséget szemlél, de magát a szépet nem látja, és mást sem képes követni, aki rávezethetné; aki sokféle igazságos tény szemlél, de magát az igazságosságot nem fogja fel, és így tovább - az szerintünk mindezt csak véli, de amit vél, abból nem ismer semmit.

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: És akik az örök változatlan létezőket szemlélik? Ugye azok ismernek, és nem vélekednek?

GLAUKÓN: Szükségképpen így van ez is.

SZÓKRATÉSZ: Mondjuk ki: ezek azt üdvözlik, azt szeretik, amire az ismerés irányul? Azok meg azt, amire a vélemény vonatkozik? Vagy nem emlékszünk, azt mondtuk, ezek csak hangokat, szép színeket és más efféléket szeretnek és szemlélnek, a szépnek magának még a létét sem ismerik el.

GLAUKÓN: De emlékszünk.

SZÓKRATÉSZ: Ugye semmit sem vétünk, ha ezeket inkább véleményyszeretőknak hívjuk, mint bölcsességszeretőknak, vagyis filozófusoknak. Nagyon megneheztelnének ránk, ha így neveznénk őket?

GLAUKÓN: Nem, ha ránk hallgatnának. Hisz az igazságra nem szabad neheztelni.

SZÓKRATÉSZ: Viszont azt, aki magát a létezőt üdvözli, filozófusnak hívjuk, nem véleményyszeretőnek?

GLAUKÓN: Mindenképpen.

Hatodik könyv

A filozófusnak kell kormányoznia, mert csak ő ismeri az igazságot

SZÓKRATÉSZ: Hogy ki a filozófus, ó, Glaukón, ki nem? - erre végre hosszú eszmecsere után nagy nehezen fény derül.

GLAUKÓN: Bizony, kurta beszélgetéssel nem vergődhattunk volna könnyen idáig.

SZÓKRATÉSZ: Nem ám! Úgy tetszik, még sikerültebben kimutathattuk volna, ha csak erről beszélünk, és nem akartunk volna sok mindent tisztázni, hogy meglássuk, miben tér el az igazságos élet az igazságtalantól.

GLAUKÓN: És most mit csinálunk?

SZÓKRATÉSZ: Mi mást, mint ami következik. Ugye a filozófus az, aki képes megragadni az örök változatlan létezőt; aki viszont nem, hanem a sok és sokféle változó dolgok között kószál, az nem filozófus. Melyik legyen az állam vezére?

GLAUKÓN: Hogy felelhetünk erre helyesen?

SZÓKRATÉSZ: Azokat tegyük meg örökké, akik képesnek mutatkoznak az államok törvényeinek és szervezetének megőrzésére.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Azt talán könnyen eldönthetjük, hogy az őr, aki valamit őriz, vak legyen-e vagy éles szemű?

GLAUKÓN: Természetesen.

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszed különböznek a vakoktól, akik valóban nem ismerhetik meg a létezőt, akiknek lelkében nincs világosan felismerhető mintakép, és nem képesek - mint a festők - az igaz példára pillantani, és mindent ehhez viszonyítva a legtüzetesebben szemlélni, és így alkotni törvényeket, amik megszabják, hogy mi a szép, mi az igazságos, a jó, s ha már megalkották, nem tudják megoltalmazni e törvényeket.

GLAUKÓN: Zeuszra! Nem különböznek a vakoktól!

SZÓKRATÉSZ: Ezeket tegyük meg hát örökké vagy a létezők ismerőit, akik jártasságban sem gyarlóbbak ezeknél, és semmi más erényben nem alábbvalók?

GLAUKÓN: Balgaság volna másokat kiszemelniük, ha ezek másban sem alábbvalók, s már a szinte legfontosabb dologban kiválnak.

SZÓKRATÉSZ: Ugye most arról beszéljünk, hogyan adódhatik ugyanabban az emberben ez a kiválóság, meg az is?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Mint kezdetben mondtuk, először is a filozófusok természetét kell megértenünk. És ha ebben kielégítően egyetértünk, egyetértünk majd abban is, hogy mind e kiválóságok egy emberben is megtalálhatók, és az állam vezetői nem lehetnek mások, csak a filozófusok.

GLAUKÓN: Hogyan?

A filozófustermészet tulajdonságai

II. SZÓKRATÉSZ: A filozófusok természetét illetően először is azt fogadjuk el, hogy mindig abba a tudományba szerelmesek, amely megvilágítja nekik a keletkezés és a pusztulás között nem hánykódó örök lényegeket létét.

GLAUKÓN: Fogadjuk el.

SZÓKRATÉSZ: És azt is, hogy e lényeket teljes egészében keresik, de azért nem mondanak le annak kicsi, nagy, drágább, olcsóbb részéről sem, akár az előbb tárgyalt becsvágyó és szerelmes emberek.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: És vizsgálj meg ezt is: aki olyan szeretne lenni, mint leírtuk, annak természetéből nem hiányozhatnak a következő tulajdonságok.

GLAUKÓN: Melyek?

SZÓKRATÉSZ: Hogy sohasem hazudik, a hazug szót szándékosan sosem fogadja el, hanem gyűlöli, és csak az igazságot szereti.

GLAUKÓN: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: Tudsz-e valamit, ami inkább sajátja a bölcsességnek, mint az igazság?

GLAUKÓN: Hogyan tudnék?

SZÓKRATÉSZ: És lehetséges-e, hogy ugyanez a természet egyszerre bölcsesség- és hazugságszerető lehessen?

GLAUKÓN: Nem, semmiképpen.

SZÓKRATÉSZ: A tanulást igazán szerető ember már kicsiny korától kapva kap minden igazságon.

GLAUKÓN: Szívvel-lélekkel.

SZÓKRATÉSZ: Ha valaki forrón csak egyvalami után sóvárog, tudjuk, a többi sok minden után már csak alig, akár a folyó, amely csak egy irányban folyik.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Akinek minden vágya a tanulásra és más ilyesmire irányul, azt csak magának a léleknek a gyönyöre nyugtázza le, a test gyönyöreit megveti, ha igazi filozófus és nem álszent.

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Az ilyen zabolázza magát, s nem hajszoja a pénzt. Sok áldozat árán hajszoja a pénzt, ez bárkihez jobban illik, mint hozzá.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Erre is vigyázz, ha meg akarod ítélni, ki a filozófustermészet, ki nem.

GLAUKÓN: Mire?

SZÓKRATÉSZ: Nehogy szolgálai lélek rejtezzék benne. Semmi sem összeférhetlenebb az isteni és emberi dolgok teljességére sóvárgó lélekkel, mint a kicsinyesség.

GLAUKÓN: Színigazság.

SZÓKRATÉSZ: Ha valakinek a szellemét kiváló ész jellemzi, s az idő és a lét egészének szemlélete tölti be, mit gondolsz, ennek olyan drága az emberi élet?

GLAUKÓN: Aligha.

SZÓKRATÉSZ: A halált sem tartja valami szörnyűségnek.

GLAUKÓN: A legkevésbé.

SZÓKRATÉSZ: Gyávának, szolgálalkúnak - azt hiszem - semmi köze nem lehet az igazi filozófiához.

GLAUKÓN: Azt hiszem én is.

SZÓKRATÉSZ: És tisztességes, a pénzt megvető, szabad szellemű, nem fennhéjázó, nem gyáva ember vajon lehet ugyanakkor összeférhetetlen és igazságtalan?

GLAUKÓN: Nem lehet.

SZÓKRATÉSZ: Ha azt kutatod, kiben lakozik filozófus lélek, nem fürkészed-e gyerek-korától fogva, vajon igazságos-e, szelíd-e, összeférhetetlen-e, zabolátlan-e?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És gondolom, ezt sem mellőzöd?

GLAUKÓN: Mit?

SZÓKRATÉSZ: Hogy könnyen vagy nehezen tanul-e? Azt hiszed, valaki szerethet olyasmit, ami gyötri, amivel nem boldogul?

GLAUKÓN: Ez lehetetlen.

SZÓKRATÉSZ: És a feledékeny? Ha semmi sem marad meg a fejében, amit tanult? Vajon az ilyen elérheti, hogy a tudománytól szűz ne maradjon?

GLAUKÓN: Hogy érhetné el?

SZÓKRATÉSZ: És ha hiába vergődik, mit gondolsz, nem kényszerül meggyűlölni, amit csinál?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Tompa elmét se tartsunk filozófus léleknek, keressünk éles eszüket.

GLAUKÓN: Mindenképpen.

SZÓKRATÉSZ: De gondolom, prózai és otromba természet se vezethet másra, csak szertelenségre.

GLAUKÓN: Ugyan mi másra?

SZÓKRATÉSZ: Mit gondolsz: minek a rokona az igazság, a szertelenségnek vagy a mértékletességnek?

GLAUKÓN: A mértékletességnek.

SZÓKRATÉSZ: Tehát más jó tulajdonságok mellett mértékletes és nyájas természetű elme kell nekünk, melyet jó ösztöne már eleve az egyes létezők ideája felé irányít.

GLAUKÓN: Nyilván.

SZÓKRATÉSZ: És nem úgy látod-e, hogy a felsorolt követelmények mind szükségszerűek, és egymásból következnek, ha a létezőt úgyesen és tökéletesen megragadó lelket keressük?

GLAUKÓN: Mind szükségszerűek.

SZÓKRATÉSZ: Becsmélheted-e valamiképpen e foglalatosságot, amelyet aligha űzhet valaki, ha nem természettől jó emlékező, gyorsan tanuló, nagy szellemű, kedves, továbbá igazsággal, igazságossággal, vitézséggel, mértékletességgel megáldott?

GLAUKÓN: Még Mómosz sem gáncsolhatná.

SZÓKRATÉSZ: És ha az ilyen ifjak korban, neveltetésben éretté váltak, vajon nemcsak öreájuk bízna-e az államot?

A filozófusok állítólag értéktelenek az állam szempontjából

III. ADEIMANTOSZ: Mindezekben, ó, Szókratész, senki sem mondhatna ellent neked. Ám ha most valaki téged hallgat, ilyesmit él át: Úgy véli, kérdés- és feleletbeli járatlansága révén az eszmecsere minden egyes kérdéssel egy kicsit félrevezeti, és sok kicsi sokra megy - a társalgás végén valami nagy tévedés sül ki, amely kereken ellentmond az előzményeknek; és mint a kockajáték fenegyerekei legyűrik a gyenge játékost, úgy hogy nincs hová menekülnie - ugyanúgy legyűri hallgatódat ez a játék, amely ugyan nem kockákkal, de szavakkal folyik, hogy nem tud mivel érvelni, jóllehet egyáltalán nem ez az igazság. Ezt épp a jelen helyzetre értem. Itt is azt mondhatná valaki: Bár minden egyes kérdésre nem tud ellenérvet, a gyakorlatban mégis úgy látja: akik a filozófiára adják fejüket, még zsenge korban nevelődés céljából közelítve hozzá, később sem hagynak fel vele, hanem hosszú-hosszú időt fecsérelnék el ezzel, szóval a legtöbbjük furcsa csodabogárrá válik, hogy ne mondjam, gazfickóvá, sőt még a látszatra legkülönbek is csak azt nyerik ez általad úgy dicsőített foglalatosságból, hogy az állam számára haszontalanná válnak.

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszed, hogy hazudik, aki ezt mondja?

ADEIMANTOSZ: Nem tudom, de szívesen hallanám: mi a te nézeted.

SZÓKRATÉSZ: Hát halld! Azt hiszem, igaza van.

ADEIMANTOSZ: Akkor hogy állhat helyt az a tétel, hogy az államban addig nem szűnik meg a nyomorúság, amíg nem filozófusok vezetik, amikor most mégis azt állítjuk, hogy az állam számára haszontalanok?

SZÓKRATÉSZ: Kérdésed azt kívánja, hogy egy példázattal feleljek rá.

ADEIMANTOSZ: Pedig nem szoktál példázatokban szólani!

Ennek az állam az oka: miért nem használja fel őket?

IV. SZÓKRATÉSZ: Még gúnyolsz is, miután ilyen nehéz bizonyításba sodortál? Hát halld a példázatot, hogy lásd, mily kényszeredetten példálózom. E legkiválóbbak oly sok bajt szenvednek el az államtól, hogy nincs még egyvalami, ami ilyen sokat szenvedne, úgyhogy sok vonásból kell összerakni e képet, hogy igazolni tudjuk őket, amint a festők is hibrideket rajzolnak - bakkecske szarvasokat és más efféléket. Gondold el, mi ment végbe, akár több hajón, akár egyen. A hajó ura, mindenkinél, aki a hajón van, testesebb, erősebb, de nagyot hall, rövidlátó, és a hajózáshoz minden szempontból is csak igen keveset konyít. A hajósok tusakodnak egymással a kormányosi rangért, mindegyik azt hiszi, csak ő kormányozhat, noha a mesterségét sosem tanulta ki, oktatójáról sem tud számot adni, se a tanulás idejéről; és ráadásul csak azt gajdolja, hogy e mesterséget nem is lehet tanítani, sőt, aki azt állítja, hogy tanítható, azt készek levágni; mind örökösen a hajó ura körül sündörögnek, rimánkodnak, mindent elkövetnek, hogy csak nekik adja át a kormányt; ha meg az erre nem hajlik, de másokra hallgat, ezeket leölik és kiszórják a hajóból, a hajó jámbor urát meg mandragórával, szesszel vagy más módon elkábítják, úrrá lesznek a hajón, a rakományt elherdálva, étellel, borral eltöltekezve hajóznak, már ahogy az ilyenek szokták. Ráadásul agyba-főbe dicsérik, hajós-lángésznek, csuda-kormányosnak, hajószakértőnek tömjénezik azt, aki fondoran hozzásegíti őket a vezérséghez, úgy hogy ráveszi a hajó urát, vagy ha szép szóval nem sikerül, erőszakolja - azt pedig, aki nem kezes hozzájuk, mihasznának ócsárolják, és közben nem is sejtik, hogy az igazi kormányosnak mi mindennel kell törődnie: évvel, évszakokkal, az éggel, a csillagok járásával, szelekkel és mindennel, ami e mesterséggel együtt jár, ha valaki igazi kormányos akar lenni; kevésbé tudják, hogy a kormányzás - akár tetszik ez valakinek, akár nem - nem valósítható meg más mesterséggel, csak a kormányoséval. Ha a hajón megeshet ilyesmi, nem gondolod, hogy az ilyen viszonyok közt hánykódó hajó utasai az igazi kormányost valóban csak időjósnek, locsogó fráternek, mihasznának nézik?

ADEIMANTOSZ: De gondolom.

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem, nem kell sokáig bogoztatnod e példázatot, hogy megértsd, mennyire ugyanígy bánnak az államok az igazi filozófusokkal - hanem érted ugye, hogy mire gondolk?

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Először is annak, aki csodálkozik: miért nincs becsületük a filozófusoknak az államokban, magyarázd meg e példázatot, és próbáld meggyőzni: még inkább csodálkozhatnánk azon, ha becsületük volna.

ADEIMANTOSZ: Majd megmagyarázom.

SZÓKRATÉSZ: És azt is, hogy igaza van, amikor azt állítja, hogy a legkiválóbb filozófusokat a tömeg mihasznáknak nézi, intsed azonban az illetőt, hogy e mihasznaságért ne a kiválókat, de azokat okolja, akik a filozófusokat nem hasznosítják. Mert visszas volna, ha a kormányos könyörögne a hajósoknak, hogy hadd vezérelje őket, vagy a bölcsek kilincselnének a gazdagoknál; aki ezen szellemeskedett, hazudott; a természetes igazság viszont ez: akár gazdag, akár szegény, ha beteg, szükségképpen ő kilincseljen az orvosnál, és a vezetettek kérjék fel uruknak azt, aki képes vezetni őket, és ne a vezető esedezzen a vezetetteknek az uralomért, ha igazán tud segíteni rajtuk. Aligha fogsz mellé, ha az államok jelenlegi vezetőit hasonlítod ama hajósokhoz, és a tőlük mihasznáknak, locsogóknak, csillagjósoknak csúfolt kitűnőket az igazi kormányoshoz.

ADEIMANTOSZ: Tökéletesen helyes.

SZÓKRATÉSZ: Ezek következtében ilyen helyzetben ne várd, hogy megbecsüljék a legkülönb foglalatosságot az ellenkezőjével foglalatoskodók. Ám a legsúlyosabb, legkeményebb váddal mégis azok miatt rágalmazzák a filozófiát, akik csak tetszelegnek abban, hogy ők filozófiával foglalkoznak, és akiket a filozófia vádlója gazfickóknak és főként mihaszna embereknek nevez. Én pedig igazat adok neki. Így van?

ADEIMANTOSZ: Igen.

V. SZÓKRATÉSZ: Ugye a legkiválóbbak mihaszna voltának az okát megfejtettük?

ADEIMANTOSZ: Meg, nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Akarod, hogy megfejtsek azt is, miért szükségképpen gazfickó a filozófusok többsége, és megpróbáljuk, ha lehet, bebizonyítani, hogy ennek sem a filozófia az oka?

ADEIMANTOSZ: Akarom.

Miért fejlődik rosszul a legtöbb filozófus?

SZÓKRATÉSZ: Halljuk tehát és mondjuk ki - emlékeztünkbe idézve tárgyalásunk kiindulópontját -, hogy milyen természetű legyen a leendő szép és jó lélek. Ha emlékszel, őt először az igazság vezérelte, ezt kellett hajszolnia minden úton-módon, hiszen ha nem ezt teszi, szemfényvesztő, akinek semmi része az igazi filozófiából.

ADEIMANTOSZ: Így mondtuk.

SZÓKRATÉSZ: Ez ugyancsak ellene mond annak, ahogy most vélekednek róla?

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Nem megfelelő védekezés-e tehát, ha azt mondjuk, hogy az igazán tanulósszerető lélek a létezőért tusakodásra termett, és nem marad meg a sokféle létezőnek vélt jelenségnél, hanem tovább halad és nem tompul el, nem lankad szerelme, míg minden egyes létezőnek az igazi természetét meg nem ragadja lelke rokon részével, azzal megkönyékezi a valóban létezőt, és egyesül vele, észt és igazságot foganva azt megismeri, igazi életet él igazi táplálékkal, és fájdalmai nem csillapulnak előbb, csak ha ezt az állapotot elérte.

ADEIMANTOSZ: Ez a lehető legméltányosabb védekezés.

SZÓKRATÉSZ: Hát lehetséges lenne, hogy ez az ember a hazugságot szereti? Vagy épp ellenkezőleg, gyűlöli?

ADEIMANTOSZ: Gyűlöli.

SZÓKRATÉSZ: És mivel a karvezető az igazság, semmiképp nem hihetem, hogy nyomában a gonoszok kara lépdel!

ADEIMANTOSZ: Hogy is hihetnénk?

SZÓKRATÉSZ: Hanem egészséges és igazságos magatartás, amit az önuralom követ.

ADEIMANTOSZ: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: De miért kell előlről elrendeznem a filozófustermészet [másik] kórusát? Hiszen emlékszel, hogy mit találtunk hozzáillőnek: vitézséget, magasztos szellemiséget, könnyű felfogást, jó emlékezetet; akkor te közbevetted: ugyan mindenki kénytelen egyet-érteni fejtegetésünkkel, mégis ha hátat fordít a pusztá szavaknak, és magukat a szóban forgó filozófusokat szemléli, könnyen tarthatja olyikat haszontalannak, a zömüket meg a gonoszok gonoszának. E vád okát vizsgálva jutottunk a mostani kérdéshez: a zömük miért gonosz; ezért vizsgáltuk újra, mi is az igazi filozófustermészet, és kényszerültünk ezt meghatározni.

ADEIMANTOSZ: Igen. Így volt.

VI. SZÓKRATÉSZ: A filozófustermészet romlását kell szemlélnünk; mint romlik meg a legtöbb, és miért csak kevesek maradnak romlatlanok, akiket aztán a tömeg nem rosszaknak, csak mihasznáknak bélyegez; majd azt vizsgáljuk, milyen is azon lelkek természete, akik az igazi filozófust szeretnék utánózni, és foglalatosságát bitorolni. Ez azonban nem nekik való; tehetségüket felülmúló foglalatosságot kíván tőlük, majd miután sok hibát követnek el, mindenütt és mindenki előtt az általad vázolt rossz híret keltik a filozófiának.

ADEIMANTOSZ: Milyen romlásról beszélsz?

A filozófustermészetet megrontja a környezete

SZÓKRATÉSZ: Megpróbálom megmagyarázni, ha ugyan tudom. Abban, gondolom, mindannyian szót értünk, hogy csak igen ritkán és kevés emberben sarjad olyan természet, amelyben minden tulajdonság megvan, amit elvárunk a leendő tökéletes filozófustól. Nem gondolod?

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Azt is vedd észbe, e kevésre is mily sok és nagy veszély leselkedik.

ADEIMANTOSZ: Milyen veszélyek?

SZÓKRATÉSZ: Mindennél csudálatosabb azt hallanunk, hogy a filozófustermészetnek éppen azok a tulajdonságai, amelyeket úgy magasztalunk, rontják meg a velük telített lelket, és vonják el a filozófiától. Gondolok a vitézségre, önuralomra és amit csak felsoroltunk.

ADEIMANTOSZ: Ez bizony érthetetlen.

SZÓKRATÉSZ: Sőt ráadásul megrontja és elvonja minden, amit épp jónak hiszünk: szépség, vagyon, testi erő, előkelő, befolyásos rokonság, és mindaz, ami ezekkel kapcsolatos. Érted, mire gondolok?

ADEIMANTOSZ: Értem. De szívesen hallanám részletesen, hogy képzeled ezt.

SZÓKRATÉSZ: Fogd fel a dolgot egészében és helyesen, egyszerre tisztán látsz majd mindent, és nem érzed megfoghatatlannak, amit előbb mondtam.

ADEIMANTOSZ: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Tudjuk, hogy minden mag és sarj - növényé, állaté -, ha nem lel neki megfelelő táplálékot, és nem a kellő időben és tájon nő, annál jobban elsatnyul, mennél nemesebb fajta, mert a rossz a jónak inkább ellenlábas, mint a nem jónak.

ADEIMANTOSZ: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Tehát érthető, hogy a kitűnő természet, ha nem táplálják megfelelően, jobban tönkremegy, mint a hitvány.

ADEIMANTOSZ: Érthető.

SZÓKRATÉSZ: Nem állíthatjuk-e, ó, Adeimantos, a legszebb alkatú lélekről is, hogy rossz neveléstől különösen gonosszá lesz? Vagy azt hiszed, nagy gaztettek és végső gonoszságra a silány lélek vetemedik, nem pedig a rossz neveléstől megrontott nemes lélek? Hiszen gyenge természettől nem telik ki sem nagy jószág, sem nagy gonoszság.

ADEIMANTOSZ: Igazat szóltál.

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem, az általunk elképzelt filozófustermészet, ha hozzá méltó oktatásra lel, kibontakozva szükségszerűen eljut az erény teljességéig; ha viszont hozzá méltatlan talajba hull és plántálódik, épp az ellentett végletben bontakozik ki, ha ugyan nem menti meg egy isten. Vagy te is úgy véled, mint a nagy tömeg, hogy adva vannak ifjak, akiket megrontanak holmi szofisták, és vannak szofista magánemberek, akik ifjakat mételyeznek nem közömbös módon. Hát nem épp az ezt hajtogatók a legnagyobb szofisták, akik tökéletesen olyanná változtatnak ifjakat, öregeket, férfiakat, nőket, amilyenné akarnak?

ADEIMANTOSZ: Mikor?

SZÓKRATÉSZ: Amikor nagy tömeggyűlésbe sereglenek törvényszéken, színházban, táborban vagy a tömeg más gyülekezési helyén, és amit ott mondanak vagy cselekszenek, nagy ordítással hol lehurrogják, hol magasztalják, mindkét esetben bömbölve és tapsolva; ráadásul a sziklák és a hely visszhangja is megkettőzi a gáncs és magasztalás zaját. Ilyen környezetben, mit gondolsz, mi tölti be - mint mondani szokták - a zsenge ifjú szívét? Vagy milyen egyéni nevelés ellensúlyozhatná, hogy ilyen gáncs- és magasztalásözön alá ne merítse, magával ne sodorja arra, amerre a tömeg kénye örvénylik, míg azután ő is csak azt hirdeti szépnek, csúnyának, mint ezek, ő is ugyanazt cselekszi, hozzájuk hasonlóan.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is szükségszerű ez a viselkedés, ó, Szókratész.

VII. SZÓKRATÉSZ: Pedig még nem is mondtam, hogy mi a legkeményebb szükség-szerűség.

ADEIMANTOSZ: Micsoda?

SZÓKRATÉSZ: Amit tettel művelnek ezek a nevelők és szofisták, ha szóval nem hajlíthatják meg őket. Vagy nem tudod, hogy aki nem hallgat rájuk, azt rágalommal üldözik, pénz - sőt halálbüntetéssel sújtják?

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Mit gondolsz, milyen más szofista vagy ezekkel vitázó egyéni érv szegülhetne szembe velük, és arathatna győzelmet?

ADEIMANTOSZ: Azt hiszem senki és semmilyen.

SZÓKRATÉSZ: Senki. Sőt nagy balgaság volna megpróbálni is. Mert nem esett meg eddig se, sőt félek, ezután se fog, hogy egy jellem ezek nevelésével szembeszegülve, az erény felé fordulna - emberi jellemről beszélek, barátom, az isteni jellemet, ahogy mondják, hagyjuk ki a játékból; hiszen tudnunk kell, hogy ami egyáltalán megmarad, és olyanná lesz, amilyenné az államok ilyen szervezetében lennie kell, azt csak isteni végzet mentheti meg - csak így mondhatnánk helyesen.

ADEIMANTOSZ: Ezt hiszem én is.

SZÓKRATÉSZ: Ezt kell hinned még erről is.

ADEIMANTOSZ: Miről?

SZÓKRATÉSZ: Hogy pénzért oktató magánemberek, akiket a tömeg csak szofistáknak nevez, és mesterségbeli vetélytársainak vél, nem nevelnek másra, mint a tömeg véleményére, ami épp gyűléseiken alakul ki, és azt hívják „bölcesség”-nek. Mintha valaki egy nagy behemót állatot nevelne, kifürkészné indulatait és vágyait, mint kell hozzáférközni, megfogni; mikor igen vad, mikor szelíd, és mitől lesz ilyenné, és mire milyen hangot ad, és milyen hang hallatára juhászodik, vagy vadul meg; és miután e huzamos együttélésben mindezt jól kitanulta, tudását bölcességnek hívná, és mesterséggé rendszerezve, oktatására vállalkoznék, holott igazán mit sem tud arról, hogy e véleményekben, vágyakban mi a szép, mi a rút, jó, rossz, igazságos, igazságtalan; mindezeket a fogalmakat csak a behemót állat véleményei alapján nevezné el: aminek az örül, azt jónak hívná, amit utál, rossznak; és ezt mással nem is tudná megindokolni, hanem csak a kényszerűséget hívná szépnek és igazságosnak; közben maga se látta soha, és másnak se képes kimutatni a „kényszerűség” és a „jó” igazi természetét és azt, hogy miben térnek el a valóságban egymástól. Zeuszra! Nem látnád furesának az ilyen „nevelőt”?

ADEIMANTOSZ: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Szerinted különbözik ettől valamiben az, aki „bölcesség”-nek véli a sokaság és a mindenfelől összeverődött tömeg indulatainak és érveinek kifürkészését, akár festészetről, zenéről, akár politikáról van szó? Mert ha valaki a sokaság között sündörög, és neki szolgál akár verssel vagy más művel, akár állami szolgálattal a kelleténél jobban, úrrá lesz rajta a tömeg, és ez az úgynevezett diomédészi kényszerűség arra szorítja, hogy csak a tömeg öröme cselekedjen; ám hallottad-e valaha egytől is, hogy - nem nevetséges módon - mindezeknek igazán jó, szép voltát igazolta volna?

ADEIMANTOSZ: Gondolom, ezután se hallom majd.

VIII. SZÓKRATÉSZ: Mindezt meggondolva, emlékezz vissza előbbi tételünkre: lehetséges-e, hogy a tömeg felfoghatja *magát* a szépet és nem az esetleges sokféle szépet, és minden egyes dolgot *önmagát* és nem a dolgok sokféleségét, és hiheti az előbbiek létét?

ADEIMANTOSZ: A legkevésbé.

SZÓKRATÉSZ: A tömegember ugye képtelen filozófussá lenni?

ADEIMANTOSZ: Képtelen.

SZÓKRATÉSZ: És szükségképpen gáncsolja is a filozofálót?

ADEIMANTOSZ: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Ám gáncsolják a magánosok is, akik a tömegben sündörögve, kegyét hajhásszák.

ADEIMANTOSZ: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Így szerinted mint menthető meg a filozófustermészet, hogy kitarva foglatosságában céljához érhesse? Gondold végig az előbbieket. Egyetértettünk már, hogy e természet fő tulajdonságai a tanulékonyság, a jó emlékezet, a vitézség és a magasztos szellem?

ADEIMANTOSZ: Egyetértettünk.

SZÓKRATÉSZ: Ugye az ilyen rögtön első lesz minden társa közül, különösen, ha teste is a lelkéhez hasonlóan viruló?

ADEIMANTOSZ: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Ugye szeretnék is a rokonai és a polgárok saját érdekükben fölhasználni őt, ha fölceseperedik?

ADEIMANTOSZ: De mennyire.

SZÓKRATÉSZ: Elárasztják majd kérésekkel, hódolattal; hízélgéssel igyekeznek maguknak megszerezni jövőendő nagy befolyását?

ADEIMANTOSZ: Így szokott lenni.

SZÓKRATÉSZ: Mit gondolsz, mit csinál majd ilyen helyzetben, ha véletlenül egy nagy államban él, dúsgazdag, előkelő s ráadásul gyönyörű szép szál ifjú? Nem telik-e el képtelen reményekkel, azt hiven, képes lesz eligazítani a hellének és a barbárok sorsát? És nem hordja-e majd magasan az orrát, telve esztelen üres göggel és nagyzolással?

ADEIMANTOSZ: Gondolom, nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És ha egy ilyen érzületűhöz valaki nesztelenül hozzálép, és szemébe mondja az igazat, hogy nincs esze, pedig kellene lennie, csakhogy észhez nem juthat másként, csak ha megszolgálja megszerzését, azt hiszed udvariasan végighallgatja, ily sok rontó hatás nyomán?

ADEIMANTOSZ: Esze ágában sem lesz.

SZÓKRATÉSZ: Ha meg jó ösztönei és mások elgondolásai iránti belső rokonszenve valahogy észre téríti, felénk hajlítja és filozofálásra ösztökéli, mit gondolsz, mit csinálnak majd, akik úgy vélik: most elvesztették benne segítőjüket, cimborájukat? Nem követnek-e el majd mindent szóban, tettben, nemcsak ellene, hanem az ellen is, aki megpróbálja rábeszélni,

hogya ne álljon kötélnek, hogya útját szegjék, és magánéletükben is nem ármánykodnak-e ellenük, és nem idézik-e őket törvény elé nyilvánosan?

ADEIMANTOSZ: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Hát majd filozofál-e az ilyen?

ADEIMANTOSZ: Nem nagyon.

IX. SZÓKRATÉSZ: Látod-e már, nem oktalanul mondtuk, hogya nemcsak a filozófustermészet összetevői okozhatják - ha rosszul nevelődnek -, hogya az illető elfordul e foglalatosságtól, hanem az úgynevezett „javak” is, mint a gazdagság és sok más ilyen előny.

ADEIMANTOSZ: Nem oktalanul, de helyesen mondtuk.

SZÓKRATÉSZ: Hát ez a veszély, kedves barátom, hát ilyen és ekkora pusztulás téríti el a legjobb foglalatosságtól a kitűnő filozófustermészetet, amely, mint mondtuk, amúgy is igen ritkán terem. Épp ezekből lesznek az állam és az egyes ember legádázabb megrontói, de legnagyobb jótevői is, ha véletlenül a jó felé sodródnak; hiszen kis tehetség semmi nagy tettet nem hajt végre sem az egyén, sem az állam javára.

ADEIMANTOSZ: Színigazság.

A filozófiát elárasztják a selejtes elemek

SZÓKRATÉSZ: Így elfordulnak azok, akik a leginkább volnának méltók; befejezetlenül faképnél hagyják a filozófiát, és nem hozzájuk méltó, nem is igazi életet élnek; a filozófiát meg, ezt az árvát, amelyet minden rokon elhagyott, más, méltatlan betolakodók mételyezik, amint mondtad is, hogya a gyalázkodók gáncsa szerint: a filozofálók egy része mihaszna ember, a zömük meg minden gonoszságra hajlandó.

ADEIMANTOSZ: Igen, így mondják.

SZÓKRATÉSZ: És méltán mondják. Mihelyt mindenféle kis rongyember észreveszi, hogya megüresedett ez a különben oly szép nevekkal és tisztességgel teljes terep, oly örömet ugrik át mesterségéből a filozófiába, mintha a börtönből megszökve a templomban keresne menedéket, holott a maga kis szakmájában talán a legkülönb volt. Ám a többi mesterséghez képest a filozófia tekintélye - még jelen állapotában is - messze magasan fényeskedik most is, így csak sóvárog felé a sok tökéletlen, bár szakmájukban, kétkezi mesterségükben nemcsak a testük tört meg, hanem a szolgálai gürcölésben lelkük is megrokkant és elkorcsosult. Vagy nem szükségszerű ez?

ADEIMANTOSZ: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Szerinted különböznek ezek attól a törpe, kopasz kovácslegénytől, aki pénzhez jutott, s amint megszabadult bilincseiből, a fürdőben megmosakodott, vadonatúj ruhát vett fel, és vőlegénynek cicomázkodva, ura lányát készül elvenni, lévén az szegény és árva?

ADEIMANTOSZ: Nem nagyon különböznek.

SZÓKRATÉSZ: És mit gondolsz, milyenek lesznek ezek sarjai? Nem korcsok és gyatrák?

ADEIMANTOSZ: Szükségképpen azok.

SZÓKRATÉSZ: És ha méltatlanok a neveltetésre, de jól neveltek körében forgolódnak érdemtelenül, vajon mit higgyünk, milyen gondolatokat és véleményeket szülnek majd? Ugye olyanokat, amelyek igazán rászolgálnak a „szofizma” névre, és nincs bennük semmi eredetiség, semmi igazi szellem?

ADEIMANTOSZ: Tökéletesen igazad van.

Az igazi filozófus kénytelen visszavonulni

X. SZÓKRATÉSZ: Tehát a filozófiára igazán hivatottaknak csak egész kis töredéke tart ki, Adeimantos, vagy úgy, hogy egy nemes és jól nevelt jellem véletlenül száműzötté lesz, és minthogy nincs ami megrontsa, hajlamát követve, megmarad a filozófiánál, vagy úgy, hogy egy kis államban született nagy szellem megvetően távol tartja magát a közügyektől; sőt igen kevesen átnyergelhetnek a filozófiára más szakmából is, tehetségük tudatában jogosan megvetve azt. Az is meglehet, hogy valakit a mi Theagész cimboránk gyeplője béklyóz a filozófiához. Theagészt egyéb körülményei mind arra ösztökélték, hogy otthagyja a filozófiát, ám testi nyavalyája kizárta őt a politikából, és így megőrizte a filozófia számára. Az én esetemről nem érdemes beszélni, a szellem útmutatásáról; hisz ez előttem talán csak egy- valakivel, vagy épp senkivel nem esett meg. És az az igen kevés, aki mégis filozófussá lett, és megkóstolta, hogy új szerzeménye mily édes és boldogságos élmény, másrészt eléggé láthatja a tömeg örületét; és hogy úgyszólván senki nem tesz semmi egészséges lépést az állam érdekében, és fegyvertársa sem akad, akivel szövetekezve az igazságos ügy védelmére kelhetne úgy, hogy mentve legyen a haláltól; hanem mintha ember léte vadállatok közé zuhant volna: velük együtt bűnözni sem akar, de nem is képes egymaga valamennyi vaddal szembeszállni, hiszen mielőtt az államnak vagy barátainak javára lehetne, elbukhat, és élete maga és embertársai számára haszontalan lenne... - mindezt alaposan megfontolva vesztég marad, és csak magánügyeit intézi, mint ahogy az ember az orkánban, mikor a szél port és záport kavart, a fal mögé lapul; látva, hogy a többiek mind beteltek törvénytelenséggel, örül annak, hogy gazságoktól és szentségtelen tettektől távol, tisztán élheti földi életét, és majdan jó reménységben, kegyesen és jó lélekkel vehet búcsút tőle.

ADEIMANTOSZ: Nem kicsiséget végzett, ha így vehet búcsút.

SZÓKRATÉSZ: De nem is a legnagyobbat, ha már nem lelt magához méltó államra. Ilyen államban maga is jobban kiteljesednék, és magánélete mellett a közösségnek is üdvére volna.

XI. Azt hiszem alaposan megfeleltünk arra, miért hallunk annyi filozófiaellenes vádaskodást, és hogy ez a vád igazságtalan. Akarsz még erről egyebet mondani?

ADEIMANTOSZ: Nem, nincs semmi mondanivalóm. A most fönálló államformák közül szerintem melyik felel meg leginkább a filozófustermészethöz?

SZÓKRATÉSZ: Egyik sem. Épp azt panaszolom föl, hogy egyetlen mostani államszervezet sem méltó a filozófustermészethez. Épp emiatt kavarg és változik annyit a filozófia, mint az idegen mag, amely, ha nem a neki megfelelő földbe vetik, elnyomva-elfojtva szeret hasonlítani a helybeli flórához: a filozófusfajta se tarthatja meg jelenleg saját képességét, hanem idegen jelleget ölt; ha majd része lehet a legkülönb államformában - lévén maga a legkülönb -, akkor világossá lesz, hogy a filozófusfajta valóban isteni volt, míg a többi sokféle természet és foglalatosság csak emberi. Világos, hogy most majd azt kérdezed: melyik ez az államforma?

ADEIMANTOSZ: Félreértettél. Nem ezt akartam kérdezni, hanem azt, hogy az-e, amit - államot szervezve - az imént írtunk le, vagy más?

SZÓKRATÉSZ: Általában az, amit leírtunk. De akkor azt is mondtuk, hogy szükség volna az államban mindig olyan fórumra, amely az alkotmányt ugyanolyan értelemben fogja fel, mint te, a törvényhozó, mikor törvényeket alkottál.

ADEIMANTOSZ: Igen, ezt mondtuk.

SZÓKRATÉSZ: Csak nem tisztáztuk elég világosan, mert visszaretentünk a ti ellenvetéseitektől, amelyekkel nyilvánvalóvá tettétek, hogy ennek bizonyítása körülményes és nehéz vállalkozás, pedig még azt sem egész könnyű kifejtünk, ami hátravan.

ADEIMANTOSZ: Mi az?

Hogyan kellene ápolnia az államnak a filozófiát?

SZÓKRATÉSZ: Hogyan alkalmazza az állam a filozófiát, hogy ne vesszen el? Mert minden, ami nagy, kockázatos, és ami szép - mint mondják -, nehéz.

ADEIMANTOSZ: Mégis világítsuk meg ezt is, hadd érjen jó végeredményhez a bizonyítás.

SZÓKRATÉSZ: Nem a szándékom gátol, hanem attól félek, hogy nem leszek képes rá; de majd meglátod, nagyon fogok igyekezni... Figyeld meg most rajtam, mily szívvel-lélekkel, halálmegvetően jelentem ki, hogy e kérdéshez az államnak épp ellenkező értelemben kell hozzájárulnia, mint ma teszi.

ADEIMANTOSZ: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Ha már zsenge kamaszkorban nekiállnak filozofálni, még szinte gyerekfejjel - a házvezetés és pénzszerzés között - épp a legnehezebb részébe kapnak bele, akkor természetes, hogy megválnak tőle; pedig még őket becsülik a leginkább filozófusoknak; a legnehezebb részének én az okfejtést [fogalmi meghatározást] tartom. Utóbb azonban, ha más filozofálók unszolására hallgatókul szegődnek, ezt már nagy áldozatnak vélik részükről, azt tartván, hogy filozofálni csak úgy melleleg szabad; öregkoruk felé - egy-kettő kivételével - kilobbannak a Hérakleitosz napjánál is jobban, és már nem kapnak lángra többé.

ADEIMANTOSZ: De akkor hogy kellene?

SZÓKRATÉSZ: Épp fordítva. Gyermekek- és serdülőkorban csak gyermekes neveléssel és gyerekeknek való filozófiával kellene őket traktálnunk, és nagy gonddal fejlesztenünk a testüket, míg zsendül és férfiasodik, hisz ennek is a filozófia látja hasznát; ha már előre haladunk abba a korba, amelyben a lélek már kezd megérni, szigorítanunk kell filozófiai gyakorlatukat; mikor életerejük már lanyhul, és a politikai és katonai szolgálatból kiöregszenek, akkor hadd legeljenek szabadon a filozófiában, mást se csináljanak, legfeljebb csak úgy melleleg, ha boldogan szeretnének élni, és földi életük után el akarnak jutni a megérdemelt örök élethez.

XII. ADEIMANTOSZ: Úgy látom, Szókratész, igen szívedből szóltál; hanem szerintem a hallgatóság zöme még inkább ellened szegül, és egyáltalán nem adja be a derekát, élükön Thraszümakhosszal.

SZÓKRATÉSZ: Ne hangold ellenem Thraszümakhoszt, hiszen épp most lettünk jó barátok, bár eddig se voltunk ellenlábások. Próbálkozásainkkal addig úgysem hagyunk fel, míg vagy meg nem győzzük őt és a többieket, vagy valami előnyt nem szereztünk nekik a későbbi életre, mikor újjászületve, éppen ilyen eszmecserébe csöppennek majd.

ADEIMANTOSZ: Ugyan közeli időpontra ígéred.

Még a tömeget is meg lehetne győzni a filozófia értékéről

SZÓKRATÉSZ: A teljességhez képest ez semmi! De nem is csoda, ha a mondottakban nem hisz a sokaság; hiszen sose látták megvalósulva, amit most mondtunk, inkább csak olyan szavakat hallottak, amelyeket szándékosan egymáshoz hasonlítottak, és nem önmaguktól estek egybe, mint most. Hisz még sose láttak sem egy, sem több olyan férfit, aki szóban, tettben a végső lehetőségig az erényhez idomult volna, és hasonló vagy ugyanolyan tökéletes állam vezére lett volna. Vagy azt hiszed, igen?

ADEIMANTOSZ: Semmiképpen.

SZÓKRATÉSZ: És kedves barátom, még csak szép és szabad szellemű beszélgetésnek se lehettek fültanúi, melyeknek résztvevői minden módon keresik az igazságot, csak hogy megismerjék - ám minél távolabb akarnak maradni a pusztá ügyeskedéstől és fortélyos huzakodástól, melynek egyéb célja sincs, mint a hiú dicsvágy, viszályszítás törvényházban, magán-összejöveteleken.

ADEIMANTOSZ: Bizony nem hallottak ilyet.

SZÓKRATÉSZ: Hát emiatt és mindezt már akkor előre látva rettegtünk, de mégis az igazság kényszerétől hajtva kimondtuk: sem állam, sem alkotmány, sem egyén, addig nem válik tökéletessé, míg néhány, nem ádáz, de haszontalannak ócsárolt filozófust nem kényszerít a sors, hogy - akarva, nem akarva - gondját viselje az államnak, és ha az hívja őt, engedjen a hívásnak (vagy esetleg az államot kényszerítik, hogy engedelmeskedjék neki), vagy míg a mostani uralkodók és királyok fiait, vagy őket magukat - valami isteni sugallat révén - nem igázza le az igazi filozófia utáni igazi sóvárgás. Semmi okát nem látom, hogy akár e két eshetőség egyike, akár mindkettő lehetetlen volna. Mert ha így lenne, méltán kinevethetnének, hogy vágyálmokról fecsegünk. Vagy nincs így?

ADEIMANTOSZ: De így van.

SZÓKRATÉSZ: Ha tehát a legkülönb filozófusok az állam felett örködni kényszerültek - ez megesett a végtelen messze múltban, vagy megesik ma is, messze túl a mi látóköreinken, valami barbár vidéken, és ha ezután is megesnék... akkor készek vagyunk érveket felsorakoztatni amellet, hogy a vázolt alkotmány megvalósult, létezik és létezni fog, ha ez a múzsa lesz az állam ura. Mert nem lehetetlen, és mi sem állítunk lehetetlent; csak nehéz megvalósítani - ebben mi is egyetértettünk.

ADEIMANTOSZ: Magam is ezt hiszem.

SZÓKRATÉSZ: Ezzel azt mondod: a tömeg viszont nem hiszi?

ADEIMANTOSZ: Bizonyára.

SZÓKRATÉSZ: Drága barátom! Ne vádold ily nagyon a tömeget. Más lesz majd a véleménye, ha nem kötekedve az emberekkel, de szelíd szóval megcáfolva a tanulásszeretetre szórt rágalmakat, megérteted vele, kiket tartasz filozófusoknak; és ha ugyanúgy, mint az előbb, meghatározod természetüket és foglalatosságukat, nehogy azt képzeljék, azokról szólnak, akikre ők gondolnak. És ha így szemlélik őket, meglásd egész más lesz róluk a véleményük, és mást felelnek majd. Vagy azt hiszed, bárki is haragszik a nem haragvóra, és irigyl a nem irigykedőt, ha maga nem irigy, hanem szelíd? Megelőzlek téged, és kimondom: úgy vélem, csak ritkán, egy-egy ember akad ilyen nehéz természetű, de a többségük nem ilyen.

ADEIMANTOSZ: Ne kételkedj; egyetérték.

SZÓKRATÉSZ: Abban is egyetértesz talán, hogy a tömeg neheztelő véleményét a filozófiáról azok váltották ki, akik külföldről illetlen-hívatlanul ide betolakodtak, majd örökösen egymást szapulják, torzsalkodnak, folyton csak személyeskednek, ami a legkevésbé illik a filozófiához?

ADEIMANTOSZ: Egyetérték.

XIII. SZÓKRATÉSZ: Bizony, Adeimantos, aki elméjében a valóságos létezőket szemléli, nincs ideje, hogy lefelé sandítgasson az emberi nyüzsgésre, és e torzsalkodásban beteljék irigységgel és gonoszsággal, hanem a szépen rendezett, örök változatlan lényegekre pillant, azokat szemléli, amelyek nem cselekszenek és nem szenvednek el egymástól igazságtalanságot, hanem szép rendben, értelmesen léteznek; ezeket utánozza, és próbál a lehető legtekintélyesebben hozzájuk idomulni. Szerinted lehetséges volna, hogy valaki nem utánozza, amivel egyetért, és amit ámulva csodál?

ADEIMANTOSZ: Ez lehetetlen.

SZÓKRATÉSZ: Így az isteni és szépen rendezett lényekkel társulva, a filozófus maga is rendezetté és istenivé alakul - már amennyire ember képes erre. De azért rágalom sok akad.

ADEIMANTOSZ: Mindenképpen.

SZÓKRATÉSZ: És ha valami kényszer arra ösztökélné, hogy amit odafönn lát, iparkodjék azt az emberek szokásaira alkalmazni magán- és közéletben, és ne csak önmagát alakítsa ilyenné; mit gondolsz, ez az ember rossz tanítója lenne az önmérsékletnek, igazságosságnak és minden más közerénynek?

ADEIMANTOSZ: A legkevésbé.

SZÓKRATÉSZ: És ha a sokaság megérzi, hogy igazat szóltunk róla, vajon ezután is neheztel a filozófusokra, és nem hiszi el majd, ha azt állítjuk, hogy addig nem lesz boldog az állam, míg az isteni példakép szerint nem formálják körvonalait a festők?

ADEIMANTOSZ: Nem neheztel többé, ha ugyan megérzi ezt. De mit értesz átformáláson?

SZÓKRATÉSZ: Az államot és az emberi szokásokat kezükbe veszik, mint egy írotáblát, és először tisztára törlik, ami nem megy a legkönnyebben. Hisz tudod, hogy a filozófusok épp ebben ütnek el a többiektől, hogy addig nem nyúlnak semmihez, sem egyénhez, sem államhoz, és nem írnak elő új törvényeket, míg szűztisztán nem veszik át, vagy nem teszik maguk azzá ezeket.

ADEIMANTOSZ: Ez helyes is!

A filozófus az államot isteni mintára alkotja meg

SZÓKRATÉSZ: A filozófusok aztán megtervezik az alkotmány vázát.

ADEIMANTOSZ: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Majd, gondolom, alkotás közben gyakran pillantgatnak kétfelé: a természetes igazságosságra, szépségre, önmérsékletre és más minden ilyesmire, és arra, amit az emberekbe plántálnak, hogy összekeverve és elegyítve az emberi adottságokat, megteremtsék az ideális embert, abból kiindulva, amit már Homérosz - ha emberben látta - „istenhez hasonló”, „istenformának” hívott.

ADEIMANTOSZ: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: És gondolom, ezt kitörlik, azt meg ismét beírják, míg az isten számára legkedvesebb emberi vonások nem tűnnek elő.

ADEIMANTOSZ: Így lesz a kép a legszebb.

SZÓKRATÉSZ: Vajon meggyőzzük-e azokat, akik szavaid szerint vadul nekünk esnek: tényleg ilyen alkotmány képírója a filozófus, akit előbb magasztaltunk nekik, és aki miatt úgy megnehezteltek, hallván, hogy vezérletükre bíztuk az államot. És most ennek hallatára tán megszelídülnek?

ADEIMANTOSZ: Ha eszük van, nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Miben kételkedhetnek még? Hogy a filozófusok a létező és az igazság szerelmesei?

ADEIMANTOSZ: Képtelenség volna.

SZÓKRATÉSZ: Vagy hogy az általunk leírt természetük nem rokon ama végső jóval?

ADEIMANTOSZ: Ezt sem hiszem.

SZÓKRATÉSZ: Vagy hogy az ilyen természet, ha a hozzá illő foglalatossághoz jut, mégse válik tökéletesebben jóvá és filozófussá, mint más? Nem azokról mondhatnánk ezt inkább, akiket kizártunk?

ADEIMANTOSZ: Dehogynem.

SZÓKRATÉSZ: És még mindig húzódoznak majd, amikor azt mondjuk, hogy amíg a filozófusfajta nem lesz az állam vezére, addig nem csitul az államnak és polgárainak nyomorúsága, nem valósulhat meg az általunk vázolt alkotmány?

ADEIMANTOSZ: Már talán kevésbé húzódoznának.

SZÓKRATÉSZ: Akarod, hogy a kevésbé helyett ezt mondjuk: „teljesen megszelídülnek”, és „beadják a derekukat”, hogy - ha másért nem, szégyenkezésből - egyetértsenek velünk?

ADEIMANTOSZ: Nagyon akarom.

Lehetséges, hogy egy államot filozófusok kormányozzanak?

XIV. SZÓKRATÉSZ: Ezek hát beadták a derekukat. De nem jelezheti kételyét valaki, hogy a királyoknak és uralkodóknak talán épp nem akadnak filozófustermészetű csemetéi?

ADEIMANTOSZ: De igen.

SZÓKRATÉSZ: És ha születnek ilyenek, mondhatná valaki, hogy ezek szükségképpen megromlanak? Hisz azt mi is belátjuk, hogy nehéz a jó úton megmaradni. De erősíthetjük valaki, hogy időtlen időig egyetlen se tart ki a jó úton?

ADEIMANTOSZ: Hogy erősíthetné?!

SZÓKRATÉSZ: Nos, ha csak egy akad, az is elég, hogy - ha az állam a kezére adja magát - mindent valóra váltson, amit most lehetetlennek hisznek.

ADEIMANTOSZ: Elég ám!

SZÓKRATÉSZ: Ha ugyanis egy vezető létrehozza az előbb vázolt törvényeket és funkciókat, lehetetlen, hogy a polgárok ne akarják végrehajtani.

ADEIMANTOSZ: Lehetetlen.

SZÓKRATÉSZ: És olyan nagy csoda és lehetetlenség, hogy amit jónak látunk, más is jónak lássa?

ADEIMANTOSZ: Aligha.

SZÓKRATÉSZ: Nos, a mi alkotmányunk a lehető legjobb, ha ugyan ez lehetséges - azt hiszem, ezt a témát már kimerítettük.

ADEIMANTOSZ: Ki ám.

SZÓKRATÉSZ: Most úgy tetszik, kimondhatjuk, hogy vázolt törvényjavaslataink a legjobbak volnának, ha megvalósulnának; és nehéz ugyan megvalósítani őket, de nem lehetetlen.

ADEIMANTOSZ: Ezt kimondhatjuk.

Az örök nevelése

XV. SZÓKRATÉSZ: Ugye, miután ennek nagy kinnal a végére értünk, a maradék kérdésekről kell szólnunk: mi módon, mily tudományok és foglalatosságok útján pallérozódjanak az alkotmány őrői, és mily életkorban kezdjenek az egyes résztudományokkal foglalkozni.

ADEIMANTOSZ: Igen, erről kell szólnunk.

SZÓKRATÉSZ: Mit sem nyertem ravaszsággal, mikor előbb mellőztem az ízetlen témát: a nősülést, a gyermeknemzést és a vezetők kiválasztását, tudván, hogy a teljes igazság utálatos és nehezen elérhető: most azonban mégis rá kell szánunk magunkat, hogy erről is szóljunk. Az asszonyok és gyermekek kérdésén már túljutottunk, ám előről kell vizsgálnunk a vezetők kiválasztását. Ha emlékszel, azt állítottuk: államszeretőknek kell mutatkozniuk és próbára kell őket tennünk gyönyörökben, kínokban, meg kell győződünk róla, hogy ez érzéseiket sem kínokban, sem rettegésben, sem bármi más viszontagságokban nem tagadják meg, és aki erre

nem képes, el kell tanácsolnunk, és csak aki szintisztán mindenben hűnek bizonyult - mint a tűzben próbált arany -, azt tegyük meg vezetőnek, s adjunk neki tiszteletajándékot, s halála után kitüntetések. Ilyesmiket mondtunk, s közben gondolatmenetünk mellékútra tért, és fátyolba burkolózott, mert akkor még félt megbolygatni a most már nyílt kérdést.

ADEIMANTOSZ: Színigazat szólsz, emlékszem.

SZÓKRATÉSZ: Barátom, akkor bizony szabódtam kimondani, amit most már kimondok nagy merészen: a legkiválóbb örök posztjára filozófusokat kell állítanunk.

ADEIMANTOSZ: Mondjuk ki!

SZÓKRATÉSZ: De gondold csak meg: ilyenek nyilván igen kevesen adódnak, mert azok a tulajdonságok, amelyeket eszmefuttatásunkban megköveteltünk, ritkán járnak együtt, legtöbbször csak más és más emberekben találhatók.

ADEIMANTOSZ: Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ: A tanulékonyság, az éles emlékezet, a beretvaész, a gyors felfogás, s az ezekből következő tulajdonságok nemigen ötvöződnek a fiatalos hévvel, az elme nagyvonálúságával az ilyenek nemigen szeretnek rendezetten, nyugodtan, állhatatosságban élni, hanem heveségükben arra csapódnak, amerre a vaksors hányja őket, s az állhatatosságnak írmagja sem marad bennük.

ADEIMANTOSZ: Igazad van.

SZÓKRATÉSZ: Viszont akik szokásaikban állhatatosak, a nehezen változó jelleműek, akikben inkább megbízhatunk, akik háborúban, rémségek közepette rettenthetetlenek, a tanulásban is ugyanilyenek: nehezen kimozdíthatók, nehezen értők, mintha megkötyagosodtak volna: álomszuszékok, örökké ásítók, ha a fejüket kell törni valamin.

ADEIMANTOSZ: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Mi meg azt állítottuk, hogy mindkét tulajdonságra szükség van, mégpedig arányosan, vagy ha nem, ne legyen részük semmiféle magasabb nevelésben, kitüntetésben, sem uralomban.

ADEIMANTOSZ: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Mit gondolsz, ugye kevesen lesznek a megfelelők?

ADEIMANTOSZ: Azt gondolom.

SZÓKRATÉSZ: Tehát, mint mondtuk, próbára kell tennünk őket fáradalmakban, rettenetben és gyönyörökben, sőt amit előbb mellőztünk, most kimondjuk: sokféle tudományban is edzenünk kell őket, azt fürkészve, vajon képesek-e felfogni a legmagasabb tudományokat, avagy letörnek, mint a más versenyeken lemaradók.

ADEIMANTOSZ: Indokolt ezt kifürkészünk. De mondd, melyek szerinted a legmagasabb tudományok?

XVI. SZÓKRATÉSZ: Emlékszel, megkülönböztettük a lélek három fajtáját, és ezek alapján határoztuk meg, mi az igazságosság, mértékletesség, bátorság.

ADEIMANTOSZ: Ha nem emlékeznék, nem volna jogom meghallgatni a folytatást.

SZÓKRATÉSZ: Arra is emlékszel, amit előtte mondtunk?

ADEIMANTOSZ: Mire?

SZÓKRATÉSZ: Azt mondtuk: ahhoz, hogy ez erényeket a lehető legszebben megismerhessük, még hosszabb kerülőutat kellene tennünk, melynek során minden világossá válnék, de az is lehetséges, hogy gondolatmenetünkhöz csak olyan bizonyítékokat csatolnánk, amelyek az előbb elmondottakból adódnak. Ám ti bizonygattátok: elég néktek ennyi, és ekkor olyasmiket állítottunk, amelyek szerintem nem pontosak, de ti nyilatkozhattok, beéríték-e ezzel is.

ADEIMANTOSZ: Én beérem, és azt hiszem, a többiek is.

SZÓKRATÉSZ: Igen ám, barátom, de ha az ilyen dolgokban a mérték valamivel is eltér a valóságtól, már nem jó mérték többé. Mert ami pontatlan, az semminek sem lehet a mértéke, bár néha némelyek úgy vélik, nincs szükségük további kutatásra.

ADEIMANTOSZ: Nagyon sokan tesznek így merő kényelemből.

SZÓKRATÉSZ: Az efféle kényelem a legkevésbé sem illik a törvények őreihez.

ADEIMANTOSZ: Hihetőleg.

SZÓKRATÉSZ: Az ilyen ember tehát, barátom, csak tegyen kerülőt a hosszabb úton, és legalább annyira gyötörje magát a tanulással, mint a testedzéssel, máskülönben sosem érhet a legnagyobb és leginkább hozzáillő tudomány végére.

ADEIMANTOSZ: Hát nem az előbbi három erény a legnagyobb tudomány? Van valami még nagyobb az igazságosságnál és a többinél?

SZÓKRATÉSZ: Van. És az erényeknek sem szabad csak a körvonalait, árnyékvázait szemlélünk, mint most tesszük, hanem a lehető legtökéletesebb ábrázolásukat. Avagy nem mulatságos, hogy minden erőnket megfeszítjük, hogy más, egészen jelentéktelen kérdéseket a lehető legtüzetesebben tisztázzunk és megvilágítsunk, ugyanakkor a legfontosabb dolgokat nem méltatjuk tüzetes figyelemre?

ADEIMANTOSZ: De nagyon is... Vagy azt hiszed, bárki is elmulasztaná megkérdezni, hogy szerinted mi a legmagasabb tudomány, és mivel foglalkozik?

Az öröknek a „jó” ideáját kell megismerniük

SZÓKRATÉSZ: Aligha hiszem. Nos, kérdezd akár te is. Mindenesetre ezt már nemegyszer hallottad tőlem. Most vagy kiment a fejedből, vagy megint abban mesterkedel, hogy akadémikodásoddal megzavarj. Gyanítom, inkább ez utóbbit akarod. Hiszen már sokszor hallhattad tőlem, hogy a legnagyobb tudomány tárgya *a jó ideája*, és az igazságosság, meg a többi csak általa válik igazán hasznossá és üdvössé, és most alighanem tudod már, hogy éppen erről akarok beszélni, és hozzáteszem, hogy nem ismerjük eléggé; és ha nem ismerjük, nélküle még ha minden mást untig ismernénk is, tudod jól, nem boldogulhatunk, mint ahogy akkor se, ha bármit is birtokolnánk a jó ideája nélkül. Vagy azt hiszed, hasznunkra volna, ha minden a miénk volna, csak éppen ami jó, az nem? Vagy ha mindent értenénk, ami nélkülözi a jót, viszont nem értenénk semmit, ami szép és jó?

ADEIMANTOSZ: Zeuszra, nem hiszem.

XVII. SZÓKRATÉSZ: Nyilván azt is tudod, hogy a tömeg a jót gyönyörnek hiszi, a kifinomultabbak meg okosságnak [belátásnak]?

ADEIMANTOSZ: Miért is ne tudnám?

SZÓKRATÉSZ: De azt is tudod, ugye barátom, hogy akik ebben hisznek, nem tudnak számot adni róla, miféle okosságról van szó, s végül is arra az állításra kényszerülnek, hogy a „jóra vezérlő okosságról” beszélnek.

ADEIMANTOSZ: Igen mulatságosan.

SZÓKRATÉSZ: Miért is ne? Hiszen ha meg is szólnak, mert nem tudjuk, mi a jó, ugyanakkor úgy vitáznak velünk, mintha tudnánk. Ezt hajtogatják: „jóra vezérlő okosság”, mintha mi tudnánk, mire gondolnak, mikor a „jó”-t emlegetik.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is igaz.

SZÓKRATÉSZ: És akik a jót gyönyörnek határozzák meg? Nem jobban tévednek, mint a többiek? Nem kényszerülnek beismerni, hogy vannak rossz gyönyörök is?

ADEIMANTOSZ: De nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Gondolom, akkor azt is be kell ismerniök, hogy a jó és a rossz ugyanaz a dolog. Nem?

ADEIMANTOSZ: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Világos tehát, hogy ezzel kapcsolatban sok kétség merülhet fel?

ADEIMANTOSZ: Világos.

SZÓKRATÉSZ: És az nem világos, hogy az igazságosság és a szépség dolgában sokan beérik a látszattal, és ha valójában nem is létezik, akkor is készek látszatlolgokat cselekedni, birtokolni, hamis látszatot kelteni; a jóból viszont senkinek sem elég a látszat, hanem az igazi jót kell birtokolnia, s ez esetben a merő látszat a kutyának se kell!

ADEIMANTOSZ: De mennyire így van!

SZÓKRATÉSZ: Nos, ha minden lélek az igazi jót hajszolja, és ezért mindenre képes, mert valahogy sejti, hogy ez valami, ugyanakkor zavartan tapogatózik, mert sehogy se tudja felfogni igazi lényegét, és nem ragadhatja meg oly biztos hittel, mint más dolgokat, és ezért elesik attól a haszontól is, amit a többi dolog ismerete nyújthatna - nos, ha ez ilyen fontos, vajon elnézhetjük-e, hogy még a legkiválóbb polgárok is, akikre mindent bízunk, sötétben tévelyegjenek?

ADEIMANTOSZ: Szó sincs róla!

SZÓKRATÉSZ: Úgy vélem tehát: az igazságosság és a szépség, amelyről nem tudni, miképpen lesz jóvá is, nem sokat érő őrt nyer olyanban, aki szintén nem tudja ezt, sőt megjósolom, hogy a jó ideája nélkül az igazság és a szépség eléggé meg sem ismerhető.

ADEIMANTOSZ: Helyesen jósolod.

SZÓKRATÉSZ: Államunk ugye akkor lesz tökéletesen szervezett, ha olyan őr vigyáz rá, aki ismeri a jóság ideáját?

Mi a „jó”?

XVIII. ADEIMANTOSZ: Szükségképpen. Hanem, Szókratész, te minek mondod a jót? Tudomáynak-e vagy gyönyörnek? Vagy valami másnak?

SZÓKRATÉSZ: Íme az ember! Tudtam, hogy nem elégít ki a mások vélekedése!

ADEIMANTOSZ: Nem is igazságos, ó, Szókratész, hogy az ember csak a mások nézeteit szajkózza és ne a magáét, mikor már annyi ideje gondolkodik minderről.

SZÓKRATÉSZ: Hogyan? Hát az igazságos, hogy valaki úgy beszéljen általa nem ismert dolgokról, mintha ismerné?

ADEIMANTOSZ: Semmiképpen ne tegyen úgy, mintha ismerné, hanem mondja ki egyszerűen a véleményét róla.

SZÓKRATÉSZ: De nem észlelted, hogy ismeret nélkül a vélekedés csúf dolog? Még a legjobb vélekedés is vak. Vagy azt hiszed, aki ráhibáz az igazságra anélkül, hogy számot adhatna róla, különbözik valamiben is a jó úton botorkáló vaktól?

ADEIMANTOSZ: Nem hiszem.

SZÓKRATÉSZ: Mégis inkább szemlélsz csúf, vak és nyomorék dolgokat, amikor másoktól hallhatod, mi a világos és a szép?

GLAUKÓN: Zeuszra nem, ó, Szókratész! Ne hagyd abba, míg a végére nem értél! Hiszen beérjük azzal is, ha csak úgy elemzed a jó ideáját, ahogy az igazságot, a mértékletességet és a többit elemezted.

SZÓKRATÉSZ: Bezzeg én is beérném ennyivel, cimborám, nagyon is beérném! Csak föl ne süljek, és ne váljak nagy buzgalmamban olyan idétlenné, hogy kinevessetek! Ezért, drága barátaim, egy időre mellőzzük azt a kérdést, mi is a jó lényege önmagában - azt hiszem, ez nagyobb feladat, minthogy most egy nekirugaszkodással tisztáznánk, mi erről a véleményem. De hogy szerintem mi az, ami a jóhoz a leghasonlatosabb, amint a gyermek hasonlít az apjához, hadd mondjam el néktek, ha kíváncjátok, de ha nem akarjátok, hát hagyjuk ezt is.

GLAUKÓN: Csak mondd! Az apáról majd máskor adsz számot.

SZÓKRATÉSZ: Szeretném, ha visszaadhatnám néktek ez adósságomat, s ti visszakapnátok. És nemcsak mint most, csupán a „kamatját”. Hát akkor halljatok most csak a kamatról, magának a jónak a gyermekéről. De vigyázzatok, nehogy önkéntelenül is rászedjelek benneteket, és a kamatot hamis pénzzel fizessem ki!

GLAUKÓN: Vigyázunk, ahogy tudunk, csak beszélj!

SZÓKRATÉSZ: De előbb még meg kell egyeznünk, és szeretnék még emlékeztetni benneteket előbb említett és sokszor ismételt tételeinkre.

GLAUKÓN: Melyekre?

SZÓKRATÉSZ: Például arra, hogy sok „szép” és „jó” dolog van, és minden másról is azt mondjuk, hogy „van”, és szavainkban is így különböztetjük meg őket.

GLAUKÓN: Ez igaz.

SZÓKRATÉSZ: Ugyanakkor feltételezzük „magát a szépet”, „magát a jót”, és így minden mást, amit előbb soknak állítottunk, most mindegyiket a létező egyetlen ideája szerint *egynek* tételezzük fel, és ezt hívjuk az illető dolog lényegének.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Az egyes dolgokat csak láthatjuk, de nem gondolhatjuk; az ideákat viszont nem láthatjuk, csak gondolhatjuk.

GLAUKÓN: Mindenképpen.

SZÓKRATÉSZ: Miféle képességünkkel látjuk, amit látunk?

GLAUKÓN: A látásunkkal.

SZÓKRATÉSZ: És ugye a hallásunkkal halljuk, ami hallható, és a többi érzékünkkel érzékeljük mindazt, ami érzékelhető?

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: És nem vetted észre, hogy az érzékek teremetője a többinél mennyivel tökéletesebbnek alkotta a látás és a láthatóság képességét?

GLAUKÓN: Nemigen.

SZÓKRATÉSZ: Akkor ezt vizsgálj meg! Vajon kell-e harmadik közeg a halláson és a hangon kívül, hogy a hallás végbemenjen, és a hang hallható legyen? Úgy értem, ha ez a harmadik nem volna jelen, nem lenne hallás, és a hang se lenne hallható?

GLAUKÓN: Dehogyan kell neki más közeg.

SZÓKRATÉSZ: Nemigen akad olyan érzék, véleményem szerint egy sincs, amelynek szüksége lenne ilyesmire. Vagy szerinted?

GLAUKÓN: Szerintem sincs.

SZÓKRATÉSZ: És nem vetted észre, hogy a látáshoz és a látványhoz kell még egy harmadik közeg?

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: A szemben adva van a látás képessége, és a szem birtokosa meg is próbálhatja használni ezt; és a dolgokon adva vannak a színek, mégis, ha nincs jelen még egy harmadik közeg is, amely külön erre a célra teremt, jól tudod, a látás nem jön létre, és a színek is láthatatlanok.

GLAUKÓN: Mi ez, amiről beszélsz?

SZÓKRATÉSZ: Amit te fénynek nevezel.

GLAUKÓN: Igazad van.

SZÓKRATÉSZ: Így hát az a kötelék, amely a látás érzékét és a látvány lehetőségét összeköti, valamennyi hasonló érzékkapcsolatnál értékesebb, ha ugyan nem értéktelen a fény.

GLAUKÓN: De mennyire nem értéktelen!

XIX. SZÓKRATÉSZ: És melyik égi istenre gondolsz, akinek fénye lehetővé teszi a látást, hogy a lehető legjobban valósuljon meg a látás, és váljék láthatóvá a látnivaló?

GLAUKÓN: Akire te is és a többiek is. Világos, hogy a Napra gondolsz.

SZÓKRATÉSZ: És így viszonylik a látás is ehhez az istenhez?

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Hogy sem a látás, sem amiben támad, az úgynevezett szem, nem azonos a Nappal.

GLAUKÓN: Nem azonos.

SZÓKRATÉSZ: Mégis úgy vélem, az összes érzékszervek közül a Naphoz a leginkább a szem hasonló.

GLAUKÓN: Úgy van.

SZÓKRATÉSZ: És a képességét is a Naptól kölcsönzi, mintegy a Naptól folyik belé?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: De maga a Nap sem a látás, hiszen annak oka, és csak a látás látja őt.

GLAUKÓN: Igaz.

Miként a Nap megvilágítja a látható dolgokat, akképpen a „jó” az ésszel felfogható dolgokat

SZÓKRATÉSZ: Nos, a Napot tartom a jó „gyermekének”, amit a jó szült önmaga megfelelőjeként. Vagyis ahogy a gondolat területén a jó viszonylik az észhez, és az ésszel felfogható dolgokhoz, úgy viszonylik a látás területén a Nap a látáshoz és a látható dolgokhoz.

GLAUKÓN: Hogyan? Fejtsd ki részletesen!

SZÓKRATÉSZ: Tudod, ha a szem nem olyan tárgyak felé fordul, amelyeket a nappali Nap világít meg, hanem csak az éj pislákoló fénye, meghomályosodik, szinte belevakul, mintha tiszta látását elvesztette volna.

GLAUKÓN: Ez nagyon valószínű.

SZÓKRATÉSZ: Ha azonban napsütötte tárgyakra pillant, egyszerre élesen lát, mintha a látás a szemben volna.

GLAUKÓN: Nyilván.

SZÓKRATÉSZ: Értsd ugyanezt a lélek működésére is. Ha olyan tárgyra szegeződik, amelyet az igazság és a létező sugároz be, egyszerre felfogja, megismeri azt, és úgy tetszik, esze tökéletesen működik; ám ha sötétben levő tárgyra, keletkező és elmúló dologra tapad, csupán vélekedik és vakoskodik, véleményeit összeveisza cserélgeti, és úgy tetszik, mintha nem volna észnél.

GLAUKÓN: Úgy tetszik.

SZÓKRATÉSZ: Ezt az erőt, ami a megismerendő dolgoknak igazságot kölcsönöz, a megismerőnek pedig a megismerés képességét, nevezd *a jó ideájának*, és tekintsd a tudás és a megismerendő igazság okának. Így, bár a megismerés is és az igazság is szép, csak akkor lesz igazad, ha a jó ideáját ezeknél is szebbnek gondolod. Mint ahogy előbb a fényt és a látást igen

helyesen a *Naphoz hasonlónak* véltük, de nem volna helyes azonosítanunk a Nappal, így most a tudást és az igazságot helyes valami *jóhoz hasonlónak* vélnünk, de nem volna helyes bármelyikről is azt hinnünk, hogy az maga a jó. Így a jót valami még fenségesebbnek kell tartanunk.

GLAUKÓN: Megfoghatatlan szépségről beszélsz, ha az a tudás és az igazság forrása, szépségben mégis fölülmúlja őket is! Hiszen csak nem azonosítod a gyönyörrel?

SZÓKRATÉSZ: Óvakodom ettől! Hanem próbáld így látni a képmását!

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem, elismered, hogy a Nap a látott dolgok számára nemcsak azt teszi lehetővé, hogy láthatók legyenek, hanem biztosítja keletkezésüket, növekedésüket és táplálékukat is, noha önmaga nem keletkezés.

GLAUKÓN: Persze hogy nem az.

SZÓKRATÉSZ: Ugyanígy a megismerendő dolgok nemcsak megismerhetőségüket nyerik a jó ideájától, hanem a létüket és lényegüket is, noha a jó maga nem a lét, hanem fenségben és hatalomban fölötte való.

XX. GLAUKÓN (kuncogva): Apollónra! Mily magasztos túlzás!

SZÓKRATÉSZ: Te vagy az oka, hiszen te erőltetted a jóról vallott nézeteim kimondására!

GLAUKÓN: A világért se hagyd abba! Vagy ha igen, legalább a Nap-hasonlatot mondd végig, ha valamit még elhallgattál belőle.

SZÓKRATÉSZ: Bizony sok mindent nem mondtam el.

GLAUKÓN: Egy morzsát se hagyjál el!

SZÓKRATÉSZ: Attól tartok, sokat is. Mégis, mindazt amit most elmondhatok, készakarva nem fogom elhallgatni.

GLAUKÓN: Ne is!

SZÓKRATÉSZ: Gondold meg hát, mert mondtuk: két csoport van; az egyik az ésszel elgondolható faj és terület fölött uralkodik, a másik a láthatóén - nem akarom azt mondani, hogy a levegőégen, nehogy azt hidd, hogy a szavakkal bűvészkedem. Tehát két faja van a dolgoknak: a látható és az ésszel gondolható.

GLAUKÓN: Meggondoltam.

A megismerés tárgya négyféle, s négyféle a megismerés formája is

SZÓKRATÉSZ: És most képzelj el egy vonalat, amely két egyenlőtlen részre oszlik, és a két szeletet - a látható világot és az ésszel gondolható - vágd ismét két részre az előbbi arány szerint, egymáshoz képest a világosság és a homály foka szerint, ekkor a látható egyik szelete jelzi a képeket. Ezeken a képeken én az árnyakat értem és a vízen, a szilárd, sima, fényes felületeken tükröződő jelenségeket és minden más ilyesmit, ha ugyan érted.

GLAUKÓN: Értem.

SZÓKRATÉSZ: A látható világ másik szeletének tekintsd mindazokat, amiknek az előbbi árnyképek a tükörképei: a körülöttünk levő állatokat, növényeket és az emberi kéz minden művét.

GLAUKÓN: Annak tekintem.

SZÓKRATÉSZ: És igazat adsz-e nekem abban, hogy az igazság és a hamisság tekintetében a hasonmás [az árnykép] és a modell [a való dolgok] között olyan a viszony, mint a vélemény és ismeret között.

GLAUKÓN: Igazat adok neked.

SZÓKRATÉSZ: Akkor vizsgálj meg, hogyan kell kettéválasztanunk az ésszel gondolható dolgokat.

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Úgy, hogy az egyik csoport tárgyait a lélek úgy kényszerül keresni, hogy az előbb lemintázott jelenségeket mintegy képekül használja fel, kiindulva bizonyos feltevésekből, de nem az alap felé haladva, hanem a végeredmény felé. Míg a másik csoport tárgyait úgy keresi, hogy egy feltevésből a feltétlen alap felé halad, és az előbbi csoporttal ellentétben nem él képekkel, hanem maguk az ideák segítségével járja a módszeres kutatás útját.

GLAUKÓN: E szavaidat még nem értem eléggé.

SZÓKRATÉSZ: Elmondom újra. S ha bizonyos dolgokat előrebecsátok, majd jobban megérted. Gondolom, tudod, hogy akik mértannal, számolással és más ilyesmikkel foglalkozkodnak, feltevésekkel élnek, feltételezik a páratlan és páros számot, az idomokat, a szögek három fajtáját és más efféléket, az egyéni kutatási módszerek szerint, mint akik már ismerik és evidens feltevésnek tekintik: tovább már nem iparkodnak sem maguk, sem mások számára igazolni ezeket, mintha mindenki előtt maguktól értetődőek volnának, és ezekből kiindulva lépésről lépésre következtetnek tovább, és végül egyetértenek abban, aminek bebizonyításához hozzákezdek.

GLAUKÓN: Ezt én is jól tudom.

SZÓKRATÉSZ: Nemde azt is tudod, hogy látható formákkal élnek, és ezekről beszélnek, noha valójában nem rájuk gondolnak, hanem azokra, amiket a látottak tükröznek: *magát a négyszöget* kutatják és *magát az átmérőt*, és nem azt az átmérőt, amit rajzolnak, és így tovább. A kézzelfogható dolgokat, melyeket formálnak és rajzolnak és amelyeknek tükörképei a víz felszínén láthatók, csak képekül használják föl, de magukat az eredetieket iparkodnak látni, amik csupán a gondolatban lelhetők föl.

GLAUKÓN: Igazad van.

XXI. SZÓKRATÉSZ: Ezt a csoportot ugyan ésszel elgondolhatónak mondtam, de ennek kutatásakor a lélek feltevésekkel kényszerül élni, és nem az alap felé halad, hiszen nem léphet a feltevéseknél feljebb, hanem mintegy képekkel él, a valóságos dolgokkal, melyeket a még alantasabb árnyképek tükröznek, és melyek ez utóbbiakhoz képest világosaknak és értékeseknek tetszenek.

GLAUKÓN: Értem már! A mértan és a többi rokon mesterség elemeiről beszélsz.

SZÓKRATÉSZ: Akkor értsd meg azt is, mit tartok az ésszel elgondolhatók másik csoportjának. Ezt maga az értelem ragadja meg a dialektika erejével, míg a feltevéseket nem tekinti alapelveknek, hanem valóban csak feltevéseknek, mintegy lépcsőknek és ösztönzőknek, hogy egész a feltétlenig, azaz mindenek alapjáig hatolva azt megragadja, és azokba fogózva, amelyek ez alaptól függenek, leszálljon a végkövetkeztetéshez, s közben e művelethez semmi érzékletet ne használjon föl, csak magukat az ideákat: ideáról ideára haladva ideákhoz érkezzék.

GLAUKÓN: Értem már, de nem eléggé. Azt hiszem igen bonyolult dolgokról beszélsz. Azt már értem, hogy meg akarod különböztetni a létezőnek és ésszel gondolhatónak a dialektika tudományával szemlélhető tényeit, lévén ezek sokkal világosabbak, mint az úgynevezett mesterségekkel [számтан, mértan] szemlélhetők, melyeknél az alapot feltevések helyettesítik, és ezek vizsgálói értelemmel és nem érzékkel kénytelenek szemlélni őket, mégis mivel kutatásukban nem hatolnak föl az alapelvig, hanem csak feltevésekből indulnak ki, szerinted „nincsenek igazán észnél”, pedig az alaptól kiindulva e feltevések is megismerhetők [elgondolhatók] volnának. Azt hiszem, a mértannal foglalkozók és hasonszörűek gondolkozásmódját inkább csak értésnek és nem eszméletnek hívod, és ez az értés a vélekedés és az eszmélet közé esik.

SZÓKRATÉSZ: Kitűnően érted. És most ennek a négy résznek megfelelően a lélekben is négyféle élmény támad: a legfelsőbb rendű az eszmélet, második az értés, harmadik a helyes hit, utolsó pedig a sejtélem - és rendezd el őket a megfelelő arány szerint: ugyanolyan arány szerint részesülnek a világos érthetőségben, ahogy tárgyaik részesülnek a létigazságban.

GLAUKÓN: Értem, elismerem és elrendezem, ahogy mondtad.

Hetedik könyv

Barlanghasonlat

I. SZÓKRATÉSZ: Ezután a mi filozófustermészetünket - olyan szempontból, hogy nevelődött-e vagy sem - vesd össze a következő élménnyel. Képzeld el egy föld alatti, barlangszerű szálláson - amelynek bejárata a fény felé tárul, és olyan tág, mint a barlang - embereket, gyerekségüktől fogva lábuknál és nyakuknál megbéklyózva, hogy egy helyen kell ülniük, és csak előre nézhetnek; fejüket a béklyóktól nem tekerhetik körbe: a hátuk mögöl, fönről, lobogó tűz világít; e tűz és a béklyózottak között fent út vezet, ennek hosszában alacsony fal épült, mint amilyen a közönség és a bűvészek között lévő kerítés, mikor az utóbbiak csodákat mutogatnak.

GLAUKÓN: Elképzeltem.

SZÓKRATÉSZ: Majd azt is, hogy a kis fal mentén mindenféle holmit hurcolnak úgy, hogy a fal fölé magasuljanak: emberszobrokat, állatok kő és fa képmásait, és amint valószínű, a holmikat hurcolók egy része beszél, a másik meg hallgat.

GLAUKÓN: Titokzatos képről, titokzatos rabokról szólasz!

SZÓKRATÉSZ: Ezek hozzánk hasonlóak. Mit gondolsz, az ilyenek önmagukból és egymásból látnak-e valami mást, mint az árnyakat, amelyeket a tűz a barlang szemközti falára vetít?

GLAUKÓN: Hogy is látnának mást, ha fejüket egy életen át mereven kell tartaniuk?

SZÓKRATÉSZ: És mit látnak a mögöttük tova hurcolt holmiból, nem ugyanezt?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: És ha társalogni tudnának egymással, mit gondolsz, nem azt neveznék valóságnak, amit látnak?

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: És ha börtönük szemközti fala visszhangoznék, és a mögöttük járók egyike megszólalna, mi mást hihetnének, mint hogy az elvonuló árny beszél?

GLAUKÓN: Zeuszra! Mi mást?

SZÓKRATÉSZ: Egyáltalán nem is sejthetik, hogy más is lehet igaz, mint ama holmiknak összképe.

GLAUKÓN: Szükségképpen nem.

SZÓKRATÉSZ: Most azt képzeld el, milyen is lenne béklyóból oldoztatásuk és oktalanságból gyógyulásuk, ha véletlenül természetes állapotba jutnának. Ha valamelyiküket föloldoznák és kényszerítenék, hogy álljon föl, tekergesse a nyakát, lépkedjen, pillantson a fénybe, mindezt kínlódva tenné, és a nagy sugárzástól képtelen volna észrevenni, aminek az árnyképét látta; mit gondolsz, mit szólna, ha valaki azt mondaná neki: előbb csak üres semmiségeket látott, most viszont sokkal helyesebben lát, mert közelebb került a valósághoz, és igazabb lét felé fordult, és rámutatva az úton járókra, kényszerítené őt, hogy feleljen a kérdésre: mi az?

Szerinted nem volna zavarban, és nem azt hinné, hogy amit előbb látott, sokkal igazabb valóság, mint amit most mutatnak neki?

GLAUKÓN: Sokkal igazabbnak hinné.

SZÓKRATÉSZ: És ha valaki kényszerítené, hogy a fénybe pillantson, ugye megfájdulna a szeme, és menekülve fordulna el afele, amit látni képes, és azt valósabbnak vélné a neki mutatottaknál?

GLAUKÓN: Igen.

II. SZÓKRATÉSZ: És ha valaki erőnek erejével fölvenszólná a szirtes meredélyen, és nem bocsátaná el, míg ki nem vezette a napvilágra, vajon nem kínlódnék szegény, nem zsémbe-lődnék, hogy miért húzzák-nyúzzák, és mikor kijutna a fényre, a nagy sugárzástól káprázó szeme látna-e valamit is abból, amit igazi világnak tekintünk?

GLAUKÓN: Nem. Rögtön nem.

SZÓKRATÉSZ: Gondolom, előbb hozzá kellene edződnie, hogy a fentieket láthassa. Először csak az árnyképeket látná, aztán emberek és más dolgok vízi tükörképét, később magukat a dolgokat; aztán már könnyebben szemlélhetné a csillagokat és az eget, persze csak éjjel, amikor a csillag és a Hold fényét pillantaná meg, mintha nappal nézné a Napot és annak fényét.

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Gondolom, legvégül megláthatná, és szemlélhetné a Napot, de nem a tükörképét a vízben, sem egyéb közegben tükröződő mását, hanem önmagát a Napot, eredeti helyén és mivoltában.

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Azután azt következtetné felőle, hogy ő teremti az évszakokat, az éveket, ő kormányoz mindent a látható térben, és mindennek, amit látott, valamiképp ő az oka.

GLAUKÓN: Világos, hogy amazok után erre kell rájönnie.

SZÓKRATÉSZ: És ha visszaidézi első szállását és ottani bölcsességét, rabtársait, mit gondolsz, változása nyomán boldognak érzi-e magát, volt társait meg nyomorultaknak?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És ha közös barlangéletükben kitüntették és megdicsérték, megajándékozták azt, aki a falon elfutó árnyakat a legélesebben megfigyelte, és megjegyezte: melyek jönnek előbb, később, egyszerre - és ebből a legügyesebben megjósolta, mi lesz, ki jön majd; mit gondolsz, szabad emberünk még mindig a régi után sóvárog majd, és irigyli a barlangbéli kitüntetetteket és nagyurakat, avagy inkább Homérosszal ért egyet, és hevesen szól:

*Napszámban szívesebben túrnám másnak a földjét,
egy nyomorultét is,*

s bármit inkább elszenvedne, mint hogy azok hitét higgye, és úgy éljen?

GLAUKÓN: Azt hiszem, mindent inkább elszenvedne, csak ne éljen úgy!

SZÓKRATÉSZ: Tűnődj ezen is! Ha emberünk ismét lemenne, és visszaülne régi helyére, a nagy napsugárról jövet, nem vakulna belé a szeme?

GLAUKÓN: De nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És ha ismét amaz árnyak böngészésében kellene versengenie az ottani örökös rabokkal, és vakoskodnék csak, míg a szeme meg nem szokná a sötétet - és ez az idő, míg megszokná, nem is volna rövid -, hát nem kacagnák ki, nem mondanák-e róla: úgy kell neki, miért ment fel, íme szeme világát veszítve jött vissza, hát lám, nem éri meg a felmenetel! És ha valaki eztán megpróbálná béklyóikat megoldani, és felvezetni őket, azt, ha nyakon csíphetnék és megölhetnék - vajon nem ölnék-e meg?

GLAUKÓN: De igen!

Életünk olyan, mint a barlanglakóké

III. SZÓKRATÉSZ: Ezt a képet, Glaukón, egészében alkalmazd előbbi eszmecserénkre. A szemünk elé táruló világot hasonlítsd a börtönszálláshoz, a benne égő tűz fényét a Nap sugarához, és ha a feljutást és a fenti dolgok szemléletét azonosítod azzal, ahogy a lélek felszáll a gondolat világába, nem jársz messze az én elképzelésemtől - ha már hallani óhajtod. De isten tudja, igaz-e. Én azonban így látom: a megismerhető dolgok közül a legvégső a jó ideája, ami azonban nagyon nehezen pillantható meg, de ha megláttuk, azt kell következtetnünk róla, hogy mindnyájunk számára ő minden helyességnek és szépségnek az oka; ő szüli a látható világban a fényt és a fény Urát; a gondolat világában pedig mint Úr osztja az igazságot és az észet; és őt kell szemlélnie annak, aki a magán- és közéletben okosan akar cselekedni.

GLAUKÓN: Ebben egyetérték veled, már amennyire tudok.

SZÓKRATÉSZ: Akkor érts egyet a következőkben is, és ne csodálkozzál, hogy akik idáig elvergődtek, azoknak már nem tetszik az emberi sürgölődés; lelkük folyton fölfelé vágyik, hogy ott időzzék, és ez nagyon is természetes, ha már a mondott hasonlat is ezt sugallja.

GLAUKÓN: Bizony természetes.

SZÓKRATÉSZ: És az csoda, hogy ha valaki az isteni szemlélődésből az emberi nyomorúságba csöppen, félszegen fesheng, és igen nevetségesnek tetszik, mert a szeme még vaksi, és mielőtt még kellően megszokhatná az itteni sötétet, máris kényszerítik, hogy a törvény házában vagy máshol vitázzék az igazságosság árnyairól vagy ama szobrokról, amelyeknek ezek az árnyai, és nyuzakodják olyanokkal, akik magát az igazságosságot sose látták, és így tudakolja meg, hogy vajon ők hogy értik mindezt?

GLAUKÓN: Ez bizony nem csoda.

SZÓKRATÉSZ: Ám ha valakinek van egy kis esze, emlékeznie kell arra, hogy kétféle látási zavar támad, és pedig két okból: akkor, ha fényből megyünk a sötétbe, és akkor, ha sötétből a fénybe. Elgondolva, hogy ugyanez érvényes a lélekre is, nem kacag értetlenül, amikor észreveszi, hogy az földült és képtelen látni, hanem azt vizsgálja meg: vajon a lélek egy sugárzóbb világból idecsöppenve lett vaksi a szokatlan sötétből, vagy tompább tudatlanságból vetődött-e sugárzóbb helyre, és a fénylőbb sugárzás kápráztatta el, és így az utóbbit boldognak tartja élménye és élete miatt, az előbbin meg szánakozik. És ha ezt ki akarná kacagni, kacagása kevésbé volna nevetséges, mintha a fönről, a fényről érkezőn kacagna.

GLAUKÓN: Nagyon is igazad van.

A nevelésnek a lélek szemét a jó ideája felé kell irányítania

IV. SZÓKRATÉSZ: Ha ez igaz, így kell gondolkoznunk ezekről: a nevelés nem olyan, amilyennek némelyek híresztelik. Azt állítják, a lélek eredetileg nem tud semmit, a tudást ők plántálták belé, mintha a vak szemébe látást helyeznének.

GLAUKÓN: Igen, ezt állítják.

SZÓKRATÉSZ: Jelen eszmecserénk azt jelzi, hogy e mindegyikünk lelkében meglévő képességet és szervet, amivel tanulunk - mint ahogy a szemet is csak az egész testtel együtt lehetett a sötétből a fény felé fordítani -, az egész lélekkel együtt lehet csak a keletkező világtól elfordítani, míg képes lesz elviselni, hogy a létezőt és a létező legfénylőbb központját szemlélje. És ezt a központot hívjuk a jó ideájának.

GLAUKÓN: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: A nevelés tehát éppen az „elfordítás” mestersége, vagyis annak a képessége, hogy mi módon forgatható el a lélek a legkönnyebben és a leghatásosabban, nem pedig annak mestersége: mint lehet a látást a neveltbe beléplántálni, hiszen a látása már eleve adva van, csak nem a jó felé fordul, és nem azt nézi, amit kell - ezt kell hát kimesterkednünk.

GLAUKÓN: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: A lélek többi, úgynevezett erényei a test erényeihez állanak közel, eredetileg nincsenek adva, és csak utólag fejleszthetők ki szoktatással és gyakorlással; a gondolkodás erénye azonban nyilván mindennél istenibb eredetű, mert képességét sohasem veszti el, s csak azáltal, hogy merre fordul, lesz segítővé-hasznossá vagy ártóvá-haszontalanná. Vagy nem vetted észre, hogy a gonosznak emlegetett, de azért éles eszű emberek lelkecskéje mily élesen néz, mily pontosan megérti, ami felé fordul, mivel éppen hogy nem lát rosszul, de kényszerül a gonoszt szolgálni, s így mennél élesebben lát, annál több gonoszságot művel.

GLAUKÓN: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: Ám ha az ilyen természetről gyerekségétől fogva leütögetnénk a keletkezés világával rokon ólomkoloncokat, amelyek lakomákkal és más ilyen gyönyörökkel és torkosságokkal nőnek hozzá, és a lélek látását lefelé fordítják, és ezektől szabadulva, az igazi való felé fordulna, ugyanennek a léleknek ugyanaz a képessége az igazságot is a legélesebben látná, ahogy azt is, ami felé most fordult.

GLAUKÓN: Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ: Hát az nem valószínű, sőt a mondottak alapján nem szükségszerű-e, hogy nem kormányoznák el valaha is az államot kielégítően sem a neveletlenek és az igazságban járatlanok, sem pedig azok, akiknek megengedték, hogy életüket szakadatlan önnevelésben töltsék. Amazok, mivel nincs életüknek egyetlen szilárd célpontja, amelyre szemüket szegezve cselekednének mindent magán- és közéletükben; ezek viszont azért, mert önként az ujjukat se mozdítják, vélvén: még életükben a boldogok szigetére költöztek.

GLAUKÓN: Igaz.

A filozófusokat kényszeríteni kell az államvezetésre

SZÓKRATÉSZ: A mi dolgunk az, hogy a legkülönb természetű lakosainkat kényszerítsük az előbb legjobbnak ítélt tanulmányra, hogy megpillantsák a jó ideáját, és megjárják a hozzá felvivő utat, és ha megjárták, és tisztán látnak, ne engedjük nekik, amit ma megengednek.

GLAUKÓN: Mit?

SZÓKRATÉSZ: Hogy ott fönny maradjanak, és ne akarózzék nekik leszállni a barlang megbéklyózottaihoz, és részt venni fáradaikban és kitüntetésekben, akár talmiak ezek, akár becsülendők.

GLAUKÓN: Tehát jogtalanul büntessük őket, és rendeljük őket hitványabb életre, mikor pedig különülélhetnének?

V. SZÓKRATÉSZ: Ismét elfelejtetted, kedvesem: a mi törvényünknek nem az a fő gondja, hogy az államban egyik vagy másik réteg éljen különösen jól, hanem hogy az egész államban mindenkinek ugyanazt a boldogságot nyújthassa; hogy meggyőzéssel és kényszerrel összhangba hozva a polgárokat, elérje, hogy segítsenek egymásnak, amiben csak a köznek hasznosak lehetnek, és maga a törvény támasszon a városban ilyen férfiakat, de nem, hogy hagyja: forduljon mindegyikük, ami felé akar, hanem hogy maga használja fel őket az állam összekovácsolására.

GLAUKÓN: Igaz, megfeledeztem erről!

SZÓKRATÉSZ: Vedd észbe, Glaukón, hogy nem is jogtalanul sújtjuk ezzel a leendő filozófusokat, hanem méltán kényszerítjük őket, hogy viseljék gondját a többieknek és védjék őket. Azt mondjuk nekik: más államban természetes, hogy a filozófusok nem osztoznak a közgondjaiban; hiszen ők az alkotmány ellenében maguktól bontakoztatják ki ott képességeiket, és így igazságos is, hogy ami magától fejlődik, és nincs lekötve senkinek táplálásáért, az ne is vágyódjék visszafizetni a táplálásra adott költségeket. Ám mi benneteket a magatok és az állam javára úgy tápláltunk, mint a méhek a heréket és a királynőt, a dolgozóknál igényesebben és tökéletesebben neveltünk benneteket, hogy jobban képesek legyetek a vezéri és királyi teendőkre. Tehát ki-ki, amikor rákerül a sor, csak szálljon le a többiek közös szállására, és szokja meg velük a sötétben látást, mert ha hozzászoktok, tízezerszer különülélátok náluk, és minden egyes árnyképről felismeritek, mi micsoda, hiszen már láttátok az igazit: az igazi szépet, jót, igazságost. Így - javunkra és javatokra - az állam éber életet él majd, és nem áloméletet, mint ma a legtöbb állam, melyben a vezetők árnyharcot vívnak egymással, és az uralomért tusáznak, mintha ez valami nagy vívmány volna! Pedig ez az igazság: amelyik államban az uralomra hivatottak a legkevésbé kapnak az uralmon, szükségképpen ott élnek az emberek a legszebben, legbékésebben, míg másutt, ellenkező lelkületű vezérek alatt ellenkezőképpen.

GLAUKÓN: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: Szerinted a mi neveltjeink ezt hallván, nem engedelmeskednek majd nekünk és vonakodnak kivenni a részüket az államban a közjóért fáradozásból, mikor a legtöbb időt mégis egymással tölthetik majd a saját tiszta világukban?

GLAUKÓN: Ez képtelenség volna, hiszen igazságos emberektől igazságot kívánunk. Ám mindennél bizonyosabb, hogy csak kötelességből vállalják az uralmat, nem úgy, mint az államok jelenlegi uralkodói.

SZÓKRATÉSZ: Ez így van, barátom, ha az uralkodásra hivatottaknak az uralkodásnál különb életet találhatsz ki; csak ekkor valósulhat meg a jól szervezett állam: csak ebben az államban uralkodnak majd a valóban gazdagok, akik nem aranyban dúskálnak, hanem amiben a boldogoknak kell dúskálniuk: jó, értelmes életben. Ám ha a koldusok és magánjavakon kapó népek kerülnek össze a közéletben, arra sandítva, hogy majd onnan harácsolhatnak, már nem valósulhat meg ez az állam, mert ha az uralomért huzakodni kell, az ilyen belső harc, ha meghonosul, nemcsak a viaskodókat, hanem az egész államot elveszejtí.

GLAUKÓN: Színigazság.

SZÓKRATÉSZ: Tudsz-e más életmódot, mint az igazi filozófusét, amely lenézné a politikai uralmat?

GLAUKÓN: Zeuszra! Nem én!

SZÓKRATÉSZ: Ám épp az kell, hogy ne az uralkodás szerelmesei uralkodjanak, különben vége-hossza sincs a vetélkedésnek.

GLAUKÓN: Bizony ez kell!

SZÓKRATÉSZ: Kiket másokat kényszerítenél az állam őrzésére, mint az ebben legértelmesebbeket, akik a legkülönbül kormányoznák az államot, és akiknek egyéb tisztségük is van, és életük különb a politikusokénál?

GLAUKÓN: Senki mást.

Milyen tudományokkal kell nevelnünk a filozófust?

VI. SZÓKRATÉSZ: Akarod, hogy most azt kutassuk, mi módon támadnak ilyen emberek, hogy kalauzolhatnánk föl őket a Fényre, amint a monda szerint egyesek az alvilágból az istenekhez jutottak?

GLAUKÓN: Miért ne akarnám?

SZÓKRATÉSZ: Csakhogy ezt nem a játékcserép szeszélye eszközli, hanem a lélek átkalauzolása az éjsötét nappalból az igaziba, föl a létezőhöz vezető útra, amit igazi filozófiának hívunk.

GLAUKÓN: Valóban.

SZÓKRATÉSZ: Nem kell-e épp azt kutatnunk, melyik tudománynak van ilyen hatalma?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Vajon, Glaukón, melyik tudomány vonja a lelket a keletkező dolgoktól a létező felé? Erről rögtön eszembe jut: nem követeltük, hogy az örök már gyerekkoruktól fogva gyakorolják a hadakozást?

GLAUKÓN: De követeltük.

SZÓKRATÉSZ: Nos, a keresett tudománynak az előbbiekhöz képest még valami többletet is kell nyújtania.

GLAUKÓN: Ugyan mit?

SZÓKRATÉSZ: Hogy ne legyen haszontalan a harcosoknak.

GLAUKÓN: Ez kell, ha lehet.

SZÓKRATÉSZ: Előzőleg tornával és zenével neveltük őket.

GLAUKÓN: Valóban.

SZÓKRATÉSZ: Ám a torna keletkező-elmúló dologgal foglalkozik, hiszen a test gyarapodását és fogyását eszközli.

GLAUKÓN: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: Tehát ez nem a keresett tudomány.

GLAUKÓN: Aligha.

SZÓKRATÉSZ: Akkor tán a zene, ahogy előbb kifejtettük?

GLAUKÓN: De hisz emlékszel, a zene csak a torna ellensúlyozására kellett: jó szokásokkal nevelve az öröket, az összecsendüléssel a zene valami összhangot kelt bennük, de nem tudományt; és a ritmus révén valami szép rendezettséget, az elbeszéléssel pedig más, ezekkel testvér szépséget, részben mondait, részben valószerűbbet; mégis olyan tudomány szemernyi sincs a zenében, amely az általad most keresett jóhoz elvezetne.

SZÓKRATÉSZ: Igen helyesen emlékeztetsz. Valóban, nincs a zenében semmi ilyen tudomány. De ó, isteni Glaukón, mi volna ilyen? Hiszen a mesterségeket mind igen kevésre becsültük.

GLAUKÓN: Kevésre. De ugyan mi tudomány marad még, ha kizárjuk a zenét, a tornát és a mesterségeket?

SZÓKRATÉSZ: Nos, ha ezek után már nem maradt semmi, keressünk olyasmit, ami minddel összefügg.

GLAUKÓN: Mi legyen az?

A mennyiségtan

SZÓKRATÉSZ: Az a közös tudomány, amit minden mesterség, elmélet és tudomány felhasznál, és amit szükségképpen legelőször tanulunk.

GLAUKÓN: Mi az?

SZÓKRATÉSZ: Az a csekély tudomány, amely révén az 1, 2, 3 felismerhető, egyszóval a mennyiségtan, a számolás. Vagy nem igaz, hogy minden művészet, tudomány szükségképpen rá van utalva?

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Igen nevetséges hadvezérnek mutatja be Agamemnónt a tragédiák Palamédésze. Vagy nem emlékszel: Palamédészről azt állítják, hogy ő találta föl a számolást, az Ilion alatti táborban ő állította föl a hadsorokat, ő számlálta meg a hajókat, és mindent; mintha

előbb meg se számolták volna őket, és Agamemnón azt se tudta volna, hány lába van, ha nem értett a számokhoz. Mit gondolsz, akkor milyen hadvezér lett volna?

GLAUKÓN: Képtelen hadvezér, ha ugyan igaz ez.

VII. SZÓKRATÉSZ: Tehát feltétlenül követeljük meg a hadvezértől, hogy értsen a mennyiségtanhoz és a számokhoz?

GLAUKÓN: Mindennél inkább, ha szeretne valamit is érteni a hadrendezéshez, vagy egyáltalán, ha ember akar lenni.

SZÓKRATÉSZ: Te is úgy vélekedel e tudományról, mint én?

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Úgy látszik, természete szerint az általunk keresett gondolkozásra vezető tudományok egyike, csak senki sem használja helyesen, pedig mindenképp elvezet a létezőhöz.

GLAUKÓN: Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ: Megkísérlem világossá tenni, ahogy én látom. Amit én a mondott célra vezető vagy éppen célra nem vezető tudománynak ítélek, kutatótársammá válva, ítéld meg te is ezeket, hogy ebben is világosan lássunk, vajon úgy igaz-e, ahogy sejtem!

GLAUKÓN: Fejtsd ki, hogyan látod!

SZÓKRATÉSZ: Kifejtem, ha követni tudod. Az érzékelés tárgyai kétfélék. Egy részük a gondolkodást nem ösztökéli vizsgálódásra, mert az érzékelés ítélete már kielégítő, más részük mindenképp serkenti a gondolkodást, mivel itt az érzékelés teljesen megbízhatatlan.

GLAUKÓN: Ugye ezt a messziről látszó dolgokra érted, az árnyképekre?

SZÓKRATÉSZ: Nemigen találtad el, mire gondolok.

GLAUKÓN: Hát mire?

SZÓKRATÉSZ: Azok az érzékelések nem ösztönöznek, amelyek egyszersmind nem lépnek át ellentett érzékletbe; amelyek viszont átlépnek, azokat ösztönzőknek ítélem, amikor az érzékelés nem világítja meg tárgyát inkább, mint annak ellentétét, akár közel kerül hozzá, akár nem. Mindjárt világosabban megérted, mire gondolok. Mondjuk, itt van három ujjam, a hüvelyk, a mutató és a középső.

GLAUKÓN: Látom.

SZÓKRATÉSZ: Amit róluk mondok, értsd úgy, mintha közről látnád őket. Vizsgáld meg velük kapcsolatban a következőt.

GLAUKÓN: Mit?

SZÓKRATÉSZ: Mindhárom egyaránt ujjnak látszik, nem számít, ha középen vagy szélről látszik, ha fehér, ha fekete, ha kövér, ha cingár. Mert ezekben az esetekben a legtöbb lélek nem kényszerül megkérdezni a gondolkodást: mi is az ujj, hiszen látása nem mutatta az ujjat egyszersmind az ellentétének, hanem csak ujjnak.

GLAUKÓN: Nem ám.

SZÓKRATÉSZ: Nemde valószínű, az ilyen érzékelés nem ösztökéli, nem ébreszti a lelket gondolkozásra?

GLAUKÓN: Valószínűleg nem.

SZÓKRATÉSZ: No és nagyságukat és kicsinységüket látásunk eléggé észleli-e, és nem különbözteti-e meg, hogy középen vagy szélről van-e, és hasonlóképpen az érintés nem mutatja-e a vastagságot, vékonyságot, puhaságot, durvaságot, és a többi érzékelés is nemcsak fogyatékosan világosít-e fel az ilyesmikről? Vagy egyértelműen működik mind? Először is a keménység jelzésére rendelt érzékelés nincs szükségszerűen a puhaság jelzésére is rendelve, és nem adja-e tudtul a léleknek, hogy ugyanakkor keményet és puhát is érez?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Ilyen kérdésekben nincs-e szükségszerűen zavarban a lélek, mit is jelent hát ez az érzékelés: „kemény”, ha ugyanazt puhának is mondja, és a „könnyű” és a „súlyos” érzékelése mit is jelez könnyűnek és súlyosnak, ha ugyanakkor a „súlyos”-t „könnyű”-nek, a „könnyű”-t „súlyos”-nak is jelzi?

GLAUKÓN: Hát bizony, a lélek számára megfoghatatlanok ezek az értelmezések, és tüzetesebb tanulmányozást kívánnak.

SZÓKRATÉSZ: Magától értetődik, hogy ilyen esetekben a lélek megkísérelti segítségül hívni először is a mennyiségtant és a gondolkozást, hogy így eldöntse, vajon az adott érzéklet egy vagy két tárgyról származik-e.

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Nemde, ha kettőnek látszik, akkor a kettő mindegyike „más”-nak is és „egy”-nek is látszik.

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: És ha mindegyik „egy”, és együttesen: „kettő”, ezt a „kettő”-t részeiben elkülönítve gondolja majd; mert ha nem volnának elkülönítve, nem „kettő”-t gondolna, hanem „egy”-et.

GLAUKÓN: Ez helyes.

SZÓKRATÉSZ: Ám a látás látott nagyot is és kicsit is, de nem elkülönítve, hanem összevegyítve.

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Hogy ebben világosan lásson, a gondolkodás kénytelen „nagy”-ot is látni, „kicsi”-t is, csak hogy nem összevegyítve, hanem elkülönítve, ellentétesen a látással.

GLAUKÓN: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: Ugye, ebből adódott először a kérdés: mi is hát a nagy és a kicsi?

GLAUKÓN: Mindenképpen.

SZÓKRATÉSZ: És így különböztettük meg a „látott”-at és a „gondolt”-at?

GLAUKÓN: Igen helyesen.

VIII. SZÓKRATÉSZ: Épp ezt akartam az előbb mondani, hogy bizonyos érzékelés gondolkodásra buzdít, más meg nem; amit ellentétével együtt érzékelünk, azt gondolkozásra serkentőnek határoztam meg, amit meg nem, azt gondolkozásra nem ébresztőnek.

GLAUKÓN: Értem már, én is így látom.

SZÓKRATÉSZ: És a szám, az „egy”, melyik csoportba illik?

GLAUKÓN: Nem értem.

SZÓKRATÉSZ: Az imént mondottakból következtess. Ha világosan látnánk az „egy”-et önmagában vagy másképp érzékelnénk, akkor nem vonna minket a lényeg felé, ahogy ezt az ujjal kapcsolatban mondtuk; ha viszont vele együtt látjuk mindig az ellentétét is, úgyhogy semmivel inkább nem tetszik „egy”-nek, mint az ellentétének, akkor más elbírálás szükséges, a lélek kételkedni, kutatni kényszerül és arra, hogy gondolkodásra buzdulva feltegye a kérdést: mi is hát az „egy”; így az „egy”-gyel kapcsolatos tudomány egyike a létező szemléletéhez fordító, kalauzoló tudományoknak.

GLAUKÓN: Bizony nem kismértékben épp az „egy” szemlélete vezet ide, mert ugyanazt egyszerre látjuk egynek és végtelen soknak is.

SZÓKRATÉSZ: És ha így vagyunk az „egy”-gyel, akkor ugyanígy kell lennünk a többi számmal is?

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Márpedig a mennyiségtan és a számolás a számokkal foglalkozik.

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Ezek - úgy látszik - az igazságra kalauzolnak?

GLAUKÓN: Mindennél jobban.

SZÓKRATÉSZ: Tehát ez az általunk keresett tudományok egyike. A hadvezér a hadrendezés végett kényszerül megtanulni, a filozófus meg, hogy a keletkezésből, elmúlásból felmerülve a lényegret ragadja meg, másképp nem lehet a mennyiségtan igazi tudósa.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Ám a mi örünk egyszersmind katona és filozófus.

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Illő volna hát, Glaukón, e tudományt törvényben kötelezővé tennünk, és rábeszelnünk a leendő államvezetőket a mennyiségtan művelésére, hogy ne csak úgy mellesleg foglalkozzanak vele, hanem olyan mértékig, amíg el nem jutnak tisztán gondolatilag a számok természetének felismeréséhez, persze nemcsak adásvétel végett, mint a kereskedők és árusok, hanem hadicélból, továbbá azért, hogy lelkük könnyedén elforduljon a keletkezéstől, elmúlástól az igazság, a lényeg felé.

GLAUKÓN: Igen szépen mondtad ezt!

SZÓKRATÉSZ: Bizony, csak most veszem észbe, miután a mennyiségtan tudományát elemeztük, hogy mily pompás, mily sokoldalúan hasznos szándékunknak, persze csak ha a megismerés céljából gyakoroljuk, s nem holmi üzletből.

GLAUKÓN: Milyen értelemben?

SZÓKRATÉSZ: Abban, amint már említettük, hogy mily hévvel üzi felfelé a lelket, s kényszeríti, hogy *magukról* a számokról vitázzék, és ne érje be, ha valaki látható és tapintható testű számokról szólva vitatkozik. Hisz tudod, e tudomány nagy mesterei kinevetnék, ha valaki megkísérelné elméletben elvagdalni az „egy”-et, és elvetnék ezt, és ha te fel akarnád osztani, ők megsokszoroznák, óvakodva, nehogy az „egy” többé ne egynek, hanem sok részből valónak tessenek.

GLAUKÓN: Tökéletesen igaz.

SZÓKRATÉSZ: És mit gondolsz, Glaukón, ha valaki megkérdezné: „Drága barátaim, miféle számokról vitáztok, melyeknél az »egy« olyan, amilyenek ti gondoljátok; mindegyik egyenlő önmagával, szemernyit sem különbözik, és nincsenek részei sem?” - mit gondolsz, mit felelnénk neki?

GLAUKÓN: Azt, hogy olyasmiről van szó, amit csak *elgondolni* lehet, és semmiképp se kézzelfogható.

SZÓKRATÉSZ: No látod, kedvesem, valóban szükségszerű e tudomány, ha már - úgy látszik - arra kényszeríti a lelket, hogy a gondolkozást felhasználja magának az igazságnak az eléréséhez.

GLAUKÓN: Ezt cselekszik, méghozzá ugyancsak hevesen.

SZÓKRATÉSZ: És észrevetted-e már, hogy a mennyiségtan-tehetségek szinte minden tudományban kiválóak, sőt még a gyatra elmék is, ha ebben nevelődtek és edződtek, ha más hasznuk nincs is belőle, mégis élesebb eszüek lesznek, mint előbb.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Hanem, azt hiszem, nem könnyen találsz és nem sok olyan tudományt, amely a tanulót, a vele buzgólkodót jobban kimerítené.

GLAUKÓN: Nem ám!

SZÓKRATÉSZ: Ezért ne hanyagoljuk el e tudományt, sőt épp a legtehetségesebbeket neveljük vele.

GLAUKÓN: Úgy legyen!

A mértan, a csillagászat, a zene

IX. SZÓKRATÉSZ: Tehát ez legyen az egyik tantárgy. Most azt vizsgáljuk meg, mi legyen a második, ezzel összefüggő, s vajon megfelel-e nekünk.

GLAUKÓN: Ugyan melyik ez? A mértant gondolod?

SZÓKRATÉSZ: Éppen azt.

GLAUKÓN: A hadvezetésben világos, hogy hasznos. A tábor kijelölésénél, tájak elfoglalásánál, a sereg összpontosításánál és kibontakoztatásánál, harc és vonulás közben s a többi hadmozdulatoknál sokat számít, hogy az ember ért-e vagy sem a mértanhoz.

SZÓKRATÉSZ: Mindezekhez elég a mértan és a számtan csekély része is. A fennmaradó nagyobb részénél azt kell megvizsgálnunk, közelebb visz-e célunkhoz, a jó ideájának könnyebb fölismeréséhez. Hiszen mondtuk, minden errefelé vezet, ami kényszeríti a lelket, hogy a létezők legboldogabbikának lakozáshelye felé forduljon, amit mindenképpen meg kell pillantania.

GLAUKÓN: Igazad van.

SZÓKRATÉSZ: A mértan akkor felel meg nekünk, ha kényszerít bennünket a létező szemléletére; ha csak a keletkező szemléletére kényszerít, akkor nem felel meg.

GLAUKÓN: Ezt fogadjuk el.

SZÓKRATÉSZ: Akik jártasak a mértanban, nem fogják kétségbe vonni állításunkat, hogy ez a tudomány szöges ellentétben áll a vele foglalkozók kifejezésmódjával.

GLAUKÓN: Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ: Igen kényszeredett és nevetséges kifejezésekkel szólnak, mintha valami tisztán gyakorlati célt követve cselekednének és alkotnák műszavaikat; emlegetnek négyzetre emelést, mellékesítést [egyenes vonal négyszöggé kiegészítését], hozzátevést; és minden tárgyban csak így beszélnek, holott egész tudományukat tisztán csak a megismerés végett űzik.

GLAUKÓN: Mindenképpen.

SZÓKRATÉSZ: Vajon a következőkben is egyetértünk?

GLAUKÓN: Miben?

SZÓKRATÉSZ: Hogy a megismerés tárgya az örök létező, és nem a keletkező és elmúló.

GLAUKÓN: Ebben könnyen egyetérthetünk, hiszen a mértani megismerés tárgya az örök létező.

SZÓKRATÉSZ: Így vezérli, barátom, az a lelket az igazságra és fejleszti filozófiai gondolkodását, hogy az felfelé hatoljon és ne lefelé, amerre nem való.

GLAUKÓN: A lehető legjobban.

SZÓKRATÉSZ: A lehető legjobban ügyelni kell, hogy a te szép államod polgárai semmiképp se hanyagolják el a mértant. Hiszen még a mellékes haszna sem csekély.

GLAUKÓN: Ugyan mi?

SZÓKRATÉSZ: Például említetted a hadtudományt. No meg a többi tudományt is, mennyire segít a jobb megértésben; hiszen jól tudjuk, hogy egészében és minden másban mennyire kiválik a mértanhoz tudó a mértanban képzetlen mellett.

GLAUKÓN: Zeuszra! De mennyire!

SZÓKRATÉSZ: Tehát második tantárgyként ezt írjuk elő ifjainknak.

GLAUKÓN: Ezt írjuk elő.

X. SZÓKRATÉSZ: És harmadiknak a csillagászatot. Nem?

GLAUKÓN: Szerintem igen. Hiszen a hónapok és évszakok jobb észlelése nemcsak a földművelésnek és a hajózásnak előnyös, hanem legalább annyira a hadviselésnek is.

SZÓKRATÉSZ: Elragadó vagy, hogy a sokaságtól félve holmi hasznot nem hajtó tudományt nem engedsz érvényesülni. Valóban nem könnyű, sőt nehéz feladat hihetővé tenni, hogy ilyen tudományok révén minden egyes lélekben valamiféle szervezet megtisztul és megéled, amely más foglalatosságok révén inkább tönkremenne és megvakulna; holott megmentésre érdemesebb ezer szemnél is; hiszen csak általa láthatjuk meg az igazságot. - Beszéded csak a veled szót értőnek tetszik csodálatosan szépnek; aki mindebből semmit sem érez, szavaidat nyilván semmisnek ítéli, hiszen nem lát benne szóra érdemes hasznot. Gondold meg, melyik csoporthoz fordulsz, avagy egyikhez sem, hanem leginkább önmagadért vizsgálódol, de azért nem irigykedel, ha éppen más is hasznot húz belőle.

GLAUKÓN: Ez utóbbit választom; főként magamért beszélek, kérdezek és felelek.

SZÓKRATÉSZ: De menjünk egy kicsit vissza. Hiszen nem helyesen jelöltük ki, melyik tudomány következik a mértan után.

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: A síkidomok után rögtön a forgásban levő testeket vettük elő, mielőtt magukkal a testekkel [a nyugvó testekkel] foglalkoztunk volna. Az volna helyesebb, ha a második kiterjedés után a harmadikat vennénk elő; vonatkozna ez a kockaképzésre és mindarra, aminek mélysége van.

GLAUKÓN: Igaz, Szókratész; azt hiszem, ezek titkát még nemigen fejtették meg.

SZÓKRATÉSZ: Ennek két oka van. Először is, mivel egyetlen állam sem szorgalmazza, és nehéz kérdés lévén, nem kutatják kielégítően; másodszor, a kutatóknak vezetőkre volna szükségük, akik nélkül aligha jönnek rá a megoldásra. Először is nehezen támad ilyen vezető, aztán, ha akad is, jelen viszonyok közt aligha hallgatnának rá e tudomány művelőire, mégpedig merő felfuvalkodottságból. De ha az egész állam helyesen ítélné meg e kutatás jelentőségét, és maga állna annak élére, akkor azok engedelmeskednének, és állandó intenzív kutatás révén kiviláglana a kérdés lényege; most ez a vizsgálódás - bár a nagy tömeg megveti és a kutatók mint haszontalannak nem látják értelmét - mindennek ellenére vonzó voltában mégiscsak fejlődik, és nem volna csodálatos, ha mint tudományág mégis megszületne.

GLAUKÓN: Biztos, hogy különösen vonzó. De tedd érthetőbbé, amit mondtál. A síkidomokkal foglalkozó tudományt nevezted mértannak.

SZÓKRATÉSZ: Azt.

GLAUKÓN: Aztán a csillagászatra tértél, de utóbb visszakoztál.

SZÓKRATÉSZ: Siettem, hogy mindennel gyorsan végezzek, s most annál inkább késlekedem. Minthogy a soron következő kutatáságot - a mélység dimenzióját - mint nevetségesen elmaradottat átugortam, és a mértan után rögtön a testek forgásával foglalkozó csillagászatra tértem.

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Tehát negyedik tudománynak tesszük meg a csillagászatot, mivel a harmadik az, amit előbb mellőztünk; ha ugyan az állam elfogadja.

GLAUKÓN: Természetesen. Minthogy, ó, Szókratész, az előbb megszídtál, mivel a csillagászatot olyan közönségesen, kínosan magasztaltam, most hadd dicsérjem a te szájad íze szerint. Hiszen mindenki előtt nyilvánvaló, hogy ez kényszeríti a lelket fölfelé nézni, és így innen fölfelé vonzza.

SZÓKRATÉSZ: Mindenkinek nyilvánvaló, de nekem nem. Én másképp látom.

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Ahogy most azok foglalkoznak vele, akik azt filozófiává akarják emelni, csak azt érik el, hogy lefelé nézzenek.

GLAUKÓN: Ezt hogy gondolod?

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszed, te nagyon nemesen képzeled el, mit kell tanulni az égi jelenségekből. Ha valaki egy mennyezet díszítményeit szemléli hanyatt, s ebből valamit észlel, mindjárt azt hiszed, hogy az már az értelmével szemléli azt, nemcsak a szemével. Lehet, hogy te gondolod jól, és én vagyok bolond. Én ugyanis nem hiszem, hogy bármely más tudomány fölfelé nézni ösztökélné a lelket, hacsaknem a létezővel és a láthatatlannal foglalkozó; ám ha valaki nyitott szájjal vagy csukott szájjal lefelé bámul és úgy próbál valami érzékelhető megragadni, azt mondhatom, így éppen semmit sem tanul, mert az ilyesmi nem tudomány, s az ő lelke sem fölfelé, sem lefelé nem tekint, még ha hátán fekvő a földön vagy hanyatt a vízben úszva bűvárkodik.

XI. GLAUKÓN: No most megkaptam. Jogosan korholtál. De akkor szerinted hogyan kell fölfogni a csillagászatot - nem úgy ahogy ma értik -, hogy haszonnal okuljunk belőle célunknak megfelelően?

SZÓKRATÉSZ: Így. A tarka csillagképeket az égen a maguk nemében a legszebbeknek és legtökéletesebbeknek tartjuk ugyan, de minthogy a látható világ tarkaságai, messze elmaradnak az igazi csillagoktól és azok mozgásaitól, amelyekben az igazi sebesség és lassúság az igazi számok szerint, az igazi egymás közti konstellációkban mozog, s egyben mozgat minden benne lévő; ezeket ugyanis csak értelemmel és gondolkodással lehet felfogni, szemmel nem. Vagy te azt hiszed, hogy szemmel?

GLAUKÓN: Semmiképpen.

SZÓKRATÉSZ: Ugye e tarka csillagképekkel mint példákkal kell élnünk a felső dolgokat kutató tudomány kedvéért, mint ahogy valaki mértani alakzatokra bukkanna, melyeket Daidalosz vagy más mesterember, vagy éppen festő igen gondosan megrajzolt vagy fáradtsággal kimunkált. Ezeket, ha egy mértantudós megpillantaná, remek munkáknak ismerné el, de nevetségesnek vélné oly célból fürkészni őket, mintha bennük foghatná föl az egyenlőnek, a kétszeresnek vagy más szép aránynak az igazságát.

GLAUKÓN: Már hogyan volna nevetséges!

SZÓKRATÉSZ: Vajon szerinted nem ugyanezt érzi az igazi csillagász a csillagok mozgását fürkészve? Azt nyilván belátja, hogy az ég teremtetője olyan szépen szerkesztette össze magát az eget és a benne foglaltakat, amilyen szépen ilyen dolgokat összeszerkeszteni csak lehet; de mit gondolsz, nem ítélné képtelenségnek, ha valaki úgy vélné, hogy az éjszaka viszonya a nappalhoz, ennek a hónaphoz, a hónapnak az évhez, s a többi csillagoknak mindezekhez és egymáshoz mindig ugyanúgy adódik és sohasem módosul, pedig testük van, és látni lehet őket; és nem tartaná-e bolondnak, ha az mindenáron ezek igazságát itt keresné?

GLAUKÓN: Ahogy hallom, azt hiszem, igazad van.

SZÓKRATÉSZ: Nos, a csillagászatot - akár a mértant - csak mint kérdésfeltevést alkalmazzuk, az égitesteket pedig békén hagyjuk, ha a csillagászattal való helyes foglalkozás révén a lélekben rejlő természetes értelmet a haszontalanból hasznossá akarjuk tenni.

GLAUKÓN: Sokszoros vállalást követelsz a csillagászok mai teljesítményéhez képest!

SZÓKRATÉSZ: Gondolom, más mindenben is hasonló követelményeket kell előírnunk, ha mint törvényhozók használni óhajtunk.

XII. De tudsz-e még említeni valami ideillő tudományt?

GLAUKÓN: Pillanatnyilag aligha.

SZÓKRATÉSZ: De szerintem nemcsak egyfajta mozgás van, hanem többféle. Csak egy bölcs tudná elősorolni valamennyit. Kettő azonban nekünk is feltűnik.

GLAUKÓN: Melyek azok?

SZÓKRATÉSZ: A már említett és annak ellentéte.

GLAUKÓN: Mi volna az?

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem, ahogy a csillagászat számára termett a szem, úgy a fül az összhangban rejlő mozgás számára van; és az ezekkel foglalkozó tudományok nővérei egymásnak, ahogy ezt a püthagoreusok állítják, és mi is, Glaukón, szót értünk velük ebben. Vagy nem?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Mivel sok feladat vár ránk, majd kifaggatjuk őket, mit mondanak erről, és van-e ezen felül még más tudományuk is; aztán velük szemben nézetünknel maradunk.

GLAUKÓN: Mi legyen az?

SZÓKRATÉSZ: Hogy tanítványaink ne próbáljanak tőlük átvenni valami áltudományt, amely nem arrafelé tart, amerre mindennek tartania kell, ahogy ezt az előbb a csillagászat kapcsán kifejeztük. Vagy nem tudod, hogy az összhangzattant is ugyanúgy úzik, mint a csillagászatot? Amikor a hallott hangviszonyokat és a hangokat egymáshoz méri, ugyanolyan hiú dologgal veszködnek, mint a csillagászok.

GLAUKÓN: Az istenekre is! Milyen nevetségesek! Szoros hangokat emlegetnek, és odatartják a fülüket, mintha egész közeli akarnák elcsípni a hangmagasságot; egyesek azt állítják, hogy még ezen belül is hallanak valami külön hangot, s hogy ez a legkisebb hangköz, ezzel kell mérni a többi; mások meg tagadják ezt, mondván: a két hang azonos; mindkét csoport azonban többre becsüli a fülét az eszénél.

SZÓKRATÉSZ: Nyilván azokat a derék fiúkat emlegeted, akik a húrokat nyaggatják, vattatják és feszítik csigákra. De hogy képeimmel ne legyek terjedős - holmi plektrum-ütésekről, húrok elleni vádakról, tagadásáról és pompáztatásáról -, mellőzöm a képes beszédet, hiszen nem is ezekre gondoltam, hanem a püthagoreusokra - mint mondtam -, akiket ki akarok faggatni az összhangzattan felől. Ők ugyanazt cselekszik, mint a csillagászok. Kutatják a hallott összhangokban a számviszonyokat, de nem emelkednek fel az igazi kérdések magaslataig: melyek az összhangzó számok, melyek nem azok és miért.

GLAUKÓN: Isteni dolgokról beszélsz.

SZÓKRATÉSZ: Ami hasznos a szép és jó föltárására, de haszontalan másmilyen kutatósokra.

Minden tudomány még csak bevezetés a dialektikába

XIII. SZÓKRATÉSZ: Gondolom, már az is, ha eddigi eszmefuttatásunk módszerével eljuttunk a résztudományok egymásrautaltságának és rokonságának felismeréséig, és ha összegezzük egymással való összefüggésük lényegét, gyümölcsöző lesz célunk szempontjából, és fáradságunk sem értelmetlen, míg ellenkezőleg értelmetlen volna.

GLAUKÓN: Gyanítom én is. De óriási feladat ez, ó, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ: Mire érted? A bevezetésre vagy mire? Avagy nem tudjuk jól, hogy mindez csak bevezetés a megtanulandó dallamhoz? Vagy azt hiszed, e résztudományok fenegyerekei már eleve dialektikusok is?

GLAUKÓN: Zeuszra! Ezt nem hiszem. Illetve nagyon kevés ilyennel találkoztam.

SZÓKRATÉSZ: És akik képtelenek érvelést felvetni és fogadni, mit tudnak abból, amit szerintünk tudniuk kellene?

GLAUKÓN: Semmit.

SZÓKRATÉSZ: Glaukónom, hát nem épp ez a dallam, amit a dialektika énekel? Ehhez - hiszen a gondolat világába tartozik - hasonló a látás képessége, ami - mint mondtuk - pillantani próbál magukra az élőlényekre, magukra a csillagokra, és végül magára a Napra. Ugyanígy van itt is, ha valaki a dialektikával - érzékelés nélkül, csak az értelem segítségével - próbálja feltárni az egyes dolgok lényegét, és nem hagyja abba, míg magával a gondolkodással meg nem ragadja a jót magát; így jut el az ésszel felfogható dolgok velejéig, amiképp a látás a látható dolgok velejéig.

GLAUKÓN: Mindenképpen.

SZÓKRATÉSZ: És minek nevezed ezt az utat, ha nem dialektikának?

GLAUKÓN: Mi másnak?

SZÓKRATÉSZ: A bilincsből oldoztatás, az árnyaktól a képek, a fény felé fordulás, a feljutás a föld alatti barlangból a napfényre - még ha itt a lélek eleinte képtelen az élőlényekre, a növényekre, a Nap sugarába pillantani, hanem csak a víz felszínén mutatkozó tünetényeket és a való dolgok árnyképeit veszi észre, de persze már nem olyan árnyképeket, melyeket a Naphoz képest másodlagos tükörfény villant föl -, szóval mindezekhez az általunk fölsorolt tudományokkal való foglalatosság ad erőt, és vezérli a lélek legkülönb részét a létezőkben föllelhető legfőbb érték szemléletéhez, amint előbb a test legvilágosabban látó részét vezette a testi és látható világ legsugárzóbb tényének szemléletéhez.

GLAUKÓN: Elfogadom így. Habár nehéz elfogadnom, viszont nem elfogadnom is nehéz volna. Mégis - hiszen nemcsak most kell hallanunk róla, hanem még sokszor vissza kell térnünk rá -, tegyük fel, hogy úgy van, ahogy mondjuk, és zendítsük meg magát a „dallamot”, és elemezzük úgy, mint a „bevezetéssel” cselekedtük. Szólj hát arról, mi a dialektika képes-

sége, mik a fajtái és az útjai. Azt hiszem, ez vezet célunkhoz, melyhez ha eljutunk, megnyugodhatunk, és utunk végére érünk.

SZÓKRATÉSZ: Kedves Glaukón! Ide már aligha tudsz követni - bár nem lesz híja jó szándékomnak -, pedig itt már nemcsak a tükörképét látnád meg a szóban forgó dolgoknak, hanem magát az igazságot is, ahogy én látom - hogy helyesen vagy se, azt most nem érdemes bizonyítanom, de azt igen, hogy valami ilyesfélét pillanthatunk meg majd. Igaz?

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: És azt is megláthatod, hogy csak a dialektika ereje mutathatja ezt meg az említett tudományok szakemberének, mert más módon nem lehet.

GLAUKÓN: Ezt is méltán állíthatjuk.

A dialektika célja a jó megismerése

SZÓKRATÉSZ: Azt az állításunkat ugye senki sem vonhatja kétségbe, hogy az egyes dolgok lényegét más és más tudományos eljárás iparkodik módszeresen fölfogni. Mert a legtöbb mesterség csupán az emberek véleményével és vágyaival foglalkozik, vagy a növekvő és összetett dolgok keletkezésére, szerkezetére vagy ápolására szolgál; egyebek meg - melyek szerintünk a valóságból azért valamit fölfognak, a mértan és társai -, látjuk, a valóról csak álmodoznak, képtelenek ébren szemlélni mindaddig, amíg merő feltevésekkel élnek, s ezeket mozdítatlan hagyják, nem tudva számot adni róluk. Mert ha a kiindulási alap ismeretlen, a végkövetkeztetés és a közbülső tételek is az ismeretlenből szövődnek; mily fortéllyal válhatnak az ilyen megegyezésből tudás?

GLAUKÓN: Semmilyen fortély nem segíthet.

XIV. SZÓKRATÉSZ: Nemde, egyedül csak a dialektika módszere halad - a feltevéseket kiküszöbölve - az alap felé, hogy abból merítsen bizonyosságot, és a léleknek szinte barbár iszapba mélyedő szemét higgadtan vonzza-vezérli fölfelé, támaszul és segítőtársul használva az általunk tárgyalt mesterségeket; ezeket szokásból gyakran tudományoknak emlegetjük, mégis más név illenék rájuk: világosabb dologra utaló, mint a vélemény, és homályosabbra utaló, mint a tudás. Előbb „értésnek” mondtuk. De neveken szerintem ne vitázzanak, akik oly fontos dolgokat kutatnak, mint mi.

GLAUKÓN: Semmiképpen.

SZÓKRATÉSZ: Elég lesz, ha a te belső gondolataidat világos szavakba foglalod.

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Megelégszünk, ha mint előbb, az első tényezőt tudásnak hívtuk, a másodikat értésnek, a harmadikat hitnek, a negyediket sejtlemnek; és a két utóbbit együttesen vélekedésnek, a két előbbit pedig ismeretnek. A vélekedés a keletkezésre vonatkozik, az ismeret a létezésre; és ahogy a lét viszonylik a keletkezéshez, úgy viszonylik az ismeret a vélekedéshez, és ahogy az ismeret a vélekedéshez, ugyanígy a tudás a hithez, és az értés a sejtlemhez; ám azokról a dolgokról, amikre ezek vonatkoznak, ne szóljunk, és a kettőnek: a vélt és az elgondolt dolgoknak megegyezéséről és szétválasztásáról ne elmélkedjünk, mellőz-

zük, Glaukón, nehogy a szót szaporítsuk, és az előbbieknél még hosszabb fejtegetésbe keveredjünk.

GLAUKÓN: Én a többire nézve, ahogy követhettek, egyetérték veled.

SZÓKRATÉSZ: És dialektikusnak ugye azt nevezed, aki képes fölfogni az egyes dolgok lényegét? Aki erre nem képes, vagyis önmagának és másnak erről nem tud számot adni, arról kimondod: erről a dologról nincs igazi fogalma.

GLAUKÓN: Miért ne mondanám ki?

SZÓKRATÉSZ: Hasonlóképp vagyunk a jó ideájával is. Aki a jó ideáját minden mástól elvonatkoztatva, merő értelemmel nem tudja meghatározni, és mint hős a harcban, nem vághatja minden akadályon át magát, úgyhogy ne a látszat, hanem a létező szerint igyekezzék mindent megvizsgálni, és mindenben botlás nélküli következtetéssel átvergődni, arról csak mondd ki: nem ismeri sem magát a jó ideáját, sem holmi másféle „jó”-t, hanem ha valami képmását fölfogja is, azt csak vélekedéssel teszi, nem tudással, és egész életét csak átálmodozza és átalussza, s még mielőtt fölocsúdnék, a Hádészba csöppen, és ott örökre elalszik.

GLAUKÓN: Zeuszra! Kimondom róla.

SZÓKRATÉSZ: Ám ha tulajdon gyermekeidet, akiket most csak elméletben ápolasz és nevelsz, egyszer tényleg nevelned kellene, gondolom, aligha tűrnéd, hogy majd ilyen értelmetlenül, mint holmi értelmetlen ábrák, kormányozzák az államot, és legyenek urai a legfőbb ügyeknek?

GLAUKÓN: Bizony nem tűrném.

SZÓKRATÉSZ: Tehát törvénné tennéd, hogy legfőbb gondjuk legyen a nevelés, amellyel fiaink képessé lesznek arra, hogy a tudomány legmagasabb szintjén tegyenek föl kérdéseket, és válaszoljanak azokra.

GLAUKÓN: Veled egyetértésben törvénné teszem.

SZÓKRATÉSZ: Hiszed-e hát, hogy a dialektika a tudományok piramisán az oromkő? És hogy fölébe semmi más tudományt nem helyezhetünk, hiszen a tudományok végcélja benne adódik?

GLAUKÓN: Hiszem.

Emlékeztető az őrifjak helyes kiválasztására

XV. SZÓKRATÉSZ: A továbbiakban azt dönts el: kiket részeltetünk a tudományokban és mi módon?

GLAUKÓN: Nyilván.

SZÓKRATÉSZ: Emlékszel, az előbbieken kiket jelöltünk ki vezetőkné?

GLAUKÓN: Már hogyan emlékeznék.

SZÓKRATÉSZ: Általában az előbb kiszemelt természetűeket kell kiválasztanunk; a legmegbízhatóbbakat, legbátrabbakat és lehetőleg a legcsinosabbakat. Ezenfelül nemcsak a nemes és tiszteletreméltó jelleműeket, hanem akik a mi nevelésünkre alkalmas természetűek.

GLAUKÓN: Pontosabban milyen természetűek?

SZÓKRATÉSZ: Tanulmányaikban éles ítélőképességűek, boldogságos barátom, és könnyen tanulók; hiszen a lélek a tanulásban sokkal könnyebben kimerül, mint a testgyakorlásban - mivel ez a fáradozás csak a lelket illeti és nem a lelket meg a testet együtt.

GLAUKÓN: Igazad van.

SZÓKRATÉSZ: Olyat kell keresnünk, aki jó emlékezetű, állhatatos és munkaszerető. Másként hogyan tudna a kimerítő testgyakorlás mellett még annyi nehéz tanulmányban és kutatásban helytállni?

GLAUKÓN: Semmiképpen, ha nem mindenben arra termett.

SZÓKRATÉSZ: Mint előbb említettem, a mai filozófia sikertelensége és lebecsülése abból adódik, hogy nem megfelelő módon úzik; mert ne a korcsok bíbelődjenek vele, hanem a nemes lelkűek!

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Először is a vele foglalkozó ne sántítson a munkaszeretetben, ne csak ímmel-ámmal munkálkodjék. Ilyen az illető, ha a vadászatban, tornában ugyancsak serény, öröme minden testi fáradás, viszont nem kedveli a tanulást, a megfigyelést, a kutatást, szóval gyűlöl minden ebbeli erőfeszítést. Sánta azért, mert az ellentett irányban fáradalomszerető.

GLAUKÓN: Színigazság.

SZÓKRATÉSZ: Nemde, az igazság viszonylatában csonkabonkának ítéljük azt a lelket, amely a szándékos hazugságot gyűlöli és nehezen tűri ugyan, és ha más teszi, azt túlon túl megrója; viszont könnyedén elnézi az önkéntelen hazugságot, és ha a maga tudatlanságán rajtakapják, még csak nem is bosszankodik, hanem mint a disznó a pocsolyában elhenger a tudatlanságban.

GLAUKÓN: Mindenképpen.

SZÓKRATÉSZ: Mértékletesség, bátorság, nagyvonalúság és a többi erény tekintetében is vigyáznunk kell a nemes és a korcs megkülönböztetésében. Ugyanis ha akár a magánember, akár az állam nem ügyel erre, bizony korcsokat, csonkabonkákat fogad barátaiként és teszi őket vezetőkké, bármi feladat adódik.

GLAUKÓN: Nagyon is így tesz.

SZÓKRATÉSZ: Mindettől óvakodnunk kell. Ha éptagúakat és épértelműeket nevelünk és bocsátunk ily horderejű tanulmányok és gyakorlatok elvégzésére, akkor bizony Diké nem fog elmarasztalni minket, és megőrizzük az államot és az alkotmányt, másképpen viszont az ellenkezőjét érjük el, és a filozófiát még több gúnykacajba merítjük.

GLAUKÓN: Gyalázat volna ez.

SZÓKRATÉSZ: De mennyire. Hanem mintha én váltam volna nevetségessé.

GLAUKÓN: Ugyan miben?

SZÓKRATÉSZ: Megfeledkeztem róla, hogy csak mókázunk, és élesebben szóltam. Beszédem közben a filozófiára pillantottam, és láttam, mennyire igazságtalanul mocskolják; azt hiszem, túlonult feldühödtem, és haragomban a kelletténél buzgóbban korholtam az ebben ludasokat.

GLAUKÓN: Zeuszra, nem! Legalábbis nekem, a te hallgatódnak, nem.

SZÓKRATÉSZ: De nekem, a szónoknak igen. De ne felejtjük el, hogy első szemlénk alkalmával az öregeket szemeltük ki e posztra - most már ezt nem tehetjük. Elvégre Szolónról már aligha hisszük, hogy még sokat volna képes tanulni. Futni jobban tudna. Az ifjúság dolga a nagyotvállalás!

GLAUKÓN: Szükségképpen.

**A nevelés korszakai: 17-től 20 éves korig kötelező a testnevelés,
20-tól 30 éves korig az előkészítő tudományokkal
való foglalkozás**

XVI. SZÓKRATÉSZ: Mindazt, ami a mértanhoz és a számtanhoz és ahhoz az előtanulmányhoz tartozik, amit a dialektika előtt kell megtanulni, még gyermekkorukban adjuk elénk, de nem holmi kötelező tananyag formájában.

GLAUKÓN: Miért?

SZÓKRATÉSZ: Mert szabad ember ne tanuljon semmit szolgálai! A testi fáradalmak ugyanis, még ha kényszer hatására szenved is el őket az ember, a testet nem rontják meg, a lélekben azonban nem marad meg semmi belé erőszakolt ismeret.

GLAUKÓN: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: Tehát, barátom, ne kényszerrel oktasd a gyermekeket, hanem játszva, úgy hogy előbb fürkészd ki hajlamukat.

GLAUKÓN: Értelmesen beszélsz.

SZÓKRATÉSZ: Emlékszel, azt mondtuk előbb: még a harcba is el kell vinnünk őket, hogy lóháton ülve szemléljék, s ha valahol épp nincs közvetlen veszély, egész közel kell odavezetni őket, hogy kóstolják meg a vért, mint a kutyakölykök.

GLAUKÓN: Emlékszem.

SZÓKRATÉSZ: És külön csoportba soroljuk be azokat, akik ezekben a viszontagságokban, tudnivalókban, az egész veszélyben igen talpraesettnek bizonyulnak.

GLAUKÓN: S milyen életkorban?

SZÓKRATÉSZ: Mikor már befejezte a kötelező testedzést. Mert ezalatt - tartson akár két, akár három évig is - nem foglalkozhat mással, hiszen a kimerültség, az álom ellensége a tanulásnak, ugyanakkor a torna is egyike a próbáknak: megmutatja, hogy közben ki milyennek bizonyul.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Ez idő után, akiket a húszévesek közül különválasztottunk, azokat nagyobb tisztelettel övezzük, mint a többieket; és a gyermekkorukban még csak rendszertelenül föl-szedett tanulmányaikat már úgy tárjuk elébük, hogy megismerjék e tanulmányoknak egy-mással és a létezővel összefüggő egész rendszerét.

GLAUKÓN: Csak az ilyen tanulmány válhat szilárdná az emberben.

SZÓKRATÉSZ: És ez a legfőbb próbája annak is, hogy van-e valakiben hajlam a dialektika iránt, avagy nincs. Aki a dolgokat összefüggéseikben látja, az dialektikus, aki nem, az nem.

GLAUKÓN: Egyetértek veled.

SZÓKRATÉSZ: Mindezt szüntelenül fürkészned kell, főleg hogy a fiatalok közül kik ilyenek, kik a legállhatatosabbak tanulmányaikban, és a legállhatatosabbak a harcban is és a többi törvényes kötelmeikben is; és mikor betöltötték harmincadik évüket, a már kiválasztottakat rostáld meg újra, és akiket kiválogattál, még több tisztséggel ruházd föl, és próbáld ki őket a dialektika erejével: melyikük képes megközelíteni a létező lényegét és az igazságot, elvonatkoztatva szeme látásától és a többi érzéklettől. És itt nagyon elővigyázatosnak kell lenned, barátom!

GLAUKÓN: Miért?

A helytelenül művelt dialektika veszélyei

SZÓKRATÉSZ: Nem veszed észre, egyesek mennyire visszaélnék ma a dialektikával?

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Tele vannak törvényszegéssel.

GLAUKÓN: Ez igaz.

SZÓKRATÉSZ: Csodálod, ha ilyenek, és nem bocsátasz meg nekik?

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Úgy, mint egy gyermeknek, akit kakukkfőőkaként becsempészve nevelnek nagy vagyonban, népes, előkelő családban, ahol sokan hízelegnek neki, de ha fölcseperedve rájönne, hogy nem azok gyermeke, akik szüleiknek mondják magukat, igazi szüleit meg nem lelhetné meg; gyaníthatod, mily lélekkel nézné ez az ember a hízelgőket és álszüleit akkor, mikor még mit sem sejt a csalásból, majd akkor, amikor már rájött? Vagy szeretnéd hallani, mit gondolok erről?

GLAUKÓN: Szeretném.

XVII. SZÓKRATÉSZ: Úgy sejtem, először inkább alapjához, álnyájához és álrokonaihoz húz, mint a hízelgőkhöz, és kevésbé tűri, hogy bármiben hiányt szenvedjenek, kevésbé lesz ellenük, vagy beszél velük a törvény előírásaival ellenkezően, kevésbé szófogatlan velük fontos dolgokban, mint a hízelgőkkel, persze csak addig, míg meg nem tudja az igazságot.

GLAUKÓN: Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ: Ám mikor felismeri a valót, gyanítom, álszülei iránt való tisztelete és buzgalma kihűl, mind jobban megkedveli a hízelgőket, sokkal inkább enged nekik, mint régen, és kezd úgy élni, mint ők, nyilvánosan is keresi társaságukat, míg alapjával és -rokonaival már nem törődik, hacsak nem rendkívül nemes lelkületű.

GLAUKÓN: Valószínűleg így történnék. De mint vonatkozik ez a hasonlat a dialektika újoncaira?

SZÓKRATÉSZ: Így. Gyerekkorunktól fogva belénk rögződtek bizonyos elvek igazságról, szépségről, s amint szüleinknek engedelmesskedtünk, ezeket az elveket is követtük.

GLAUKÓN: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: De vannak ezzel ellentétes foglalatosságaink is, gyönyört felidézők, amelyek hízelegnek a lelkünknek és elcsábítják - bár a valamennyire is mértékletes embert nem győzhetik meg; ezek inkább az atyai elveket tisztelik és követik.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: És ha az ilyen szembekerül azzal a kérdéssel, hogy mi a szépség, és úgy felel erre, ahogy azt a törvényhozótól hallotta. Ezt azonban cáfolják bizonyos érvek, és a sokszori és sokféle cáfolat azt a vélekedést csíholja benne, hogy amit ő szépnek hitt, az épp annyira szép, mint csúnya, és ugyanezt gondolja az igazságossággal, a jósággal és mindazzal kapcsolatban, ami a legdrágább neki - mit gondolsz, ezután mint fogja becsülni, követni ez értékeket?

GLAUKÓN: Szükségképpen többé már nem tiszteli és nem követi őket.

SZÓKRATÉSZ: Ha pedig többé nem becsüli úgy és nem tartja annyira sajátjának, mint azelőtt, és az igaziakra még nem bukkan rá, hihetőleg mi más életmódra fanyalodik, mint a hízelgőkére?

GLAUKÓN: Valóban, mi máshoz folyamodnék?

SZÓKRATÉSZ: Úgy vélem, törvénytisztelőből törvényszegővé lesz.

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Nem valószínű, hogy így járnak azok is, akik így foglalkoznak a dialektikával? És nem indokolt-e, hogy megbocsássunk nekik?

GLAUKÓN: Sőt, szánjuk is őket.

30-tól 35. évükig a dialektikával foglalkoznak, majd 50 éves korukig állami szolgálatot teljesítenek

SZÓKRATÉSZ: Hogy aztán ne a harmincéveseken szánakozzál így, minden módon vigyázz, mint kezdenek a dialektikával foglalkozni!

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És nem épp az az egyik fő elővigyázatossági szabály, hogy fiatal fejjel ne kószoljanak a dialektikába? Azt hiszem, nem felejtetted el, hogy az ilyen ifjú emberek, amikor ismerkednek a dialektikával, csak merő játékként kezelik, örökösen csak ellentmondanak, és a cáfolókat utánozva, maguk is iparkodnak megcáfolni másokat, s mint a kutyakölykök, boldogak, ha okoskodó érveikkel ráncigálják, akit csak érnek.

GLAUKÓN: Ezt valóban nagyon kedvelik.

SZÓKRATÉSZ: És amikor már sokakat megcáfoltak, és sokan megcáfolták őket is, nagy hirtelen olyan állapotba esnek, hogy már semmiben sem hisznek, amiben előbb, és így nemcsak saját magukat, de a filozófiát is rossz hírbe hozzák a többiek szemében.

GLAUKÓN: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: Viszont érett korú ember már nem óhajt részt venni ilyen őrjöngésben, hanem inkább azt követi, aki komoly beszélgetésekbe merül, és az igazságot kutatja, mintsem a puszta játék kedvéért szórakozót, az örökös kötözködőt, így aztán maga is mind megfontoltabb lesz, és foglalatosságának nem megvetést, hanem mind több megbecsülést szerez.

GLAUKÓN: Helyesen látod.

SZÓKRATÉSZ: Az előbb mondottakat mind vajon elővigyázatosságból említettük-e, azért, hogy csak rendezett és szilárd jelleműek részesüljenek a dialektikában, nem pedig mint most, hogy bárki foglalkozhat vele, aki épp belécsöppen, ha nem is méltó rá.

GLAUKÓN: Nagyon is.

XVIII. SZÓKRATÉSZ: Szerinted elég, ha a dialektika szüntelen és feszült gyakorlására - úgyhogy közben semmi mással nem foglalkoznak, hanem a testi edzés ellenpárjaként csak ebben edződnek - dupla időt tervezünk, mint a testgyakorlásra?

GLAUKÓN: Négy vagy hat évre gondolsz?

SZÓKRATÉSZ: Mindegy, legyen öt. Utána pedig ismét bocsásd le őket abba a barlangba, és kötelezd hadvezetésre és más olyan tisztségekre, amiket ifjak is betölthetnek, hogy tapasztalatban se múlják felül őket a többiek; és próbáld ki őket, hogy mindenféle kísértés közepette is hívek maradnak-e elveikhez, vagy eltévelyednek.

GLAUKÓN: És erre mennyi időt szánsz?

SZÓKRATÉSZ: Tizenöt évet. És ha majd elérik az ötven esztendő, azokat, akik minden próbát kiálltak, és mindenben - munkában, tudományban - a legkiválóbbnak bizonyultak, a célhoz kell kalauzolniunk, és arra kell kényszeríteniük őket, hogy lelkük sugarát a magasba fordítva, magára arra pillantsanak, ami fényt sugároz mindenkinek, magát a jó ideáját szemléljék, ez legyen eszményképük, és további életükben egymást váltva így pallérozzák az államot, az egyes embert és önmagukat, idejük nagy részét ugyan a filozófiának szentelve, mégis mikor épp rájuk kerül a sor, vállalják az állam vezetését, és kormányozzanak az állam javára, nem mintha ez valami szép volna, hanem mert kötelességüknek tekintik, és így mind újabb nemzedékeket nevelve ilyenné, rájuk hagyva az állam feletti őrködés tisztét, majd elmennek a Boldogok Szigetére, s ott lakoznak; az állam pedig közérőből emlékoszlopot állít nekik, áldoz - ha Püthia így rendelkezik - mint félisteneknek, ha nem, hát mint boldogoknak és szenteknek.

GLAUKÓN: Akárcsak egy szobrász, oly gyönyörűséges vezetőket formáltál nekünk, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ: És vezetőnőket is, ó, Glaukón! Mert ne hidd, hogy amit mondtam, inkább érvényes a férfiakra, mint a nőkre - olyan nőkre gondolok, akiknek megfelelő a természetük.

GLAUKÓN: Helyes, ha - mint kifejtettük - a nők mindent közösen csinálnak a férfiakkal.

SZÓKRATÉSZ: Na most már elismeritek, hogy az államról és az alkotmányról vallott nézeteink nem merő vágyálmok, és ha mindezt nehéz is megvalósítani, azért lehetséges, sőt nem is képzelhető el másképp, csak ha - mint mondtuk - az igazi filozófusok válnak az állam uralkodóivá - akár többen, akár csak egy is -, akik a mostani kiváltságokat megvetik, mert szabad emberhez méltatlanoknak, semmirevalóknak ítélik, és az egyenes utat becsülik a legtöbbre, és az abból fakadó megtiszteltetést. A legszükségesebb, legfőbb ügynek az igazságosságot tisztelik, és csak azt szolgálva-növelve szervezik újjá államukat.

GLAUKÓN: Hogyan?

Első teendők a hatalomátvétel után

SZÓKRATÉSZ: Úgy, hogy az állam tíz évnél idősebb lakóit kiküldik a szántóföldekre, a gyerekeket gondozásukba veszik, és azoktól a szokásoktól eltérően, amit ma a szülők is követnek, a maguk módján és törvényeik szerint - ahogy leírtuk - nevelik őket. Így valósul meg a leghamarább és a legkönnyebben az általunk vázolt állam és alkotmány, így boldogul maga az állam is, és lakosainak is így lesz a lehető legnagyobb hasznára.

GLAUKÓN: Nagyon is. És szerintem helyesen ábrázoltad, mint valósulhat meg, ha egyáltalán megvalósulhat.

SZÓKRATÉSZ: Nos, ugye elég már az érvekből amaz állam és a hozzá hasonló embertípus kérdésében. Hiszen már az is világos, milyen is legyen szerintünk ez utóbbi.

GLAUKÓN: Világos, és amit kerestél, annak végére is értünk.

Nyolcadik könyv

Milyenek legyenek az örök?

I. SZÓKRATÉSZ: Egyetértettünk, Glaukón, hogy a legkülönb szervezetű államban legyenek közösek a nők, a gyermekek, az egész nevelés és minden hadi- és béke-foglalatosság. Királyai pedig legyenek a filozófiában és a hadászatban a legkülönbek.

GLAUKÓN: Egyetértettünk.

SZÓKRATÉSZ: Sőt abban is, hogy a vezetők tisztükbe lépésükkor a katonákat az említett szállásokra vezénylik, s azokban senkinek nem lehet magántulajdona, hanem minden közös; és emlékszel, abban is megegyeztünk, hogy a lakásukon kívül még mi birtokuk lehet.

GLAUKÓN: Emlékszem. Úgy véltük, egyiküknek se lehet se olyan szerzeménye, mint ma általában; hanem mint a háború bajnokai, mint örök - az örökös zsoldjaként - az évi ellátást kapnák a többiektől, és ezért a maguk és a többi polgár biztonságáról gondoskodnának.

SZÓKRATÉSZ: Helyes. Ám ezzel végezve, idézzük vissza, honnan kerültünk ide, hogy visszatérjünk eredeti témánkhoz.

A hibás államformák

GLAUKÓN: Nem nehéz visszatérnünk. Akkor is, majdnem úgy, mint most szóltál, mintha már végigmondtad volna eszméidet az államról, és az általa rajzolt államot ítélted jónak, továbbá azt a férfit, aki hasonló ehhez az államhoz; mégis, úgy tetszik, tudnál még szebb államot és férfit is képzelni. Ám erre így szóltál: ha ez az állam, ez a jellem a helyes, akkor a többi mind téves. Ezeknek - úgy emlékszem, így mondtad - négy fajtájuk van, melyekről érdemes beszélni, és megfigyelni hibáikat, valamint a hozzájuk hasonlító férfijellemeket, hogy aztán mindent megsejtelve, és egyetértve, melyik a legjobb és a legrosszabb férfi, megvizsgáljuk azt is, vajon a legjobb egyben a legboldogabb is, a legrosszabb meg a legboldogtalanabb, avagy nem? Erre én azt kérdeztem, melyik szerinted e négy államforma, mire közbevágott Polemarkhosz és Adeimantos, te átvetted a szót, és így érkeztél ide.

SZÓKRATÉSZ: A legpontosabban emlékszel.

GLAUKÓN: No most, mint a birkózó, állj be ugyanabba az állásba, hogy most is ugyanazt kérdezzem. Te pedig most mondd el, amit akkor akartál.

SZÓKRATÉSZ: Nem lesz könnyű.

GLAUKÓN: Pedig igen vágyódom hallani, mi szerinted ez a négy államforma.

SZÓKRATÉSZ: Könnyen hallhatod. Hiszen ismert nevükről fogok szólni. Sokan dicsérik a krétai és lakóniai [spártai] alkotmányt, másodsorban magasztalják az úgynevezett oligarchiát, amely alkotmány sok bajjal terhelt; sorrendben ebből támad ellenlábasa, a demokrácia, mind-ezeketől elüt a „nemes” türannisz, az állam negyedik és végső betegsége. Vagy tudsz-e még más alkotmányt, melynek ezekről jól megkülönböztethető jellege van? Hiszen a dinasztia, a

vásárolt királyságok és más effélék csak az előbbi négy változatai, és nincs belőlük kevesebb a barbároknál, mint a helléneknél.

GLAUKÓN: Bizony, sok furcsa alkotmányról beszélnek.

SZÓKRATÉSZ: Ugye tudod, hogy emberi jellem is szükségképp annyi fajta van, ahányféle alkotmány? Vagy szerinted ezek tölgyfából és sziklából támadtak és nem a polgárok szokásaiból, amelyek - mint a mérleget a súly - a többi tényezőt is magukkal vonják?

GLAUKÓN: Bizony e szokásokból támad a többi, nem máshonnan.

SZÓKRATÉSZ: Tehát ha ötféle állam van, akkor az egyén lelki alkata is ötféle?

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Az arisztokráciának megfelelő férfitípust már alaposan megtárgyaltuk, méltán ítéltük jónak és igazságosnak.

GLAUKÓN: Megtárgyaltuk.

SZÓKRATÉSZ: Eztán vegyük sorra a gyatrábbakat: a viszály és becsvágy szerelmesét, amely a lakóniai alkotmánynak felel meg, majd az oligarchikus, demokratikus és türannikus jellemet, hogy meglátván a legigazságtalanabbat, szembeállítsuk a legigazságosabbal, és így tökéletesen tisztázzuk: az egyén boldogsága és nyomorúsága szempontjából hogyan viszonylik a tökéletes igazságosság a tökéletes igazságtalansághoz, és hogy Thraszümakhoszt követve az igazságtalanságban járjunk-e, avagy jelen érvelésünk nyomán az igazságosságban?

GLAUKÓN: Mindenképp így tegyünk.

SZÓKRATÉSZ: Mint ahogy először az alkotmányokban kezdtük kutatni a szokásokat és csak aztán az egyéneken, hiszen így sokkal szembetűnőbb: most is a „becsvágyó” alkotmányt vizsgáljuk meg először - nem tudok jobb ismert nevet rá, hacsak nem hívjuk timokráciának, vagy timarkhiának -, majd hozzá viszonyítva a megfelelő jellemet, továbbá az oligarchiát és az oligarchikus jellemet, majd megszemlélve a demokráciát és a demokratikus jellemet, negyedszerre pedig a türanniszba pillantva, s azt jól megnézve, megfigyeljük a türannosz-jellemet; és így próbálunk helyesen dönteni felvetett kérdéseinkben.

GLAUKÓN: Ésszerűen valóban csak így vizsgálódhatunk és dönthetünk.

A timokrácia

III. SZÓKRATÉSZ: Nos, próbáljuk elmondani, mi módon lesz az arisztokráciából timokrácia. Vagy nem kézenfekvő, hogy alkotmányváltozás mindig a vezető csoportból indul ki, amikor meghasonlik magával, hiszen egyetértésük esetén, ha mégoly kevesen vannak is, lehetetlen a változás?

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Hát akkor, Glaukón, hogyan változik meg egy állam, hogy hasonlanak meg egymással és önmagukkal a segéderők és a vezetők? Akarod, hogy mint Homérosz, fohászkodjunk a múzsákhoz: beszéljék el, mint támadt a viszály, és ne képzeljük-e, hogy - bárha mint gyerekekkel játszanak és ingerkednek velünk - valójában tragikusan komoly, magasztos hangon szóljanak hozzánk?

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Valahogy így. Az ekképp szervezett államot nehéz megváltoztatni; ám ha minden keletkezőnek pusztulás a sorsa, az ilyen szervezet sem marad fenn örök időkre, hanem feloszlik. E bomlás így megy végbe: nemcsak a földben levő növények, hanem a föld felszínén élő lények körében is föltámad a test és a lélek termékenysége és terméketlensége, midőn körforgásaik önmagukba visszatérnek - a rövidebb életűeknél kisebb körök, a hosszabb életűeknél nagyobbak. A ti fajtátok termő idejében és terméketlenségében, bármily bölcssek legyenek is az általatok nevelt államvezérek, érzékelésből vont számításokkal nem jutnak messzire, csak célt tévesztenek: akkor is nemzenek majd gyermekeket, amikor nem szabad. Az isteni szülöttnek azonban van egy körforgása, amelyet egy tökéletes szám foglal magába, az emberi szülöttét pedig egy olyan szám, amelyben mint elsőben [vagyis legkisebben] uralkodó és alávetett sokszorozások az egyenlővé tevőknek és a különbözővé tevőknek, a növekvőknek és a csökkentőknek három távolságát és négy határát alkotják, mindent megfelelővé és egymással összemérhetővé téve. E számok négyharmados alapja öttel társítva és háromszor megszorozva két harmóniát alkot: az egyik úgy jön létre, ha az egyenlőt egyenlővel és a százat százszal megszorozzuk, a másik pedig egyrészt egyenlő [négyzetes], másrészt nem egyenlő [téglalap alakú] tényezőkből tevődik össze, vagyis az öt racionális átlóinak százszoros négyzete, mindegyikből levonva egyet, az irracionális átlóké, mindegyikből levonva kettőt, továbbá három köbének a százszorosa. Ez az egész egy mértani szám, amely a rosszabb és a jobb nemzéseken uralkodik, és ha az örök ezeket nem ismerik fel, s a vőlegényeket és a menyasszonyokat alkalmatlan időben házassítják össze, ezeknek bizony nem támadnak jól termett és szerencsés gyermekeik. Ha ezeket a ti őritek elvétik, és az ifjakat menyasszonyaikkal alkalmatlan időben adják össze, gyermekeik nem lesznek jó tehetségűek, szerencsések. Bár elődeik ezek közül a legkülönbeket teszik meg vezetőkné, mégis, nem lévén igaziak, apjuk vezérségébe lépve azzal kezdik, hogy őr létükre nem törődnek velünk; kelletténél jobban mellőzik a zenét, másodsorban a tornát, emiatt ifjúságotok még zenétlenebb lesz. Utóbb ezek lesznek a vezetők, már-már nemigen őrlelkűek, nem értenek már a Hésziodosz államában és a ti államotokban az arany-, ezüst-, bronz-, vasnemzetség megítéléséhez. Ám ha vas vegyül az ezüsthöz és bronz az aranyhoz, különbözőség támad és összeférhetetlen egyenlőtlenség; ha egyszer ezek föltámadnak, ezek szülik a háborút és a gyűlölködést. Azt kell mondanunk, hogy a viszály, ahol csak föltámad, ebből a nemzetségből sarjad.

GLAUKÓN: Elismerjük, a múzsa helyesen válaszoltak.

SZÓKRATÉSZ: Szükségképpen, ha már múzsa.

GLAUKÓN: És mit mondanak ezután?

SZÓKRATÉSZ: Ha már viszály támad, a vas-, és bronznemzetség nekilát a nyerészkedésnek, a föld-, ház-, arany-, ezüstszerzésnek; az arany- és ezüstnemzetség, minthogy ezek nem élnek ínségben, hanem természettől gazdagok, lelküket az erénynek és az ősi állapotnak szentelik. Sok hatalmaskodás és nyuzakodás után a középszerben megegyeznek, hogy felosztják egymás közt a földeket, házakat, rátérnek a magántulajdonra; hajdani védenőiket, akik szabad barátai és eltartói voltak, rabbá teszik és zsellékként, rabszolgaként kezelik, és maguknak tartják meg a háború és a többiek őrzésének a gondját.

GLAUKÓN: Úgy látszik, tényleg innen támad az átalakulás.

SZÓKRATÉSZ: Ugye ez az alkotmány közepén áll az arisztokrácia és az oligarchia között?

GLAUKÓN: Nyilván.

A timokratikus állam jellege

IV. SZÓKRATÉSZ: Tehát így megy végbe a változás. S ha végbement, hogyan élnek majd? Nyilván részben az előbbi alkotmányt utánozzák, részben az oligarchiát, középen lévén a kettő között, de lesz valami sajátos jellege is.

GLAUKÓN: Lesz.

SZÓKRATÉSZ: Nemde abban, hogy tisztelik a vezetőket, hogy a harcos rend nem művel többé földet, nem kézműveskedik, nem keres pénzt, közös lakomákat tartanak, gonddal edzik a testüket, és készülnek föl a harcra - mindezt az előbbi alkotmány szerint csinálják.

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Viszont rettegnek attól, hogy a bölcseket vezetőkké tegyék, de nincsenek is náluk igazi és színtiszta értelemben bölcsek, csak vegyesek; az indulatos és primitív jellemeket kedvelik, akik inkább háborúra termettek, mint békére, különösen becsülik a hadi ravaszságot és fortélyosságot, és folyton csak hadakoznak - általában ezek a sajátos jellemzőik.

GLAUKÓN: Igen, ezek.

SZÓKRATÉSZ: Majd a pénzre törnek, mint az oligarchák, és suttyomban vadul tisztelik az aranyat, ezüstöt, hiszen most már vannak saját hombárjaik és kincstáruk, ahová szerzeményeiket elrejtethetik; van elkerített házuk, szinte magánfészkük, ahol asszonyaikra, és akire akarnak, szabadon tékozolhatnak.

GLAUKÓN: Színigazság.

SZÓKRATÉSZ: Ugye majd zsugorgatják kincseiket, bálványozzák és suttyomban kaparják össze; ám a másét annál inkább tékozolják vágyaik betöltésére, és titokban szakajtják a kéj gyümölcseit, kijátszva a törvényt, mint gyermekek apjukat; hisz őket már nem szép szóval, hanem kényszerrel nevelték, mivel elfeledkeztek az okos szóval és filozófiával társult múzsról, és a tornának inkább hódoltak, mint a zenének.

GLAUKÓN: Ez mindenképp rosszból és jóból ötvöződött alkotmány.

SZÓKRATÉSZ: Így van ötvözve. Azért egyvalami kiviláglik belőle az indulatos rész uralma révén: hogy a becsvágygal párosuló vetélkedést hajszolják.

GLAUKÓN: Szívvel-lélekkel.

SZÓKRATÉSZ: Ugye ez az alkotmány így támadt, és ilyen a jellege; persze csak alapeszméiben vázoltam fel, és nem dolgoztam ki aprólékosan, hiszen a legigazságosabb és legigazságtalanabb jellem e vázlatból is eléggé látható, és képtelenség is volna minden alkotmányt, minden szokást hiánytalanul kifejezni.

GLAUKÓN: Helyesen tettél így.

A timokratikus jellemű ember

V. SZÓKRATÉSZ: Ki hát az ilyen alkotmány szerint való férfi? Hogy alakul ki, milyen a jelleme?

ADEIMANTOSZ: Gondolom, majdnem olyan, mint a mi Glaukónunk, ugyanily viszály-szerető.

SZÓKRATÉSZ: Lehet. De egyebekben már, azt hiszem, nem ilyen.

ADEIMANTOSZ: Mikben?

SZÓKRATÉSZ: A timokrata jellem vadabb és a múzsaiktól idegenebb, még ha kedveli is a múzsaikat, szeret figyelni a szóra, ha nem is jó szónok. A szolgálakkal kegyetlen, nemcsak lenézi őket, mint a művelt ember; a szabadokkal szemben barátságos, vezetőinek készséggel engedelmeskedik, de azért uralomra, kitüntetésre vágyik, bár nem szónoki képessége vagy más ilyesmi miatt tartja magát vezetésre méltónak, hanem hadviselésben való jártassága alapján, és szereti a tornát meg a vadászatot.

ADEIMANTOSZ: Igen, ez a jellem felel meg ennek az alkotmánynak.

SZÓKRATÉSZ: És hogy értékeli a pénzt? Ifjúságában még talán lenézi, ám mennél öregebb lesz, annál inkább kap rajta, mert ösztönösen hajlik a pénzszerzésre, és az erényhez való kötődése már nem olyan töretlen, mivel elszakadt a legfőbb őről.

ADEIMANTOSZ: Milyen őről?

SZÓKRATÉSZ: A zenével társított értelemről. Ez az erény egyedüli megőrzője, ha egész életünkön át bennünk lakozik.

ADEIMANTOSZ: Szépen mondtad.

SZÓKRATÉSZ: Hát ilyen a timokrata ifjú - hasonló az ilyen államhoz.

ADEIMANTOSZ: Valóban ilyen.

SZÓKRATÉSZ: Valahogy így alakul ki az ilyen: mondjuk fia egy derék apának, aki egy helytelenül kormányzott államban él, ezért nem szívleli a kitüntetések, a hivatal, a törvénykezelést és minden ilyen fontoskodást, és inkább megalázza magát, csak hogy a tülekedést elkerülje.

ADEIMANTOSZ: De hogyan lesz ez az ifjú olyanná?

SZÓKRATÉSZ: Először is hallja az anyja dohogását, hogy ura nincs a vezérek között, és emiatt őt lenézik az asszonyok, aztán, hogy ő látja, ura mennyire nem iparkodik a vagyonszerzésben, nem törtet, a maga és a köz érdekében nem pörösködik a bíróságon, hanem a maga érdekét könnyelműen kezeli; úgy érzi, ura csak a passzióinak él, és őt, aki a felesége, ha nem is veti meg, de nem is tiszteli; mindezek miatt az asszony bosszús, és csak azt duruzsolja fiának: férfiatlan az apád, igen lanyha és minden effélét, amit ilyen esetben a nők duruzsolni szeretnek.

ADEIMANTOSZ: Ez nagyon is rájuk vall.

SZÓKRATÉSZ: Azt is tudod, hogy olykor merő jóakaratból a szolgálak is tömnek titokban a gazda fiának fülét ilyesmikkel, és ha azt látják, hogy valaki adósa marad gazdájuknak, és az apa nem hajlja be járandóságát vagy más jogtalanságot szenved el, buzdítják a fiút: ha férfitvá

cseperedik, álljon bosszút azokon, akik efféle jogtalanságot követnek el, és legyen az apjánál különb legény. És ha kilép a házból, más ilyesmiket hall és lát: aki a maga ügyeit intézi, azt az államban bolondnak tartják és lenézik, viszont aki nem, azt kitüntetik és magasztalják. Így az ifjút, aki mindezt hallja és látja, ám ugyanakkor hallja az apja érveit is és közelről szemléli apja foglalatosságait, amelyek különböznek mások tevékenységétől, e kettős hatás ide-oda cibálja: az apja iparkodik értelmét öntözgetni és gyarapítani, mások meg lelke sóvárgó és indulatos részét ápolják; és bár nem rossz természetű ember, csak hat rá az idegenek rossz társasága, s a két hatástól ide-oda húzkodva, végül a középben köt ki, és önuralmát átengedi a lélek középrészének: a harcias és indulatos résznek, és így gögös, becsvágyó jellemmé válik.

ADEIMANTOSZ: Azt hiszem, pontosan ábrázoltad e jellem kialakulását.

SZÓKRATÉSZ: Ismerjük hát a második alkotmányt és a második jellemet.

ADEIMANTOSZ: Ismerjük.

VI. SZÓKRATÉSZ: Eztán ugye, tárgyaljuk Aiszkhülosszal *más államban a másik férfiút* - vagy inkább célkitűzésünk szerint előbb az államformát?

ADEIMANTOSZ: Mindenképpen ezt.

Az oligarchia

SZÓKRATÉSZ: Szerintem az előbbi alkotmány után az oligarchián van a sor.

ADEIMANTOSZ: Milyen szervezetet hívsz oligarchiának?

SZÓKRATÉSZ: A vagyonbecslésen épülő alkotmányt, ahol a gazdagok uralkodnak, a szegények pedig az uralomból ki vannak rekesztve.

ADEIMANTOSZ: Értem.

SZÓKRATÉSZ: Kezdjük a szót azzal: mint alakul át a timokrácia oligarchiává.

ADEIMANTOSZ: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Hisz a vak is látja, hogyan alakul át!

ADEIMANTOSZ: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Az egyéneknek arannyal rakott kincstára teszi tönkre az előző alkotmányt. Először is kieszelik, mint költekezhetnek, a törvényeket is aszerint csavarják, s nem tartják meg sem ők, sem asszonyaik.

ADEIMANTOSZ: Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ: A példa ragadós, vetélkednek egymással, s a tömeget a saját képükre formálják.

ADEIMANTOSZ: Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ: Aztán hozzálátnak a pénzszerzéshez, és minél jobban tisztelik a pénzt, annál kevésbé az erényt. Vagy nem üt el annyira egymástól erény és gazdagság, hogy ha a mérleg két serpenyőjébe tesszük őket, mindig ellenkező irányba billennek?

ADEIMANTOSZ: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Mennél többre tartják egy államban a gazdagságot és a gazdagot, annál kevésbé becsülik az erényt és a derék embert.

ADEIMANTOSZ: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Az ember amit becsül, azt ápolja, amit lebecsül, elhanyagolja.

ADEIMANTOSZ: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Így végezetül a viszálykodó és becsvágyó emberek helyébe pénzimádó és vagyonhajhász népek lépnek, akik magasztalják a gazdagot, csodálják és vezetőnek teszik, a szegényt pedig megvetik.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Ugye aztán törvénybe iktatják az oligarchikus alkotmány kötelmeit, megszabják a vagyonhatárt, ahol tehetős az oligarchia, ott magasabban, ahol gyengébb, szerényebben; és kimondják: nem lehet vezető, akinek a vagyona a kiszabott határon alul marad; és mindezt vagy erőszakkal és fegyverrel viszik keresztül, vagy már előre megfélemlítéssel mesterkedik ki ezt az alkotmányt. Vagy nincs így?

ADEIMANTOSZ: De így van.

SZÓKRATÉSZ: Szóval így jön létre ez az alkotmány.

ADEIMANTOSZ: Így. És mi a módja ennek? És melyek az általunk felrótt hibái?

Az oligarchia jellegzetes hibái

VII. SZÓKRATÉSZ: Az első hiba mindjárt ebből a vagyonhatárból következik. Vedd észbe, mi lenne, ha a hajók kormányosait a vagyonhatár szerint jelölnék ki, és szegény emberre nem bíznák a hajót, még ha a legkiválóbb kormányos is!

ADEIMANTOSZ: Cudar egy hajóút volna!

SZÓKRATÉSZ: És nem ugyanez az eset bármi más vezetésnél?

ADEIMANTOSZ: Úgy vélem, igen.

SZÓKRATÉSZ: Csak az államnál nem? Vagy az államra is érvényes ez?

ADEIMANTOSZ: De mennyire érvényes! Hiszen az állam vezetése a legnehezebb és legfontosabb!

SZÓKRATÉSZ: Ez hát az oligarchia egyik fő hibája.

ADEIMANTOSZ: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: Hanem ez sem kisebb az előbbinél.

ADEIMANTOSZ: Micsoda?

SZÓKRATÉSZ: Hogy szükségképpen nem egy állam, de kettő: a szegényeké és gazdagoké, akik, bár ugyanott laknak, lesik, hogyan ártsanak egymásnak.

ADEIMANTOSZ: Ez sem kisebb hiba.

SZÓKRATÉSZ: Az sem valami jó, hogy szinte alig képesek hadat viselni, mert szükségképpen vagy fölfegyverzik a tömeget, és akkor az ellenségnél is jobban retteghetnek tőle, vagy ha nem veszik igénybe a tömeg segítségét, akkor aztán igazán oligarchikusan néhányuknak kell harcba szállniuk, s hozzá még pénzt sem akaródzik áldozniuk, mert a pénz a mindenük.

ADEIMANTOSZ: Ez sehogy se jó.

SZÓKRATÉSZ: És amit régebben elítéltünk, hogy ilyen államban ugyanannak a személynek kell földet művelni, pénzt szerezni és még harcolni is - ez a sokféle kapkodás szerinted helyes?

ADEIMANTOSZ: Dehogy helyes.

SZÓKRATÉSZ: Ám nézd, valamennyi baj közül nem az a legfőbb, aminek először ez az állam ad helyt?

ADEIMANTOSZ: Micsoda?

SZÓKRATÉSZ: Hogy itt az ember a vagyonát szabadon elverheti, és egy másik azt megszerzheti, és aki elverte mindenét, itt élhet az államban, s nem kell egyik csoporthoz sem tartoznia: nem pénzszerző többé, se mesterember, se lovas, se gyalogos, hanem csak úgynevezett ínséges és szegény.

ADEIMANTOSZ: Valóban először itt lehetséges ez.

SZÓKRATÉSZ: Ennek legalábbis nem szegik útját az oligarchikus államban! Hisz akkor nem volna egy részük túl gazdag, a többség meg végsőkéig szegény.

ADEIMANTOSZ: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: És ezt is fontold meg! Amíg az ilyen ember gazdag volt és költekezett, mi haszna volt belőle az államnak az említettek szerint? Nem csupán színleg volt a vezetők egyike, igazában se nem vezető, se alantas, hanem csak a kész vagyon élősdije?

ADEIMANTOSZ: Így van. Más se volt, csak élősdije.

SZÓKRATÉSZ: Akár azt is mondhatjuk: amint a méhcsaládban benne támad a here a méhraj kárára, úgy támad a családban az ilyen, az állam kárára.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is, ó, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ: Ám, Adeimantos, a szárnyas heréket isten mind fullánktalanul teremttette; a kétlábú heréket azonban csak részben fullánktalannak, a többit szörnyű fullánkokkal. A fullánktalanok öregségükre koldusként végzik, a fullánkosakból lesznek viszont az úgynevezett gazfickók.

ADEIMANTOSZ: Színigazság.

SZÓKRATÉSZ: Ha az államban koldusokat látsz, világos, hogy settenkednek ott tolvajok, zsebmetszők, szentélyfosztogatók és más minden ilyen gazságra vetemedők.

ADEIMANTOSZ: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Nos, az oligarchia államában nem látsz koldusokat?

ADEIMANTOSZ: A vezetőkön kívül majdnem mindenki az.

SZÓKRATÉSZ: Ne gyanakodjunk, hogy akad ott sok fullánkos gazfickó is, akiket a vezetők csak óvakodva, erőszakkal zabolázhatnak meg?

ADEIMANTOSZ: De csak gyanakodjunk!

SZÓKRATÉSZ: És ne mondjuk azt, hogy ezek tanulás híján a rossz neveléstől, a rossz alkotmányszervezés folytán váltak gonosztevőkké?

ADEIMANTOSZ: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Ilyen hát az oligarchikus állam, és ennyi hibája akad, vagy még több is.

ADEIMANTOSZ: Körülbelül.

Az oligarchikus jellemű ember

SZÓKRATÉSZ: Készen vagyunk hát az oligarchiának nevezett államforma jellemzésével, amelynek vezetőit vagyonuk szerint jelölték ki. Most azt vizsgáljuk, milyen az ennek megfelelő ember, hogy keletkezik, és utóbb milyen lesz?

ADEIMANTOSZ: Nagyon helyes.

VIII. SZÓKRATÉSZ: Leginkább így változik át timokratikusból oligarchikussá.

ADEIMANTOSZ: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Mikor az ilyennek fia születik, az kezdetben iparkodik versenyre kelni apjával és a nyomdokán járni, ám egyszer csak azt látja: apja, mint egy kőbe, beleütközött az államba, tönkretette magát és mindenét vagy úgy, hogy hadat vezetett, vagy más főhatalomban ült, aztán bírák elé vonszolták, és a besúgók ármánykodása következtében vagy halálra, vagy száműzésre ítélték, vagy megalázták, és minden vagyona odaveszett.

ADEIMANTOSZ: Ez hihető.

SZÓKRATÉSZ: Mikor a fiú mindezt látja, kedvesem, és átéli, megretten, hogy mindene elvész, gondolom, lelke trónusáról fejest bukfencezteti a becsvágyat és az indulatot, és a szegénységtől lealacsonyítva, pénzszerzésre adja a lelkét, kapzsian és kicsinyesen kuporgatni kezd, gürcöl és pénzt hajt. Nem gondolod, hogy az ilyen most már lelke trónusára a sóvárgást és a pénzimádatot ülteti, és ezeket kiáltja ki nagykirállyá, és ékíti tiarával, nyaklánccal, karddal?

ADEIMANTOSZ: De gondolom.

SZÓKRATÉSZ: Az értelmet és az indulatot pedig a trón jobb és bal oldalára a földre ülteti, és rabszolgává alázza; nem tűri, hogy az értelem mást eszeljen ki, kutasson, csak azt, hogy vagyonkáját miként sokszorozza meg, és az indulatnak sem enged mást csodálni, csak a gazdagságot és a gazdag embert; becsvágyát is csak a vagyonszerzésre ösztökéli és mindarra, ami ehhez segíti őt.

ADEIMANTOSZ: Hisz másként nem is alakulhat át ily gyorsan és gyökeresen a becsvágyó ifjú pénzsóvárrá!

SZÓKRATÉSZ: Ez ugye már oligarchikus jellem?

ADEIMANTOSZ: Legalábbis hasonló emberből változott ilyenné, amilyen alkotmányból az oligarchia lett.

SZÓKRATÉSZ: Vizsgáljuk meg, hasonló-e?

ADEIMANTOSZ: Vizsgáljuk.

IX. SZÓKRATÉSZ: Először is abban hasonlít, hogy a pénzt mindennél többre tartja.

ADEIMANTOSZ: Igen.

SZÓKRATÉSZ: De abban is, hogy zsugori, dologszerető, csak a legszükségesebb vágyait tölti be, más minden költsékezést kerül, többi vágyait, mint hiábavalókat, elfojtja.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: Mervé, kiszáradt ember, aki mindenben csak a hasznot hajhássza, csak kincseit halmozó; persze a tömeg ezeket magasztatja. Avagy nem ez hasonlít az ilyen alkotmányra?

ADEIMANTOSZ: Azt hiszem, igen. A pénz a mindene ennek az államnak, és az ilyen embernek is.

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem, az ilyen semmibe veszi a jólneveltséget.

ADEIMANTOSZ: Azt hiszem én is, hisz akkor nem vakot tenne meg karvezetőnek s nem őt becsülné a legtöbbre.

SZÓKRATÉSZ: Jól van. De ezt is vizsgálj meg! Nem állíthattuk, hogy neveltlensége révén a herék vágyai támadtak föl az ilyen emberben, részben koldusi vágyak, részben egy gazfickó vágyai, melyeket csak erőszakkal zaboláz meg mások elővigyázata?

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Tudod-e, hová kell pillantanod, hogy észrevedd az ilyen ember gátlait?

ADEIMANTOSZ: Hová?

SZÓKRATÉSZ: Az árvákon való gyámkodásukat szemléld, ha garázdálkodásra támad lehetőségük.

ADEIMANTOSZ: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: De nem épp ebből válik világossá, hogy emberünk más jogügyekben, amelyeknél az igazságosság képében tetszeleg, csak önmagát dicséretesen legyőzve tartja kordában a benne fészkelő egyéb gonosz vágyakat; nem azért, mintha meggyőzni iparkodnék őket, hogy úgy helytelen, sem értelemmel csillapítva őket, hanem kényszerből, és mert fél, reszket egyéb vagyonért?

ADEIMANTOSZ: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: Zeuszra, barátom, ha idegen javak eltékozlásáról van szó, fölismerheted-e a legtöbbjükben a herékkel oly rokon vágyakat?

ADEIMANTOSZ: De mennyire!

SZÓKRATÉSZ: Nincs ilyen, aki ne volna önmagával meghasonlott; nem egy, de két ember lakik benne, és aljas vágyai legtöbbször legyőzik a jobbakat.

ADEIMANTOSZ: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Ezért az ilyen aztán látszólag tetszetősebb a többinél; de azért a következetes eszmevilágú, harmonikus lélek igaz erénye messze elkerüli őt.

ADEIMANTOSZ: Azt hiszem.

SZÓKRATÉSZ: Persze az ilyen zsugori személy az államban gyáva a küzdelemre; közönyös, ha győzni kell, vagy valami szép ügyért más módon vetélkedni; pénzt pedig a világért sem áldozna dicső hírért és ilyen küzdelemért, mert fél magában költséges vágyakat támasztani és azokat föllelkesíteni fegyvertársul vetélkedéseire; oligarcha módra csak tehetősége elenyésző részével hadakozik, így legtöbbször vesz, de azért gazdag marad.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: És még kételkedünk, hogy az oligarcha államnak a zsugori és pénzéhes jellem a megfelelője?

ADEIMANTOSZ: Semmiképp.

A demokrácia

X. SZÓKRATÉSZ: Ezután azt hiszem a demokráciát kell megvizsgálunk; mi módon keletkezik és kibontakozása után milyennek látjuk, hogy aztán, ha megismertük a neki megfelelő jellemet, a többi mellé helyezve vizsgáljuk.

ADEIMANTOSZ: Így legalább magunkhoz következetesen haladunk.

SZÓKRATÉSZ: Ugye olyan módon alakul az oligarchiából demokrácia, hogy az emberek telhetetlenül törnek kitűzött céljukra, hogy tudniillik a leggazdagabbak legyenek?

ADEIMANTOSZ: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Minthogy ez államban a vezetők nagy vagyonuk révén lesznek vezetőkké, nem akarják törvénnyel tiltani, hogy a féktelenségre hajlamos ifjak föléljék és elverjék vagyonukat, hiszen ha a vagyont fölvásárolhatják vagy kölcsönökkel megterhelhetik, ők maguk lesznek még gazdagabbak és tekintélyesebbek.

ADEIMANTOSZ: Ez kétségtelen.

SZÓKRATÉSZ: Ugye világos, mennyire lehetetlen, hogy ez állam polgárai a gazdagságot imádják, és ugyanakkor, amennyire kell, önmérsékletben gyarapodjanak, mert szükségképpen vagy erről, vagy arról le kell mondaniuk.

ADEIMANTOSZ: Ez elég világos.

SZÓKRATÉSZ: Így aztán az oligarchiában néha még a nem közönséges embereket is koldusbotra kényszerítik úgy, hogy nem törődnek velük, és szabadon engedik őket rakoncátlankodni.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Ezek aztán, gondolom, ott ülnek az államban fullánkkal felfegyverkezve, eladósodva vagy megbélyegezve, vagy pedig mindkét bajtól sújtottan, és gyűlölködve leselkednek a vagyonukat megkaparintókra meg a többiekre is, és sóvárognak valamilyen felfordulás után.

ADEIMANTOSZ: Így van.

SZÓKRATÉSZ: A nyerészkedők meg lapulnak, úgy tesznek, mintha nem látnák őket, és a többiek közül mindig abba döfik ezüstláncsájukat, azt sebesítik meg, aki ki van szolgáltatva nekik, és tőkéjüket a kamattal megsokszorozva, tömegestül gyarapítják az állam heréit, koldusait.

ADEIMANTOSZ: De mennyire!

SZÓKRATÉSZ: És e fellobbanó bajt dehogy is akarják eloltani az előbbi módon, hiszen nem tiltják, hogy ki-ki azt tegye a vagyonával, amit akar, sem valami más törvénnyel nem iparkodnak megoldani a kérdést.

ADEIMANTOSZ: Milyen törvénnyel?

SZÓKRATÉSZ: Amely ehhez képest csak másodlagos megoldás, de legalább arra kényszerítené a polgárokat, hogy ápolják az erényt. Ha ugyanis elrendelnék, hogy a szabad üzleti szerződéseket ki-ki csak a maga kockázatára kötheti meg, kevésbé szemérmetlenül nyerészkednének az államban, és az említett bajok ritkábban fordulnának elő.

ADEIMANTOSZ: Sokkal ritkábban.

SZÓKRATÉSZ: Ily módon először az alattvalókat juttatják az említett csődbe a vezetők; no és magukat és övéiket?... Nem teszik-e fiataljaikat léha tobzódókká lelkiileg, testileg puhányokká, gyönyör és fájdalom átélésére tunyákká, lomhákká?

ADEIMANTOSZ: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Maguk meg a nyerészkedést kivéve mindent elhanyagolnak, és semmivel sem ápolják jobban az erényt, mint a szegények.

ADEIMANTOSZ: Nem ám!

SZÓKRATÉSZ: Ha majd ilyen állapotban kerülnek össze vezetők és vezetettek utazás során vagy más összejöveteleken, ünnepi követségben, akár mint katonabajtársak szárazon vagy vízen és veszély közepette, egymást jól szemügyre vehetik, mikor a szegényeket a gazdagok nem kezelhetik le, és gyakran az izmos, napsütötte szegényt a csatában beosztják az árnyékban tenyészett, nagy-sok fölösleges hústól roskadozó gazdag szomszédjául, és látja, hogy szuszog és szorong az. Mit gondolsz, nem ötlík-e eszébe, hogy az ilyenek csak a szegények tehetetlenségéből szedhették meg magukat, és egymás közt nem azt pusmogják-e a szegények: „kezünkben van e mihaszna társaság!”

ADEIMANTOSZ: Én is tudom, hogy ezt teszik.

SZÓKRATÉSZ: És mint a beteges testnek csak egy kis külső lökés kell, hogy kitörjön rajta a kór, néha még külső ok nélkül is szenved, így a hasonló állapotban levő állam is igen kis ürügyre - például ha egyik csoportja kívülről hív szövetségeket, egy másik oligarchiából vagy demokráciából - beteg lesz, polgárháború tör ki benne, sőt néha külső hatás nélkül is meghasonlik.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉS: Azt hiszem, demokrácia akkor támad, ha a szegények kerekednek felül, és ellenlábasait részben megölik, részben száműzik, a maradéknak pedig egyenlő alapon osztanak részt az alkotmányos jogokból és vezető állásokból, és a vezetőket többnyire sorsolással választják.

ADEIMANTOSZ: Tényleg így születik a demokrácia, akár fegyver hozza létre, akár a megfélemlített ellenpárt menekülése.

A demokratikus állam jellegzetes vonásai

XI. SZÓKRATÉS: Mi módon élnek ezek az emberek? Milyen is az ilyen alkotmány? Világos, hogy majd az ilyen ember minősül demokratikusnak.

ADEIMANTOSZ: Világos.

SZÓKRATÉS: Először is a polgárok szabadok, az állam telve van szabadsággal és szabad véleménynyilvánítással, és bárki azt teheti, amit akar.

ADEIMANTOSZ: Így mondják.

SZÓKRATÉS: Ahol pedig szabadság van, világos, hogy a magánéletét mindenki úgy rendezi be, ahogy épp jólesik.

ADEIMANTOSZ: Világos.

SZÓKRATÉS: Gondolom, ebben az alkotmányban lehetnek leginkább sokszínűek az emberek.

ADEIMANTOSZ: Miért?

SZÓKRATÉS: Mintha ez volna a legszebb államforma! Amint a mindenféle virággal telepettyezett köntös, ez az alkotmány is, mindenféle szokással telepöttyögetve, csak a legszebbnek tetszhetik. És bizonyára sokan valóban ezt érzik a legszebbnek, mint a gyerekek és a nők, mikor a tarkabarka cifráságokat bámulják.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉS: Kedves barátom, be kényelmes volna ebben az államban keresni alkotmányt!

ADEIMANTOSZ: Hogy értsem ezt?

SZÓKRATÉS: Hogy itt a nagy szabadságban mindenféle alkotmány megtalálható. Ha valaki államot akarna szervezni - mint mi az imént -, szükségképpen csak menjen egy demokratikus államba, és amely változat épp megtetszik neki, csak válassza ki azt, mintegy az államok zsibvásárán, és ha már kiválasztotta, hát szervezze meg úgy.

ADEIMANTOSZ: Bizony nem szűkölködnék példaképekben!

SZÓKRATÉS: Ebben az államban nem kényszerít senki, hogy vezető légy, akármilyen rátermett vagy is, se arra, hogy engedelmeskedjél, ha nem akarsz, se hogy békében élj, ha a többiek is úgy élnek, de te nem vágyol békére; sőt ha egy törvény eltilt a vezetéstől és

bíráskodástól, attól te még nyugodtan lehetsz vezető, bíró, ha épp úgy tetszik; hát nem isteni, nem édes első pillantásra az ilyen élet?

ADEIMANTOSZ: Első pillantásra igen.

SZÓKRATÉSZ: Hát nem mulatságos az egyes elítéltek iránti tapintatosság? Vagy nem láttál ilyen alkotmányban embert, akit halálra, számkivetésre ítélték és vígan ittmarad, sőt a tömeg közepette nyüzsög? És mintha senki se hederítene rá, senki se látná, amint hősként pávaskodik.

ADEIMANTOSZ: De sok ilyen akad!

SZÓKRATÉSZ: És ez az állam mily megbocsátó, egyáltalán nem kicsinyes, hanem mindent megvet, amit mi nagy komolyan hangoztattunk államunk szervezése közben. Mi azt hangoztattuk, hogy - hacsak nincsenek rendkívüli képességei - senkiből se lehet jó, igaz ember, ha még mint gyermek, játszódva, nem szép dolgok közepette él és nem ezekkel buzgólkodik; milyen hetykén tapodja össze ezeket az elveket a demokrácia, semmibe veszi, milyen foglalatosságok után fog hozzá valaki az államvezetéshez, viszont mindenkit megtisztel, csak azt kerepelje, hogy jóakarattal van a tömeg iránt.

ADEIMANTOSZ: Igen nemes államforma.

SZÓKRATÉSZ: Ilyen és más ezekhez hasonló vívmányokat nyújt a demokrácia, úgyhogy azt hiszem, édes alkotmány ez, anarchikus, tarkabarka, egyenlőknek, nem egyenlőknek szép egyenlősdit kiporciózó!

ADEIMANTOSZ: Közismert tényekről beszélsz.

A demokratikus jellemű ember

XII. SZÓKRATÉSZ: Most nézd meg, hogy fest az ilyen mint magánember! Vagy előbb azt vizsgáljuk, mint az alkotmánynál is, hogyan keletkezik?

ADEIMANTOSZ: Azt.

SZÓKRATÉSZ: Hát nem így? Mondjuk a fukar oligarchikus jellemű embernek születik egy fia, akit apja a maga szokásai szerint nevel.

ADEIMANTOSZ: Mondjuk.

SZÓKRATÉSZ: Ez a fiú erővel elfojtja magában ama gyönyöröket, amelyek költségesek, de a pénzszerzésben haszontalanok. Ezeket hívják nem szükségszerűeknek.

ADEIMANTOSZ: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Ha akarod, hogy vizsgálódásunk ne legyen homályos, először határozzuk meg, mely vágyak szükségszerűek, melyek nem.

ADEIMANTOSZ: Határozzuk meg!

SZÓKRATÉSZ: Szükségszerűnek joggal azokat hívjuk, amelyeket semmiképpen nem vonhatunk meg magunktól, és amelyeknek kielégítése javunkra van. E kétféle vágyat természetünknek szükségszerűen be kell töltenie. Vagy nem?

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Tehát ezeket joggal hívhatjuk szükségszerűeknek.

ADEIMANTOSZ: Joggal.

SZÓKRATÉSZ: Ám az olyan vágyakat mind nem mondjuk szükségszerűeknek, amelyekről le tudunk mondani, ha gyerekségüinktől fogva fegyelmezzük magunkat, és amelyek nem szolgálnak javunkra, sőt esetleg éppen kárunkra vannak. Helyesen mondjuk?

ADEIMANTOSZ: Helyesen.

SZÓKRATÉSZ: Ne válasszunk mindegyikre példát, milyenek, hogy típusként lássuk őket?

ADEIMANTOSZ: Válasszunk!

SZÓKRATÉSZ: Ugye az evés vágya - amíg az egészség és a jó közérzet fenntartására szolgál, mégpedig a kenyér és a hús evésének vágya - szükségszerű?

ADEIMANTOSZ: Gondolom, az.

SZÓKRATÉSZ: A kenyér vágya kétszeresen is szükségszerű, mert hasznos, és ha nem elégítjük ki, vége szakadhat életünknek.

ADEIMANTOSZ: Igen.

SZÓKRATÉSZ: A hús vágya csak annyiban, amennyiben elősegíti jó közérzetünket.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És ezeken túl, más mindenféle ételek vágya, amelyekről mindenki lemondhat, ha gyerekkorától fegyelmezik és nevelik, és amely vágy nemcsak a testnek árt, de a léleknek is a bölcsesség és önmérséklet érvényesítésében? Helyesen hívjuk az ilyeneket nem szükségszerű vágyaknak?

ADEIMANTOSZ: Igen helyesen.

SZÓKRATÉSZ: És ne mondjuk ezeket költségeseknek, az előbbieket meg gyarapítóknak, mert a munka szempontjából hasznosak?

ADEIMANTOSZ: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: És ugyanezt a szeretkezésről és a többi vágyról?

ADEIMANTOSZ: Igen.

SZÓKRATÉSZ: És előbb a „here” névvel nem azt jelöltük-e, akiben ilyen gyönyörök, vágyak zsonganak, és a „nem szükségszerű” vágyak rabja, és nem azt hívjuk takarékosnak és oligarchikusnak, aki csak a szükségszerű vágyaknak enged?

ADEIMANTOSZ: De igen.

Hogyan lesz az oligarchikus jellemű emberből demokratikus jellemű?

XIII. SZÓKRATÉSZ: Most térjünk vissza témánkhoz: hogyan lesz az oligarchikus jellemből demokratikus?

ADEIMANTOSZ: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Egy ifjú fölcseperedett, s mint mondtuk, nevetlenül és fukarságra edzve, megkóstolja a herék mézét, és e félelmes parázsszínű vadállatok közt forgolódik, amelyek ugyancsak értik a mindenféle fajta tarkabarka gyönyörök szerzését; ekkor fogamzik meg benne az oligarchikusból demokratikussá alakulás csírája.

ADEIMANTOSZ: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: És amiképpen az állam úgy változott át, hogy egyik pártját kívülről támogatta hasonszórú szövetségese, ugyanúgy változik át ez az ifjú is azáltal, hogy a benne fészkelő vágyak egy fajtát támogatja kívülről a hasonszórú rokon vágy.

ADEIMANTOSZ: Mindenképpen.

SZÓKRATÉSZ: Ám, gondolom, ha akad támogatója az ellenkező oldalról a benne fészkelő oligarchia énjének is, apja vagy családtagjai személyében, akik egyre intik és szapulják, akkor ellentétes lázadások támadnak benne, és vívódik önmagával.

ADEIMANTOSZ: Miért is ne?

SZÓKRATÉSZ: Gondolom, olykor demokrata énje marad alul az oligarcha énnel szemben, bizonyos vágyai kivesznek és elhalnak, mert föltámad ifjú lelkében a szégyen, és ismét rendeződik a lelke.

ADEIMANTOSZ: Megesik néha.

SZÓKRATÉSZ: Olykor viszont - apja nevelésbeli értetlensége folytán - az elhalt vágyakkal rokon vágyak zsendülnek az ifjú lelkében, majd megsokasodva elhatalmasodnak.

ADEIMANTOSZ: Ez könnyen megesik.

SZÓKRATÉSZ: Ezek aztán a régi szokásokra csábítják, és fajtalankodva egész sereg utódot szülnek.

ADEIMANTOSZ: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Végezetül úgy vélem, e vágyak beveszik az ifjú lelkének fellegvárát, megsejtvén, hogy az a tudományoktól, a szép foglalatosságoktól és igaz gondolatoktól üresen tátong, pedig ezek a legjobb vigyázói és őrei az istenszerette férfiak értelmének.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: Gondolom, amazok helyébe üres, hányaveti eszmék és vélekedések törnek reá, s teszük rabbá az ilyen ifjú lelkének e részét.

ADEIMANTOSZ: Hatalmasan rátörnek.

SZÓKRATÉSZ: Persze hogy visszatér ama lótuszevőkhöz, most már nyíltan is közéjük költözik, és ha valamelyik családtagja segítségére sietne fukar énjének, lelke királyi várának kapuit berekesztik előtte a nyegle szavak, és nem bocsátják be a segítségére sietőt, és nem

fogadják be az öregek magánkövetként küldött szavait, hanem viaskodva maguk győznek, és a szégyenérzetet leszamarazva, mint megbecstelenített száműzöttet eltaszítják, az önuralmat férfiatlanságnak szapulják, és gyalázkodva kivetik, a mértékletességet és a rendezett költekezést mint parasztságot és szolgálalkületet - ők legalábbis ezt hangoztatják - sok haszontalan vágyuk közepette, határaiktól messze űzik.

ADEIMANTOSZ: De még milyen hevesen!

SZÓKRATÉSZ: És ha már a karmaikba került ifjú lelkét titkaikba beavatták, az erényektől megfosztották és megtisztították, aztán a fennhéjázást, a zabolátlanságot és ripókséget visszavezérlik nagy fényességgel, tömeges kísérettel, megkoszorúzva, magasztalva, körülhízelegve - a fennhéjázást hívják jólneveltségnek, a zabolátlanságot szabadságnak, a ripókséget nagyszerűségnek, az orcátlanságot vitézségnek. Nem így vált át a szükségszerű vágyak kielégítésére nevelt ifjú arra, hogy a szükségtelen és haszontalan gyönyörök élvezetét szabadjára engedje?

ADEIMANTOSZ: Egész pontosan így.

SZÓKRATÉSZ: Ezután, gondolom, úgy él, hogy a szükségszerű és nem szükségszerű vágyak betöltésére ugyanannyi pénzt, fáradságot és időt fordít; ám ha szerencséje van, és nem viszi túlzásba a kéjben tombolást, sőt vénségére, mikor már a nagy zenebonába beleunt, a kiebrudalt erények egy részét is visszafogadja, és a betolakodóknak nem adja át magát teljesen, akkor végül is a gyönyöröket egyensúlyba hozza, és úgy éldegél, hogy mindig az épp fölmerülő - szinte a sorstól odavetett - gyönyörnek szolgáltatja ki magát, hogy az uralkodjék rajta, míg ki nem elégül, majd ismét másnak, hisz egyiket se veti meg, egyformán fölkarolja mindet.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Ám az igaz szót nem fogadja be, nem bocsátja be az őrhelyre; ha valaki azt mondja: a gyönyörök közül egyesek szép és jó vágyakból fakadnak, mások gonoszakból, és az előbbieket föl kell karolnunk és kitüntetnünk, az utóbbiakat viszont zaboláznunk és rabszolgává tennünk - mindezt ő elutasítja, és kijelenti: minden gyönyör hasonló, és mindet egyformán kell becsülnünk.

ADEIMANTOSZ: Ha ilyen a hajlandósága, bátran így is tesz.

SZÓKRATÉSZ: Nemde így éldegél napról napra, így kedvez az épp fölbukkanó vágnak: hol vedel és fuvoláztat magának, hol meg kenyéren és vízen aszalódik, olykor lustálkodik és fütyül mindenre; olykor meg mintha filozófiával múlatná idejét, gyakran politizál, a gyűlésben fölpattan, beszél és cselekszik, ahogy épp szeszélye diktálja; hol éppen a katonákért lelkesedik és melléjük áll, hol meg a pénzemberekért, akkor ezekhez csapódik; életében nincs semmi rend, semmi szükségszerűség, ám mert az ilyen életet édesnek, szabadnak és üdvösnek érzi, mindenáron ezt gyakorolja.

ADEIMANTOSZ: Mindenképpen leírtad az egyenlőséget tisztelő ember életét.

SZÓKRATÉSZ: Gondolom, azt is, hogy ez az élet igen változatos, igen sokféle szokás megfér benne; és hogy ez a szép és színes jellem: amilyen az állama, ugyanolyan ő is; életét sok férfi és nő irigyl, hiszen abban föllelhető az alkotmányok és jellemek úgyyszólván minden példája.

ADEIMANTOSZ: Bizony ez ő.

SZÓKRATÉSZ: Tehát megfelel szemünkben az ilyen ember a demokráciának, és méltán hívhatjuk demokratikusnak?

ADEIMANTOSZ: Megfelel.

A türannikus állam

XIV. SZÓKRATÉSZ: Most már csak a leggyönyörűsegebb alkotmány és a leggyönyörűsegebb jellem elemzése marad hátra, a türannisz-államé és a türannoszé.

ADEIMANTOSZ: Pontosan.

SZÓKRATÉSZ: Lássuk, kedves barátom, mi módon keletkezik a türannisz. Szinte világos, hogy a demokráciából alakul ki.

ADEIMANTOSZ: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Vajon valami módon ugyanúgy lesz a demokráciából türannisz, mint az oligarchiából demokrácia?

ADEIMANTOSZ: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Ugye a vagyon volt az elképzelt legfőbb érték, amiért az oligarchiát megszervezték?

ADEIMANTOSZ: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Ugyanakkor épp a telhetetlen vagyonszerzés vesztette el az oligarchiát, és a minden mást sutbadobó pénzhajszolás?

ADEIMANTOSZ: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: Vajon a demokráciát is nem épp annak túlhajszolása bomlasztja fel, amit épp a legfőbb jónak ítél?

ADEIMANTOSZ: Szerinted mit ítél ennek?

SZÓKRATÉSZ: A szabadságot. Hisz a demokratikus államban egyebet sem hallasz, csak hogy ez a legszebb a világon, és csak szabad államban érdemes élnie az igazi szabad természetnek.

ADEIMANTOSZ: Valóban unos-untig ezt beszéljük.

SZÓKRATÉSZ: Nos - mint az előbb akartam mondani - nem épp a szabadságban való telhetetlenség és a többi értékek elhanyagolása változtatja át ezt az államot és készíti a türannisz kívánására?

ADEIMANTOSZ: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Mikor a demokrácia megszomjazik a szabadságra, és véletlenül rossz bortöltögetők jutnak uralomra benne, és a kelletténél több tiszta bortól megrészegül, ilyenkor a vezetőket, akik nem hízelegnek neki és nem engedik teljesen szabadjára, megfenyíti, ártóknak és oligarcháknak vádolja.

ADEIMANTOSZ: Tényleg ezt teszik.

SZÓKRATÉSZ: E vezetőknek engedelmeskedőket - mint lakájlelkű semmiháziakat - sárral dobálják, viszont magánházakban és nyilvánosan magasztalják és kitüntetik azokat a vezetőket, akik alantasaikkal, és az alattvalókat, akik az ilyen vezetőkkel egy követ fűjnek. Nem szükségszerű, hogy az ilyen államban mindenki szabadságot akar?

ADEIMANTOSZ: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: És befészkelődik, kedvesem, a családba is, és végül még az állatokba is a zabolátlanság.

ADEIMANTOSZ: Hogy értsem?

SZÓKRATÉSZ: Úgy, hogy az apa megszokja, hogy egyenrangú a fiaival, sőt retteg tőlük, a fiú meg nem féli, kutyába se veszi a szüleit, csakhogy szabad legyen; így lesz egyenrangú a jövevény az őslakossal és viszont, és az idegen is ugyanígy.

ADEIMANTOSZ: Igen, így történik.

SZÓKRATÉSZ: Ilyen és más efféle kicsiségek történnek: ilyen viszonyok közt a tanító retteg neveltjeitől, és hízeleg nekik; a növendékek lenézik tanítóikat, de még nevelőjüket is; általában a fiatalok az öregekhez mérik magukat, és szóban és tettben vetélkedni akarnak velük; az öregek meg közösködni akarnak a fiatalokkal, nem győznek szellemeskedni és hízelegni nekik, mindenáron utánozva őket, csak hogy ne számítsanak mogorváknak és zsarnokiaknak.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: Ám a végső csúcsa a tömeg szabadosságának, amely az ilyen államban támad, kedvesem, amikor a vásárolt rabszolgák és rabnók éppoly szabadok, mint a gazdáik. Majd elfelejtettem szóba hozni, mekkora itt az egyenlőség és a szabadság a két nem egymáshoz való viszonyában.

ADEIMANTOSZ: Tehát Aiszkhülosszal „kimondjuk épp, ami a nyelvünkre szalad”.

SZÓKRATÉSZ: Nagyon is. Én is így mondom. Nem is hinné, aki nem látta, hogy itt még az állatok is mennyivel szabadosabbak, mint máshol. Hiszen - ahogy a szó járja - „olyan a kutya, mint az úrnője”, de még a lovak, szamarak is úgy idomulnak, hogy fene szabadon és fenségesen poroszkálnak, az úton szembejövőre rágázolnak, ha nem tér ki; és minden más tekintetben is ez a túlságos szabadság érvényesül.

ADEIMANTOSZ: Saját álmomat mondtad el. Hányszor megesik ilyesmi velem, amikor falura megyek!

SZÓKRATÉSZ: Ami a lényeg, vedd észbe mindezek summázott eredményét: mily érzékennyé lesz a polgárok lelke; ha a legcsekélyebb alárendeltségre próbáljuk szorítani őket, mindjárt dohognak és nem tűrik; végül már - hisz tudod - sutba vágják az írott és íratlan törvényeket is, csak hogy senki soha ne diktáljon nekik.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is tudom.

SZÓKRATÉSZ: Ez tehát a gyönyörű és fiatalos kezdet, amelyből szerintem a türannisz születik.

ADEIMANTOSZ: Fiatalos. De mi lesz ezután?

A túlságos szabadság szolgásga vezet

XV. SZÓKRATÉSZ: Ugyanaz a kór, amely befészkelődött az oligarchiába és elveszejtette azt, a nagy szabadság révén még dúsabban és vadabban megterem a demokráciában is, és leigazza azt. És valóban, a szertelenség mindig nagy, ellenkező végtelű változást robbant ki az évszakokban, növényekben, az élő testben és nem utolsósorban az alkotmányokban is.

ADEIMANTOSZ: Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ: A szertelen szabadság, úgy látszik, szertelen szolgásga csap át, magán-, és állami életben egyaránt.

ADEIMANTOSZ: Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ: Hihetőleg a türannisz nem más alkotmányból, de épp a demokráciából születik, a szertelen szabadságból támad a legvégső, legbőszebb szolgásga.

ADEIMANTOSZ: Érthető.

SZÓKRATÉSZ: Ám, azt hiszem, nem ezt kérdezted, hanem hogy mi az a kór, amely éppúgy feltámad a demokráciában, mint az oligarchiában, és rabszolgásgát szül.

ADEIMANTOSZ: Igazad van.

Három társadalmi réteg: herék, szegények, gazdagok

SZÓKRATÉSZ: Én a mihaszna és tékozló emberek fajtájára gondoltam. Ezek közül a legférfiasabbak válnak vezetőkké, a pipogyábbak meg ezek alattvalóivá; mindnyájukat a herékhez hasonlítottuk: a férfiasak a fullánkos herék, a pipogyák a fullánktalanok.

ADEIMANTOSZ: Helyesen tettük.

SZÓKRATÉSZ: Ez a két fajzat támaszt minden zavart valamennyi alkotmányban, mint a testben a nyál és az epe. Jó orvosnak, jó állami törvényhozónak nem kevésbé, valamint bölcs méhésznek már messze előre vigyáznia kell mindenekelőtt, hogy ezek be ne fészkelődjének, s ha már igen, a viasszal együtt a lehető legszaporábban eltávolítsa őket.

ADEIMANTOSZ: Zeuszra! Mindenképpen!

SZÓKRATÉSZ: Vegyük a dolgot így, hogy annál világosabban lássuk, mit akarunk.

ADEIMANTOSZ: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Gondolatban osszuk háromfelé a demokráciát, amint valóban is így oszlik meg. Az első rész, az a herefajzat, a szabadság révén fészkel meg benne, csakúgy mint az oligarchiában.

ADEIMANTOSZ: Valóban.

SZÓKRATÉSZ: Csakhogy itt sokkal hevesebb, mint az oligarchiában.

ADEIMANTOSZ: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Az oligarchiában ezt nem tisztelik, sőt az uralomból is ki van rekesztve, azért gyakorlatlan és erőtlen marad, a demokráciában kevés kivétellel szinte ez a csoport ül a fő helyen, és közülük épp a leghevesebbek ágálnak és cselekszenek, a többi meg a szószék köré ülve dong, és nem engedi szóhoz jutni azt, aki mást akar; az ilyen alkotmányban, kevés kivétellel, szinte mindent ezek intéznek.

ADEIMANTOSZ: De mennyire!

SZÓKRATÉSZ: Egy másik csoport is mindig élesen kiválik a tömegből.

ADEIMANTOSZ: Melyik?

SZÓKRATÉSZ: Ahol mindenki a pénzt hajhássza, ezek a legrendezettebb természetűek és messze a leggazdagabbak.

ADEIMANTOSZ: Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ: A heréknek tőlük jut a legtöbb méz és a legkönnyebben.

ADEIMANTOSZ: Kis emberekből hogyan is szívnanak ki valamit is?

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem, az ilyen gazdagokat hívják a „herék eledelének”.

ADEIMANTOSZ: Alighanem.

XVI. SZÓKRATÉSZ: A harmadik csoport a köznép, a kétkezi gürcölők, akik a közügyekkel nem törődnek, és vagyonuk úgyszólván semmi; persze a demokráciában ez a legnépesebb réteg, s ha egybeverődik, döntő a szava.

ADEIMANTOSZ: Igen. Ám nem verődik egybe, csak ha mézet szimatol.

SZÓKRATÉSZ: Mindig övé is lesz a méz, mert a főkolomposok megtehetik, hogy a gazdagoktól a vagyont elkaparintják, és a köznépnek is osztanak belőle, persze a zömét maguknak teszik félre.

ADEIMANTOSZ: Így aztán a népnek is jut.

SZÓKRATÉSZ: Akiktől a vagyont elkaparintják, kénytelenek a nép előtt szóval és tettel úgy védekezni, ahogy épp lehet.

ADEIMANTOSZ: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Még ha nem is akarnának semmi újítást, a többiek azzal vádolják őket, hogy ármánykodnak a nép ellen és oligarcha-pártiak.

ADEIMANTOSZ: Úgy ám!

SZÓKRATÉSZ: Nemde, végül is, mikor látják, hogy a köznép - nem szándékosan, hanem tudatlanságból és fölbujtóitól félrevezetve - jogtalanul árt nekik, akár akarják, akár nem, igazán oligarcha-pártiakká válnak, nem szántszándékkal, hiszen ezt a bajt is a fullánkos herék csiholták, szurkálva őket.

ADEIMANTOSZ: Tökéletesen így van.

SZÓKRATÉSZ: Következnek a feljelentések, perek és belső harcok.

ADEIMANTOSZ: De mennyire.

A nép vezért keres

SZÓKRATÉSZ: Ugye a nép mindig kiemel valakit a feje fölé és azt támogatja, hizlalja naggyá?

ADEIMANTOSZ: Ezt szokta.

SZÓKRATÉSZ: Világos, hogy mikor türannosz nő föl, annak gyökere mindig a népvezérségben rejlik, abból sarjad ki.

ADEIMANTOSZ: Napnál világosabb.

SZÓKRATÉSZ: Mi hát a vezérből zsarnokká változás kezdete? Mikor a vezér arra vete-medik, ami a mítosz szerint az arkádiai Zeusz Lükeiosz szentélyénél történt.

ADEIMANTOSZ: Micsoda?

SZÓKRATÉSZ: Aki egyszer megkóstolta az emberhúst, melyet más áldozati állatok zsigerei közé vagdaltak, az szükségképpen farkassá változik. Vagy nem hallottad ezt a mítoszt?

ADEIMANTOSZ: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Nem ugyanaz teljesedik be a népvezérrel, aki magával rántva az őt ész nélkül követő tömeget, nem tartóztatja meg magát önnön törzse véreinek ontásától, hanem hamis vádakkal, ahogy szokták, a bírák elé idézi őket, vérrel mocskolja magát, embert öl, rokonvért kóstol szentségtelen nyelvével és szájával, embereket száműz és gyilkol, alattomosan ígéret adósságelengedést és földosztást - vajon az ilyenek nem az lesz-e a végzete, hogy elemészti ellenlábasa, vagy türannosszá - emberből farkassá - válik?

ADEIMANTOSZ: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Ugye épp ő bujtotgat a vagyonosak ellen?

ADEIMANTOSZ: Ő.

SZÓKRATÉSZ: És ha elűzték, és utóbb ellenségei fejére tiporva visszatér, nem mint türannosz jelenik-e meg?

ADEIMANTOSZ: De igen.

SZÓKRATÉSZ: És ha azok már nem tudják kiverni vagy a nép előtt bevádolva kivégeztetni, iparkodnak majd erőszakos halállal, összeesküvéssel alattomban gátat vetni neki.

ADEIMANTOSZ: Általában így szokott lenni.

Hogyan lép fel a türannosz? Mik a jellegzetes tulajdonságai?

SZÓKRATÉSZ: Ekkor, akik idejutottak, mind előállnak a türannoszok közismert kérésével: testőrséget kérnek a néptől, hogy a nép segítője biztonságban legyen.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: A nép ezt meg is adja, mert félti emberét, önmagát viszont biztonságban érzi.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Mikor aztán a pénzes ember látja, hogy épp a pénzéért a nép ellenségének vádolják, akkor azt teszi, ó, cimborám, amit Kroiszosznak a jóslat tanácsolt: „Hermosznak kavicsos medréhez futni ne restellj!...”

ADEIMANTOSZ: Máskülönben nem is volna módja „restelni...”

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem, akit elfognak, halál fia!

ADEIMANTOSZ: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: A népvezér pedig, világos, hogy teljes hosszával a porban nem nyúlt el, hanem leterítve sok mást, ott feszít az állam harcokcsiján, mint vezérből támadt tökéletes türannosz.

ADEIMANTOSZ: Miért ne?

XVII. SZÓKRATÉSZ: Elemezzük talán ennek a férfinak a boldogságát, és azét az államét, amelybe ilyen halandó veszi be magát?

ADEIMANTOSZ: Elemezzük, nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Az első napokban és időkben, ugye mindenkire csak mosolyog, akibe csak belebotlik, nyájasan köszönti, nem győzi mondani, hogy ő nem türannosz; magánemberként és hivatalosan fűt-fát ígér, elengedi az adósságokat, földet oszt a népnek és tányérnyalóinak, és úgy tesz, mintha jámbor és szelíd lenne?

ADEIMANTOSZ: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Mikor aztán, gondolom, külső ellenfelei közül egyesekkel megbékél, másokat orvul elveszejt, és így már nyugton lehet tőlük, először is folyton háborúkat gerjeszt, hogy a nép rá legyen utalva mint vezérre.

ADEIMANTOSZ: Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ: De azért is, hogy a folytonos adózástól elszegényedve, a mindennapi előteremtésével veszkődjenek, s minél kevésbé fondorkodjanak ellene.

ADEIMANTOSZ: Világos.

SZÓKRATÉSZ: És gondolom, mivel egyesekre gyanakszik, hogy szabadságszeretetükben nem szenvedhetik uralmát, hogy ezeket valami ürüggyel eleméssze - az ellenség kezére játszva őket -, mindezek miatt vajon nem kényszerül-e folyton háborút kavarni?

ADEIMANTOSZ: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Ám ha ezt teszi, a polgárok mindinkább meggyűlölik?

ADEIMANTOSZ: Meg ám!

SZÓKRATÉSZ: Erre mind többen, akik őt hatalomra segítették - maguk is nagy hatalmúak -, nem tesznek lakatot a szájukra, és kezdik bírálni üzelmeit előtte és egymás között, persze éppen a legbátrabbak.

ADEIMANTOSZ: Nyilván.

SZÓKRATÉSZ: Ha uralmon akar maradni, ezeket mind el kell távolítania vagy el kell pusztítania, míg nem marad sem barátja, sem ellensége valamit érő.

ADEIMANTOSZ: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Ébren kell fürkésznie: ki vitéz, ki nagyratörő, ki bölcs, ki gazdag; és olyan „szerencsés”, hogy akár akarja, akár nem, kénytelen ezekben mind ellenséget gyanítani, és fondorkodni ellenük, míg meg nem tisztítja tőlük az államot.

ADEIMANTOSZ: Szép kis „tisztogatás”.

SZÓKRATÉSZ: Épp ellenkezője az orvos test-tisztogatásának: ezek a salakot vonják ki a testből, és meghagyják, ami jó; a türannoszok épp ellenkezőleg.

ADEIMANTOSZ: Kényszerül erre, ha fenn akar maradni.

XVIII. SZÓKRATÉSZ: „Szerencsés” végzetének bilincseit hordja, amely azt parancsolja, hogy csupa gazember között éljen, akik gyűlölik - vagy ne éljen többé.

ADEIMANTOSZ: Ez így van bizony.

A türannosz testőrsége és környezete

SZÓKRATÉSZ: Minél jobban megutálják a polgárok az ilyen üzelmei miatt, annál több és hívebb testőrré van utalva.

ADEIMANTOSZ: Jól mondod.

SZÓKRATÉSZ: És kik lesznek hívek hozzá? Honnan keríti őket?

ADEIMANTOSZ: Jönnek maguktól seregestül, szinte röpülnek, ha zsoldot fizet.

SZÓKRATÉSZ: A kutya-fáját, ismét a heréket emlegeted, még hozzá az idegenből idevetődöttöket!

ADEIMANTOSZ: Azt hiszem, igazam van.

SZÓKRATÉSZ: És a helybeliek közül vajon kikre számít?

ADEIMANTOSZ: Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ: Nyilván a polgároktól elkaparintott rabszolgákra, hogy felszabadítsa őket és testőreiül szegődtesse.

ADEIMANTOSZ: Úgy ám! Hisz ezek lesznek hozzá a leghívebbek.

SZÓKRATÉSZ: Milyen „szerencsésnek” mondhatod ezt a türannoszt, ha ilyen barátai és hívei vannak, miután az igaziakat már eltávolította!

ADEIMANTOSZ: Márpedig ezekre van utalva.

SZÓKRATÉSZ: Ezek a „cimborák” aztán ugye nem győzik csodálni, és az új polgárok sülve-főve vele vannak, míg a tisztességesek gyűlölik és bújnak előle.

ADEIMANTOSZ: Mit is tehetnek mást?

SZÓKRATÉSZ: És nem méltán tartjuk-e a tragédiát a bölcsesség forrásának, s különösen Euripidészt?

ADEIMANTOSZ: Miért?

SZÓKRATÉSZ: Hisz ő zendítette meg azt a mázsás igazságot: a „bölcssel lakozva bölcsek lesznek a zsarnokok!” - nyilván azokat mondta bölcseknek, akik körülötte legyeskednek.

ADEIMANTOSZ: És a türannisz „isteninek” magasztalta és más efféléket zengett, nemcsak ő, hanem a többi költők is.

SZÓKRATÉSZ: Ezek a tragédiaköltők - bölcsek lévén - bizonyára megbocsátanak nekünk és a mienkkel rokon alkotmányban élőknek, ha nem bocsátjuk be államunkba őket, a türannisz dicsőítőit.

ADEIMANTOSZ: Azt hiszem, megbocsátanak, legalábbis az udvariasabbak.

SZÓKRATÉSZ: Más államokban, azt hiszem, szabadon csellenghetnek, összecsődítván a csőcseléket, és nagy meggyőző zsoldos-zengéssel a türannisz és a demokrácia irányába terelik az alkotmányokat.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: S hozzá még zsoldot is húznak, és kitüntetésben részesülnek, főleg - és ez természetes! - a türannoszoktól, s másodsoron a demokráciától: ám minél magasabbra vergődnek az alkotmányok csúcsain, annál jobban csökken a tiszteletük, mintha kifulladásra velük szaladásban.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

XIX. SZÓKRATÉSZ: Elnézést a kitérésért! - Beszéljünk újra a türannosz csinos, népes, tarkabarka, mindig változó táboráról, vajon miből táplálja?

ADEIMANTOSZ: Világos, ha van a városban templomi kincstár, először azt tékozolja el, és amíg futja az elkótyavetyélésből, addig a népre mérsékeltebb adókat ró.

SZÓKRATÉSZ: És ha ennek vége?

ADEIMANTOSZ: Akkor világos, hogy az apai örökségből költekezik maga is, no meg ivótársai, cimborái, barátnői is.

SZÓKRATÉSZ: Értem már. A köznép, amely őt felemelte, tartja el őt is, cimboráit is.

ADEIMANTOSZ: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Mit mondasz? És ha a nép zúgolódik: nem igazság, hogy az apa tartsa el viruló fiát, hanem épp ellenkezőleg: a fiú tartsa el az apát, és nem azért szülte ő a türannoszt, segítette uralomra, hogy aztán, ha már felnőtt, akkor a nép legyen rabszolgája szolgálóinak, táplálja őt is és egyéb tányérnyalóit - hanem hogy irányításával megszabaduljon a gazdagoktól, az állam úgynevezett szép és jó testű-lelkű kiválótól; és ha megparancsolja: pusztuljon az

államból ő is, híveivel együtt, és úgy tesz, mint mikor az apa kizavarja házából a fiát, ivócimboráival együtt?

ADEIMANTOSZ: Zeuszra, akkor majd rádöbben a nép, mily szörnyeteget szült, támogatott és hizlalt, és hogy gyengébb erejével most erősebbeket akar kiűzni.

SZÓKRATÉSZ: Hogy mondod? A türannosz erőszakoskodni mer apjával, és ha nem hallgat rá, még el is tángálja?

ADEIMANTOSZ: El. De előbb elveszi a fegyvereit.

SZÓKRATÉSZ: Hát apagyilkosnak fested a türannoszt, és szülőt öregségére cserbenhagyónak - azt hiszem, ez a közismert türannosz-módi. A nép - ahogy mondják - a szabadok szolgálatának füstje elől szaladva a rabszolgák zsarnokságának tüzébe bukott, és a túlzott alkalmatlan szabadság helyett a legkutyább és legkeservesebb zsarnokságot nyerte.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is így szokott lenni.

SZÓKRATÉSZ: Vajon nincs-e igazunk, hiszen eléggé alaposan kimutattuk, mint születik a türannis a demokráciában, és kibontakozva milyen is?

ADEIMANTOSZ: Épp eléggé kimutattuk.

Kilencedik könyv

A türannisz embere

I. SZÓKRATÉSZ: Hátra van még, hogy megszegléljük a türannisz emberét: hogyan alakul ki a demokratikusból; milyen és hogyan él; szerencsétlen-e vagy boldog.

ADEIMANTOSZ: Igen, ez van még hátra.

SZÓKRATÉSZ: Tudod-e, mi hiányzik ehhez?

ADEIMANTOSZ: Mi?

SZÓKRATÉSZ: Még nem tisztáztuk eléggé a különböző vágyakat: melyek azok és milyenek. Ennek hiányában vizsgálódásunk bizonytalan maradna.

ADEIMANTOSZ: Ugye ezt a hiányt még időben pótolhatjuk?

Az ember lelke mélyén egy gonosztevő szunnyad

SZÓKRATÉSZ: De mennyire! Vizsgáld meg, jól látom-e. A nem szükséges vágyak és élvezetek között akadnak törvénysértők is, s ezek bárkiben föltámadhatnak, de ha őket a törvények és a jobb vágyak az értelemmel összhangban megzabolázzák: egyeseknél teljesen lelohadnak, vagy csak nyomokban és meggyöngyülve maradnak vissza, másoknál viszont számosabban és erőteljesebben.

ADEIMANTOSZ: Mely vágyakra gondolsz?

SZÓKRATÉSZ: Amelyek álmainkban támadnak, amikor a lélek többi része alszik, például a többen uralkodó nyugodt értelem; viszont a féktelen és állati rész, étellel-itallal eltöltekezve felszökken, és lerázva az álmot, elszabadul, hogy kiélje a maga kéjeit. Tudod, ilyenkor e kielésben mindenre képes, mint aki föloldódott kötelékeiből, és minden szégyenkezéstől és belátástól megszabadult; nem riad vissza még az anyjával való közösüléstől sem - azt hiszi, szabad - vagy bárki emberrel, istennel vagy állattal való közösüléstől; megöl bárkit és fal ételt rogyásig; egyszóval nem riad vissza semmi esztelenségtől és gyalázattól.

ADEIMANTOSZ: Tökéletesen igazad van.

SZÓKRATÉSZ: Viszont, szerintem, ha valaki egész lényében egészséges, és álomba merül, miután értelmét fölserkentette és jóllakatta szép gondolatokkal és vizsgálódásokkal, és így eljut a tiszta önszemléletre; és lelkének vágyakozó részét sem hagyja éhezni, de túl se töltetkezteti, hagyja, hogy békén elnyugodjék és ne kavargja föl a lélek legkülönb részét örömmel vagy fájdalommal, hanem engedje, hogy az magába merülve csak önmagát szemlélje, és törekedjék megismerni, amit nem tud: múltból, jelenből, jövőből; hasonlóképpen megcsitítja lelke indulatos részét is, és nem valakire haragudva, háborgó indulattal tér álomba, hanem két alsóbb lélekrészét megcsöndesítve, csak a harmadik részt: az értelem fészket serkentve - ha

így nyugoszik el, ilyen állapotban ragadhatja meg legjobban az igazságot, és így zavarják legkevésbé bűnös álmokképzései.

ADEIMANTOSZ: Tökéletesen így gondolom én is.

SZÓKRATÉS: Hanem ezzel beszédünk kicsit elkalandozott. Amit meg akartunk tudni, az a következő: mindenki benne lakozik valami vad és törvényszegő fajtája a vágnak, még bennünk is, akik látszatra nagyon is mértékletesek vagyunk: álmunkban mutatkozik ez meg világosan. Vizsgáld meg, vajon igazam van-e; elfogadod-e te is?

ADEIMANTOSZ: Elfogadom.

II. SZÓKRATÉS: Emlékezz vissza, milyennek ábrázoltuk a demokrácia emberét. Gyerekkorától fogva fukar apa nevelte, aki csak a pénzszerzés vágyát becsülte, s azt, ami nem ilyen hasznot hajtó, mint a hiú játék és a fényűzés, azt megvetette. Így van?

ADEIMANTOSZ: Igen.

SZÓKRATÉS: Amikor ez az ifjú találkozott holmi finomabb uraságokkal, akik az előbb ábrázolt vágyakkal voltak eltelve, akkor ő, apja fukarságának gyűlöletében, belevetette magát a fennhéjázásba, és eme jómadarak életvitelébe. Ám megrontóinál jóra valóbb természetű lévén, némi ingadozás után a kétféle életmód között rálelt a középserre: véleménye szerint mértéktartóan élvezi ezt is, azt is, és szabad emberhez méltó törvénytisztelő életet él, az oligarchikus emberből demokratikussá válva.

ADEIMANTOSZ: Igen, ez volt a véleményünk az ilyen emberről.

SZÓKRATÉS: Most képzeld el, hogy ő már megöregedett, és van egy ugyanilyen életmódban nevelődő fia.

ADEIMANTOSZ: Elképzeltem.

SZÓKRATÉS: Képzeld el azt is, hogy ezzel a fiúval ugyanaz történik, mint apjával: elcsábítják mindenféle gazságra, amit csábítói teljes szabadságnak hívnak. Apja és a többi rokona próbál segíteni rajta, hogy a középseren megállapodjék; amazok meg ennek éppen ellene tartanak. Ha őt aztán ezek a szörnyű varázslók és zsarnokcsinálók nem remélhetik másként hatalmukba keríteni, minden fortéllyal szenvedélyt - Erósz - támasztanak benne, a lustálkodásra és a házi javak eltékozlására űző vágy fölbujtóját, ezt a nagy szárnyas herét. Vagy azt hiszed, valami más volna az ilyenek szenvedélye?

ADEIMANTOSZ: Dehogyan hiszem.

Erósz türannosz

SZÓKRATÉS: No és ha e szenvedély körül duruzsolnak még a többi vágyak is, tele tömjénnel, drága kenettel, koszorúkkal, borral és az ilyen együttlétek gyönyöreivel, és azt még csak táplálják és a végsőkig csigázzák, és a sóvárgás fullánkját támasztják e herébe - akkor Erósz, a léleknek ez a parancsnoka az eszelősségek örségével övezi föl magát, és ha fölül még benne némi derékséget, tisztességre valló vágyakat, megöli azokat és kitaszigálja belőle, míg meg nem tisztítja minden józanságtól és be nem tölti egészen a belevonszolt eszelősséggel.

ADEIMANTOSZ: Tökéletesen ábrázoltad a türannoszi férfi keletkezését.

SZÓKRATÉSZ: Vajon nem nevezik éppen ezt a szenvedélyt - Erósz - türannosznak?

ADEIMANTOSZ: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: A berúgott ember gondolkozása eleve türannoszi.

ADEIMANTOSZ: Az.

SZÓKRATÉSZ: És ez a megkegyült és eszelős ember a siker reményében megkísérli, hogy uralkodjék nemcsak az embereken, de még az isteneken is.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: A türannisz emberévé, ó, isteni barátom, akkor válik valaki, ha természeténél fogva vagy életmódja által, vagy mindkettő révén részegessé, kéjencé és búskomorra lett.

ADEIMANTOSZ: Mindenestül.

III. SZÓKRATÉSZ: Így válik az ember türannoszivá. De vajon hogyan él?

ADEIMANTOSZ: Ezt is te mondd meg nekem - ahogy tréfából szokták mondani.

SZÓKRATÉSZ: Mondom. Ezek után, gondolom, ünnepeket és felvonulásokat szerveznek, s dőzsöléseikhez hetérákat kerítenek, s más ilyesmiket azok, akikben Erósz türannosz lakozik, és kormányozza teljes lelküket.

ADEIMANTOSZ: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Ugye sokféle szörnyű vágyak sarjadoznak belőle nappal-éjjel, és sok mindent követelnek.

ADEIMANTOSZ: Sok mindent bizony.

SZÓKRATÉSZ: Felemésztik az illető jövedelmét.

ADEIMANTOSZ: De fel ám!

SZÓKRATÉSZ: Akkor adósságot csinál, és örökségét eltékozza.

ADEIMANTOSZ: Persze.

SZÓKRATÉSZ: És amikor már mindent eltékozzolt, ugye szükségképpen bömbölni kezdenek a lelkébe fészkelte orcátlan vágyak, s az emberek pedig, hajszolva a többi vágytól és különösképpen magától Erósztól, ki mind a többi vágyakat testőréül felövezte, örvénybe esnek, és azt vizslatják, kinek mije van, mit lehetne csellel vagy erővel elorozni attól.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Szükségképpen rabolnak, ahonnan csak tudnak, vagy nagy-nagy kínokban emésztődnek.

ADEIMANTOSZ: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: És ahogy a benne utóbb föltámadt gyönyörök fölülkerekednek a régebbieken, s elrabolják azok tulajdonát, nemde ugyanígy kíván majd emberünk - ifjabb lévén - fölülkerekedni apján és anyján, és mindenüket elkaparítani; ha már az örökségét eltékozzolta, akkor apját elosztogatni.

ADEIMANTOSZ: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: És ha szülei önként nem tágítanak, akkor megpróbálja őket meglopni és rászedni.

ADEIMANTOSZ: Gondolom, igen.

SZÓKRATÉSZ: És ha az öreg és az agg nő ellenáll és védekezik, csodálatos barátom, vajon kíméli-e őket, és visszariad-e a zsarnoki tettől?

ADEIMANTOSZ: Szerintem az ilyen ember szülei nem sok jót remélhetnek.

SZÓKRATÉSZ: Zeuszra, ó, Adeimantos, az ilyen egy nemrég megismert, mihaszna barátnő miatt az ő gyermekkori barátnőjét, nélkülözhetetlen anyját és egy egészen új, csinos, de mihaszna barátért az ő legrégibb barátját, nélkülözhetetlen agg apját vajon veréssel illetné, és rabszolgájává tenné ezeknek, ha épp őket egy házban lakatná?

ADEIMANTOSZ: Zeuszra, igen.

SZÓKRATÉSZ: Boldog lehet, akinek ilyen zsarnok a fia.

ADEIMANTOSZ: De mennyire!

SZÓKRATÉSZ: Na és, ha az apai, anyai vagyonnak nyakára hágott, és magába gyűjtötte a gyönyörök falkáját, ugye először nekilát valaki háza falát megásni, vagy kikutatni egy késő éjjel kódorgónak a köntösét, vagy templomot kifosztani? Igazságosnak ítélt hajdani nézeteit, és a gyerekkorában tanultakat - mi szép, mi rút - most önmaga segédletével legyőzik e rabságból szabadult, s Erósz testőrként kísérő újabb nézetei, amelyek előbb - amikor lélekben még demokratikus emberként élt - a törvények és az atyai tekintély alatt még csak álmában merültek föl, most azonban ő Erósz türannosz uralma alatt fényes nappal is olyan szörnyeteggé változott, amilyen azelőtt még álmában is csak ritkán volt: nem riad vissza a szörnyű gyilkolástól sem, semmiféle ételtől, semmiféle tettől. Hanem ez a nagy türannosz Erósz végső féktelenségben és törvénytelenségben él, tombol benne egyeduralkodóként: úgy tartja őt a markában, mint a türannosz az államot, és hajszolja végső vakmerésre; ebből töltekezteti a maga és az őt körülhemzsegő horda kényét, mely horda részben a rossz társaság révén kívülről tört be a lelkébe, részben saját lényének rossz tulajdonságaiból fakadt föl és szabadult. Vagy az ilyennek az élete más volna?

ADEIMANTOSZ: Nem. Éppen hogy ilyen.

SZÓKRATÉSZ: Ám ha csak kevés akad ilyen az államban, és a nagy tömeg józan marad, akkor az a kevés kivándorol és idegen türannosz szolgálatába áll, vagy elszegődik zsoldosnak, ha valahol éppen háború dúl. Ha viszont mindenütt béke és nyugalom honol, akkor az ilyen otthon marad, és holmi kisebb gaztettekre vetemedik.

ADEIMANTOSZ: Ezeken mit értesz?

SZÓKRATÉSZ: Például rabol, falat bont, erszényt metsz, ruhát lop, kifoszt templomot, rabszolgákkal kereskedik, aztán ha jó a beszélőkéje, följelent, hamisan tanúzik, és hagyja magát megvesztegetni.

ADEIMANTOSZ: Ezek csak akkor kis gonosztettek, ha kevés jómadár teszi őket.

SZÓKRATÉSZ: A kicsi csak a nagyhoz képest kicsi, és üzemük egy türannosz alatt sínylődő állam nyomorúságához és szerencsétlenségéhez képest - ahogy mondják - nem sokat nyom a latban. De ha egy városban sok ilyen támad, és sokan csapódnak hozzájuk, és érzik saját sokaságukat, akkor ezek fogják az államban az esztelen csöcselék segédletével megszül-

ni a türannoszt: közülük éppen azt, akinek a lelkében a legnagyobb és legerősebb türannosz Erósz lakik.

ADEIMANTOSZ: Joggal, mert épp ez a legzsarnokibb.

SZÓKRATÉSZ: Ez történik, ha a többiek ekkor önként engednek neki; ám ha az állam ellenáll, akkor a türannosz - ahogy egykor cudarul bánt apjával, anyjával - most már elbánik a hazájával is, ha bír: behívja külföldi cimboráit, és ezekkel igázza le és kormányozza a hajdan oly hön szeretett anyai földet - ahogy a krétaiak nevezik a hazát. Hiszen az ilyen férfi szenvedélyének éppen ez volt a célja.

ADEIMANTOSZ: Mindenképpen ez.

SZÓKRATÉSZ: Az ilyen a következőképpen viselkedik, mielőtt uralomra jutna. Először is a másokkal együttlétben a hízelgők és a neki minden szolgálatra készek társaságát keresi, vagy ha épp neki kell valami, akkor meg ő alázkodik meg mások előtt, és hajlandó mindenre, csak hogy behízelegje magát kegyeikbe; ám ha elérte célját, már meg sem ismeri jótévőjét.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is így viselkednek.

SZÓKRATÉSZ: Az ilyen úgy éli le egész életét, hogy nincs igazi barátja: vagy fölöttese, vagy szolgálja másnak, mert a zsarnoktermészettel a szabadság és az igazi barátság nem fér össze.

ADEIMANTOSZ: Bizonyosan.

SZÓKRATÉSZ: Jogosan nevezzük az ilyent álnoknak?

ADEIMANTOSZ: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Mégpedig a lehető legigazságtalanabbnak, ha az előbb már egyetértettünk az igazságosság lényegében.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is helyesen.

SZÓKRATÉSZ: Foglaljuk össze a leghitványabb ember jellemét! Aki ébrenlétében olyan, amilyen szerintünk álmában szokott lenni.

ADEIMANTOSZ: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Ugye ilyenné válik a természete szerint leginkább türannoszi hajlamú férfi, ha éppen egyeduralkodó lehet, és minél tovább zsarnokoskodik, annál inkább ilyen.

**Az igazságtalan a legnyomorultabb,
az igazságos a legboldogabb**

GLAUKÓN (átveszi a szót Adeimantosztól): Szükségképpen.

IV. SZÓKRATÉSZ: Nos ha valaki a leghitványabbnak bizonyul, az egyben a legnyomorultabb. És aki huzamosabban és a leginkább zsarnokoskodik, az a leginkább és a leghosszabb ideig nyomorult. Erről a sokaság sokféleképpen vélekedik.

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Ugye a zsarnoki férfi a türannosz által leigázott államhoz hasonlóan viszonyul, mint a demokrata férfi a demokrata államhoz, és ugyanígy a többi is?

GLAUKÓN: Persze.

Három bizonyíték a türannosz boldogtalanságára.

**Első: államforma és egyén megfelel egymásnak;
a türannosz élete mindenkiénél nyomorultabb**

SZÓKRATÉSZ: Ahogy az egyik államforma viszonyul az erény és a boldogság dolgában a másik államformához, nemde, ugyanúgy viszonyul az egyik férfi a másikhoz.

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Erény dolgában hogyan viszonyul a türannosz által leigázott állam az általunk először ábrázolt királysághoz?

GLAUKÓN: A legszélsőbb ellentétek: a királyság a legjobb állam, a türannisz a legrosszabb.

SZÓKRATÉSZ: Nem azt kérdeztem, hogy melyiket ítéled ennek vagy annak. Hiszen ez világos. A boldogság vagy nyomorúság dolgában ugyanúgy ítélsz-e, vagy másképpen? Ne vezessen félre az, hogy csak a türannoszt szemléljük vagy közvetlen környezetét, hanem előbb bele kell hatolnunk az egész államba, és azt kell vizsgálnunk, belemerülve az egészbe és kifürkészve mindent; így alakítsuk ki véleményünket.

GLAUKÓN: Buzdításod helyes. Világos, hogy nincs nyomorúságosabb állam a türannisznál, és nincs boldogabb a királyságnál.

SZÓKRATÉSZ: Ha ugyanezt a vizsgálatot követelném meg az embert illetően is, helyesen követelném: csak az mondhat róla méltányos ítéletet, aki képes teljes szellemi koncentrációval elmerülni ama férfi jellemébe és azt megérteni, és holmi gyerekmódra nem ítéli meg felületesen - félrevezetettve a türannoszélet külsőségeitől -, hanem átlátja a lényegét. Úgy vélem, mindnyájunknak meg kell hallgatnunk egy helyes ítélőképességű férfiút, aki együtt élt a türannosszal, részt vett házi, mindennapi életében, látta, mint viszonylik hozzátartozóihoz különösen ott, ahol színpadi pózaitól lemeztelenítve mutatkozik, vagy az állam veszedelmei közepette - nos, ha ezt az embert, aki mindezt átélte, felszólítanánk, jelentse meg nekünk: vajon boldog-e a türannosz vagy boldogtalan a többi emberhez viszonyítva...

GLAUKÓN: Helyesen tennéd, ha főlészólítanád.

SZÓKRATÉSZ: Hogy legyen, aki kérdéseinkre válaszol, ha akarod, tegyük fel, hogy mi képesek vagyunk ebben ítéletet alkotni, mégpedig személyes tapasztalat alapján.

GLAUKÓN: Tegyük fel.

V. SZÓKRATÉSZ: Kezdd így a nyomozást. Emlékszel, hogy ember és állam hasonlít egymáshoz; szemléld meg egyiket is, másikat is, és határozd meg állapotukat.

GLAUKÓN: Milyen állapotukat?

SZÓKRATÉSZ: Szóljunk először az államról; a türanniszt szabadnak tartod vagy rabszolganak?

GLAUKÓN: A lehető legrabszolgábbnak.

SZÓKRATÉSZ: Mégis találsz benne urakat és szabadokat?

GLAUKÓN: De csak nagyon keveset. Az egész polgárság és köztük éppen a legkiválóbbak dicstelen és nyomorult szolgaságban sínylődnek.

SZÓKRATÉSZ: Ha az egyes ember hasonló az államhoz, akkor benne is ugyanaz a rend honol, mint az államban; rabszolgaság és elnyomás gyötri a lelkét, s annak éppen a leg-nemesebb részei lettek rabbá, míg csak egyetlen kis része uralkodik rajta: éppen a legaljasabb, a legsztelenebb.

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Minek tartod az ilyen lelket? Rabszolgának vagy szabadnak?

GLAUKÓN: Természetesen rabszolgának.

SZÓKRATÉSZ: A türannosz által leigázott, rabbá tett állam a legkevésbé érvényesíti saját akaratát.

GLAUKÓN: A legkevésbé.

SZÓKRATÉSZ: Ugyanez a türannosz által leigázott lélek a legkevésbé cselekedheti, amit akar - mármint a teljes lélek -, mert ösztökétől szurdalva tele van zavarodottsággal és megbánással.

GLAUKÓN: Miért is ne?

SZÓKRATÉSZ: Szükségképpen milyen a türannosz által leigázott állam? Gazdag-e? Vagy szegény?

GLAUKÓN: Szegény.

SZÓKRATÉSZ: Így hát a türannosz által leigázott lélek is szegény és éhező?

GLAUKÓN: Így is van.

SZÓKRATÉSZ: És nem szükségszerű az is, hogy az ilyen állam és az ilyen ember telve van szorongással?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Egyik államban sem találunk több panaszt és nyögést, könnyet és szenvedést?

GLAUKÓN: Semmiképpen.

SZÓKRATÉSZ: Ilyen hangulatok, azt hiszed, más férfiban inkább háborognak, mint ebben a türannosz által leigázott férfiban, aki vágyaitól és szenvedélyeitől korbácsolva őrzöng?

GLAUKÓN: Már hogy is ne.

SZÓKRATÉSZ: Ha mindezt és a többi mást mind számba veszed, ugye valamennyi közül ezt az államot ítéled a legnyomorultabbnak?

GLAUKÓN: Vajon nem méltán?

SZÓKRATÉSZ: Nagyon is. És mindezt tekintetbe véve, minek tartod a türannosz által leigázott férfit?

GLAUKÓN: Mind közül messze a legszerencsétlenebbnek.

SZÓKRATÉSZ: Ebben nincs igazad.

GLAUKÓN: Ugyan miért?

SZÓKRATÉSZ: Mert nem ő a legnyomorultabb.

GLAUKÓN: Hát ki?

SZÓKRATÉSZ: Bizonyára találsz ennél még nyomorultabbat is.

GLAUKÓN: Ugyan ki volna az?

SZÓKRATÉSZ: Aki türannoszhajlamú, de nem élheti magánéletét, hanem az a szerencsétlenség éri, hogy a végzet őt jelölte ki türannosznak.

GLAUKÓN: Igazad van. Ezt az előbb mondottakból következtetem.

SZÓKRATÉSZ: Mindezekről nem elég vélekedni, hanem meg is kell győződni az igazságról ilyenképpen. Hiszen vizsgálódásunk legfőbb célja épp ez: mi a jó és mi a rossz élet.

GLAUKÓN: Igazad van.

SZÓKRATÉSZ: Vizsgáld meg, helyes-e, amit mondok. Vizsgálatunkat innen kezdve kell végiggondolnunk.

GLAUKÓN: Honnan?

SZÓKRATÉSZ: Egy bizonyos magánember esetével, aki dúsgazdag az államban és sok rabszolgája van. Ugyanis az ilyenek helyzete hasonló a türannoszéhoz abban, hogy sokakon uralkodik. A különbség csak az, hogy még nagyobb tömegben.

GLAUKÓN: Csak ez a különbség.

SZÓKRATÉSZ: Tudod, az ilyenek biztonságban élnek, és nem félnek szolgálóiktól.

GLAUKÓN: Miért is félnének?

SZÓKRATÉSZ: Miért is. Tudod ennek az okát?

GLAUKÓN: Már hogyan tudnám. Mert az állam védi minden egyes polgárát.

SZÓKRATÉSZ: Ezt szépen mondtad. No most ha egy isten ezt a gazdagot - mondjuk ötven vagy még több rabszolga urát - kiemelné az államból: őt, feleségét és gyermekeit, és kitenné egy lakatlan pusztába vagyonával és rabszolgáival együtt, oda, ahol senki más szabad ember nem segítene rajta, mit gondolsz, micsoda szörnyű rettegés fogná el őt a maga, gyermekei és felesége életéért, hátha megölik őket a rabszolgái?

GLAUKÓN: Méltán retteghetne.

SZÓKRATÉSZ: Kénytelen volna egyes rabszolgáknak kedvezni, és fűt-fát ígérni nekik, és szabadon bocsátani őket, még ha nincs is kötelezve rá; gyáván hízelegni saját szolgálóinak.

GLAUKÓN: Kénytelen volna, különben megölnék.

SZÓKRATÉSZ: És ha az isten körételepítene sok szomszédot, akik nem túrnék, hogy egyik a másikon uralkodjék, s ha őt ezen rajtakapnák, a legszörnyűbben megtorolnák?

GLAUKÓN: Ekkor még nagyobb bajban lenne, hiszen körül mindenünnen ellenség leselkednék rá.

SZÓKRATÉSZ: Hasonló fogságba bilincselve él a türannosz, ha olyan a természete, amilyennek ábrázoltuk: telve mindenféle szorongással és szenvedéllyel. Természeténél fogva kéjenc lélek, mégis a többi állampolgár közül egyedül ő nem utazhat sehová, még az ünnepségeken sem vehet részt, miket a többi szabad polgár annyira kedvel: begubózhat a házába, ideje nagy részét úgy éli le, mint egy asszony, és irigyli a többi polgárt, hogy mind szabadon utazhat, és láthat minden szépet és jót.

GLAUKÓN: Tökéletesen így van.

VI. SZÓKRATÉSZ: Az ilyen bajokból sokkal több gyümölcsöt szakít ez az önlelkét rosszul kormányzó férfi, a türannosz, akit te a legnyomorultabbnak ítéltél, mert nem élhet magánéletet, hanem valami balvégzet zsarnokoskodni kényszerítette, hogy másokon próbáljon uralkodni, aki még önmagán se tud. Olyan ez, mintha valaki arra kényszerülne, hogy cingár, tehetetlen testével nem maradhatna meg magánembernek, hanem más atlétákkal állandó küzdelemben és gyűrközésben kellene élnie.

GLAUKÓN: Pompás hasonlatoddal kimondtad az igazat, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ: Hát nem mindennél nyomorúságosabb ez az állapot? Nem él-e a türannosz még annál a férfinál is nyomorultabban, akit te a legszerencsétlenebbnek ítéltél?

GLAUKÓN: Kétségtelenül.

SZÓKRATÉSZ: Még ha valaki nem is hinné, mégiscsak az az igazság, hogy az igazi türannosz valójában a legvégső alávetettség és szolgaság rabja, aki a legaljasabbaknak hízeleg, vágyait sose tudja kielégíteni, s ha valaki képes átlátni a lélek teljességét, annak ez a nyomorult minden halandó közül a legínségesebbnek, legszegényebbnek tetszik, hiszen egész életében csak retteg, gondoktól kínoztva-gyötörve, ha valóban hasonló az általa kormányzott állam jellegéhez. És ugye hasonló?

GLAUKÓN: De mennyire!

SZÓKRATÉSZ: És ha még ehhez hozzátesszük, amit az előbb mondtunk, hogy a türannosz szükségképpen gyűlölködő, hűtlen, barátságtalan, szentségtörő és minden gonoszságnak befogadója és gerjesztője, és uralma során előbbi mivoltához képest még ilyenebbé válik, mindezek következtében a lehető legnyomorultabb, sőt még embertársait is ilyenekké teszi.

GLAUKÓN: Ebben senki értelmes ember nem mond neked ellent.

SZÓKRATÉSZ: No most, mint a versenyjátékokon a döntőbíró, te is tégy ítéletet: a boldogságban szerinted ki az első, ki a második, és így sorba minősítsd mind az ötféle férfit: a királyságit, a timokratikust, az oligarchikust, a demokratikust és a türannoszt.

GLAUKÓN: Könnyen ítéelhetek. Úgy ahogy sorra bejöttek, mintha kórusok volnának - úgy értékelem őket erény és hitványság, boldogság és boldogtalanság kérdésében.

SZÓKRATÉSZ: Akkor hát felfogadhatunk egy hírnököt vagy akár magam is kihirdethetem: Arisztón fia a legboldogabbnak azt ítélte, aki a legjobb, legigazságosabb - ez pedig éppen a legkirályibb ember, mivel uralkodni tud saját magán; a legnyomorultabbnak pedig a legcudá-

rabbat ítélte, a legigazságtalanabbat, aki a végső türannosz: leginkább elnyomja önmagát és alattvalóit.

GLAUKÓN: Így legyen hát kihirdetve.

SZÓKRATÉSZ: Tegyem még hozzá vagy ne: akár rejtve marad az istenek, emberek előtt, akár nem.

GLAUKÓN: Tedd csak hozzá!

VII. SZÓKRATÉSZ: Úgy legyen! Ez hát az első bizonyíték. A második, ha úgy tetszik, ez.

GLAUKÓN: Mi volna az?

A második bizonyíték: a lélek három része és az ezeknek megfelelő háromféle gyönyörérzés. Az értelem gyönyöre a legmagasabb rendű

SZÓKRATÉSZ: Amiként az állam három csoportra oszlik, az egyéni léleknek is három része van, és szerintem ehhez a józan ész szolgáltatja a második bizonyítékot.

GLAUKÓN: Mely bizonyítékot?

SZÓKRATÉSZ: Mivel három lélekrész van, azt hiszem, ezek gyönyöre is háromféle. Mind-egyiknek megvan a maga sajátos gyönyöre, vágya és hasonlóképpen az uralmi formája is.

GLAUKÓN: Hogy gondolod ezt?

SZÓKRATÉSZ: Az első rész - így mondjuk -, amivel az ember megért valamit, a második, amivel indulatoskodik, a harmadik rész sokféle fajtájú, úgyhogy jellegét nem tudjuk egyetlen névvel megjelölni, hanem arról neveztük el, ami épp a döntő és legerősebb sajátsága: vágyódó résznek hívjuk hevéssége miatt, ahogyan az ételt, italt és a szerelmeskedést kívánja, s mindazt, ami ezekkel jár; és pénzsóvárnak is hívjuk, mivel az efféle vágyakat leginkább pénzzel lehet kielégíteni.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Ugye, ha azt mondjuk, hogy ennek a lélekrésznek a szeretete és gyönyöre a nyereségre irányul, e megnevezéssel egyetlen fő vonására utalunk azért, hogy e lélekrészről szólva világos képet nyerjünk róla? És ugye helyesen nevezzük meg, ha pénzsóvárnak és nyereségvágyónak mondjuk?

GLAUKÓN: Azt hiszem.

SZÓKRATÉSZ: És az indulatos részről ugye azt állítottuk, hogy az csak uralkodni akar, győzni és dicsőséget szerezni?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Helyes-e, ha győzni akarónak és becsvágyónak nevezzük?

GLAUKÓN: De mennyire helyes.

SZÓKRATÉSZ: És azt is mindenki világosan látja, hogy a megismerő rész csak azt akarja megtudni, hol az igazság, és a legkevésbé töri magát a pénzért és a dicsőségért.

GLAUKÓN: A lehető legkevésbé.

SZÓKRATÉSZ: Akkor lényege szerint tudás- és bölcsességszeretőnek nevezhetnénk.

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Kinek-kinek a lelkében vagy ez, vagy az, vagy amaz a lélekresz uralkodik, ahogy éppen adódik.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Ezek szerint háromfajta ember van: a bölcsességszerető, a győzni szerető és a nyereségvágyó.

GLAUKÓN: Természetesen.

SZÓKRATÉSZ: És három fajtája van a gyönyöröknek is e három alaptípus szerint.

GLAUKÓN: Három.

SZÓKRATÉSZ: És ha ezt a három embert sorra kifaggatnád, melyiknek az életformája a legédesebb, mindegyik a magáét magasztalná. A pénzsóvár azt állítaná, hogy a nyereség gyönyöréhez képest a megbecsülés és a tanulás gyönyöre semmiség, hacsak nem hoz pénzt.

GLAUKÓN: Ez igaz.

SZÓKRATÉSZ: És a becsvágyó? Ugye a pénzszerzés gyönyörét közönségesnek ítélné, a tanulást pedig, hacsak nem hoz megbecsülést, merő füstnek és fecsegésnek?

GLAUKÓN: Annak.

SZÓKRATÉSZ: És mit gondoljunk afelől, hogy a bölcsességszerető hogyan értékeli a többi életformából adódó gyönyört ahhoz képest, amit neki az igazság tudása és a szüntelen tanulás szerez? Nemde, szerinte azok messze vannak az igazi gyönyörtől, és csak kényszerűségnek nevezi őket, mert ugyan mindjárt lemondana róluk, ha nem kényszerülne rájuk fanyalodni?

GLAUKÓN: Ezt biztosra vehetjük.

VIII. SZÓKRATÉSZ: Amíg vitatott e három emberfajának a gyönyöre, sőt maga az életformája is, és pedig nem abban, hogy melyik él szebben, melyik rútabbul, melyiknek az élete jobb, melyiké hitványabb, hanem abban is, hogy melyiké kellemesebb, melyiké gyötrelmes - ugyan hogyan tudhatnánk meg, melyiküké jár legközelebb az igazsághoz?

GLAUKÓN: Én bizony nem tudnám eldönteni.

SZÓKRATÉSZ: Akkor ily módon vizsgálódjál. Ugyan min alapul a helyes ítélet? Nemde a tapasztalaton, a gondolkozáson és a logikán? Vagy tudsz ezeknél jobb szempontot?

GLAUKÓN: Nem én!

SZÓKRATÉSZ: Gondold meg: e három férfi közül az általunk említett gyönyörökben melyik a legtapasztaltabb? Ha a nyereségvágyó meg akarja ismerni az igazság lényegét, vajon tapasztaltabbnak tűnik föl a tudás gyönyörében, mint a bölcsességszerető a nyereség gyönyörében?

GLAUKÓN: Nagy különbség. Hiszen a bölcsességszeretőnek már gyerekségétől fogva szükségképpen meg kell ízlelnie a többiek gyönyörét; a nyereségvágyónak viszont nem kell szükségképpen megízlelnie, hogy a dolgok lényegét megértő élvezete milyen édes, vagy éppen abban járatosná válni, ami még akkor sem volna könnyű, ha nagyon óhajtaná.

SZÓKRATÉSZ: Így hát e kétféle gyönyört illetően a bölcsességszerető tapasztalata messze fölülmúlja a nyereségvágyóét?

GLAUKÓN: Messze fölülmúlja.

SZÓKRATÉSZ: És a becsvágyóét? Vajon a bölcsességszerető kevésbé járatos a megbecsülés gyönyörében, mint a becsvágyó a megismerésében?

GLAUKÓN: Nem. Hiszen megbecsülésben mindenkinek része lehet, aki a maga kitűzte célt eléri. Elismerés övezi a gazdagot éppúgy, mint a bátort vagy a bölcset. A hírnév gyönyörében pedig mindhárman járatosak. De az igazi létező szemléletének gyönyörét csak a bölcsességszerető ízelheti meg, senki más.

SZÓKRATÉSZ: Tapasztalat alapján tehát ő ítél a legkülönbül.

GLAUKÓN: Messze a legkülönbül.

SZÓKRATÉSZ: És csak egyedül ő tapasztalt a gondolkodásban.

GLAUKÓN: Persze.

SZÓKRATÉSZ: És az eszköz, amivel ítélni kell, az nem a nyereségvágyó eszköze, sem a becsvágyóé, hanem csak a bölcsességszeretőé?

GLAUKÓN: Miféle eszköz?

SZÓKRATÉSZ: Azt mondtuk, a logika segítségével kell ítélni.

GLAUKÓN: Azt mondtuk.

SZÓKRATÉSZ: A logika pedig éppen a bölcsességszerető eszköze.

GLAUKÓN: Persze.

SZÓKRATÉSZ: Ha pénz és nyereség volna az ítéletalkotás legjobb eszköze, akkor a nyereségvágyó dicsérete és gáncsa járna a legközelebb az igazsághoz.

GLAUKÓN: Nyilván.

SZÓKRATÉSZ: Ha megbecsülés, győzelem és bátorság volna az ítéletalkotás eszköze, ugye akkor a becsvágyóé, a győzni szeretőé?

GLAUKÓN: Világos.

SZÓKRATÉSZ: De ez az eszköz: tapasztalat, gondolkodás, logika.

GLAUKÓN: Akkor szükségképpen az a leginkább igaz, amit a bölcsességet, illetve a logikát szerető dicsér.

SZÓKRATÉSZ: A háromféle gyönyör közül a lélek megértő részének a gyönyöre a legélvezetesebb, valamint az az életforma, amin ez a lélekrész uralkodik. Vagy nem?

GLAUKÓN: Miért ne? Mint legfőbb szakértő, a gondolkodó a maga életét dicséri.

SZÓKRATÉSZ: Melyik életformát és melyik gyönyört ítéli döntőbíránk a másodiknak?

GLAUKÓN: Világos, hogy a harciasét, a becsvágyóét. Mert ez közelebb áll a bölcséhez, mint a nyereségvágyóéhoz.

SZÓKRATÉSZ: Akkor a legutolsó helyet a nyereségvágyó gyönyörének ítéled.

GLAUKÓN: Hát persze.

**A harmadik bizonyíték: a tudásszerető gyönyöre a létező szemléletében gyökerezik,
és ez különb, mint a többi értelmetlen gyönyör**

IX. SZÓKRATÉSZ: Akkor sorjában már két bizonyítékunk volna; kétszer győzte le az igazságos az igazságtalant. Most a harmadik menet olimpiai szokás szerint legyen a Megmentőnek és az Olimpiai Zeusznak szentelve. Gondold meg: csak a megismerő gyönyöre igaz, tiszta; a másik kettőé nem az, hanem csupán egy árnykép - azt hiszem, ezt egy bölcstől hallottam. Ez volna a legfőbb, legnagyobb vereség.

GLAUKÓN: Biztos. De hogy gondolod ezt?

SZÓKRATÉSZ: Majd kitalálom, csak válaszolgass nekem együtt kutakodva.

GLAUKÓN: Kérdezz!

SZÓKRATÉSZ: Felelj hát! Ugye a gyönyör ellentéte a fájdalom?

GLAUKÓN: Az.

SZÓKRATÉSZ: Lehetséges, hogy az ember ne érezzen sem gyönyört, sem fájdalmat?

GLAUKÓN: Lehetséges.

SZÓKRATÉSZ: A kettő között van egy közbülső állapot, amikor a lélek nyugalomban van ezektől. Vagy nem így gondolod?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Emlékszel, mit szoktak mondani a betegek, amikor rosszul vannak?

GLAUKÓN: Ugyan mit?

SZÓKRATÉSZ: Hogy semmi sincs édesebb az egészségnél, de ezt egyáltalán nem vették észre betegségük előtt.

GLAUKÓN: Emlékszem.

SZÓKRATÉSZ: Ugye azt is hallottad a nagy fájdalomban kínlódóktól, hogy nincs édesebb érzés, mint mikor a fájdalom megszűnik?

GLAUKÓN: Hallottam.

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem, észlelted, hogy sokféle hasonló helyzetben az emberek, ha fáj valamijük, sokkal inkább dicsérik a fájdalom megszűnését; vagyis a nyugalmat, hogy az a legédesebb gyönyörűség és nem az öröm.

GLAUKÓN: Persze, mert akkor éppen ez a nyugalom a legédesebb nekik, ezt szeretik.

SZÓKRATÉSZ: És ha egy örömnnek vége szakad, akkor éppen ez a nyugalom, a gyönyör megszűnte fájdalmas.

GLAUKÓN: Bizonyára.

SZÓKRATÉSZ: Tehát ami a két véglet között van, a nyugalom, egyszerre mindkettő lehet: gyönyör is, meg fájdalom is.

GLAUKÓN: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: Lehetséges, hogy ha valami egyik se, ugyanakkor mindkettő legyen?

GLAUKÓN: Nem hiszem.

SZÓKRATÉSZ: A lélekben támadt öröm és fájdalom, mindkettő valami mozgás?

GLAUKÓN: Az.

SZÓKRATÉSZ: Előbb úgy tetszett, hogy ami se nem fájdalom, se nem gyönyör, az a kettő között a középben helyezkedik el.

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Hát akkor hogyan ítélnél helyesnek, hogy a fájdalommentesség gyönyörrel jár; az örömmenetség fájdalommal?

GLAUKÓN: Semmiképpen nem ítélnél helyesnek.

SZÓKRATÉSZ: Hogy a nyugalmat a fájdalomhoz képest édesnek érezzük, a gyönyörhöz képest fájdalomnak, ez nem valóság, csak annak tűnik, és az igazi gyönyörhöz képest ezek a látszatérzések hazugok, az egész csak amolyan szemfényvesztés.

GLAUKÓN: Gondolatmenetünk ezt bizonyítja.

SZÓKRATÉSZ: Vizsgáld meg mármint azokat a gyönyöröket, amelyek nem a fájdalom következményei, hogy ne kelljen jelen eszmefuttatásunk alapján azt hinned, hogy sok esetben a gyönyör csak a fájdalom szűnte, a fájdalom pedig a gyönyör vége.

GLAUKÓN: Milyenfajta gyönyörökre gondolsz?

SZÓKRATÉSZ: Ilyen sokféle van, de gondolj például a szaglás gyönyörére. Ez minden előzetes fájdalomérzés nélkül hirtelen hatalmassá fokozódik, és az érzés szüntével semmi fájdalmat nem hagy vissza.

GLAUKÓN: Színigazság.

SZÓKRATÉSZ: Tehát minket aligha győzhetnek meg arról, hogy az igazi gyönyör a fájdalom megszűnte, és az igazi fájdalom a gyönyör vége.

GLAUKÓN: Nem ám!

SZÓKRATÉSZ: Ugyanakkor szinte a legtöbb úgynevezett gyönyör, amely a testből irányul a lélek felé, és éppen a legerősebb, ehhez a fajtához tartozik; mind szabadulás a fájdalomtól.

GLAUKÓN: Bizony az.

SZÓKRATÉSZ: És ugyanez érvényes az előzetes fájdalmakra és gyönyörökre, amelyek az ilyen érzések előérzetéből, ezek megsejtéséből támadnak.

GLAUKÓN: Ugyanez érvényes.

X. SZÓKRATÉSZ: Tudod-e, ezek mifélek, és mihez hasonlítanak a legjobban?

GLAUKÓN: Mihez?

SZÓKRATÉSZ: A természetben adódik fönt, lent és középen.

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Ha valaki letről mozog a közép felé, mi mást gondolhat, mint hogy fölfele mozog? És ha a középnél megáll, és onnan visszapillant oda, ahonnan jött, nyilván azt hiszi, hogy fönt van, sehol máshol, feltéve, ha még nem látta, mi van igazán fönt.

GLAUKÓN: Zeuszra, ugyan mi mást gondolhatna az ilyen?

SZÓKRATÉSZ: De ha vissza lefele esnék, azt gondolná, hogy lefelé mozog, és ezt helyesen is gondolná.

GLAUKÓN: Miért is ne?

SZÓKRATÉSZ: Ezt azért élné át így, mert nem ismeri a fönt, a lent és a közép igazi viszonyait.

GLAUKÓN: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Akkor csodálkozol azon, hogy az igazságot nem ismerők sok más dolog mellett arról sem vélekednek helyesen, mi a viszony a gyönyör és a fájdalom, s ezek közbülső fokozata között? Úgyhogy ha a fájdalom felé mozognak, nyilván azt hiszik, hogy a fájdalom teljességét élik át valóban; amikor pedig a fájdalomtól a közép felé tartanak, nagyon is azt hiszik, hogy a gyönyör teljességéhez közelednek? Ahogy valaki a feketéhez képest a szürkét fehérnek tartja, nem ismervén a fehér színt, ugyanúgy ezek is csalatkoznak, ha - nem ismervén a gyönyört - a fájdalomhoz viszonyítva gyönyörnek tartják a fájdalommentességet.

GLAUKÓN: Zeuszra, dehogy csodálkozom ezen, inkább azon csodálkoznék, ha nem így volna.

SZÓKRATÉSZ: Gondold meg a következőt. Ugye éhség és szomjúság és a többi ilyesmi nem más, mint a test üres állapota?

GLAUKÓN: Mi más volna?

SZÓKRATÉSZ: Másfelől az esztelenség és a tudatlanság nem más, mint a lélek üres állapota?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És aki akár táplálékot, akár ismeretet vesz magához, az telítődik?

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Melyik telítődés az igazibb, értékesebb? Az alacsonyabb vagy a magasabb dolgokkal telítődés?

GLAUKÓN: Világos, hogy a magasabb rendűekkel.

SZÓKRATÉSZ: Mit gondolsz, melyik fajta részesül inkább a tiszta létezőből: az ilyenek, mint kenyér, ital és minden másfajta táplálék; vagy az ilyenek, mint helyes vélemény, igaz tudás, ész; egyszóval: mindenféle erény? Ezt ítéld meg: ami az örök állandóhoz, a halhatatlansághoz, az igazsághoz tartozik, és maga is olyan lényegű és abban keletkezett - ez magasabb

rendűnek tetszik neked, mint az, ami a mindig változóhoz, halandóhoz tartozik, és maga is ilyen lényegű és ebben keletkezett?

GLAUKÓN: Persze hogy az messze magasabb rendű, ami az örök állandóhoz tartozik.

SZÓKRATÉSZ: Az örök állandó lényegből a megismerés részesül, és nem holmi étel.

GLAUKÓN: Nem az étel.

SZÓKRATÉSZ: És az igazságból?

GLAUKÓN: Abból sem az.

SZÓKRATÉSZ: És ha az igazságból sem, akkor a létezésből sem?

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Egyáltalán a test fenntartására vonatkozó dolgok kevésbé részesülnek az igazságból és a létből, mint a lélek fenntartására valók?

GLAUKÓN: Sokkal kevésbé.

SZÓKRATÉSZ: És ugye a test is kevésbé, mint a lélek?

GLAUKÓN: Kevésbé.

SZÓKRATÉSZ: Ugye az, ami magasabb dolgokkal van eltöltve és maga is magasabb lényegű, annak eltöltődése is magasabb rendű, mint annak, ami alacsonyabb rendűekkel töltődik be, és maga is alacsonyabb rendű?

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Ha a természeti dolgokkal eltöltődés édes, akkor az igaz létezőkkel való igazi eltöltődés mennyivel igazibb, valóbb gyönyörrel jár; ami azonban az alacsonyabb rendű dolgokból részesül, kevésbé töltődik el igazán és tartósan, és kevésbé megbízható, kevésbé élvez igazi gyönyöröket.

GLAUKÓN: A legszükségyszerűbben.

SZÓKRATÉSZ: A gondolkozásban és az erényben járatlanok, akik csak az eszem-iszomnak élnek, és más efféléknek, úgy látszik, lefelé zuhannak, s ha ismét fölkászálódnak a középig, és kóvályognak egész életükben, anélkül hogy valaha is följutnának az igazi magasba; hogy fölfele pillantanának, vagy oda fölemelkednének - ezek sohasem telnek el az igaz lét dolgaival, sosem ízlelhetik meg a tartós, tiszta gyönyört, hanem mint a barmok, lefelé néznek, a földre görnyednek és az asztalokra; csak a habzsolásnak élnek és a szeretkezésnek. És csak-hogy minél többet kaparintsanak, egymást rúgják és öklelik vas szarvakkal és patákkal, és telhetetlen kapzsiságukban öldöklük egymást, mivel nem az igazi lét dolgaival töltik el önmaguknak azt a részét, amely igaz, és képes megőrizni a befogadottat.

GLAUKÓN: Tökéletesen prófétáltad a sokaság életét.

SZÓKRATÉSZ: Nem élnek át szükségképpen gyönyöröket fájdalommal elegyítve, melyek az igazi gyönyöröknek csak árnyképei, s melyeknek színei azok viszonylataiból adódnak, úgyhogy mind erőteljesen jelentkeznek és maguk iránt őrjöngő kívánságot támasztanak az esztelenekben, hogy úgy tusakodnak értük egymással, mint a Trója alatt harcolók tusakodtak Heléna árnyképéért - ahogy azt Sztészikhorosz meséli -, mivel nem ismerik az igazságot?

GLAUKÓN: Szükségképpen így kell járniuk.

XI. SZÓKRATÉSZ: És vajon szükségképpen nem történik-e valami ehhez hasonló az indulatos lélekrésszel is, amikor az ember csak annak engedelmeskedik, és becsvágyból irigy lesz, győzni akarásból erőszakos, és zordonságból indulatos - így csak a megbecsüléssel, győzelemmel, és indulattal járó kielégülést hajszolja bölcs meggondolás és ész nélkül?

GLAUKÓN: Szükségképpen ennek is így kell járnia.

SZÓKRATÉSZ: No és? Merjük hát kimondani: a nyereségvágyó és győzelemszerető rész vágyai, ha a megismerést és az értelmet követik, és ezek vezérletével keresik és nyerik el a beteljesülést, csak akkor szakasztják az elérhető legigazibb gyönyört, mivel az igazságot követték; és éppen ezek a gyönyörök felelnek meg a legjobban önnön lényegüknek, hiszen mindenkinek az a legjobb, ami önnön lényegének a legjobban megfelel.

GLAUKÓN: Igen, ami a legjobban megfelel.

SZÓKRATÉSZ: Ha tehát az egész lélek a bölcsességszerető részt követi, és nem rugódozik ellene, nemcsak hogy akkor töltheti be minden egyes része más tekintetben is a maga sajátos hivatását, és így igazságossá válhat, hanem éppen hogy azokat a gyönyöröket élvezheti, amelyek lényének a leginkább megfelelnek, és így a legjobbak és a lehető legigazabbak.

GLAUKÓN: Tökéletesen így van.

SZÓKRATÉSZ: Ha azonban a léleknek másik része jut uralomra, akkor az nem élheti át a maga sajátos gyönyörét sem, sőt még a másik két lélekreszt is meggátolja igazi gyönyörének keresésében.

GLAUKÓN: Igazad van.

SZÓKRATÉSZ: Ugye aki a bölcsességszeretettől és az értelemről a legtávolabb rugaszkodik, leginkább az cselekszik így?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És ugye az a legértelmetlenebb, aki leginkább rugaszkodott el a rendtől és a törvénytől?

GLAUKÓN: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Kiderítettük, hogy leginkább a zsarnoki és szeretkezési vágyak rugaszkodtak el ettől.

GLAUKÓN: Legjobban ezek.

SZÓKRATÉSZ: Viszont a királyi, a rendezett lélek vágyai közelítik meg legjobban a törvényt.

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Az igazi, a lényének megfelelő gyönyörtől a türannosz rugaszkodik el leginkább, és legkevésbé a király.

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: És a türannosz él a legnyomorultabbul, a király a legkellemesebben.

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Tudod-e, mennyiszer nyomorultabbul él a türannosz a királynál?

GLAUKÓN: Tudom, ha megmondod.

SZÓKRATÉSZ: Három fajtája van a gyönyörnek, az egyik nemes, a másik kettő fattyú. Még a két fattyú mértékét is messze túllépi a türannosz, aki kutyába veszi a törvényt és az értelmet, és holmi rabszolga gyönyöröknek - eme testőreinek - hódol. Hogy ebben mennyire marad alul, nem könnyű megmondani, csak valahogy így.

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: A türannosz az oligarcha férfitől sorrendben a harmadik helyen áll, köztük lévén a demokrata.

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Igazság tekintetében az ő gyönyöre az oligarcháénak harmadrendű mása, ha az előbbi eszmefuttatásunk helytálló.

GLAUKÓN: Ez is igaz.

SZÓKRATÉSZ: Az oligarcha férfi pedig sorrendben a harmadik a királyi után, ha ez utóbbit és az arisztokratát egynek vesszük.

GLAUKÓN: Igen, a harmadik.

SZÓKRATÉSZ: Akkor a türannosz háromszor három szám távolságra van az igazi gyönyörtől.

GLAUKÓN: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: Tehát a türannosz gyönyörének képe egy síkidom az oldalhosszúság száma szerint (9).

GLAUKÓN: Lehet.

SZÓKRATÉSZ: A távolság, amennyire állnak egymástól, világos lesz az alapszám (9) négyzete, majd köbe szerint (9^3 -729).

GLAUKÓN: Világos a számolni tudónak.

SZÓKRATÉSZ: Ha most megfordítva számítjuk ki, mekkora távolságra van a király igaz gyönyöre a türannoszétól, a sokszorozást elvégezve úgy találjuk, hogy a király 729-szer kellemesebben él, a türannosz viszont a királyhoz képest ugyanennyiszer nyomorultabbul.

GLAUKÓN: Csodálatos számítással határoztad meg a különbséget a két férfi között, vagyis az igazságos és az igazságtalan között a gyönyör és a fájdalom tekintetében.

SZÓKRATÉSZ: Bizony ez igaz és az életnek megfelelő szám, hiszen megfelel a napok és éjszakák, a hónapok és évek számának is.

GLAUKÓN: Bizonyára megfelel.

SZÓKRATÉSZ: Ha a gyönyör élvezetében ennyire fölébe kerül a jó és igazságos férfi a gonosznak, illetve az igazságtalannak, végtelenül többször fölébe kerül élete rendezettségében, szépségében és erényességében.

GLAUKÓN: Végtelenül többször.

**Összefoglalás: az igazságosság mindenben előnyösebb az igazságtalanságnál.
Az ember rendeltetése: alárendelni ösztöneit az értelemnek**

XII. SZÓKRATÉSZ: Úgy legyen! Ha már itt tartunk eszmefuttatásunkban, idézzük fel állításainkat, melyek során idejutottunk. Azt mondtuk: az igazságtalan tett hasznos a tökéletes gazembernek, feltéve, ha megtartja az igazságos látszatát. Így állítottuk?

GLAUKÓN: Így hát.

SZÓKRATÉSZ: Most, miután egyetértésre jutottunk az igazságos és igazságtalan cselekvés értékében, folytassuk a párbeszédet ezzel az emberrel!

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Gondolatban megalkotjuk a lélek képét, hogy az illető azon vizsgálja fölül állítását.

GLAUKÓN: Milyen képet?

SZÓKRATÉSZ: Valami olyat, mint a régi mesebeli alakok; amilyen a Khimaira, Szküllá, Kerberosz és a többi más ilyen, kikről azt mondják, több különböző alakból nőttek össze.

GLAUKÓN: Igen, mondják.

SZÓKRATÉSZ: Képezz akkor egyetlen alakot, egy hibrid, sokfejű állatét, amely vad és szelíd állatok fejait hordja és lóbálja körbe, és képes átváltozni minden efféle állattá.

GLAUKÓN: Szörnyű szobrásznak a műve! Mégis az ilyen alak elgondolása viasznál is könnyebben formázható; alkossuk meg!

SZÓKRATÉSZ: Hozzá a másik alak oroszláné, a harmadik pedig emberé. A sokalakú első messze a legnagyobb, őt követi nagyságban a második.

GLAUKÓN: Ezt már könnyebb megalkotni.

SZÓKRATÉSZ: Most aztán rakd őket össze, mindhármát egy alakká, mintha valahogy összenőttek volna.

GLAUKÓN: Összeraktam.

SZÓKRATÉSZ: És formáld köréjük egyetlen lény képmását, egy emberét úgy, hogy aki nem tud belelátni a belsejébe, hanem csak a külső burkot szemléli, azt hihesse: egyetlen élőlényt lát, egy embert.

GLAUKÓN: A burok már ki van formálva.

SZÓKRATÉSZ: Most aki azt állítja: előnyös az embernek az igazságtalan tett, az igazságos meg kárára van, annak így válaszolunk: ezzel csak azt állítja, hogy ennek a lénynek az az előnyös, ha a sokalakú szörnyeteget eltöltekeztetjük, az oroszlánt és környezetét erősítjük, az embert pedig hagyjuk éhezni és elgyengülni; s így az egész lény odavonszolódik, merre őt a két állat üzi, és ahelyett hogy egyik a másikával összeszoknék és barátkoznék, inkább egymást marják és nyuzakodásukban szétmancangolják.

GLAUKÓN: Hiszen éppen ezt kívánja az igazságtalan tett magasztalója!

SZÓKRATÉSZ: Aki viszont azt állítja, hogy az igazságos tett előnyös, az azt követeli, hogy úgy kell cselekedni és szólni, hogy éppen a belső ember legyen mindenek ura és irányítója, legyen a sokalakú szörnyeteg gondviselője, mint a földműves, aki a szelíd sarjat táplálja-ápolja, és meggátolja a vadsarjadékot; tegye szövetségessé az oroszánt, és vele közösen viselje gondját mindőjüknek; barátkoztassa meg a másik kettőt egymással és magával, és így nevelje őket.

GLAUKÓN: Tökéletesen ezt mondja az igazságosság magasztalója.

SZÓKRATÉSZ: Mindenképpen az igazságosságot magasztalónak van igaza, az igazságtalan tettet magasztaló pedig hazudik. Akár a gyönyört, akár a jóhírt, akár a hasznosságot illetően: az igazságosság magasztalója igazat szól, gáncsolója pedig értelmetlenül gáncsol, nem is tudva, mit gáncsol.

GLAUKÓN: Szerintem is.

SZÓKRATÉSZ: Próbáljuk őt szelíden meggyőzni - hiszen nem akarva tévelyeg -, ezt kérdezőn tőle: „Ó, boldogságos barátom, a szépről és rútról vallott nézeteinket ugye így származtatjuk: szép az, ha vad természeti ösztöneinket alávetjük az embernek vagy még inkább az istennek; viszont rút, ha szelíd ösztöneinket hagyjuk a vadság rabjává aláztatni.” Vagy nem így van?

GLAUKÓN: Ha rám hallgat, így.

SZÓKRATÉSZ: E gondolatmenet értelmében előnyös-e valakinek, ha igazságtalanul aranyat tulajdonít el, ha ennél fogva az arany eltulajdonításával egyben rabjává teszi az ő legjobb énjét a legrosszabbnak? Vagy ha valaki aranyért rabszolgának adja el fiát vagy lányát, méghozzá vad és gonosz embereknek, azon biztos nem nyer semmit, még ha igen sok pénzt kapott is értük. Hát ha az ő isteni részét irgalmatlanul rabjává alázza a legistentelenebbnek és legcudarabbnak, akkor ő vajon nem nyomorult, s nem sokkal véresebb romlásra fogad el aranyat, mint Eriphülé, aki a férjét halálra adta egy karperecért?

GLAUKÓN: „De mennyire!” - hadd válaszoljak így helyette én.

XIII. SZÓKRATÉSZ: Ugye a féktelenséget is ilyesmiért kárhoztatják régóta, mert általa a kelletténél jobban elszabadult ez a behemót, sokalakú szörnyeteg?

GLAUKÓN: Világos.

SZÓKRATÉSZ: És a fennhéjázást és rosszindulatot vajon nem akkor kárhoztatják, amikor a léleknek oroszlán- és kígyószerű része mértéken felül fölpuffad és nekivadul?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És a kicsapongást és a puhányságot, ha gyávaságot gerjeszt, nem azért gáncsolják, mivel éppen ez a lélekrész ellazul és elféktelenedik?

GLAUKÓN: Persze.

SZÓKRATÉSZ: És gáncsolandó ugye a hízalgés és hajbókolás is, ha valaki az indulatos részt aláveti a féktelen szörnyetegnek, és kapzsiságból vagy e szörnyeteg telhetetlenségéből sárba tiporja, és zsenge korától fogva úgy szoktatja, hogy az oroszlánból majommá váljék?

GLAUKÓN: Nagyon is gáncsolandó.

SZÓKRATÉSZ: És szerinted az alsóbb rendű munka és a kézművesség miért szégyenletes? Mi más okból - feleljük -, minthogy a lélek legkülönb része természeténél fogva gyenge, úgyhogy nem bír uralkodni a benne lakozó állatokon, hanem csak csüng rajtuk, és csak azt lesi, tanulja, miként hízelegjen nekik.

GLAUKÓN: Azt hiszem, így van.

SZÓKRATÉSZ: Ugye mi ezt állítjuk: ahhoz, hogy az ilyen gyöngé lelkűt ugyanaz a hatalom irányítsa, mint a legkiválóbbat, szükségszerű, hogy ő a benne isteni hatalomként lakozó belső embernek szolgáljon, de nem azért, hogy ez alárendeltjei kárára uralkodjék, ahogy azt Thraszümakhosz gondolta az alattvalókkal kapcsolatban, hanem mert mindenkinek az szolgál a javára, ha az isteninek és az értelemnek a parancsát követi, főképp ha ezt már magában hordja, vagy ha nem, akkor másnak engedve, hogy így a hatalomban mindnyájan egyenlők legyünk: barátok, ugyanannak az úrnak vezetői.

GLAUKÓN: Igazad van.

SZÓKRATÉSZ: Ezt jelzi az ugyanezt célzó törvény is, hiszen az államban éppen a törvény valamennyi polgár gyámola és védője; és ugyanezt célozza a gyermeknevelés is: hogy ne engedjük addig szabadjára őket, amíg beléjük „alkotmányt” nem plántáltunk, akár az államba, és lelkük legkülönb részét - amelyet a mi lelkünk hasonló részével együtt ápoltunk - hasonlóképpen bennük nem állítottuk föl őrnek és vezérnek; csak eztán szabadítsuk föl őket.

GLAUKÓN: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Hogyan és milyen alapon állíthatjuk, ó, Glaukón, hogy előnyös volna az igazságtalanság, a féktelenség, a rút cselekedet, ha ezek által az ember rosszabbá válik, még ha általuk több pénzt vagy hatalmat szerez is?

GLAUKÓN: Semmilyen alapon.

SZÓKRATÉSZ: És hogyan állíthatjuk előnynek, ha az igazságtalant cselekvő rejtve marad és nem bűnhődik? Vagy a büntetést kikerülő nem válik még rosszabbá? Viszont akit rajtakaptak és megbüntettek, annak állati lélekrésze éppen hogy megjuhászodik és megszelídül; egyben szelídebb, jobb része felszabadul, és így egész lelke eljut a természete szerinti értékesebb állapotába, és a bölcsességgel együtt szert tesz megfontoltságra és igazságosságra is, ahogy az egészség révén a teste is szebbé és épebbé válik annyival, amennyivel értékesebb a testnél a lélek.

GLAUKÓN: Mindenképpen így van.

SZÓKRATÉSZ: Ugye az értelmes ember egész életében minden erejével erre törekszik? Mindenekelőtt azokat a tanulmányokat tiszteli, amelyek ilyenné képezik a lelket, a többieket nem sokra becsüli?

GLAUKÓN: Világos.

SZÓKRATÉSZ: És testének tartását és ápolását nem engedi át holmi állati, esztelen gyönyörök ragományának - nem ezekben látja élete célját; nemcsak az egészségével törődik és azt öregbíti, csak hogy erős, ép és szép legyen, ha egyben nem öregbül a mértékletességben; de mindig alárendeli teste összhangját lelke összhangjának, és így teszi rendezetté.

GLAUKÓN: Mindenképpen, ha igazán zenei ember akar lenni.

SZÓKRATÉSZ: És ugye rendet és összhangot érvényesít a pénzszerzésben is? Megszeppenve a csöcselék magasztalásától, nem fog pénzt pénzre halmozni a végtelenségig és ebben végtelen bajt szüretelni?

GLAUKÓN: Nem gondolnám.

SZÓKRATÉSZ: Mindenekelőtt a lelkében leledző alkotmányra figyelmez, és vigyáz, nehogy megzavarja azt túl sok vagy éppen túl kevés vagyon birtoklásával, és így kormányozza életét, ahogy tudja, a vagyon növelésével vagy elköltésével.

GLAUKÓN: Nagyon helyesen.

SZÓKRATÉSZ: És ugyanerre figyelmez a megbecsülést illetően is, hogy amiről úgy véli, jobbá teszi őt, abból nyerjen részt és élvezze szabadon; ami azonban megzavarja jelen lelkiállapotát, azt viszont kerülje mind magán-, mind közösségi életében.

GLAUKÓN: Ha ehhez tartja magát, akkor egyáltalán nem akarhat részt venni a közéletben.

SZÓKRATÉSZ: A kutyafáját! Az ő *saját* államában nagyon is, viszont nem a jelenlegi hazájában, hacsak nem lép közbe az isteni végzet.

GLAUKÓN: Fölfogtam: úgy érted, hogy az általunk tárgyalt és alapított államban igen, amely szellemileg létezik, de gondolom, a földön sohase!

SZÓKRATÉSZ: Talán az Égben létezik mintapéldának szánva annak, aki szemlélni akarja azt, és berendezni lelkét a látottak alapján. Neki egyre megy, hogy létezik-e vagy még csak fog létezni valahol; ő ehhez kötődik, máshoz semmihez.

GLAUKÓN: Méltán.

Tizedik könyv

Visszatér a költészet kritikájára

I. SZÓKRATÉSZ: Hogy mindennél inkább helyesen gondoltuk el államunk alapítását, azt - sok más róla szóló elgondolás mellett - nem csekély mértékben jelzik a költészetre vonatkozó fejtegetéseink.

GLAUKÓN: Ugyan melyek?

SZÓKRATÉSZ: Hogy nem fogadtuk be, ha csak utánoz. Hogy semmiképpen nem szabad befogadnunk, szerintem ezt most már világosabban látjuk, miután pontosan szétválasztottuk a lélek részeit.

GLAUKÓN: Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ: Csak nektek említem - nehogy elkottyantsátok a tragédiaköltőknek, s a többi utánzó költőnek -: szerintem minden ilyen költészet csak a hallgatók szellemét mételyezi, ha azok nem tudnak valami gyógyírt e költészet mibenlétének ismeretében.

GLAUKÓN: Milyen meggondolás alapján állítod ezt?

SZÓKRATÉSZ: Ki kell mondanom, bárha visszatart a gyermekkoromtól fogva bennem lakozó szeretet és tisztelet Homérosz iránt. Hiszen ő volt mind e nemes, szép tragédiaköltők első tanítómestere és vezére. De nem értékelhetünk többre egy embert az igazságnál, így hát ki kell mondanom.

GLAUKÓN: Bizonyára.

SZÓKRATÉSZ: Akkor hallgass meg és felelj nekem.

GLAUKÓN: Kérdezz!

Mi az utánzás? Ideák, való dolgok, műalkotások és ezek alkotói: isten, kézműves, művész

SZÓKRATÉSZ: Meg tudod-e mondani, általában mi az utánzás? Mert bizony magam nem vagyok egészen tisztában vele.

GLAUKÓN: Hát akkor én hogyan látnám tisztán?

SZÓKRATÉSZ: Nem is volna különös, hiszen sokszor megesik, hogy a gyöngébb szemű hamarabb észrevesz valamit, mint az éles látású.

GLAUKÓN: Meglehet. De a te jelenlétedben, még ha eszembe jutna is valami, nem merném kimondani. Inkább lásd meg magad!

SZÓKRATÉSZ: Akarod-e, hogy szokott módszerünkkel innen kezdjük el vizsgálatunkat? A sokféle egyes dolognak, melyeket azonos névvel jelölünk, egyetlen *ideát* szoktunk tulajdonítani. Vagy nem érted?

GLAUKÓN: Értem.

SZÓKRATÉSZ: Most tetszés szerint a sok dolog közül emeljünk ki valamit. Szerinted ugye nagyszámú ág vagy asztal létezik?

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: De e két tárgynak csak két ideája van: egyetlen ideája az asztalnak és egyetlen az ágnak.

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Ugye azt szoktuk mondani: a mesterember az egyes tárgyak ideájára tekint és így alkotja meg ez az ágyat, az az asztalt, amiket használunk, és a többit is ugyanígy. De ugye, magát az ideát egy mesterember se készíti?

GLAUKÓN: Semmiképpen.

SZÓKRATÉSZ: Most ezt nézd! Minek nevezed ezt a mesterembert?

GLAUKÓN: Melyiket?

SZÓKRATÉSZ: Aki egyben mindent elkészít, amit az egyes mesteremberek.

GLAUKÓN: Ördögös-ügyes, csodálatos férfiról beszélsz.

SZÓKRATÉSZ: Várj csak, ezután majd még jobban csodálsz. Ez a mester képes megalkotni nemcsak minden létező tárgyat, hanem azt is ő teremti, ami a földből nő ki; minden élőlényt, magát is, a többieket is és ezekhez még a földet, az eget, az isteneket és mindazt, ami az Égben, az Alvilágban, a föld alatt van.

GLAUKÓN: Igen csodálatos varázslóról beszélsz!

SZÓKRATÉSZ: Nem hiszed? Valld be, egyáltalán képtelenségnek tartod az ilyen mester létezését, vagy úgy véled, hogy ő csak bizonyos módon mindenek alkotója, bizonyos módon nem? Vagy nem veszed észre, hogy bizonyos módon magad is képes volnál mindezt megalkotni?

GLAUKÓN: Mi módon?

SZÓKRATÉSZ: Nagyon könnyen és gyorsan megvalósíthatod. Leggyorsabban akkor, ha veszel egy tükröt, és körülhurcolod mindenfelé. Pillanat alatt alkothatsz vele Napot, égitesteket, földet; megalkothatod saját magadat, a többi élőlényt, tárgyat, növényt és mindazt, amit már említettünk.

GLAUKÓN: Igen, de ezek csak látszatképek, nem léteznek igazán!

SZÓKRATÉSZ: Pompás! Pontosan oda érkeztél, ahova eszmefuttatásunknak kell. Efféle mesterember például a festőművész. Nem?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem, erre közbeveted, hogy amit alkot, az nem igazi létező. Bár bizonyos módon készít a festőművész is ágyat. Nem?

GLAUKÓN: Készít, de csak látszatágyat.

II. SZÓKRATÉSZ: És az asztalos? Hiszen előbb azt mondtad, hogy nem az ideát alkotja meg, ami az igazán létező ágy, hanem csak *valamiféle* ágyat.

GLAUKÓN: Ezt mondtam.

SZÓKRATÉSZ: Nos, ha ő nem valami valóságos létezőt alkot, akkor a műve nem is létezik igazán, hanem olyasmi, ami van is, meg nincs is. Ugyanis ha valaki azt állítaná, hogy az asztalos vagy más mesterember műve maga a tökéletesen létező, akkor nem szólna igazat.

GLAUKÓN: Legalábbis azok szerint nem, akik ilyen kérdésekkel foglalkoznak.

SZÓKRATÉSZ: Így ne csodálkozzunk azon, ha az igazság viszonylatában valami bizonytalan.

GLAUKÓN: Ne is!

SZÓKRATÉSZ: Akarod, hogy épp ezen a példán derítsük ki, mi is ez az utánzó?

GLAUKÓN: Persze hogy akarom.

SZÓKRATÉSZ: Tehát háromféle ágy van. Első a természettől létező, az idea, ezt, azt hiszem, isten alkotásának mondhatjuk. Vagy ki másénak?

GLAUKÓN: Azt hiszem, senki másénak.

SZÓKRATÉSZ: A másikat az asztalos alkotásának.

GLAUKÓN: Azénak.

SZÓKRATÉSZ: A harmadikat a festőművész alkotásának. Vagy nem?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Festőművész, asztalos, isten - ez a három az alkotója a háromféle ágynak.

GLAUKÓN: Ők hárman.

SZÓKRATÉSZ: Az isten vagy nem akart egynél többet alkotni, vagy valami végzet kényszerítette, hogy csak az egyetlen igazi [természettől való] ágyat alkossa meg. Így csak egyetlen ágyat alkotott, amely maga az ágy. Két vagy több ágyat az isten nem teremtett, és nem is fog teremteni.

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Mert még ha kettőt akarna is alkotni, mégiscsak egyetlen adódnék, amelyről az a kettő az alakját kapta, és ez lenne az igazi létező ágy, és nem az a kettő.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem, mivel az isten ezt tudta, és csak egyetlen ágynak akart alkotója lenni: az igazán létezőnek, nem pedig valamiféle ágynak; asztalos sem akart lenni, ezért csak egyetlen ágyat alkotott, amely természete szerint az, ami.

GLAUKÓN: Hihetőleg.

SZÓKRATÉSZ: Nevezzük hát őt lényegteremtőnek, vagy valami hasonlónak?

GLAUKÓN: Méltán nevezhetjük, hiszen a lényege szerint alkotta ezt, valamint a többi dolgot is.

SZÓKRATÉSZ: És hogy nevezzük az asztalost? Ágyat készítő mesternek?

GLAUKÓN: Annak.

SZÓKRATÉSZ: És a festőt is az ágy készítőjének és mesterének?

GLAUKÓN: Semmiképpen.

SZÓKRATÉSZ: Akkor szerinted miye ő az ágynak?

GLAUKÓN: Azt hiszem, a legtalálóbban így nevezhetnénk el: utánzója annak, aminek az előbbiek a készítői.

SZÓKRATÉSZ: Úgy legyen. A lényege szerint való dolog után a harmadik származéknak a másolója?

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: És a tragédiaköltő - amennyiben utánzó - sorrendben a harmadik a királytól és az igazságtól, és ugyanígy a többi utánzó?

GLAUKÓN: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: Az utánzó dolgában egyetértettünk. Most erre feleljél nekem. Teszerinted a festő mit próbál utánózni: a lényege szerint való létezőt, vagy a mesterember készítményét?

GLAUKÓN: A mesteremberét.

SZÓKRATÉSZ: És olyannak, amilyen valóban, vagy amilyennek látszik? Ezt határozd meg.

GLAUKÓN: Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ: Ha azt az ágyat oldalról nézed vagy előlről, vagy akárhonnán, akkor az megváltozik? Vagy marad ugyanaz, de másmilyennek látszik? És ugyanígy a többi dolog?

GLAUKÓN: Másmilyennek látszik, de azért marad ugyanaz.

SZÓKRATÉSZ: Akkor ezt vizsgálj meg. Hogyan viszonylik a festőművészet az ábrázolt dolgokhoz? Vajon az igazi létezőt utánozza, vagy csak annak látszatát, úgy ahogy látszik? Vajon látszatképnek vagy az igazinak az utánzata?

GLAUKÓN: A látszatképnek.

SZÓKRATÉSZ: Messze van az igazságtól az utánzóművészet, azt hiszem, s éppen amiatt másol le mindent, mert oly keveset fog föl az egyes dolgokból, csupán az árnyképét. Egy festő lefest egy cipészt, ácsot vagy más mesterembert, semmit sem értve ezek mesterségéhez. Mégis, ha tehetséges festő és lefesti az ácsot, és messziről mutatva, a gyerekeket és értetlen embereket még rá is szedi, hogy az a valóságos ács.

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem, barátom, minderről ezt kell jól megfontolnunk: ha valaki megjelenti nekünk, hogy rálelt egy emberre, aki valami mesterséghez konyít, sőt érti minden egyes szakember tudományát is, még sokkal jobban mint ezek, ekkor azt kell válaszolnunk neki, hogy bolond ember ő, úgy látszik, fölült egy szélhámos utánzó csalásának, azért hitte,

hogy az mindentudó, mert maga sem képes megkülönböztetni a tudást a tudatlanságtól és utánzástól.

GLAUKÓN: Ez tökéletesen igaz.

Homérosz és a tragédiaköltők kritikája: nem értenek ahhoz, amit ábrázolnak

III. SZÓKRATÉSZ: Ezek után vizsgáljuk meg a tragédiát, annak vezérét, Homéroszt, mint-hogy egyesektől azt hallottuk, hogy ők minden mesterséghez értenek, erényt és hitványságot illetően minden emberi dologhoz és minden istenihez, ugyanis szükségszerű, hogy a jó költő - ha jó művet akar alkotni - ezt csak tudással teheti, másként aligha. Meg kell vizsgálnunk, hogy az ezt állítók - holmi utánzókra bukkanva, s nekik áldozatul esve vajon nem csapódtak-e be, s ez utánzók műveit szemlélve nem vették-e észre, hogy e „művészek” három fokozatra vannak távol a létezőtől, és könnyű elbánni az igazságot nem ismerővel; hiszen csak látszatképeket csinálnak, nem az igazit. Tehát meg kell vizsgálnunk, igazuk van-e: e költők igazán tudják-e azt, amiről a tömeg hite szerint olyan szépen beszélnek.

GLAUKÓN: Nagyon is meg kell vizsgálnunk.

SZÓKRATÉSZ: Ha valaki meg tudná alkotni mindkettőt: az utánzandót is meg annak látszatképmását is, azt hiszed, látszatképmás megteremtésén törné magát, és ezt tekintené élete legfőbb értékének?

GLAUKÓN: Nem hiszem.

SZÓKRATÉSZ: Ha tudná az igazságot mindarról, amit utánóz, akkor sokkal inkább törődnék magukkal a dolgokkal, mint utánzataikkal, és azt próbálná meg, hogy minél több szép dolgot hagyjon maga után emlékül, és inkább kívánná lenni a magasztalt, mint a magasztaló.

GLAUKÓN: Gondolom én is, hiszen itt nem egyenlő a dicsőség a haszonnal.

SZÓKRATÉSZ: A többi szakmát illetően aligha kívánunk számadást Homérosztól vagy bárki más költőtől, megkérdezvén őt: vajon ért-e az orvosláshoz, és nemcsak orvosi kifejezések utánzója-szajkózója-e; régi és újkori költő ugyan kicsoda gyógyított meg valakit úgy, mint Aszklépiosz, vagy ugyan kiket hagyott hátra az orvoslás mestereiül, mint utódait Aszklépiosz? Nem akarjuk őket faggatni a többi mesterségek felől sem, inkább hagyjuk. De amikor a legnagyobb és legszebb dolgokról próbál beszélni Homérosz: háborúkról és hadvezetésről vagy államok alapításáról, és az ember neveléséről, akkor jogunk van őt megkérdezni és kifaggatni: Ó, kedves Homérosz, ha nem vagy az erény kérdésében rendre csak a harmadik: pusztá látszatképek alkotója, aminek az utánzót határoztuk meg, hanem másodrendű, és így képes vagy fölismerni, mely foglalatosságok teszik az embert magán- és közösségi életében jobbbá vagy rosszabbá, akkor felelj nekünk, melyik állam lett különbbé általad, mint Lükurgosz révén Lakedaimonia, és sok mások révén sok más nagy és kis állam? Melyik állam látja benned derék törvényhozóját és nagy jótevőjét? Kharondaszt Itália és Szikelia vallja magáénak, mi meg Szolónt. Téged ugyan ki? - Meg tud-e nevezni Homérosz akár egyet is?

GLAUKÓN: Azt hiszem, aligha. De még Homérosz követői sem tudnak említeni egyet is.

SZÓKRATÉSZ: Vagy valaki is emlékszik-e egy Homérosz-korabeli hadjáratra, amelyet az ő vezetésével vagy tanácsával sikerrel véghezvittek volna?

GLAUKÓN: Senki.

SZÓKRATÉSZ: Vagy emlegetik-e róla - mint sok más ügyes emberről szokták -, hogy mi minden hasznosat talált föl a mesterségek vagy más gyakorlat számára, mint a milétoszi Thalész, vagy a szkítha Anakharszisz? Mondják ezt róla is?

GLAUKÓN: Egyáltalán nem.

SZÓKRATÉSZ: Ám ha a közéletben nem is, legalább magánemberként lett-e életre nevelőjévé egyeseknek, akik őt együttlétükben megszerették, és továbbadták az utókornak a homéroszi életrendszert, amint hogy emiatt szerették olyannyira Püthagorasz; tanítványai még ma is hirdetik a püthagorasz-i életmódszert, s úgy látszik, ezzel válnak ki a többiek közül?

GLAUKÓN: Szó sincs ilyesmiről. Hiszen, ó, Szókratész, Homérosz társa, Kreophilosz nemcsak a neve miatt vált nevetségessé, hanem sokkal inkább a neveltetése miatt, ha igaz, amit Homéroszról mondanak. Azt beszélnek róla, hogy Homéroszt még életében igen elhanyagolta.

IV. SZÓKRATÉSZ: Legalábbis ezt beszélnek. De azt gondolod, ó, Glaukón, hogy Homérosz valóban nevelni tudta az embereket és jobbá tenni? És ha mindebben nemcsak utánzásra volt képes, hanem igaz megismerésre, vajon nem szerzett volna magának számos társat, akik aztán becsülték és szerették volna? Hiszen az abderita Protagorász és a keioszi Prodikosz és még annyi más, személyes együttlét révén bizony meg tudta győzni kortársait, hogy sem házukat, sem államukat nem képesek irányítani, ha nem őt választják nevelőjüknek! És e bölcsességükért annyira kedveltek lettek, hogy követőik majdhogynem a fejük fölé emelve hordozták körül őket. Vajon Homéroszt, ha valóban képes lett volna használni embertársainak erényessé válásukban, vagy Hésziodoszt hagyták volna vándorénekesként mindenfelé kódorogni, s nem ragaszkodtak volna inkább hozzájuk aranynál jobban, nem kényszerítették volna őket, hogy náluk lakjanak, vagy ha erre nem tudták volna rávenni, nem követték volna-e őket mint tanítványok bárhová, csak hogy tőlük jócskán tanuljanak.

GLAUKÓN: Azt hiszem, tökéletesen igazad van, ó, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ: Tehát szögezzük le: Homérosszal kezdve valamennyi költő csak utánzója az erény árnyképének és mindannak, amit költőien ábrázolnak, és nem fogták fel az igazságot, hanem úgy vannak, mint az előbb tárgyalt festő, aki a cipésmesterség tudása nélkül megalkotja a cipész látszatképét, amely hasonlóan tetszik, legalábbis a mesterséghez nem értőknek, a pusztá színekből és formákból ítélkezőknek.

GLAUKÓN: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: Gondolom, azt állítjuk majd, hogy a költő is a maga szavaival és kifejezéseiével csupán felületesen ecseteli az egyes mesterségek színeit anélkül, hogy értene hozzájuk, csak utánoz; úgyhogy a magukfajta népeknek, akik csak szavakból ítélnék, nagyon tetszik a költő, akár még ha a cipészetről beszél is - látszatra nagyon szépen, szép metrumban, ritmusban és összhangban; akár a hadvezetésről vagy bármi másról. E külsőségek ugyanis természetüknél fogva ilyen varázserővel hatnak. Ha e költők műveit zenei színektől megfosztva pörére vetkőztetjük úgy, hogy csak a lényeg, a pusztá mondanivaló marad, te már tudod, milyennek festenek. Hiszen már láttad.

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Ugyebár hasonlítanak a kamaszok arcához, amely immár virágát veszítve korántsem olyan szép, mint mikor először megpillantottuk.

GLAUKÓN: Mindenképpen hasonlítanak.

SZÓKRATÉSZ: Most vedd észbe még ezt! A látszatkép alkotója, az utánzó, mint mondtuk, a létezőhöz mit sem konyít, csak a látszathoz?

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Ne hagyjuk félbe félúton, hanem vizsgáljuk meg alaposan.

GLAUKÓN: Beszélj!

SZÓKRATÉSZ: Mondjuk, egy festőművész fest gyeplőt és zablát.

GLAUKÓN: Mondjuk.

SZÓKRATÉSZ: De elkészíteni ezeket csak a szíjjártó és a kovács tudja.

GLAUKÓN: Nagyon is csak ők.

SZÓKRATÉSZ: Ért hozzá a festő, hogy milyennek kell lennie a gyeplőnek és a zabláknak? Vagy még a készítő, a kovács vagy a szíjjártó sem ért hozzá igazán, hanem csak az, aki használja, a lovas?

GLAUKÓN: Tökéletesen igaz.

SZÓKRATÉSZ: És nem mondhatjuk ugyanezt minden más dologra is?

GLAUKÓN: Mit?

SZÓKRATÉSZ: Hogy minden dologhoz három mesterség tartozik: a használó, a készítő és az utánzó?

GLAUKÓN: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: Minden egyes eszköznek, élőlénynek, cselekedetnek az erénye, szépsége, helyessége ugye semmi másra nem szolgál, csak a használatra, amelyre mindegyik készült vagy teremt.

GLAUKÓN: Úgy van.

SZÓKRATÉSZ: Szükségképpen a használó a legtapasztaltabb, és így közölnie kell a készítővel, hogy használat közben mi bizonyult jónak, mi rossznak. Így a fuvolás is közli a hangszerkészítővel, hogy fuvolás közben mely hangszer bizonyult jónak, és utasítást ad, milyennek készítse, és bizony a mester engedelmeskedik neki.

GLAUKÓN: Már hogy is ne?

SZÓKRATÉSZ: Így hát a fuvolázni tudó szolgál felvilágosítással a fuvola jósága, illetve gyarlósága felől, a készítő pedig hisz neki, és e szerint alkot.

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Ugyanannak az eszköznek a jóságáról és gyarlóságáról a készítőnek azért van helyes elképzelése, mivel előzőleg találkozott a szakértővel és hallgatott rá, és így a helyes tudásra támaszkodhatott.

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És az utánzó? Vajon az ábrázolandó tárgyat illetően a közvetlen használatból merítette a tudását, hogy az szép-e, rendjén való-e vagy sem, avagy azért vélekedik helyesen, mert kényszerült találkozni egy szakértővel, és az megmutatta neki, miképpen ábrázolja a tárgyat?

GLAUKÓN: Egyik forrásból sem merített.

SZÓKRATÉSZ: Így hát az utánzó nem alakított ki sem szakszerű tudást, sem helyes véleményt a másolt tárgy szépségének és gyarlóságának mibenlétéről?

GLAUKÓN: Nem hiszem.

SZÓKRATÉSZ: Nohát az utánzó költőnek pompás tudása lehet arról, amit ábrázol!

GLAUKÓN: Aligha.

SZÓKRATÉSZ: Mégis utánoz úgy, hogy fogalma sincs az egyes dolgok jóságáról és gyarlóságáról. Nyilván azt utánozza, ami a tudatlan sokaságnak szépnek látszik.

GLAUKÓN: Ugyan mi mást?

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem, abban jócskán egyetértettünk, hogy az utánzó semmi szóra érdemeset nem tud modelljéről, hanem az egész utánzás csak komolytalan játék, és bizony a jambusokban és hősi versben író tragédiaköltők mind a lehető legnagyobb utánzók.

GLAUKÓN: Nagyon is.

V. SZÓKRATÉSZ: Zeuszra! Ez az utánzás az igazsághoz képest harmadrendű. Vagy nem?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: És az ember melyik részére van hatással?

GLAUKÓN: Mire érted ezt?

SZÓKRATÉSZ: Ilyesmire: látóképességünk révén ugyanaz a távolság közletről, majd messziről nézve nem látszik ugyanakkorának.

GLAUKÓN: Nem bizony.

SZÓKRATÉSZ: És ugyanazok a tárgyak görbének vagy egyenesnek látszanak aszerint, hogy vízben vagy azon kívül szemléljük őket, ugyanígy a homorú vagy a domború - látásunk szintévesztése révén; s mindez valami zavarra vall a lelkünkben. Természetünk e sajátos élményére épít a távlatos festészet, és kihasznál minden szemfényvesztést, és ugyanígy jár el minden varázslat és bűvészkedés.

GLAUKÓN: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: Ugye a mérés, számolás és mérlegelés mutatkozik legjobb segítőársunknak arra nézve, hogy ne vezessen félre minket a kisebb vagy nagyobb, a több vagy nehezebb látszata, hanem híven tájékoztasson a számolás, a mérés, a mérlegelés?

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Lelkünkben ugye mindez a gondolkodó rész feladata?

GLAUKÓN: Azé.

SZÓKRATÉSZ: Ha ez méri és állapítja meg, hogy bizonyos dolgok nagyobbak vagy kisebbek másoknál, vagy épp egyenlőek, így sokszor kerülünk előbbi észleletünkkel ellentmondásba?

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Ugye azt mondtuk: lehetetlen, hogy ugyanaz a lélekész ugyanarról a tárgyról ellenkezőképpen vélekedjék?

GLAUKÓN: Kimondottuk, mégpedig helyesen.

SZÓKRATÉSZ: Tehát a mérés alapján vélekedő lélekész és a mérésnek ellentmondó nem lehet azonos.

GLAUKÓN: Nem ám!

SZÓKRATÉSZ: A mérésnek és a számolásnak hitelt adó lélekész nyilván a legkülönb része a léleknek?

GLAUKÓN: Nyilván.

SZÓKRATÉSZ: Az ellenkező lélekész meg a leghitványabb?

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Ebben való egyetértést szerettem volna elérni, amikor az előbb azt mondtam, hogy a festészet és minden más utánzóművészet saját műve megalkotásában még messze tévelyeg az igazságtól; hiszen lelkünk ama részével szövetkezik, amely a gondolkodástól a legtávolabb van, és annak bizalmas kedvese, és célja nem egészséges és nem is igaz.

GLAUKÓN: Mindenképpen így van.

SZÓKRATÉSZ: Az utánzó művészet önmagában hitvány, és hitvánnyal társulva hitványat nemz.

GLAUKÓN: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: És ugye ezt nem csak a látást szolgáló utánzás cselekszi, hanem a hallást szolgáló is, amit mi költészetnek hívunk?

GLAUKÓN: Azt hiszem, ez is.

SZÓKRATÉSZ: Ne bízzunk a festészet nyújtotta valószínűségben, hanem járuljunk értelmünk ama részéhez, amivel az utánzó költészet összekapcsolódik, és lássuk meg, hogy az értelmetlen-e vagy értékes.

GLAUKÓN: Ezt tegyük.

SZÓKRATÉSZ: Ezt tűzzük ki magunknak. Azt állítjuk: az utánzó művészet embereket utánoz, akik kényszerűségből vagy szabadon cselekszenek, és azt remélik, hogy ebből a cselekvésből rájuk szerencse vagy balsors háramlík, és mindebből örömet vagy fájdalmat élnek át. Ezenkívül van más lehetőség?

GLAUKÓN: Nincs.

SZÓKRATÉSZ: Mindezekben az ember vajon egységben van önmagával? Vagy ahogy a látásban meghasonlott és ugyanazokról a dolgokról egymásnak ellentmondó nézetekre jutott, nemde ugyanígy meghasonlott a cselekvésben is, és tusakodik önmagával? Emlékszem, hogy e kérdésben már nem kell egyetértésre jutnunk, hiszen előző beszélgetésünk során már eléggé egyetértettünk abban, hogy lelkünk tele van ezernyi ilyen egyidejű ellentmondással.

GLAUKÓN: Ez helyes.

SZÓKRATÉSZ: Helyes. Igen ám, de amit akkor mellőztünk, most szükségképpen meg kell vitatnunk.

GLAUKÓN: Ugyan mit?

SZÓKRATÉSZ: Egy kiváló férfi, akit valami nagy csapás ért, elvesztette fiát vagy mást, ami a legdrágább neki - valahogy így mondtuk akkor -, ezt a csapást a többieknel könnyebben viseli el.

GLAUKÓN: Biztos.

SZÓKRATÉSZ: Most azt vizsgáljuk meg, vajon egyáltalán semmi fájdalmat nem érez, vagy ha ez képtelenség, fájdalmában valahogy mértéket tart.

GLAUKÓN: Ez így inkább igaz.

SZÓKRATÉSZ: Most ezt mondd meg felőle: vajon amikor a magafajták látják, akkor tusakodik-e jobban a fájdalmával és ellenáll neki, vagy akkor, amikor magányában egymaga van?

GLAUKÓN: Sokkal inkább akkor, amikor látják.

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem, egymagában inkább mer fennszóval sírni, amit bizony szégyellene, ha más hallaná, és mit meg nem tenne, csak ne kelljen elviselnie, hogy más így látja.

GLAUKÓN: Így van.

VI. SZÓKRATÉSZ: Értelem és szokás őt önuralomra kényszeríti, viszont a belső szenvedés fájdalomkitörésre?

GLAUKÓN: Ez igaz.

SZÓKRATÉSZ: Ha föltámadhat az emberben ugyanannál a mozzanatnál két ellentétes irányulás, akkor azt kell mondanunk, hogy benne két képesség lakozik.

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: A tisztesség azt mondja: az a legszebb, ha az ember a csapások alatt a lehető leginkább megőrzi nyugalmát és nem háborog, mivel nem világos, jó legyen-e vagy rossz-e az ilyesmi, aztán meg a jövőre nézve semmi jó nem háramlik a kétségbeesőre; és emberi dolgokért nem érdemes nagyon fölbuzdulni; amit ilyen helyzetben a leggyorsabban elérhetünk, bizony annak a fájdalom ellene munkál.

GLAUKÓN: Mit értesz ezen?

SZÓKRATÉSZ: Azt, hogy a történeteket jól át kell gondolni - ahogy a kockajátéknál a kockák esése után az értelem tanácsára kell megválasztani a legjobb lépést -, és a kapott ütés után nem mint a gyerekek tapogatni a megütött helyet és szüntelenül csak bögni. Inkább szoktatni kell a

lelket, hogy a lehető leggyorsabban keresse a gyógyulást, a sértett és beteg rész föltámogatását, és hogy orvoslás révén szegje útját a jajveszékelésnek.

GLAUKÓN: Igen, ez a leghelyesebb magatartás; sorscsapás ellen csak ez segít.

SZÓKRATÉSZ: Ugye lelkünk legkülönb része ezt a meggondolást fogja követni?

GLAUKÓN: Világos.

SZÓKRATÉSZ: A szenvedésre emlékező, siránkozó és a siránkozásban telhetetlen lélekrészt ugye értelmetlennek fogjuk nevezni, lomhának és a gyávaság barátjának?

GLAUKÓN: Annak nevezzük.

SZÓKRATÉSZ: Ez az örökös panaszolkodó hajlamos a tarkabarka utánzás befogadására. Viszont az értelmes és higgadt jellem, amely mindig megmarad önmagának, nem könnyen utánozható és nem is fogékony az utánzásra, különösen a népgyűlésen és a színházban összegyűlt szedett-vedett tömegben. Hiszen ott egy tőle teljesen idegen lelkiállapotot utánoznak!

GLAUKÓN: Mindenképpen.

SZÓKRATÉSZ: Világos, hogy az utánzó költő nem *ennek* a lélekfajtának termett, művészete sem nyerhet tetszést ennél, ha a nagy tömeg előtt akar elhíresedni, hanem csak a panaszolkodó és szeszélyes, állhatatlan jellemnél, mert az könnyen utánozható.

GLAUKÓN: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Így őt jogosan kárhozzatjuk és állítjuk a festőművész mellé; mert hasonlít hozzá abban, hogy az igazsághoz viszonyítva értéktelent alkot, és abban is, hogy nem a lélek legkiválóbb részével társalog, hanem a leggyarlóbbal, és ahhoz válik hasonlónak. És így jogosan tartjuk távol leendő szépalkotmányú államunktól, hiszen a lélek gyarlóbb részét serkenti, táplálja, erősíti és ezzel megöli a gondolkozó részt, ugyanúgy, mintha valaki az államban a semmirekellőket pátyolgatná és átadná nekik a kormányt, a tisztességesebbeket pedig kiirtaná. Állítjuk, hogy az utánzó költő ugyanígy teremt az egyén lelkében rossz alkotmányt, amikor az esztelen lélekrésznek kedvez, amely nem tud megkülönböztetni nagyobb, kisebbet, hanem ugyanazt gondolja hol nagynak, hol kicsinek; és csak árnyképek másolója, messze rugaszkodva az igazságtól.

GLAUKÓN: Mindenképpen.

VII. SZÓKRATÉSZ: De még nem hoztuk föl az utánzó költészet ellen a legnagyobb vádat! A legszörnyűbb az, hogy képes a tisztességeseket - kevés kivétellel - megméltányozni!

GLAUKÓN: De mennyire, ha ugyan ezt teszi!

SZÓKRATÉSZ: Halld tehát, és dönts el magad! Ha közülünk a legkiválóbbak hallgatják Homéroszt vagy valamelyik tragédiaköltőt, amint mélyen gyászoló és fennen sirámolva szónokló hőst ábrázol, vagy olyanokat, akik a mellüket ütögetik, akkor - hiszen tudod - gyönyörködünk, magunkat teljesen átadva követjük őket, és együtt szenvedünk a hősekkel, buzgón magasztalva a költőt: milyen zseniális, aki minket így meg tud hatni.

GLAUKÓN: Hogyne tudnám!

SZÓKRATÉS: Viszont ha minket ér valami házi csapás, akkor éppen az ellenkezőjére vagyunk büszkék, hogy képesek vagyunk a higgadtságra, és erőt veszünk magunkon, hiszen ez illik egy igazi férfihoz, viszont az, amit a színházban úgy dicsértünk, az nőkhöz illik. Nem gondolod?

GLAUKÓN: De így gondolom.

SZÓKRATÉS: No és helyénvaló-e a dicséret, ha olyan férfit illet, amilyen mi nem akarunk lenni, sőt éppen szégyellnénk, ha ilyenek volnánk; ugyanakkor nem undorodunk tőle, hanem még élvezzük és dicsérjük is?

GLAUKÓN: Zeuszra, bizony ez esztelenség volna!

SZÓKRATÉS: Annál inkább, ha észbevennéd ezt.

GLAUKÓN: Mit?

SZÓKRATÉS: Azt, hogy épp az a lélekész, amely a házi csapások során gúzsba kötött és könnyezésre és jajveszékelésre éhes, és az ezekben eltöltekedésre, mivel a természete ilyesmire sóvárog - épp ez a lélekész nem tud betelni a költőkkel, és gyönyörködik bennük! Viszont lelkünknek természettől legkülönb része, mivel az értelem és a szoktatás nem eléggé nevelte meg, éberségét veszítve enged e sirámló résznek, ha látja a más szenvedését: nem lehet az gyalázat rá nézve, ha valakit épp megsajnál és dicsér, aki - bár magát jó embernek állítja - alkalmatlan időben kesereg. Ellenkezőleg, ebből fakadó örömet éppen nyereségnek véli, és nem szívesen mondana le arról, megvetvén az egész költeményt. Mert kevesen látják világosan, hogy mások szenvedésének az élvezete szükségképpen hat a lelkiületükre: aki a más szenvedésénél hagyja fölgerjedni szánalom-hajlamát, az aligha lesz úrrá saját szenvedésén.

GLAUKÓN: Színigazság.

SZÓKRATÉS: Ugyanez a megfontolás érvényes a komikumra is. Bárha magad röstellenél is komédiázni, de ha azt egy vígjátéki előadáson vagy otthon végighallgatnád és fennen mulatnál rajta, s nem ítélnéd hitványságnak, akkor ugyanazt teszed, mint a szánakozó. Hiszen amit józan ésszel magadba fojtasz, mivel röstelnéd, ha a bohóc hírébe keverednél, máskor meg épp e mókázó hajlamodat bocsátanád szabadjára... s ha egyszer úrrá lenni hagyod magadon, észre sem veszed, hogy a muriba belesodródva bohóc lett belőled!

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉS: És ugyanígy befolyásol minket az utánczó költészet szerelmünkben, haragunkban, minden vágyakozásunkban, lelki fájdalomunkban és örömünkben, ami minden cselekedetünket kíséri; táplálja és öntözi, aminek ki kéne száradni; úrrá teszi bennünk, aminek szolgálnia kellene, hogy ne hitványabbakká és esztelenebbekké, hanem jobbakká és boldogabbakká váljunk.

GLAUKÓN: Ezt nem tagadhatom.

SZÓKRATÉS: És hogyha Homérosz magasztalóival találkozol, akik azt állítják: ez a költő egész Hellász nevelője, és hogy minden emberi kérdésben: irányításban, életalakításban méltán választhatjuk tanítómesterünknek, és az ő útmutatása szerint rendezhetjük be egész életünket - nos Glaukómon, ezeket szeretettel kell üdvözlöznünk, hiszen a tőlük telhető legjobbat akarják, és csak hagyjuk rájuk, hogy Homérosz az első és legnagyobb tragédiaköltő, hanem azt tudnod kell, hogy költeményei közül csak istenhimnuszait és a jó emberek magasztalását szabad befogadnunk. Ha azonban te az eposzokkal és dalokkal gyönyörködtető

múzsát is beengeded államunkba, akkor ott bizony gyönyör és fájdalom fog királykodni törvény és értelmes megegyezés helyett, ami mégis mindenkor a legjobb.

GLAUKÓN: Színigazság.

VIII. SZÓKRATÉSZ: Fölidézve a költészetről mondottakat, szolgáljon ez nekünk igazolással, hogy akkor jogosan zártuk ki államunkból mindaddig, míg ilyen. Erre a józan értelem kényszerített. De hogy ne vádoljon bennünket merevséggel és bárdolatlansággal, mondjuk meg neki, hogy bizony ez már régi pör a filozófia és a költészet között. Az

*„urát megugató, csaholó szuka” és
„üres bolond fecsegésben óriás” és
„bölcsek Zeuszon uralkodó csürhéje” és
„finoman tűnődnek, hogy miért szegények”*

és ezernyi más ilyen kifejezés mind jelei régi ellenségeskedésüknek. Mégis, legyen kimondva, hogy ha a gyönyörködtető költészet és az utánzás igazolni tudja, hogy a jól kormányzott államban szükség van rá, örömmel befogadnánk, hiszen beismerjük, hogy elbűvölt minket. De a fölismert igazságot elárulni szentségtörés volna! Vagy te, kedves barátom, nem vagy te is elbűvölve tőle, különösen ha Homérosz tolmácsolásában hat rád?

GLAUKÓN: De mennyire!

SZÓKRATÉSZ: Ugye méltó az igazságost befogadnunk, ha egy dalban vagy más mértékben igazolja magát.

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Sőt, engedjük meg pártfogóinak, hogy - ha maguk nem költők, hanem csak a költők kedvelői -, prózában szóljanak érte és bizonyítsák, hogy a költészet nemcsak gyönyörködtető, hanem még hasznos is az államnak és az emberi létnek. Szívesen meghallgatjuk őket. Hiszen csak nyerhetünk vele, ha számunkra nemcsak gyönyörködtetőnek, de még hasznosnak is bizonyul.

GLAUKÓN: Miért ne nyernénk vele?

SZÓKRATÉSZ: Máskülönben, kedves cimborám, úgy cselekszünk, mint a szerelmesek: ha úgy látják, hogy a szerelem már nem hasznos nekik, erőnek erejével is tartózkodnak tőle; így mi e költészet iránti szerelemből, melyet szép államunk nevelése belénk plántált, jóindulattal várjuk, hogy az a legszebbnek és legigazabbnak mutakozzék; de amíg nem képes igazolni magát, ugyan meghallgatjuk, de kimondott határozatunkat, mint egy varázsdalt ráénekeljük, óvakodván, nehogy beleessünk gyermekségünk és a nagy tömeg rajongásába. Tudatában vagyunk ugyanis, milyen kevésbé vehető komolyan az ilyen költészet, amely igaznak és komolynak adja ki magát, ám hallgatójának inkább óvakodnia kell tőle, féltvén a lelke alkotmányát, és azt kell helyeselnie, amit mi mondtunk a költészetről.

GLAUKÓN: Ebben mindenképpen egyetértek veled.

SZÓKRATÉSZ: Nagy a küzdelem, ó, Glaukón, nagyobb, mint bárki hinné azért, hogy az ember derékká váljék vagy gonosszá; tehát ne vezesse őt tévútra sem becsvágy, sem pénz, sem hatalom, sőt még a költészet sem, hogy háta mögé vesse az igazságosságot és a többi erényt.

GLAUKÓN: Eszmefuttatásunk alapján egyetértek veled - gondolom, bárki más is ezt tenné.

A lélek halhatatlansága

IX. SZÓKRATÉSZ: Hanem még nem tárgyaltuk meg az erény legnagyobb jutalmát és az azért folyó verseny díjait!

GLAUKÓN: Csodálatos nagyságról szólasz, amely még a mondottaknál is nagyobb!

SZÓKRATÉSZ: Mi lehet naggyá ily csekély idő alatt? Avagy az egész idő gyermekségtől az öregségig vajon nem semmiség az örökkévalósághoz képest?

GLAUKÓN: Bizony semmiség.

SZÓKRATÉSZ: No és? Nem tartod egy halhatatlan lény kötelességének, hogy ne ezért a csekély időért törje magát, hanem az örökkévalóságért?

GLAUKÓN: Azt tartom. De hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ: Avagy nem észlelted, hogy lelkünk halhatatlan, és sohasem pusztul el?

GLAUKÓN (ámulattal néz rá): Zeuszra, nem én! De te mit tudsz erről? Beszélj!

SZÓKRATÉSZ: Beszélek is, különben igazságtalan volnék. De te is tudsz valamit róla, hiszen nem nehéz.

GLAUKÓN: Magamnak igen. De téged szeretnék hallani, ha nem nehéz.

SZÓKRATÉSZ: Halld tehát!

GLAUKÓN: Beszélj!

SZÓKRATÉSZ: Valamit jónak tartasz vagy rossznak.

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Azt gondolod róla, amit én?

GLAUKÓN: Mit?

SZÓKRATÉSZ: Rossz az, ami rombol és megsemmisít, jó pedig az, ami megtart és használ.

GLAUKÓN: Ez igaz.

SZÓKRATÉSZ: Állítod-e, hogy minden egyes dolognak van valami értelme és java? Például a szemnek árt a trachoma, a testnek egyáltalán a betegség, a gabonának az üszög, a fának a korhadás, ércnek, vasnak a rozsda; szóval majd minden dolognak megvan a sajátos rombolója és betegsége?

GLAUKÓN: Ezt állítom.

SZÓKRATÉSZ: Ugye ha ezek egyike megtámadja az illető dolgot, akkor megrontja, végül teljesen föloldja és megsemmisíti?

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Ez a mindegyikkel veleszületett rossz, illetve kártevő megsemmisíti az illető dolgot, ám ezenkívül semmi sincs, ami elpusztítaná. Hiszen a jó sose pusztít el semmit és az sem, ami se nem jó, se nem rossz!

GLAUKÓN: Hogy is tehetné?!

SZÓKRATÉSZ: Ha a valóban létezők közt találunk valamit, aminek kártevője azt bár meggyöngíti, de föloldani és megsemmisíteni nem képes, akkor tudjuk már, hogy az ilyen dolognak nincs pusztulása.

GLAUKÓN: Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ: No és van-e, ami a lelket megrontja?

GLAUKÓN: Nagyon is van. Hiszen már beszéltünk róla: az igazságtalanság, szertelenség, gyávaság, tudatlanság.

SZÓKRATÉSZ: Föloldja-e vagy megsemmisíti-e a lelket az ilyen baj? Gondold meg, nehogy megcsalatkozzunk abban a hitben, hogy az igazságtalan és esztelen ember, amikor igazságtalanságban találtatott, az igazságtalanság következményeként pusztul el, ami éppen a lélek rosszasága. Inkább így fogd fel. Ahogyan a testet a test kártevője, a betegség senyveszti el, semmisíti meg és végül olyanná teszi, hogy már nem is test, úgy minden, amiről beszéltünk, a maga sajátos befészkelődő és őt elrontó nyavalyája révén jut el a nemlétig. Vagy nem így van?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Nahát így szemléld a lelket is. Vajon elpusztítja-e és elemészti-e a lelket a benne lakozó igazságtalanság és más rosszaság azáltal, hogy belefészkelődött és benne van, mígnem halálba nem hanyatlik és elválik a testétől?

GLAUKÓN: Semmiképpen.

SZÓKRATÉSZ: Akkor ugye értelmetlen volna, ha másnak a rosszasága elpusztíthatná azt, amit a magáé nem tud?

GLAUKÓN: Értelmetlen volna.

SZÓKRATÉSZ: Gondold meg, ó, Glaukón, úgy véljük, a test sem pusztul el az ételek rosszaságától, már ami csak azoké, mint például avíttóság vagy penész, vagy bármi más; hanem ha az étel romlottsága a testben előidézi a test nyavalyáját, akkor mondjuk, hogy azok révén magának a testnek a rosszaságától - betegségétől - pusztult el. Sohasem fogjuk azt állítani, hogy a test, ami egészen más valami, mint az ételek, ezeknek a romlottságától pusztult el, tehát idegen kártevőtől anélkül, hogy az ne hozta volna létre a beleplántált kórokozót.

GLAUKÓN: Tökéletesen igazad van.

X. SZÓKRATÉSZ: Ugyanennek értelmében: ha nem a test rosszasága plántálja a lélekbe a lélek rosszaságát, semmiképpen nem állíthatjuk, hogy a lélek idegen kártevőtől pusztul el saját rosszasága nélkül, vagyis valami másnak a kártevőitől.

GLAUKÓN: Értelmes gondolat.

SZÓKRATÉSZ: Vagy meg kell cáfolnunk ezt az állítást, hogy nem mondtuk jól, de amíg nincs megcáfolva, ne állítsuk azt, hogy a lélek láztól pusztul el, vagy valami más betegségtől, vagy gyiloktól, még akkor sem, ha a testet igen kicsi darabokra vágják; előbb bizonyítsák be nekünk, hogy a test e szenvedései által maga a lélek vált igazságtalanabbá és istentelenebbé. Ha egy dologban egy másinak a baja támad anélkül, hogy ezáltal föltámadna a saját nyavalyája, ne hagyjuk jóvá az állítást, hogy akár a lélek, akár más emiatt elpusztulna!

GLAUKÓN: Azt ugyan senki sem mutathatja ki, hogy a haldokló lelke a halál által igazságtalanabbá válik!

SZÓKRATÉSZ: Ha valaki mégis szembe merne helyezkedni gondolatunkkal, és azt állítaná - csak hogy ne kényszerüljön elismerni a lélek halhatatlanságát -, hogy a haldokló rosszabbá és igazságtalanabbá válik, akkor követeljük meg - ha ugyan az ezt állító igazat mond -, hogy az igazságtalanság halált hozó az azt cselekvőre mint betegség; s lévén természete szerint pusztító, általa hal meg a vele fertőződött - aki jobban fertőződött, az hamarabb, aki kevésbé, az később, de nem hal meg az igazságtalan, mint azok, akikre ma a más keze által sújt a büntetés.

GLAUKÓN: Zeuszra! Így az igazságtalanság nem is volna oly szörnyű, ha elkövetőjére halállal hatna! Hiszen ez így éppen hogy szabadulás volna a bajból! Gondolom, ellenkezőleg, inkább tűnik föl a mások gyilkosának, úgyhogy, ha lehet, elkövetőjét még életrevalóbbá teszi, és ehhez még éberebbé is! Így távol sátorozhat a haláltól!

SZÓKRATÉSZ: Szépen mondtad ezt. Ha tehát saját rosszasa, saját veszedelme nem képes a lelket sem megölni, sem elpusztítani, akkor aligha fogja megsemmisíteni a másik dolog veszedelmére rendelt kártevő: akár a lelket, akár mást, hanem csak azt, amire rendelve van.

GLAUKÓN: Aligha fogja.

SZÓKRATÉSZ: Ha a lelket semmiféle kártevő nem pusztíthatja el, sem a sajátja, sem a másé, akkor szükségképpen örökkévaló, akkor halhatatlan is!

GLAUKÓN: Szükségképpen.

XI. SZÓKRATÉSZ: Mindezt hát fogadjuk el így. Ha azonban ez így van, lásd be, akkor a lelkek mindig ugyanazok maradnak. Ha közülük egy se pusztul el, akkor soha nem lesznek kevesebben, de többen se. Hiszen tudod, ha a halhatatlanok szaporodnának, akkor a halandókból kellene szaporodniuk, és így végül minden halhatatlan lenne.

GLAUKÓN: Igazad van.

A testben lakozó lélek nem észlelhető eredeti, örök mivoltában, hanem csak torzultan

SZÓKRATÉSZ: Ezt így nem fogadhatjuk el: a józan értelem nem engedi. És azt se, hogy a lélek a maga legigazibb természetében tele volna tarkabarkasággal, önmagától különbözőssel és ellentéttel.

GLAUKÓN: Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ: Aligha lehet örökkévaló a sokféleből összetett és méghozzá nem is a legszebb összhanggal működő dolog, vagyis olyan, amilyennek most nekünk a lélek látszott.

GLAUKÓN: Nem valószínű.

SZÓKRATÉSZ: Hogy a lélek halhatatlan, ezt az iménti gondolatmenet és az előbbiek is kényszerítően igazolták. De hogy milyen is igazán, ezt nem a most szemlélhető torzult állapotán kell észlelnünk, amikor már a testtel és más rosszakkal közösködésben megromlott, hanem kellő eszmélkedéssel, hogy milyen is teljes tisztaságában. Akkor majd sokkal szebbnek találjuk, és az igazságosságot és igazságtalanságot is világosabban átlátjuk, és mind az eddig tárgyaltakat. Az imént is az igazságot mondtuk ki róla, már amilyennek jelenleg látszik

nekünk, mégis olyan állapotában szemléltük, amilyenek Glaukosz tengeri istent látják a hajósok; eredeti alakját nem egykönnyen láthatják, hiszen teste eredeti tagjai részben letörtek, részben sérültek és a haboktól teljesen eltorzultak; idegen tagok tapadtak hozzá: kagylók, hínár és kövek, úgyhogy inkább hasonlít holmi szörnyhöz, mint eredeti természetéhez. Éppen így szemléljük most a lelket is, ezernyi rossztól eltorzítva. Hanem, Glaukón, arra kell tekintenünk!

GLAUKÓN: Mire?

SZÓKRATÉSZ: A lélek bölcsességszeretetére és annak megfigyelésére, mit ragad meg, milyen közösségre sóvárog, hiszen rokona az istennek és a halhatatlannak és az örökkévalónak; milyenné válik, ha csak ezeket követi egészen, és ezzel a lendülettel merül fel a tengerből, amelyben most van, és megszabadul a kagylóktól és kövektől, melyek most, amíg a föld vendége ő, hozzá tapadtak, úgyhogy most szirtes és durva rakás, az úgynevezett „boldog lakomák” maradéka. Igaz természetét csak akkor ismerhetjük meg: vajon sokalakú vagy egyalakú, hol és hogyan létezik. De az emberi életben való szenvedéseit és formáit, úgy vélem, már jócskán megtárgyaltuk.

GLAUKÓN: Mindenképpen.

Az igazságos evilági jutalma

XII. SZÓKRATÉSZ: Eszme-futtatásunkban ugye sok mindent mellőztünk, nem soroltuk fel az igazságos jutalmait és megbecsülését sem, amint azt - szerintetek - Homérosz és Hésziodosz tette; mi viszont úgy találtuk, hogy a léleknek maga az igazságosság a legszebb jutalma, és még akkor is igazságosan kell cselekednie, ha övé vagy nem övé a Gügész gyűrűje, és e gyűrűhöz ráadásul még a Hádész sisakja.

GLAUKÓN: Színigazságot szóltál.

SZÓKRATÉSZ: Most már senki nem tehet nekünk szemrehányást, ha mindezekon felül lerójuk az igazságosságnak és a többi erénynek a jutalmát, mely emberektől és istenektől jut osztályrészül a léleknek még az ember életében és halála után.

GLAUKÓN: Semmiképpen nem tehet szemrehányást.

SZÓKRATÉSZ: Ugye most majd visszaadjátok nekem, amit beszélgetésünk során kölcsönkaptatok?

GLAUKÓN: Ugyan mit?

SZÓKRATÉSZ: Elismertem nektek, hogy az igazságos igazságtalannak tűnhet föl, az igazságtalan meg igazságosnak. Ugyanis ti úgy véltétek: még ha lehetetlen is az ilyennek istenek és emberek előtt rejtve maradni, mégis a vizsgálat értelmében fel kell tételeznünk, hogy a tiszta igazságosság az igazságtalansággal szemben megítéltessék. Vagy nem emlékszel?

GLAUKÓN: Igazságtalan volnék, ha nem emlékeznék.

SZÓKRATÉSZ: Minthogy most már mindkettő megítéltetett, visszakövetelem hát az igazságosság nevében: a tiszteletet, amivel neki istenek és emberek adóznak, mi is ismerjük el, meg azt, hogy mi is ugyanígy látjuk, és akkor elnyeri a győzelmi ajándékokat is, melyeket a

látszat elismeréseként nyer és ad tovább az igazságosságot cselekvőknek; minthogy kitűnt, hogy csak jót ad, ami saját létéből fakad, és senkit nem csap be, aki valóban őt választotta.

GLAUKÓN: E követelésed jogos.

SZÓKRATÉSZ: Akkor adjátok vissza adósságotok első részletét: az istenek előtt nem marad rejtve sem az igazságos, sem az igazságtalan.

GLAUKÓN: Megadjuk.

SZÓKRATÉSZ: Ha nem maradnak rejtve, akkor az igazságtalant gyűlölik az istenek, az igazságost szeretik - ebben kezdettől fogva egyetértettünk.

GLAUKÓN: Egyetértettünk.

SZÓKRATÉSZ: És vajon abban nem értettünk egyet, hogy akit az istenek szeretnek, annak minden, amit tőlük kap, fölösen is a javára van, hacsak nem háramlik rá büntetés előző életében elkövetett bűneiért?

GLAUKÓN: Egyetértünk.

SZÓKRATÉSZ: Akkor abban is egyet kell értenünk, hogy ha az igazságos nyomorban, betegségben vagy bármi más látszólagos balsorsban van, mindez valójában a javára munkál életében és halálában. Hiszen az istenek arról sohasem feledkeznek meg, aki komolyan iparkodik, hogy igazságos legyen és az erény gyakorlásában hasonlóvá váljék istenhez, már amennyire ez embernek lehetséges.

GLAUKÓN: Nyilván ilyen emberről nem feledkezik meg a hozzá hasonló.

SZÓKRATÉSZ: Ugye az igazságtalánról meg mindezek ellenkezőjét kell gondolnunk?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Ilyenek hát a győzelmi ajándékok, amelyeket az istenek az igazságosnak adnak.

GLAUKÓN: Úgy vélem én is.

SZÓKRATÉSZ: És milyen jutalmat adnak az emberek? Vagy nem ugyanez a helyzet, ha a valóságot nézzük? Vajon az agyafúrtak és az igazságtalanok nem úgy cselekszenek, mint a futóversenyzők? Akik az indulástól ugyancsak jól futnak, ám a visszafordulástól rosszul. Viharosan rajtolnak, végül azonban nevetségesekké válnak, amikor fülüket lekonyítják egész a vállukig, és koszorúzatlanul kullognak el. Az igazi futó kitart egészen a célig, és elnyeri a versenydíjakat és a koszorút. Sokszorosan nem ugyanaz történik az igazságossal? Vajon a célhoz közeledve minden cselekvésben, közszereplésben egész életében nem arat-e elismerést, nem kap-e az emberektől győzelmi ajándékokat?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Eltűröd-e, ha most én ugyanazt állítom az igazságosról, amit te az igazságtalánról? Állítom ugyanis, hogy az igazságos, ha megöregszik - ha akar - az állam vezetője lesz, azt veszi feleségül, akit akar, ahhoz adja feleségül a lányát, akihez akarja. És mindazt, amit te az igazságtalánról állítottál, állítom én most az igazságosról. Az igazságtalanok többségét - bárha fiatalon rejtve maradhat - futása végeztén rajtakapják, kinevetik, és éppen öregkorában válik szerencsétlenné, honfitársaik és az idegenek előtt gyalázatos; megostoroztatik és mindazt elszenvedi, amit te igaz szóval kegyetlenségnek állítottál. Aztán

meggyötrik, szemét kiégetik. Bizony mindezt elszenvedi, és íme ezt hallhatod tőlem feleletül. Most lásd, szavaimat vajon elviseled-e?

GLAUKÓN: Nagyon is, hiszen igazad van!

XIII. SZÓKRATÉSZ: Ezek hát a versenydíjak, jutalmak, ajándékok, amelyekben még életben részesül az istenektől, emberektől, ráadásul magából az igazságosságból nyert javakhoz.

GLAUKÓN: Mindez igen szép és tartós jutalom.

Mi vár az igazságosra a túlvilágon?

SZÓKRATÉSZ: Ám ez - sokaságában és nagyságában - mind semmi ahhoz képest, ami a halál után vár mind az igazságosra, mind az igazságtalanra. Hallgassuk meg hát, hogy mindkettő tökéletesen megértse, miben lesz része eszmeccserénk szerint.

GLAUKÓN: Csak mondd el, kevés dologról hallanék szívesebben!

SZÓKRATÉSZ: Elmondom hát, ha nem is Alkinoosz történetét, de egy igen vitéz férfiút, a pamphüliai Er-ét, Armeniosz fiát. Ez egykor elesett a csatában, és amikor tíz nap múlva összeszedték a már oszladozó hullákat, őt ép állapotban lelték meg, hazacipelték, és amikor a tizenkettedik napon el akarták temetni, és már ott feküdt a máglyán, feltámadt, és elmesélte, mit látott odaát. Elmondta, hogy a lelke, mielőtt kiszállt a testéből, a többiekkel együtt vándorolt, mígnem egy furcsa helyre értek, hol is a földnek két hasadéka tátong egymás mellett, és szemben velük az égben másik kettő. A hasadékok között bírák ültek, akik ítéleztek, majd megparancsolták az igazságos lelkeknek, hogy induljanak jobbra, fölfelé az égbe - miután az ítéleten átesett lelkekre elől jelet tettek -, az igazságtalanoknak pedig, hogy balra lefelé induljanak - ezek hátul viselték az összes cselekedeteikről árulkodó jelzést. Amint ő a bírák elé lépett, ezek azt mondták, hírül kell adnia az embereknek az alvilági dolgokat, ezért a lelkekre kötötték, hogy jól hallgasson meg mindent, és tüzetesen nézzen körül ideleln. És látta, hogy az ítélet elhangzása után az égi és a földi nyílások egyikén eltűnnek a lelkek, míg a másikon meg mások bukkannak elő: a földi nyílásból porosan, piszkosan, míg az égiből tisztán; a folytonosan érkezők, mintha hosszú útról tértek volna meg: boldogan lépdeltek a rétre, és ott, mint egy ünnepi kiránduláson, letelepedtek, köszöntötték egymást az ismerősök, és a földből fölbukkanók faggatták élményeik felől az égieket, ezek pedig a földből érkezőket. Meséltek egymásnak: ezek zokogó sírással emlékeztek rá, mennyi és mily szenvedéseket éltek át, mit láttak ezer évig tartó föld alatti vándorútjukon; az égi jövevények meg mesélték bűvös élményeiket és kifejezhetetlen szép látomásaikat. Sok időbe telnék, ó, Glaukón, ha mindent elmesélnék. Ez a lényege: minden egyes gaztettükért, amit valaha is valaki ellen elkövettek, tízszeresen meglakoltak, mégpedig mindegyikért száz évig, minthogy ennyi az ember életideje, hogy így minden gaztettükért tízszeresen bünhődjenek: ha például némelyik sokakra halált hozott, városokat vagy hadseregeket árult el, adott rabságra, vagy más gonoszságnak volt részese, minden egyes tettéért tízszeresen kint szenved, viszont aki jót cselekedett, igazságos és jámbor volt, ugyanilyen arányban élvezzi a jutalmat. Mást mondott azokról, akik épp most születtek, és rögtön meg is haltak - erre most nem érdemes kitérni. Még nagyobb árról beszélt az istenek és a szülők ellen elkövetett gaztett vagy odaadó viselkedés és az öngyilkosság esetében. Elmondja: tanúja volt, amint valaki valakit faggatott, hol van a nagy Ardaiosz. Ez az Ardaiosz Pamphülia zsarnoka volt már ezer esztendeje; megölte apját és

bátyját, és - mondják - sok más istentelenséget is mívelt. Mesélte, így felelt a kérdező: „Nem jön az ide, aligha jön valaha is.

XIV. Sok szörnyű látvány közül ezt is végignéztük: mikor már éppen ott voltunk a kijáratnál, és minden más szenvedés után épp föl akartunk jönni, hirtelen megláttuk Ardaioszt és másokat, főleg zsarnokokat - voltak köztük ugyan magánemberek is, akik nagyot vétkeztek. Ezeket, amikor már azt hitték, hogy fölléphetnek, a hasadék nem fogadta be, hanem ha ilyen gyógyíthatatlan gazfickó próbált fölevickélni, vagy aki még nem bűnhődött meg eléggé, üvöltés hallatszott. Ekkor goromba, tüzes lények, akik már lesben álltak, és a bögésre füleltek, rájuk csaptak és elvonszolták őket, Ardaioszt és a többieket - kezüket, lábukat, fejüket összekötözve -, leteperték és megnyúzták, és így vonszolták az út mellett, a tövisbozóton szinte gerebenezve őket, minduntalan fölvilágosítván a mellettük elmenőket, mi végett viszik el őket, és hogy majd a Tartaroszba ejtik.” Bár a lélek sok mindentől rettegett, mégis minde nek fölött attól, hogy jaj, csak föl ne harsogjon az üvöltés, amikor épp a nyíláshoz ér, és mind végtelen örömmel lépett ki, ha nem hallotta. Ilyesfélék hát a büntetések és lakolások, ezeket viszont ellensúlyozzák a jutalmak. Miután hét napot ott töltöttek a mezőn, a nyolcadik napon ismét útnak kellett indulniuk; négy nap múlva elértek egy helyre, ahonnan a magasban, az egész égen és földön átfeszülő egyenes fényt vettek észre, olyan volt, mint egy oszlop, és leginkább a szivárványhoz hasonlított, de annál sokkal sugárzóbb és áttetszőbb volt. Egnapi út után aztán elértek a fénybe, és ott látták e fény közepén az égboltról lecsüngeni e fény kötelékeinek végeit, ugyanis e fény volt az eget összetartó kötelék, amilyen a háromevezős hajók kötelékrendszere; így tartották össze e fénykötelek az egész forgó égboltot; és e végekre akasztva csüngött Ananké orsója, amely az egész rendszert forgatta. Ennek nyele és horga acélból volt, a korongja pedig acél és más anyagok elegyéből. És e korong természete pedig ilyen volt: alakja mint a mi orsónké, de ahogy Er ecsetelte, abból azt kell értenünk, hogy olyan lehet, mintha egy nagy üres, belül teljesen kivésott koronggyűrűbe másik kisebb koronggyűrű illeszkedik - mint egymásba illeszkedő vödörök -, és így egy harmadik, negyedik vödör, és még másik négy. Ugyanis nyolc egymásba illő koronggyűrűről van szó, melyek fönt csak körkörös peremüket mutatják, míg az orsó nyele körül szinte egyetlen összetartozó koronggyűrűt alkotnak, s a nyél a nyolcadik korong közepét böki át. Az első, vagyis a legszélső koronggyűrűnek a legszélesebb a körpereme, aztán a hatodiké, majd egymás után a negyediké, a nyolcadiké, hetediké, az ötödiké, a harmadiké, és végül a legkeskenyebb a másodiké. A legnagyobb koronggyűrű pereme tarka, a hetediké a legsugárzóbb, a nyolcadik a színét a hetedik fényétől kölcsönzi, a második és az ötödik színe hasonlít egymáshoz, és sárgásabb, mint az előbbieké; a harmadiké a legfehérebb, a hetediké vöröses, a hatodiké a második legfehérebb. Az orsó egészében egy irányban forog, de a hét belső gyűrű az egészhez képest halkan, ellenkező irányban pörög, közülük a leggyorsabban a nyolcadik gyűrű, majd egyöntetű sebességgel a hetedik, hatodik és ötödik, harmadrendű sebességgel - legalábbis így tetszett nekik - forog a negyedik gyűrű, negyedrendűvel a harmadik, ötödrendűvel a második. Az egész orsó Ananké ölében pörög. Mindegyik gyűrű peremén fölül egy-egy szíren áll, és együtt forog az orsóval, és mindig ugyanazt a hangot zengi, és mind a nyolc egyetlen összhangban cseng össze. Körben ül másik három nő is egyenlő távolságra, mindegyik egy-egy trónuson: Ananké lányai ők, a Moirák, fehér köntösben, fejükön szalagokkal: Lakheszisz, Klóthó és Atroposz a szírenekkel összhangban zengenek: Lakheszisz a múlttól, Klóthó a jelenről, Atroposz a jövőről. És Klóthó meg-meglendítve jobb kezét, segíti az orsó külső forgását, időről időre megpihelve, ugyanígy Atroposz baljával a belső gyűrűk forgását segíti, Lakheszisz pedig mindkét kezével hol a külső, hol a belső gyűrűket lendíti meg.

- **XV.** Mikor ideértek, rögtön Lakheszisz elé kellett járulniuk. Először is egy herold szabályos sorokba rendezte őket, azután Lakheszisz térdéről sorscserepeket és életmintákat vett a kezébe, fölszállt egy magas szószékre, és így szólt: „Ím halljátok Ananké lányának, a hajadon Lakheszisznek a szózatát! Egynapéltű lelkek! Íme a halandó népség második halálos körforgásának a kezdete! Nem a daimón osztja ki sorsotokat, hanem ti választjátok ki a daimónt. Akire először kerül sor, az válasszon először életformát, amely azután a végzete lesz. Az erénynek nincs gazdája, többé-kevésbé bárkié lehet, aszerint, mennyire tiszteli, vagy nem tiszteli. Aki választ, az felelős. Az isten ártatlan!” - E szóval közékük szórta a sorscserepeket, és mindegyik azt vette fel, amely hozzá a legközelebb esett, csak ő, Er nem, mert neki nem engedték meg. Aki fölvette, megtudta, hányadiknak választhat. Majd az életmintákat rakta ki elébük, sokkal többet, mint ahányan voltak. Mindenféle volt ott, mindenféle állat- és valamennyi emberi életforma. Akadt köztük zsarnokoké, egyesek végig kitartók, mások félúton elbukók, úgyhogy szegénységben, száműzetésben és koldussorsban érnek véget. Akadnak kiváló életek is a külső forma, szépség, testi erő és vitézség folytán, másrészt jó származás és az ősök erényei folytán, ugyanúgy azonban megvetettek is, és a nők számára hasonlóképpen. Persze a lélek rangját ez nem érinti, hiszen ha más életformát választ, szükségképpen mássá is alakul. A többi életforma mind kevert; részint gazdagsággal és szegénységgel, részint meg betegséggel és egészséggel volt vegyes, mások meg ezek között a középúton haladtak. Azt hiszem, Glaukón, itt fészkel az ember minden veszedelme, ezért az legyen a legfőbb gondunk, hogy mellőzve minden más tudományt, mindnyájan ennek a tudománynak legyünk a kutatói, és hátha valamiképpen megtanulhatnánk és föllelhetnénk, hogy kicsoda tenne arra képessé és tudóssá, hogy fölismerjük, melyik a jó élet, melyik a rossz, és a lehetséges életek közül mindenütt és mindenkor a jobbat válasszuk, és a szóban forgó szempontokat mind összevetve és az életerényhez való viszonyukat vizsgálva megtudjuk, mit ér a szépség, ha gazdagsággal vagy szegénységgel vegyül, és a lélek minő állapottal társulva terem jót vagy rosszat, és mit hoz létre a nemes és nemtelen születés, a visszavonult magánélet és a hatalom, az erő és gyöngeség, a tanulékonyosság és a tompaelméjűség és minden más ilyesmi, a lélek természetes és szerzett tulajdonságai, ha társulnak egymással, hogy mindezek szerint képesek legyünk megfontoltan választani - tekintettel a lélek természetére - a jobb és rosszabb élet között, rosszabbnak nevezve, ami a lelket igazságtalanabbá teszi, jobbnak pedig, ami igazságosabbá. Minden mást akár mellőzhet, hiszen láttuk, életünkben, halálunkban ez a legkülönb választás. Ezzel az acélos hittel kell a Hádészba leszállnunk, hogy még ott is konokul ellenálljunk a gazdagságnak és más ilyen hitványságnak, ne vetemedjünk zsarnokságra és más ilyen tettekre, nehogy aztán sok jóvátehetetlen csúfságot cselekedjünk és még nagyobbakat szenvedjünk el; hanem vegyük észre, hogy ily végletek közepette is mindig a középszert kell választanunk, és kerülnünk a túlzást mindkét felé, lehetőleg már a földi életünkben, sőt az ez utániban is, hiszen így lesz az ember a legboldogabb.

- **XVI.** Ekkor - így jelentette a túlvilági követ - így szólt a hírnök: „Még aki utolsónak kerül is sorra, ha bölcsen választ, és magát megzabolázva él, még annak is jut kellemes élet, és nem rossz! Aki kezdi a választást, ne hirtelenkedjék, de az utolsó se csüggedjen el!” - E szóra tüstént előjött, mint mondta, aki az első sorszámot húzta, és a legbőszebb zsarnokságot választotta; esztelenségében és mohóságában nem elég megfontoltan választott, mert nem vette észre: e zsarnokságban a végzet tulajdon fiainak a fölfalását is elrendelte és más gazságokat is; mikor aztán higgadtan végiggondolta, fölzokogott, verte a mellét választása miatt, hogy nem szívelte meg a hírnök előzetes óvását, és vesztéért nem magát okolta, hanem a szerencsét, a daimónokat; mindent inkább, csak magát nem. Pedig azok közül való volt, akik

az égből érkeztek, előző életében rendezett államban élt, de csak szokásból volt erényes és nem filozófiai meggondolásból. Meg kell mondanunk: nem kevesen csábítottak el az égből érkezettek - őket nem edzette meg a gyötrelem; a föld alól érkezettek többsége - aki már megszenvedett, és tanúja volt mások kínjának - bizony nem sebtiben választott. A sors szeszélye mellett épp ez volt az oka, hogy a legtöbb lélek jó- és balsorsa az ellentétévé változott. Mert ha valaki mindig - ha a földi létre születik - egészségesen filozofálna, és nem épp az utolsók közt sorsolnák ki választásra, a túlvilági figyelmeztetések alapján joggal hihetnénk, hogy nemcsak a földön boldogulna, hanem innen oda és onnan ide is nem föld alatti, göröngyös utat járna, hanem sima égi utat. Érdekes volt megfigyelni - mondta -, mint választottak a lelkek életet. Siralmas látvány volt, egyben mulatságos és csodálatos is, hogy a legtöbb, pusztá megszokásból, az előbbi életét választotta. Orpheusz lelkének egy hattyú élete kellett; mert annyira gyűlölte a halálát okozó asszonyt, hogy nem akart asszonyoméhben fogantatni. Láta, hogy Thamürisz lelke egy fülemüle életét választotta, egy hattyú viszont emberi életet, és ugyanígy tett sok más muzikális állat. A húszas sorszámú lélek oroszán akart lenni, ez Aiasz, Telamón fia volt, aki undorodott az emberélettől, mert emlékezett még a fegyverekről szóló döntésre. Ezután Agamemnón lelke következett: az emberfaj iránti gyűlöletből, szenvedései miatt inkább sassá változott. Középtájon kapott sorszámot Atalanté lelke: megpillantván egy atléta káprázatos tiszteletajándékát, nem bírta mellette elmenni, elvette. Nyomában ismert rá Epeiosznak, Panopeusz fiának lelkére. Ez egy művészetkedvelő asszony természetébe bűjt. Az utolsók közt látta meg Therszitészt, a mókamestert, ez meg majomná lett. Véletlenül utoljára került sor Odüsszeuszra. Ez előbbi vergődéseire emlékezve, tudni sem akart dicsőségvágyról, sokáig csak kóválygott, mivel egy közügyektől tartózkodó magánember életét kereste; nagy ügyel-bajjal meg is találta: ott hevert másoktól megvetetten, és amikor megpillantotta, azt mondta, hogy ha az első sorszámot kapta volna, akkor is ugyanígy cselekedett volna, és örül a választásának. Állatok is alakultak emberré, illetve újabb állattá, az igazságtalan lelkek vadászállatokká, az igazságosak szelídekké, és előfordult mindenféle keveredés. Amelyik lélek már választott életet, sorszáma szerint sorban Lakheszisz elé járult, és az mindöjük mellé egy-egy daimónt rendelt, ezt maguk választották ki, hogy életük őrzője és választott sorsuk végrehajtója legyen. Ez a lelket először Klóthóhoz vezette, és az ő keze és orsója alatt pecsételte meg a lélek választotta sorsot; majd megérintette a lelket, és továbbvezette a fonó Atroposzhoz, hogy az a megfont sorsfonalat visszavonhatatlanná tegye, majd onnan - anélkül, hogy hátrafordult volna - Ananké trónjához járult, alatta elhaladt, majd miután a többiek is átmentek alatta, mindnyájan a Léthé lapályára vándoroltak, fojtogató, szörnyű forráságon át, mert nem volt ott semmi fa vagy növény, és este ott ütöttek táborot az Amelész (Gondtalan) folyó mellett, melynek vizét fazék nem fogja föl. Vízéből mindenkinek innia kellett bizonyos mennyiséget, ám kit esze nem tartóztatott meg, többet is ivott a kellenél; és aki csak ivott belőle, elfelejtett mindent. Miután elszunnyadtak, és jött az éjfél, mennydörgött és remegett a föld, és most hirtelen ki ide, ki oda lebbent föl, mint a hullócsillag, hogy megszülessék. Er nem ihatott a vízből, mégse tudta miként, mi módon került vissza testébe, hajnaltájt csak kinyitotta a szemét, és látta, hogy ott fekszik a máglyán.

Végső tanulság

Így őrződött meg nekünk, ó, Glaukón, ez a mese: nem veszett el, és minket is megment, ha megszívleljük, és így majd szerencsésen átlábolunk a Léthé folyón, és lelkünket nem fertőzzük meg. Sőt ha hallgatunk arra, amit mondok, és hisszük, hogy lelkünk halhatatlan, és el tud túrni minden rosszat és jót, akkor mindig a felfelé vezető úthoz tartjuk magunkat, és bölcs fejjel mindig az igazságosság útját járjuk, hogy így önmagunk és az istenek barátai maradjunk, nemcsak míg itt a földön mulatjuk az időt, hanem amidőn elnyerjük életünk jutalmát, begyűjtve mint győztes bajnokok, akkor boldogok leszünk, itt és az előbbiekben ábrázolt ezeréves vándorutunkon.

-&-